
**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

**ВИПУСК 126
(частина I)**

ACTUAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL RELATIONS

КИЇВ – 2015

Актуальні проблеми міжнародних відносин : Збірник наукових праць.
Випуск 126 (частина I).

К. : Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Інститут міжнародних відносин, 2015. – 184 с.

У Збірнику розглянуто актуальні питання розвитку сучасних міжнародних відносин, міжнародного права, міжнародних економічних відносин та міжнародної інформації. Розраховано на викладачів, наукових співробітників, аспірантів та студентів.

Редакційна колегія

Головний редактор: Копійка В. В., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

1-ий заступник головного редактора (науковий редактор): Дорошко М. С., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

2-ий заступник головного редактора: Хмара М. П., кандидат економічних наук, науковий співробітник, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Відповідальний редактор: **Макєєнко Л. Ф.**, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Члени редакційної колегії

Арнольд Райнер, доктор юридичних наук, професор, Регенсбурзький університет (м. Регенсбург, Федеративна Республіка Німеччина).

Балюк Валенти, доктор політичних наук, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської (м. Люблін, Республіка Польща).

Вергун В. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Губерський Л. В., доктор філософських наук, академік НАН України, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дайнеко В. В., кандидат філологічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дец Йоахім, доктор політичних наук, професор, Ягеллонський університет (м. Краків, Республіка Польща).

Довгерт А. С., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кашкін С. Ю., доктор юридичних наук, професор, Московський державний юридичний університет ім. О. Є. Кутафіна (м. Москва, Російська Федерація).

Кисіль В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Коппель О. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крижанівський В. П., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Крушинський В. Ю., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Кремона Маріз, доктор юридичних наук, професор, Європейський академічний інститут (м. Флоренція, Італійська Республіка).

Мальгін А. В., доктор політичних наук, професор, Московський державний інститут міжнародних відносин (Університет) (м. Москва, Російська Федерація).

Манжоло В. А., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Матвієнко В. М., доктор історичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Муравйов В. І., доктор юридичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Перепелиця Г. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Пирожков С. І., доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України.

Пузанов І. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Рижков М. М., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Розач О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Сіскос Євангелос, доктор економічних наук, професор, Державний технологічний навчальний інститут (м. Касторія, Грецька Республіка).

Скороход Ю. С., доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Філіпенко А. С., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Фурса С. А., доктор юридичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Шемшученко Ю. С., доктор юридичних наук, професор, академік НАН України.

Циганов С. А., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Шнирков О. І., доктор економічних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Адреса редакційної колегії:

04119, Київ, вул. Мельникова, 36/1, Інститут міжнародних відносин, тел. 483-11-25.

Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин» заснований у 1996 році. Засновник: Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Збірник наукових праць внесено до переліку наукових фахових видань України з юридичних, політичних і економічних наук.

Постанова президії ВАК України № 1-05/8 від 22. 12. 2010 р.

Електронну версію видання розміщено на сайті «Актуальні проблеми міжнародних відносин» за адресою <http://journals.iir.kiev.ua> і передано до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на депозитарне зберігання та представлення на порталі наукової періодики: <http://www.nbuv.gov.ua>.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, імен власних та інших відомостей.

Всі права застережені. All right reserved. При цитуванні обов'язкове посилання на Збірник наукових праць «Актуальні проблеми міжнародних відносин».

© Інститут міжнародних відносин. 2015.

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

THE PRESIDENTIAL ELECTIONS IN POLAND – A SURPRISING POLITICAL TURNING POINT

Piotr Bajor

Ph.D. Assistant Professor at Faculty of International and Political Studies, Jagiellonian university in Kraków (Poland).

Abstract. *Presented thesis analyzes the presidential election in Poland which took place in 2015 and led to change of the head of the state. In article author examined the circumstances of the election campaign, political programs presented by candidates, main factors which caused that opposition candidate has won the elections and presented some future scenarios for political life in Poland.*

Keyword: *elections, Poland, Komorowski, Duda.*

Even a few months ago there was no indication that the presidential elections in Poland would lead to a political crisis and a loss of the post by president Komorowski. The incumbent head of the state enjoyed great social trust oscillating in the region of 70%. Also most of the polls made at the beginning of the campaign predicted an explicit victory of Komorowski already in the first round. Apparently these premises dulled the president's campaign team and his political environment believed that a victory was a foregone conclusion.

Such an attitude then had an impact on the campaign carried out by Komorowski's team. In the general opinion of experts it was conducted badly, without a clear message and a strategy in presenting the achievements of the last five years of his presidency. Komorowski himself also looked like a politician who was convinced of his victory, especially in the situation when the remaining biggest political parties did not slate their leaders for the elections. Surely, such a situation liberated conviction in Komorowski and his power base of a lack of real danger of a loss of power.

Abdication of the leaders. The conviction of definite Komorowski's victory accompanied also the leaders of the most important political parties in Poland. Thus, the leaders of the biggest of them did not decide to take part in the election competition and slated less known politicians for the fight for presidency. For them an expected loss in the elections would not be an image failure, and participation in the campaign itself was to strengthen their recognisability and guarantee gaining experience and political capital for the future.

That is why, the co-ruling Polish Peasant Party did not slate its leader Janusz Piechociński, and their candidate became the świętokrzyskie voivodship marshal Adam Jarubas. A similar decision was taken by Democratic Left Alliance. In this case it was its chairman Leszek Miller that did not decide to participate in the elections. The candidate of this party was Magdalena Ogórek – a person without political experience, who had been a commentator for religious matters in one of the Polish information televisions.

The results of these candidates oscillated in the region of several percent support, which meant a severe failure for both parties. It was also a subject of great criticism aimed at chairman

Miller and Piechociński for taking such decisions. In the case of the latter one, a part of the members of the party demanded even his resignation. However, the motion lodged in this case was rejected by the Polish Peasant Party executive.

However, it does not mean that Piechociński can feel secure as a leader of the Polish Peasant Party. The opposition fraction gathered around the former Deputy Prime Minister and the leader of this political formation Waldemar Pawlak is waiting for a proper moment to take over power from Deputy Prime Minister Piechociński.

The right decision. However, the decision not to slate in the elections the leader and the chairman of the party appeared to be a great success in case of the largest opposition party, that is Law and Justice. For a long time this party had been doing analyses and preparing a strategy of conducting the campaign. The key issue in these activities was the decision concerning the participation of the leader of the party Jarosław Kaczyński in the elections. After the tragic death of his brother, president Lech Kaczyński in 2010, this politician took part in the fight for presidency. He lost it, however, with a slight difference of votes, with the candidate of Civic Platform Bronisław Komorowski.

That is why, a part of the observers of the political scene thought that Kaczyński wanting a revenge for the previous failure would decide to participate in the elections again. However, presidential polls did not give him much chance. An essential role was played here by the question of the so-called negative electorate, who regardless of taken action would not vote for the leader of this formation. That is why Law and Justice decided to take a very important step. In the presidential elections they slated a very young and not very much recognizable candidate, a deputy to the European Parliament Andrzej Duda. This very risky solution turned out to be a really correct decision.

Effective campaign. After a few months of an excellent campaign Andrzej Duda gained support in polls, winning finally the fight for presidency with Bronisław Komorowski. The candidate of Law and Justice began the campaign having low support, which started to go up in the following weeks of the electoral competition. It was the result of very intensive action undertaken by the candidate and his team, which was ably led by a deputy of Law and Justice Beata Szydło.

Duda was presented as a young, dynamic, very energetic politician, after all having already enough political experience to hold the most important office in the state. This action and building a positive image of the candidate made it possible to gain the votes from the so-called negative electorate of Law and Justice, who would not vote for the leader of that party Jarosław Kaczyński.

A lot of promises. Independently of the above image-creating action a vital element of Andrzej Duda's victory in the elections were his promises made for the voters. This politician sharply attacked Civic Platform and president Komorowski for their reign and emphasized that the situation in the state in many spheres requires radical changes. Criticizing the people ruling at present he also strongly stressed the programme of changes which would be introduced in case he won.

During the campaign Duda presented a special document, the so-called programme agreement, which contained his programme as well as aims and tasks of presidency. It consisted of four programme parts with election promises of the candidate. They referred to the following spheres of social life: 'Family', 'Work', 'Safety' and 'Dialogue'.

The issues concerning the situation and the level of wealth of Polish families are one of the most important elements of every campaign. No wonder Duda made several of them the flagship slogans of the campaign. The first of the propositions is to give financial support of 500 PLN

(about 130 dollars) a month for children. The second one is to increase the sum free of tax. The third key slogan of the campaign was to withdraw the retirement reform introduced already by Donald Tusk's government. In 2012 the retirement age in Poland was increased for men and women to 67 years. During the campaign Duda promised that a withdrawal of this law would be one of his first initiatives in case he occupied the position of president.

The above propositions were sharply criticized by the present government as unrealistic to be implemented. The representatives of ruling Civic Platform underlined that in case they were fulfilled, Poland would be an insolvent country and could share the fate of Greece. Yet, followers of Duda stressed the fact that the election promises could be realised only if the tax system was sealed and changes in the economic policy were introduced.

«No» for the common currency. Economy was the next key issue of the campaign. One of its aspects was the question of Poland's joining the euro zone. Such a step was many times announced by Donald Tusk during his reign, however, the decision of resignation from the national currency was postponed because of the economic situation in Poland and in the euro zone. At the beginning of his presidency in 2010 also president Komorowski presented suggestions of changes in the constitution which were to make it possible to introduce euro in Poland.

This issue in a natural way became also one of the subjects of the campaign. In this case the candidate Duda took an unequivocal stand and was against introducing euro in Poland. In his electoral programme he sharply stated that the priority of his presidency would be defence of the Polish currency, which according to him constitutes a guarantee for economic development of the country¹.

Interestingly, in recent times the Polish society has changed considerably as for the question of introducing euro and a vast majority of Poles is against this decision. The poll carried out in November 2014 by the Centre for Public Opinion Research shows that 68 percent of Poles are against joining the euro zone. The idea of introducing the common currency is supported by 24 percent of the respondents. In the course of a year the level of the followers went down by 5 percentage points and is the lowest in the history of conducted research. The respondents pointed out that their concerns connected with introducing euro refer to increase of prices, an unfavourable exchange rate of the national currency into euro and loss of independence and decision-making about the shape of monetary policy².

A streak of successes or missed opportunities? The debate on introducing euro, however, did not have a key impact on the voters' decision to support Duda or Komorowski. For this issue the key arguments concerned the current economic policy of the rulers and the financial situation of Poles.

President Komorowski and politicians of Civic Platform emphasized that the situation in Poland was very good and the recent years of the reign of this formation was a streak of successes. Duda and his power base sharply attacked the years of reign of Civic Platform and Polish Peasant Party. They stressed the fact that the authorities did not fully use the opportunities for the development of Poland which were given by European funds and that they also led to the collapse of many sectors of Polish industry. They also indicated a lack of perspectives in Poland and low earnings, which were the reason for mass emigration of Poles in search of work to the countries of Western Europe.

In his programme Duda announced creation of more workplaces thanks to increase of the level of investments in Poland. In order to do so he announced preparation of a special invest-

¹ *Umowa programowa*. <http://www.andrzejduda.pl/umowa-programowa> (access: 07. 08. 2015).

² *Narastanie obaw związanych z wprowadzeniem euro*, The Centre for Public Opinion Research, A report of research, Warsaw, November 2014, no. 151, 2014. <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php> (access: 07. 08. 2015).

ment plan and unblocking the potential of Polish companies. In his opinion, it is limited by such factors as bureaucracy, abuse and inequality of chances. The programme document of the candidate of Law and Justice also said that along with European funds for the mentioned special investment programme one billion 400 milliard PLN could be implemented³.

A surprising settlement. The dynamic campaign and numerous promises made for the voters began to give effect. In the following weeks of the campaign the support for the candidate of Law and Justice started to grow, which was reflected in most of the polls presented at that time. The campaign team of president Komorowski, however, did not react properly to the poll tendencies and a radical change in the strategy of running the campaign did not take place. The political environment of the president supposed that independently of the presented polls, the real support for the president of the state was wider and he would win.

That is why the results of the voting carried out on 10th May 2015 were after all a big surprise. The winner of the elections in the first round was Andrzej Duda, who received 34,76 percent of votes, while 33,77 percent of the citizens taking part in the elections voted for the incumbent president. It meant that in the second round these politicians would put up a direct fight with each other for presidency.

A complete surprise. Analysing the results of the elections one should emphasize the splendid third place taken by the independent candidate Paweł Kukiz. He received 20,80 percent of votes, which was a real surprise, because he had not been a politician and was known to a wider public opinion as a rock musician and once a leader of one of popular music bands in Poland.

For some time Kukiz had been criticising the state of democracy in Poland, he declared himself as an independent candidate, at the same time speaking phrases of fighting with the present political system. In his opinion the elite ruling in Poland does not listen to the voice of the citizens, because the electoral system and the principles of financing parties from the budget guarantee representatives of the establishment participation in ruling the country. That is why during the campaign Kukiz called for resignation from financing parties from the state budget and a change of the election system. This candidate proposed introducing the system of single-member constituency in elections to the Sejm.

Strong support received by Kukiz meant that taking the citizens voting for this candidate to himself would bring Duda or Komorowski a victory in the second round of the elections. A bigger chance to take over this electorate had the candidate of Law and Justice, who also frequently criticised the authorities in his statements. President Komorowski's team realised that without gaining votes from Kukiz's electorate it would be difficult to be re-elected. That is why he made a daring attempt to take over the main campaign slogans of his candidate. Already on the next day after the first round of the elections president Komorowski announced organising a poll of an entire population, in which Poles would answer three questions important for the citizens. The first of them concerned the resignation from financing parties from the state budget, the second one settling ambiguities in tax disputes in favour of the citizens, and the third one the question of introducing single-member constituencies⁴. In this last matter president Komorowski even sent to the parliament a draft of alterations in the constitution, which would make it possible to introduce a new electoral system in Poland⁵.

³ *Umowa programowa*, op. cit.

⁴ *Zamierzam zarządzić ogólnopolskie referendum*. <http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wydarzenia/art,3254,zamierzam-zarzadzic-ogolnopolskie-referendum.html>, (access: 07. 08. 2015).

⁵ *Projekt nowelizacji konstytucji ws JOW-ów*. <http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/legislacja/ustawy/zgloszone/art,31,projekt-nowelizacji-konstytucji-ws-jow-ow.html>, (access: 07. 08. 2015).

A new president. However, the above attempts undertaken by Komorowski's team did not bring any results. Most of Kukiz's followers in the second round voted for Duda and this is why he finally succeeded. In the voting the candidate of Law and Justice received 51,55 percent of votes. The current president Komorowski got 48,45 votes⁶, losing the fight for re-election, and Andrzej Duda became a new president.

The experts agree that one of the reasons for Komorowski's failure was badly conducted campaign. However, the president refutes these allegations. While interviewed by one of Polish weeklies he states that his political rivals created around him an organised action of black PR. He adds that this action was effective and carried out with real brutality. He also stresses the fact that it led to destroying the image of president and his dignity⁷.

Komorowski also pointed out that his role as a president had been to emphasize actual successes in Poland. The ex-president was also surprised that during the campaign Poles had accepted Duda's narration about a disastrous situation in the country and a necessity of its rebuilding. «It remains a riddle for me how so many Poles could be persuaded that after 26 years of freedom, in spite of economic prosperity, Poland would have to be rebuilt from ashes like after the war. It seemed so stupid, so nasty, that it was not worth a polemic» – said the ex-president in the interview⁸.

Confirmation of the promises. According to the constitution, a new president of Poland occupies the office after taking an oath before the National Assembly, that is the joined chambers of the Sejm and the Senate. This ceremony took place on 6th August and the new president delivered an address to the nation then. In his speech he confirmed that he would fulfil the electoral promises made in the campaign. His most important commitments were preparing the law on increasing the free of tax amount and decreasing the retirement age. He also added that Poland needed definite repair in many spheres and he would take action in order to change this situation⁹.

Foreign policy correction. During his presidential address Duda referred also to the question of foreign policy and security. In Poland there used to be frequent competence disputes between president Lech Kaczyński and Donald Tusk's government on conducting foreign policy. We have a similar situation of cohabitation nowadays, that is why a declaration of the new president in that matter was awaited with great interest.

President Duda emphasized the fact that having regained sovereignty Poland achieved two big successes in the international sphere, which was joining the North Atlantic Treaty Organisation and the European Union. He pointed out that his foreign policy would not be revolutionary, but he announced essential corrections of its shape.

Duda stated that in the near future he would seek strengthening of allied guarantees of the NATO for Poland and the countries of Central–Eastern Europe. According to the president the mentioned declarations should be obtained by Poland within the initiative «Newport Plus», at

⁶ *Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 maja 2015 r. o wynikach ponownego głosowania i wyniku wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.* http://prezydent2015.pkw.gov.pl/aktualnosci/0/93_Obwieszczenie_Panstwowej_Komisji_Wyborczej_z_dnia_25_maja_2015_r_o_wynikach_ponownego_glosowania_i_wyniku_wyborow_Prezydenta_Rzeczypospolitej_Polskiej (access: 07. 08. 2015).

⁷ J. Paradowska, J. Baczyński. *Bronisław Komorowski o przegranej i nadziejach związanych z jesiennymi wyborami.* <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1624423,1,bronislaw-komorowski-o-przegranej-i-nadziejach-zwiazanych-z-jesiennymi-wyborami.read>; *Pierwszy wywiad Komorowskiego. 'Dlaczego przegrałem?.'*, <http://www.rp.pl/artykul/1212569.html> (access: 07. 08. 2015).

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Address by the President of the Republic of Poland Mr Andrzej Duda before the National Assembly,* <http://www.president.pl/en/news/art,7,address-by-the-president-of-the-republic-of-poland-mr-andrzej-duda-before-the-national-assembly.html>; *Duda sworn in as president.* <http://www.president.pl/en/news/art,1,andrzej-duda-sworn-in-as-president.html> (access: 07. 08. 2015).

the summit of the North Atlantic Treaty Organisation in Warsaw in 2016. The president stressed that independently of the allied guaranties, the key issue for Poland's security is building a strong and modern army. He said that high financial outlets would still be allotted for its development.

The Ukrainian issue. It should be noticed that while talking in his address about international issues and the security policy, the new president of Poland did not refer to the situation in Ukraine and the war in the Donbas. He stated very generally that he would strive for good relations with the neighbours and that Poland should conduct a dialogue with its partners in the region. Interestingly, Duda announced an attempt of rebuilding and activation in the following years of the Visegrad Group. It will be a really difficult task. The Ukrainian conflict clearly showed how different and even contradictory interests the countries of the Visegrad Group had. It also confirmed that after joining the NATO and the EU it would be difficult for the countries making up this structure to work out a common standpoint in the international arena.

However, the foreign policy towards Ukraine during Duda's presidency should not change radically. Poland will still stand up for Ukraine on the international agenda and will support the Euro-Atlantic course of Kiev. Yet, vital changes can take place in reference to broader regional policy. President Duda refers in his plans to the ideas implemented by Lech Kaczyński, the president who died tragically, and thus one can expect closer co-operation and an attempt of creating an allay with the countries of Central and Eastern Europe and the Black Sea basin.

Summary. This year's presidential elections have completely changed the political situation in Poland. After eight years the era of reign and political domination of Civic Platform is ending. Today it is difficult to say explicitly what Andrzej Duda's presidency will be like. As a candidate he made many promises, which gave hope to the voters and enabled him to win the elections. In the first statements after taking over the office, the new president confirmed the will of their fulfilment and attacked the critics of his propositions who claimed that decreasing the retirement age and increasing the free of tax sum were the promises impossible to fulfil.

It should be underlined that the parliamentary elections, which took place at the end of October was a key event for fulfilling the electoral promises. A president in Poland is elected directly by the citizens, but he does not have real executive authority and he will have to co-operate in this sphere with the government formed after the elections. Law and Justice won the election, so there will be close co-operation of the government and the president as for the implementation of the electoral programme but it is difficult to predict now whether political promises will be fulfilled in the future.

References

1. Address by the President of the Republic of Poland Mr Andrzej Duda before the National Assembly [Electronic resource]. – Access: <http://www.president.pl/en/news/art,7,address-by-the-president-of-the-republic-of-poland-mr-andrzej-duda-before-the-national-assembly.html>.
2. Duda sworn in as president [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.pl/en/news/art,1,andrzej-duda-sworn-in-as-president.html>.
3. Narastanie obaw związanych z wprowadzeniem euro / The Centre for Public Opinion Research, A report of research. – Warsaw, November 2014, no. 151, 2014. – [Electronic resource]. – Access: <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php>.
4. Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 maja 2015 r. o wynikach ponownego głosowania i wyniku wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej [Electronic resource]. – Access: http://prezydent2015.pkw.gov.pl/aktualnosci/0/93_Obwieszczenie_Panstwowej_Komisji_Wyborczej_z_dnia_25_maja_2015_r_o_wynikach_ponownego_glosowania_i_wyniku_wyborow_Prezydenta_Rzeczypospolitej_Polskiej.

5. Paradowska J., Baczyński J. Bronisław Komorowski o przegranej i nadziejach związanych z jesiennymi wyborami [Electronic resource]. – Access: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1624423,1,bronislaw-komorowski-o-przegranej-i-nadziejach-zwiazanych-z-jesiennymi-wyborami.read>.
6. Pierwszy wywiad Komorowskiego. ‘Dlaczego przegrałem?’ [Electronic resource]. – Access: <http://www.rp.pl/arttykul/1212569.html>.
7. Projekt nowelizacji konstytucji ws JOW-ów [Electronic resource]. – Access: <http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/legislacja/ustawy/zgloszone/art,31,projekt-nowelizacji-konstytucji-ws-jow-ow.html>.
8. Umowa programowa [Electronic resource]. – Access: <http://www.andrzejduda.pl/umowa-programowa>.
9. Zamierzam zarządzić ogólnopolskie referendum [Electronic resource]. – Access: <http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wydarzenia/art,3254,zamierzam-zarzadzic-ogolnopolskie-referendum.html>.

ПРЕЗИДЕНТСЬКІ ВИБОРИ В ПОЛЬЩІ ЯК НЕСПОДІВАНІЙ ПОЛІТИЧНИЙ ПОВОРОТ

Піотр Байор

доктор філософії, доцент факультету міжнародних і політичних студій Ягеллонського університету в Краківі (Республіка Польща).

Анотація. У цій статті проаналізовано президентські вибори в Польщі, які відбулися в 2015 році, що призвело до зміни глави держави. У статті автор розглянув обставини виборчої кампанії, політичні програми, представлені кандидатами, а також основні фактори, які сприяли перемозі опозиційного кандидата на виборах. Також запропоновано сценарії розвитку подій у політичному житті в Польщі.

Ключові слова: вибори, Польща, Коморовський, Дуда.

Список використаної літератури

1. Address by the President of the Republic of Poland Mr Andrzej Duda before the National Assembly [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.pl/en/news/art,7,address-by-the-president-of-the-republic-of-poland-mr-andrzej-duda-before-the-national-assembly.html>.
2. Duda sworn in as president [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.pl/en/news/art,1,andrzej-duda-sworn-in-as-president.html>.
3. Narastanie obaw związanych z wprowadzeniem euro / The Centre for Public Opinion Research, A report of research. – Warsaw, November 2014, no. 151, 2014. – Режим доступу: <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/raporty.php>.
4. Obwieszczenie Państwowej Komisji Wyborczej z dnia 25 maja 2015 r. o wynikach ponownego głosowania i wyniku wyborów Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://prezydent2015.pkw.gov.pl/aktualnosci/0/93_Obwieszczenie_Panstwowej_Komisji_Wyborczej_z_dnia_25_maja_2015_r_o_wynikach_ponownego_glosowania_i_wyniku_wyborow_Prezydenta_Rzeczypospolitej_Polskiej.
5. Paradowska J., Baczyński J. Bronisław Komorowski o przegranej i nadziejach związanych z jesiennymi wyborami [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kraj/1624423,1,bronislaw-komorowski-o-przegranej-i-nadziejach-zwiazanych-z-jesiennymi-wyborami.read>.
6. Pierwszy wywiad Komorowskiego. ‘Dlaczego przegrałem?’ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rp.pl/arttykul/1212569.html>.
7. Projekt nowelizacji konstytucji ws JOW-ów [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/legislacja/ustawy/zgloszone/art,31,projekt-nowelizacji-konstytucji-ws-jow-ow.html>.
8. Umowa programowa [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.andrzejduda.pl/umowa-programowa>.

9. Zamierzam zarządzić ogólnopolskie referendum [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.prezydent.pl/archiwum-bronislawa-komorowskiego/aktualnosci/wydarzenia/art,3254,zamierzam-zarzadzic-ogolnopolskie-referendum.html>.

ПРЕЗИДЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ В ПОЛЬШЕ – НЕОЖИДАННЫЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ПОВОРОТ

Piotr Vajor

Пиотр Вайор – доктор философии, доцент факультета международных и политических студий Ягеллонского университета в Кракове (Республика Польша).

Аннотация. *В этой статье проанализированы президентские выборы в Польше, которые состоялись в 2015 году, что привело к смене главы государства. В статье автор рассмотрел обстоятельства избирательной кампании, политические программы, представленные кандидатами, а также основные факторы, которые способствовали победе оппозиционного кандидата на выборах. Также предложено сценарии развития событий в политической жизни в Польше.*

Ключевые слова: *выборы, Польша, Коморовский, Дуда.*

УДК 338.48-027.543(477):327

МІЖНАРОДНИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ: ГЕОПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ ГЛОБАЛЬНОГО ЯВИЩА

Парфіненко А. Ю.

Кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри туристичного бізнесу Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Анотація. У статті висвітлено геополітичні аспекти розвитку міжнародного туризму в Україні як глобального явища, що здійснює економічну, соціальну та міжнародно-політичну дію. Розкрито потенціал світових туристичних потоків як чинників геополітичного впливу, структура яких відображає і впливає на тенденції міжнародної взаємодії.

Структуровано основні геополітичні чинники, що впливають на динаміку та просторову організацію міжнародних туристичних потоків. Серед них – політичні перевороти, терористичні акти, військові конфлікти. Підкреслюється особлива привабливість туризму для вчинення терористичних актів, фактичне використання його терористами як інструменту політичного впливу. З'ясовані основні мотиви терористів щодо міжнародних туристичних відвідувачів, це – ідеологічне протистояння з туризмом, гласність, економічна розруха.

Охарактеризовано загальні тенденції розвитку міжнародного туризму, роль та місце України на міжнародному туристичному ринку. З'ясовано, що протягом останніх десяти років Україна перетворилася на привабливу туристичну дестинацію, яка за кількістю міжнародних туристичних прибуттів (біля 25 млн.) увійшла до десятки найвідвідуваніших країн світу.

Здійснено аналіз міжнародних туристичних потоків в Україні, зокрема їх динаміку та просторову структуру протягом 2000-2014 рр. в контексті військово-політичної агресії з боку Росії та загострення українсько-російських міждержавних відносин. Встановлено, що сучасна динаміка міжнародного туристичного потоку в Україні характеризується різким зменшенням обсягів міжнародних відвідувачів, зниженням темпів розвитку туристичної діяльності та переформатуванням просторової структури в'їзного та виїзного туристичного потоку. Робиться висновок, що міжнародний туризм є не тільки реципієнтом міжнародних відносин, а й активним політичним актором, який здатен виступати каналом встановлення міжнародної довіри та взаємодії, чинником підтримки політичної стабільності.

Ключові слова: міжнародний туризм, глобальні туристичні потоки, актори геополітичного впливу, українсько-російські міждержавні відносини, просторова структура туристичних потоків в Україні.

Постановка проблеми. Міжнародний туризм перетворився на глобальне явище сучасності, яке нерозривно пов'язане з широкими можливостями просторової мобільності населення різних країн. Розвиток туризму сприяє інтенсифікації як світогосподарських, так і соціально-культурних та зовнішньополітичних зв'язків і процесів, супроводжується уніфікацією (продукування єдиних стандартів обслуговування) та диференціацією (артикуляція національних та регіональних особливостей культури) геопростору. Туризм без-

посередньо впливає на формування єдиного світового «простору потоків» (Кастельс М.), є його складовою частиною, утворюючи всесвітню мережу туристичних потоків, просторова структура якої відображає геополітичні тенденції міжнародного розвитку. Яскравим прикладом у цьому сенсі є загострення російсько-турецьких відносин, що спричинило Потоки, зазначає М. Кастельс, є не просто одним з елементів соціальної організації, вони є виразом процесів, домінуючих у нашому економічному, політичному та соціальному житті [4]. У цьому сенсі туризм – це своєрідна «призма» крізь яку можна розглядати загальні та регіональні особливості міжнародних відносин.

Суспільно-політичні та ринкові перетворення у пострадянській Україні дозволили поглянути на рекреаційно-туристичний потенціал як на чинник соціально-економічного розвитку, сприяли формуванню сталих потоків в'їзного туризму та посилили туристичну привабливість як туристичної дестинації. Це супроводжувалося частковим відновленням підприємств туристичної сфери, створенням десятків тисяч робочих місць, виходом на міжнародний туристичний ринок. Приймаючи останніми роками близько 25 млн. іноземців на рік, наша країна протягом 2000-2013 рр. увійшла до ТОП-10 провідних туристичних дестинацій світу, перетворилася на впливового реципієнта міжнародних відвідувачів (рис. 1). Просторова організація міжнародних туристичних зв'язків в Україні набула відносно усталеної структури, що відображає основні геополітичні впливи. Докорінні зміни у структурі в'їзного туристичного потоку відбулися у 2014 р. і були спричинені військово-політичною агресією з боку Росії. Зміни у динаміці й просторовій структурі потоків туризму становлять важливу проблему не тільки міжнародної економіки, а й геополітики та міжнародних відносин.

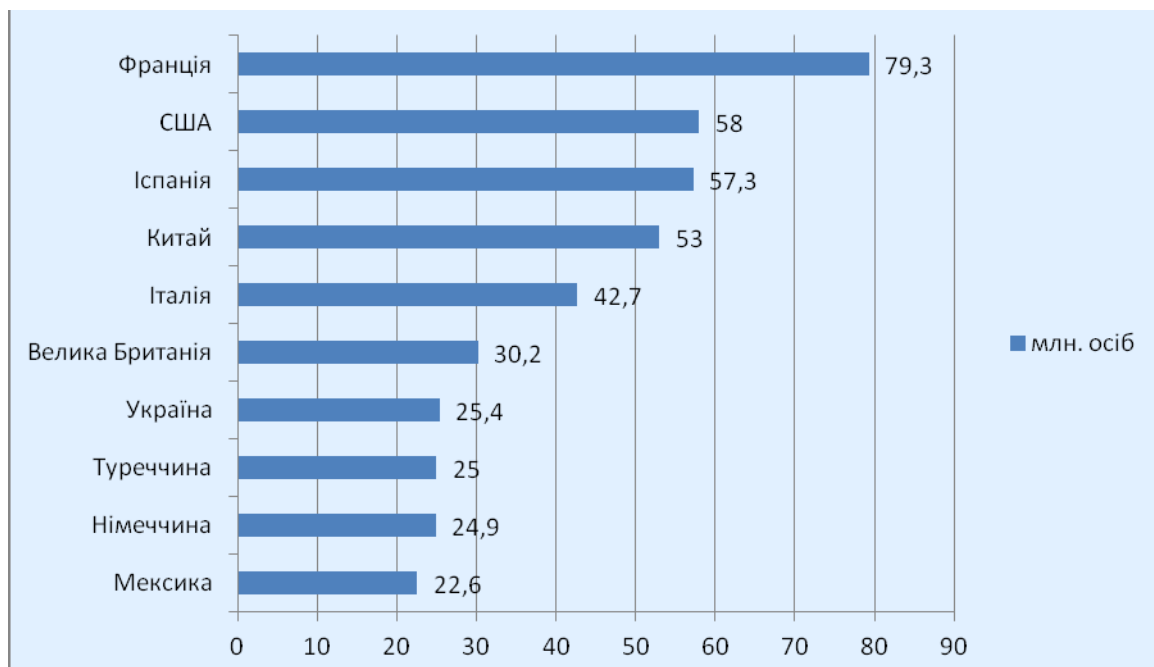

Рис. 1. Україна у ТОП-10 туристичних дестинацій світу, 2008 р.

Мета статті – розкриття політичної ролі міжнародного туризму, зокрема з'ясування динаміки та просторової (спатіальної) структури туристичних потоків в Україні як чинників геополітичного впливу в контексті окупації АР Крим та військової агресії з боку Росії на сході країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різні аспекти розвитку міжнародного туризму, у тому числі в Україні, неодноразово досліджувалися у працях вітчизняних географів та економістів: Балабанова Г. В., Любіцевої О. О., Мальської М. П., Побоченко Л. М., Ткаченко Т. І. та ін. Однак розуміння туризму як чинника міжнародно-політичної взаємодії, геополітичного впливу представлено лише у публікаціях зарубіжних науковців. Однією з перших, хто звернув увагу на відповідне розуміння міжнародного туризму – професор політології університету штату Канзас – Лінда Ріхтер, яка у багатьох свої публікаціях розкрила доцільність вивчення політичних аспектів туризму з точки зору політології [12, 13], показала процес політизації розвитку туризму на прикладі азійських країн [11]. Різні рівні взаємозв'язків між туризмом та політикою (від міжнародного до індивідуального) висвітлено у публікаціях Майкла С. Холла [16]. Останнім часом політичні аспекти міжнародного туризму знайшли відображення у колективних працях за редакцією Батлера Р. та Сантикул В. [8], Бернса П. та Новеллі М. [10], Муфакарі О. та Келлі Я. [9]. Погляд на туристичні потоки як на чинники геополітичного впливу детально розкрито у працях Вебстера С. та Іванова С. [15], а також Ігнат'євої І. [3]. У контексті пропонованого дослідження заслуговує на увагу публікація Метревелі М. та Тимоти Д. [20], присвячена впливу серпневої війни 2008 р. в Грузії на туристичні потоки та ресурси в країні. Вплив військового конфлікту на сході України на потоки в'їзного туризму висвітлено лише у контексті оцінки економічних втрат. Відповідно, оцінка просторової структури туристичних потоків в Україні в контексті геополітичної ситуації та міжнародно-політичного впливу залишається актуальним науково-теоретичним та практичним завданням.

Основні результати дослідження. Як феномен глобального порядку туризм усе виразніше стає геополітичним явищем, про що свідчить небувалий обсяг міжнародних туристичних потоків, які перетнули межі суто економічної сфери. За даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), за підсумками 2014 року кількість міжнародних туристичних прибуттів сягнула 1,138 млн. осіб., грошові надходження від туристичної сфери становлять 1,246 млрд. дол. Сфера туризму генерує близько 5% світового ВВП, 30% світового експорту, туристична галузь (і пов'язані з нею сфери економіки) створюють кожне 12 робоче місце у світі [19]. Перспективи подальшого розвитку туризму справедливо пов'язуються нині не тільки з демографічними та технологічними змінами (хоча такий підхід є домінуючим), а й з глобальними політичними змінами й очікуваними тенденціями розвитку світового геопростору, які надзвичайно потужно впливають на туризм [15, р. 167].

Нинішній глобальний політичний клімат підвищує ризики для усіх учасників міжнародного туристичного ринку. Серед основних геополітичних чинників, що безпосередньо впливають на динаміку і розподіл туристичних потоків варто назвати наступні.

1. *Політичні перевороти.* Найяскравіше вплив політичних переворотів на туристичні потоки простежується на прикладі Близькосхідних країн. Протягом 1990-2000-х Єгипет, Туніс, Марокко перетворилися на популярні туристичні дестинації. Позитивна динаміка туристичних потоків у цих країнах була порушена бурхливими подіями «арабської весни», що розпочалася революцією 2011 р. і зміною політичного режиму в Тунісі, а згодом охопила низку країн Близького Сходу та Північної Африки. Найвідчутніші втрати зазнав Єгипет. Туристичний потік до цієї країни з 2010 по 2014 рр. скоротився на 31,5%. Серед останніх подій – військовий переворот у Таїланді, внаслідок якого туристичний потік до країни вже у 2014 рр. скоротився на 6,7% порівно із 2013 р. [17].

2. *Терористичні атаки.* В цьому сенсі туризм є найпривабливішим явищем, що використовується як інструмент політичного впливу. Аналіз наукової літератури свідчить, що

саме туризм дозволяє терористам досягнути своїх цілей – гласність, економічна розруха, ідеологічне протистояння з туризмом (який, вочевидь, асоціюється із західним капіталізмом та глобалізацією). Як не парадоксально, але при першому наближенні між туризмом і тероризмом простежуються певні спільні характеристики. Обидва явища перетинають національні кордони, залучають громадян різних країн і використовують подорожі та комунікативні технології. Терористи можуть комфортно почуватися у туристичному середовищі [14, р. 417]. Спалахи насильства та релігійного екстремізму регулярно трапляються у різних туристичних країнах світу: Єгипті, Ізраїлі, Індії, Кенії, ПАР, Перу, Туреччині, Ямайці та ін. Міжнародні туристи, будучи громадянами інших країн, гарантовано забезпечують увагу світових ЗМІ, завдяки яким терористичний акт набуває глобального масштабу. Так, особливо приголомшливою стала кривава бійня в курортному містечку на півночі Тунісу у червні 2015 р., жертвами якої стали 37 осіб. Серед них – німці, французи, британці, росіяни та одна українка. Трагічні події 11 вересня 2001 р. у США загальмували динаміку туристичних потоків у всьому світі.

3. *Військові конфлікти.* Здатні за короткий час знищити туристичну індустрію – Алжир, Ліван, Північна Ірландія, Сирія, країни колишньої Югославії. Внаслідок «югославської кризи», викликані релігійними та етнічними протистояннями, відбулося глобальне переформатування структури туристичних потоків у Європейському регіоні, занепад туристичної індустрії у Боснії та Герцеговині, Сербії, Хорватії, Чорногорії. Відповідна ситуація склалася в результаті Російсько-Грузинської війни у серпні 2008 р. в Грузії. Важких втрат зазнала й туристична сфера України протягом 2014 р. По-перше, враховуючи тільки окупацією Криму країна втратила близько 30% рекреаційно-туристичного потенціалу. По-друге, військові події на Сході України та серія терактів у багатьох містах вплинули на загальний імідж країни і спричинили докорінні зміни в структурі туристичного потоку.

Оскільки туризм стає усе більш поширеним явищем, національні уряди та міжнародні організації ведуть статистичний облік і оприлюднюють основні показники розвитку туризму за підсумками календарного року. Одним з найважливіших показників є обсяг туристичного потоку, який, окрім іншого, відображає напрямки міжнародної просторової взаємодії. Туристичні потоки утворюються під впливом різного роду чинників і мають свої закономірності та усталену структуру. Позитивна динаміка туристичного потоку свідчить про ступінь відкритості національної економіки, характер суспільно-політичних та економічних перетворень, інвестиційну привабливість тощо.

Сучасний динаміка міжнародного туристичного потоку в Україні характеризується різким зменшенням обсягів міжнародних відвідувачів, зниженням темпів розвитку туристичної діяльності та переформатуванням просторової структури в'їзного та виїзного туристичного потоку.

Протягом 2000-2013 років обсяг в'їзного туристичного потоку до України стабільно зростав і збільшився майже у 4 рази. Так, якщо у 2000 році до України в'їхало 6431 млн. іноземних туристів, то 2013 року – 24600 млн. осіб (табл. 1, рис. 2). У зазначений час величина середньорічного абсолютного приросту була доволі стабільною і становила 2235 млн. осіб, у відносних показниках – 13,1% [6]. Найвищі темпи приросту фіксують у 2001 (42,7%), 2004 (24,9%) та 2007 (22,1%) роках. Деяке уповільнення темпів зростання протягом 2005-2006 рр. (12,8%) пов'язують із внутрішніми організаційно-економічними та політичними чинниками [6]. Рекордними для України за усі роки незалежності стали показники в'їзного туризму 2008 р., коли країну відвідало близько 25,5 млн. осіб (рис. 1). Зростання на рівні 13% спостерігається у 2012 р., що зумовлено проведенням фінальної

частини чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012». Втім, у 2013 р., попри очікування великої кількості туристів, зростання становило тільки 0,3% [7].

Таблиця 1.
Динаміка міжнародних туристичних прибуттів в Україну, 2000-2014 рр.

Рік	Кількість іноземних туристів, тис. осіб	Абсолютний приріст, тис. осіб	Відносний приріст, %
2000	6430.9		
2001	9174.3	2743.2	42.7
2002	10516.7	1342.5	14.6
2003	12513.9	1997.2	19.0
2004	15629.2	3115.3	24.9
2005	17630.8	1001.6	12.8
2006	18900.3	1269.5	7.2
2007	23073.0	4172.7	22.1
2008	25449.0	2376.0	10.3
2009	20798.0	-4651.0	-22.3
2010	21200.0	498.0	2.3
2011	21400.0	200.0	0.9
2012	24600.0	3200.0	13
2013	24671.0	71.0	0.3
2014	12711.0	-11960.0	-48.5

Джерело: авторська розробка за матеріалами: [6, 7].

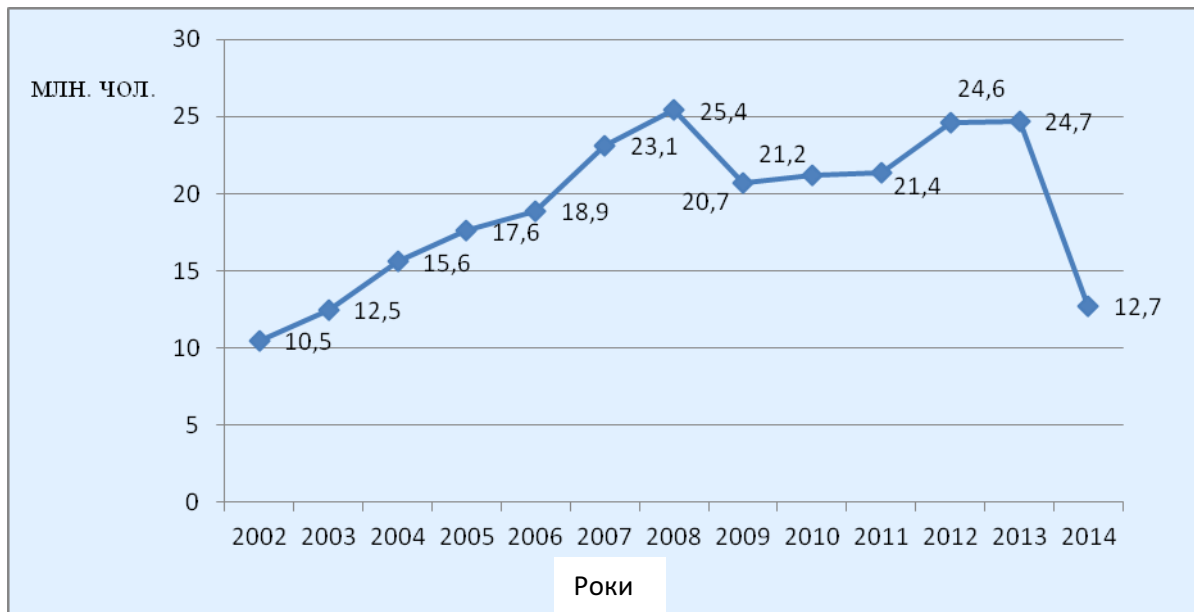

Рис. 2. Динаміка потоку міжнародних туристичних прибуттів в Україну, 2002-2014 рр.

Джерело: авторська розробка за матеріалами [7].

Докорінні зміни відбулися у 2014 році. Внаслідок анексії АР Крим та військової агресії з боку Російської Федерації на Сході України, кількість іноземних відвідувачів України скоротилася на 11960 млн. осіб (-48,5%) і становила 12711 млн. осіб (табл. 1, рис. 2).

Географічна структура міжнародних туристичних прибуттів в Україну протягом 2000-2013 рр. змінювалася еволюційним шляхом, однак у 2014 р. цей процес також набув рельєфно виражених рис. Традиційно найбільша частка іноземців, які приїжджали до України,

стабільно припадала на Росію, проте її обсяг постійно зменшувався. Якщо у 2002 році на російських туристів припадало 49,2% в'їзного туристичного потоку, то у 2013 році цей показник становив лише 41,6% (рис. 3). При цьому абсолютні значення кількості туристів, що прибувають з Росії зростало. Порівняно з 2003 роком у 2013 р. їх кількість зросла в 1,8 рази.

Військово-політична агресія з боку Росії вплинула на суттєве скорочення (–77% порівняно із 2013 р.) кількості іноземних відвідувачів з цієї країни. В абсолютних показниках ця цифра дорівнює 2363 млн. осіб (табл. 1), що становить 18,6% у загальній структурі в'їзного тур потоку (рис. 4) [2].

Наступні позиції за обсягами іноземних туристичних прибуттів традиційно посідають Молдова та Білорусь із частками у загальному туристичному потоці 21,9% та 13,6% (2013 р.), відповідно. І хоча кількість відвідувачів із цих країн у 2014 році різко знизилася (на 19,4% та 52,5% відповідно), їх частка у структурі туристичного потоку до України залишається доволі суттєвою. Так, частка Молдови у 2014 році була найбільшою і становила 34,4%, а частка Білорусі дорівнювала 12,5% (третє після Росії місце за обсягом туристичного потоку).

Військово-політичний конфлікт на Сході України не так виразно, але все ж таки вплинув і на зменшення кількості подорожуючих з країн ЄС, у тому числі з країн-сусідів: Румунії (–33%), Польщі (–10%) та Словаччини (–1,9%). І тільки кількість іноземних відвідувачів з Угорщини продемонструвала позитивну динаміку (–13%). Зменшення кількості іноземних відвідувачів спостерігається із інших країн ЄС – Австрії (–43,8), Болгарії (–34,6) Великої Британії (–45,6), Італії (–39), Іспанії (–41,8), Німеччини (–48,2), Франції (–38,2), Чехії (–33,3) та ін. країн.

Різкий спад міжнародних відвідувачів помітний також з боку Сполучених Штатів Америки (–39,3%) та Канади (–41,4) [2].

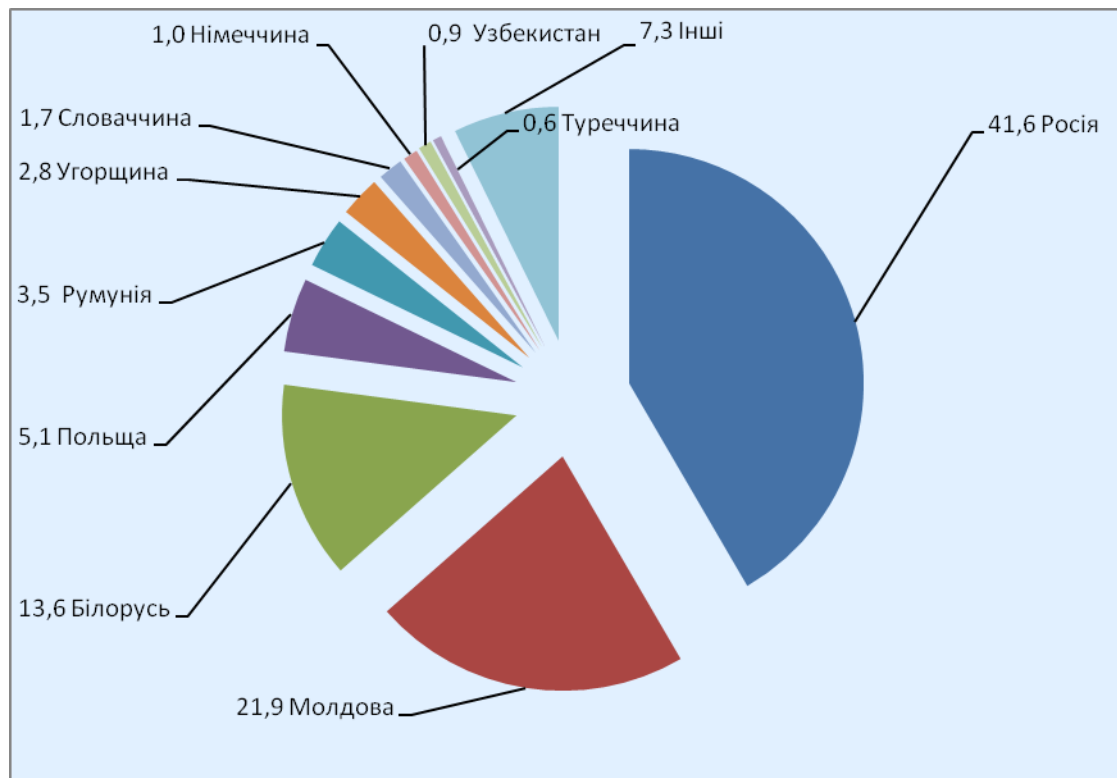

Рис. 3. Географічна структура в'їзного туристичного потоку в Україну, %, 2013 р.

Джерело: авторська розробка за матеріалами [2].

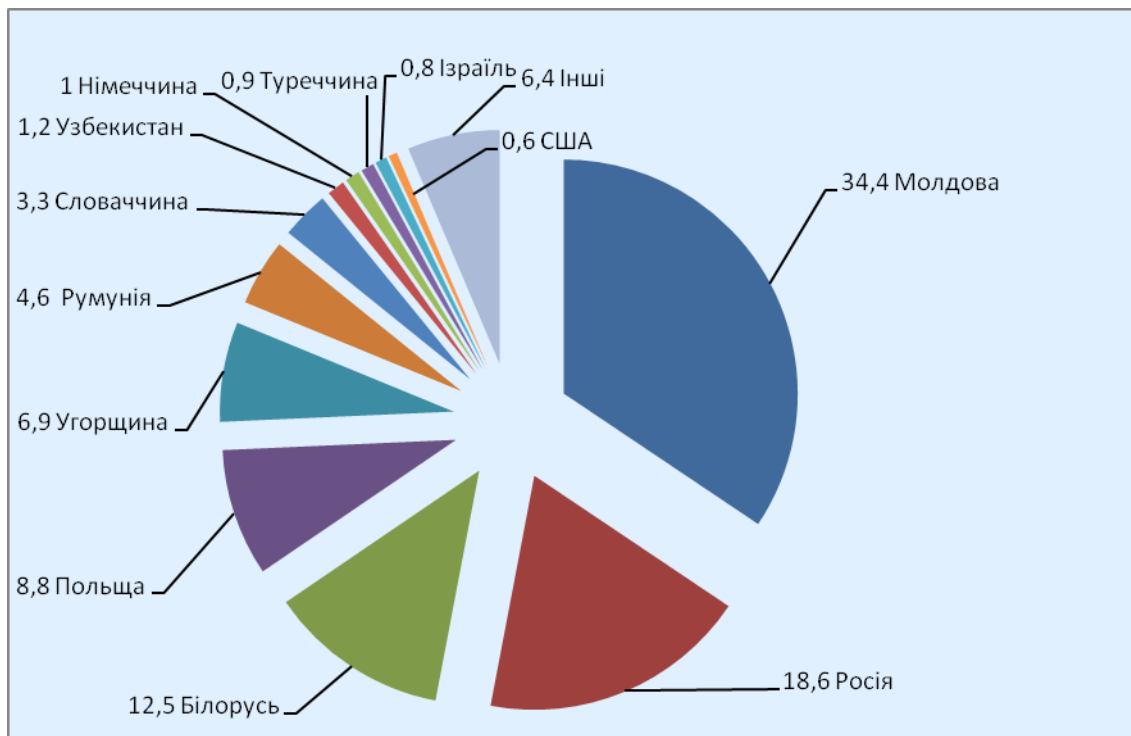

Рис. 4. Географічна структура в'їзного туристичного потоку в Україну, %, 2014 р..

Джерело: авторська розробка за матеріалами [2].

За підрахунками Побоченко Л. М. та Тимошенко О. І., протягом 2000-2009 рр. середньорічний абсолютний приріст кількості українських туристів, що отримували послуги за межами країни, становив 559 тис. осіб, відносний – 3,8%. Такі значення є у 4-5 разів нижчими за прирости в'їзного туризму. Вперше обсяги іноземних туристів перевищили кількість туристів, що виїжджали з України, у 2004 році. Тобто з 2004 року для України характерним є позитивне сальдо туристичного балансу. У 2007 р. обсяги в'їзного туризму перевищують обсяги виїзного у 1,33 рази, або на 5738,3 млн. осіб, а у 2009 році у 1,36 рази або 5464 млн. осіб [6] Втім, вже у 2013 р. обсяг в'їзного туризму перевищує виїзний тільки на 1 млн. чол.

Докорінні зміни у співвідношенні в'їзного та виїзного туристичного потоку відбулися у 2014 році внаслідок зазначених вище подій. І незважаючи на те, що обсяг виїзного турпоточку скоротився на 5,3% і становив 22437,6 млн. осіб, від'ємне сальдо туристичного балансу складає 43,4%.

Просторова структура виїзного туристичного потоку з України є частково схожою з просторовою структурою міжнародних туристичних прибуттів до України, оскільки перші позиції за кількістю зарубіжних виїздів займають країни-сусіди. Тривалий час лідируючі позиції в кількості зарубіжних візитів українців займала Росія, втім протягом останнього десятиліття її частка поступова зменшувалася. Стрімкі зміни відбулися на зламі 2013-2014 рр., внаслідок відомого загострення міждержавних стосунків. Якщо у 2013 р. на Росію припадало 25,9% (рис. 5) виїзного турпоточку, то у 2014 р. цей показник знизився до 20,8% (рис. 6) [1].

Нині перше місце за кількістю закордонних візитів українців посідає Польща – 34,1%. Помітно зросла частка Молдови, яка у 2014 році посіла третю позицію із значенням у 10,8%. На Угорщину і Білорусь припадає 9,6% і 6,85% відповідно.

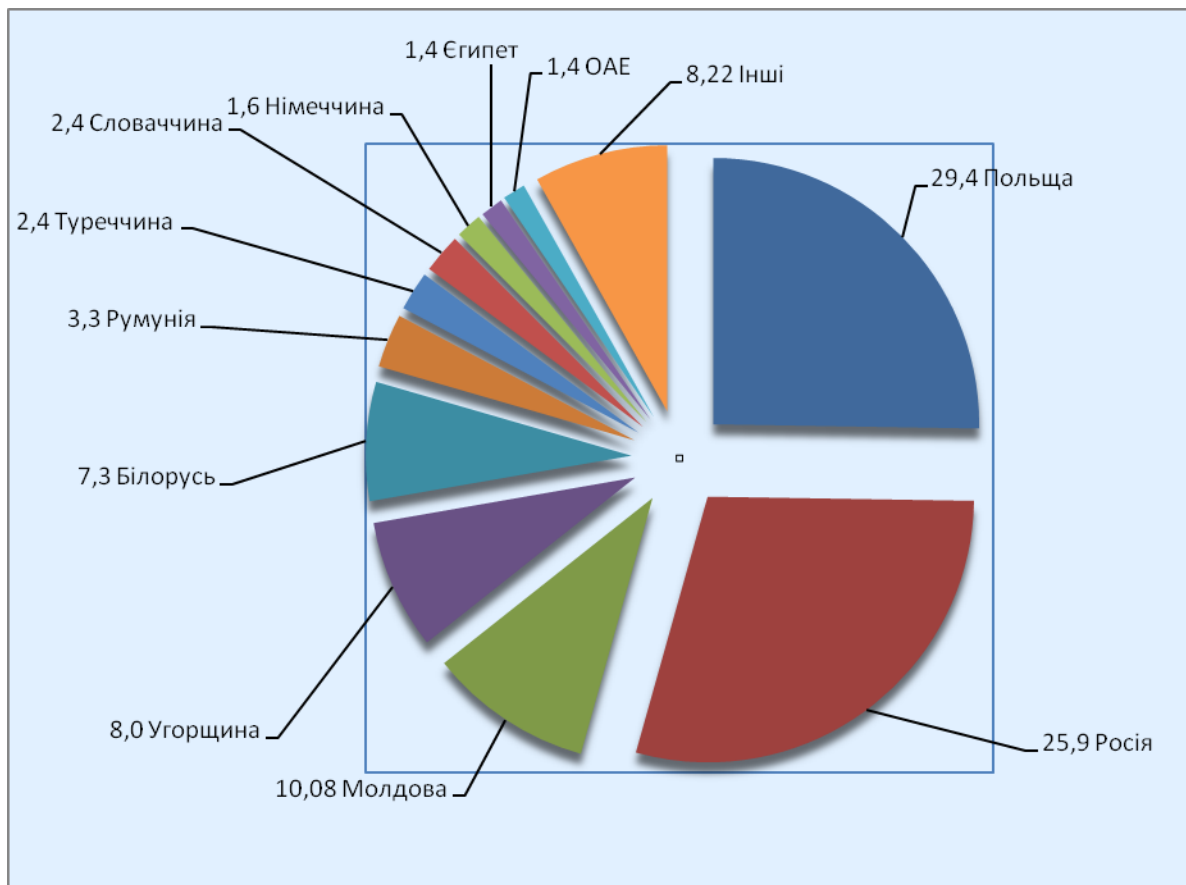

Рис. 5. Географічна структура виїзного туризму з України у 2013 році, %.

Джерело: авторська розробка за матеріалами [1].

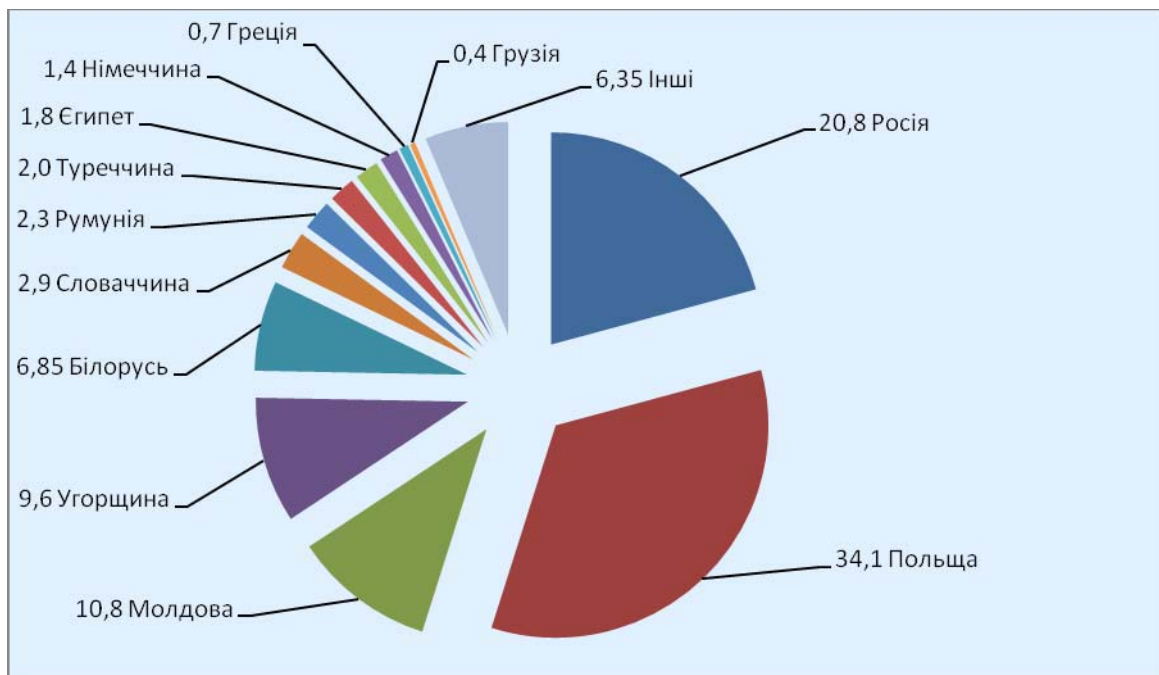

Рис. 6. Географічна структура виїзного туризму з України у 2014 році, %.

Джерело: авторська розробка за матеріалами [1].

У 2014 році через девальвацію національної валюти помітно зменшилися туристичні потоки до Туреччини, Німеччини, ОАЕ. Водночас, завдяки стабілізації політичної ситуа-

ції у Єгипті та більш дешевим туристичним пропозиціям порівняно із Туреччиною українці протягом року усе частіше обирали для відпочинку саме Єгипет (1,8%).

Зазначена вище анексія АР Крим з боку Росії спричинила фактичний зрив туристичного сезону на півострові та перерозподіл туристичного потоку з материкової України до Грузії (0,4% виїзного турпотоку).

Висновки. Аналіз динаміки та просторової структури міжнародних туристичних потоків в Україні засвідчує їх неабияку зумовленість геополітичними процесами, які відбулися протягом 2013-2014 рр. Військово-політичне протистояння з Росією спричинило зменшення обсягу міжнародних туристичних прибуттів до України на 48,5% і вплинуло на їхню просторову структуру, що виявилось у суттєвому зменшенні міжнародних візитів з РФ.

Разом з тим, результати дослідження дозволяють стверджувати, що сучасний міжнародний туризм є економічною діяльністю з вагомими соціальними та політичними наслідками. Як форма і процес просторової активності глобального масштабу він зумовлений соціально-економічними та культурними чинниками, а також загальною динамікою політичних систем. Разом з тим, туризм є не тільки реципієнтом міжнародних відносин, а й активним політичним актором – учасником політичного процесу, який завдяки туристичній та економічній взаємодії впливає на прийняття політичних рішень. Туризм неодноразово виступав каналом налагодження довіри і взаємодії у державах з різним суспільно-політичним устроєм, чинником економічної та політичної модернізації, підтримки політичної стабільності. В Україні перспективи відновлення туристичного потоку пов'язані зі стабілізацією ситуації на Сході країни, залученням інвестицій у розвиток туристичної інфраструктури та запровадженням безвізового режиму з країнами Європейського Союзу, що дозволить покращити зовнішньополітичний імідж та зміцнити авторитет держави на міжнародній арені.

Список використаної літератури

1. Виїзд громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали, у 2014 році – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. В'їзд іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2014 році – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Игнатъева И. Ф. Пространство потоков: экономический и геополитический анализ туризма [Электронный ресурс] / Игнатъева И. Ф. – Режим доступа: http://www.terrahumana.ru/arhiv/13_01/13_01_21.pdf.
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура [Электронный ресурс] / Кастельс М. – Режим доступа: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/06.php.
5. Логінов Якуб. Бути як Ізраїль, або Туризм під час війни // Дзеркало тижня. – 2015. – № 30 (21 серпня).
6. Побоченко Л. М., Тимошенко О. І. Сучасний стан та пріоритетні напрямки оптимізації розвитку міжнародного туризму в Україні [Электронный ресурс] / Побоченко Л. М., Тимошенко О. І. – Режим доступу: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54770/14-Pobochenko.pdf?sequence=1>.
7. Туристичні потоки (2000-2014 рр.) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Butler, R., Suntikul, W. (eds.). *Tourism and Political Change*, Goodfellow Publishers: Oxford. 2011. – P. 1-244.

9. Moufakkir Omar, Kelly Ian (Eds). *Tourism, progress and peace*, Wallingford: CABI, - 2010. – P. 1-288.
10. Peter M. Burns and Marina Novelli (Eds). *Tourism and Politics: Global Frameworks and Local Realities*. – UK : Elsevier, 2007. – P. 1-430.
11. Richter, L. K. *The politics of tourism in Asia*. Honolulu: University of Hawaii Press. – 1989. – P. 1-263.
12. Richter, L. K. *Tourism politics and political science: A case of not so benign neglect // Annals of Tourism Research*. – 1983. – Vol. 10. № 3. – P. 313-335.
13. Richter, Linda. *Political Instability and Tourism in the Third World // Tourism and the Less Developed Countries*. Edited by David Harrison. – New York: Wiley. – 1992. – P. 35-46.
14. Sönmez, S. *Tourism, Terrorism and Political Instability // Annals of Tourism Research*. – 1998. – Vol. 25, № 2. – P. 416-456.
15. Webster, C., Ivanov, S. *Tourism as a force for political stability // Wohlmuther, C., Wintersteiner, W. (Eds), International Handbook on Tourism and Peace*, Drava Verlag, Klagenfurt, Austria, 2014. – P. 167-180.
16. Hall, C. M. *Tourism and politics: policy, power, and place*. Chichester; New York : Wiley, 1994. – P. 1-238.
17. *Tourism highlights. 2015 Edition*. UNWTO [Electronic resource]. – Way of access: <http://www.unwto.org>.
18. *Tourism highlights. 2009 Edition*. UNWTO [Electronic resource]. – Way of access: <http://www.unwto.org>.
19. *Why tourism? Tourism – an economic and social phenomenon [Electronic resource]*. – Way of access: <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>.
20. Metreveli M., Timothy D.J. *Effects of the August 2008 War in Georgia on Tourism and its Resource // Moufakkir Omar, Kelly Ian (Eds). Tourism, progress and peace*, Wallingford: CABI, - 2010. – P. 134-148.

INTERNATIONAL TOURISM IN UKRAINE: GEOPOLITICAL ASPECTS OF A GLOBAL PHENOMENON

Parfinenko A. Y.

Ph.D in history, dozent, V. N. Karazin Kharkiv National University, Head of the Department of Tourism Business.

Abstract. *The author has highlighted geopolitical aspects in the development of the Ukrainian international tourism as a universal phenomenon realizing economic, social, international and political activity. The potential of global tourism flows as factors of geopolitical influence has been achieved as well as its structure that reflects and affects tendencies of international cooperation.*

The main geopolitical factors that influence dynamics and regional organization of global tourism flows have been structured. Political upheavals, terrorist attacks, military flare-ups are examples. It is emphasized that tourism is used for committing terrorist acts being the instrument of political influence. The main terrorist motives concerning international tourists have been established; they are ideological conflicts with tourism, publicity, economic devastation.

The author has characterized fundamental trends in the international tourism development, its role and place of Ukraine at the global tourism market. It was determined that for the last ten years Ukraine has transformed into the attractive tourist destination and with the international tourist revenue (approximately 25 million) has entered the top 10 most visited countries in the world.

Global tourism flows in Ukraine have been analyzed, in particular its dynamics and regional structure between 2000-2014 in the context of Russia's military aggression, and a worsening of

Russia-Ukraine international relations. The author has determined that modern dynamics of the Ukrainian global tourism flows is characterized by a sharp drop in the number of tourists, by a slowdown in tourism development and by regional structure reformatting of inbound and outbound tourism flows. It is concluded that international tourism is not a recipient of international relations, but a politician actor able to be a channel between international confidence and cooperation, to be an agent for maintaining political stability.

Key words: *international tourism, global tourism flows, actors of geopolitical influence, Russia-Ukraine international relations, regional structure of tourism flows in Ukraine.*

Referances

1. Візді громадян України за кордон за країнами, до яких вони виїжджали, у 2014 році – [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Візді іноземних громадян в Україну за країнами, з яких вони прибули, у 2014 році – [Electronic resource]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Ignat'eva I. F. Prostranstvo potokov: ehkonomicheskij i geopoliticheskij analiz turizma [Electronic resource] / Ignat'eva I. F. – Режим доступу: http://www.terrahumana.ru/arhiv/13_01/13_01_21.pdf.
4. Kastel's M. Informacionnaya ehpoza: ehkonomika, obshchestvo i kul'tura [Electronic resource] / Kastel's M. – Режим доступу: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/06.php.
5. Loginov YAkub. Buti yak Izrail', abo Turizm pid chas vijni // Dzerkalo tizhnja. – 2015. – № 30 (21 serpnja).
6. Pobochenko L. M., Timoshenko O. I. Suchasnij stan ta prioritetni napryamki optimizacii rozvitku mizhnarodnogo turizmu v Ukraïni [Electronic resource] / Pobochenko L. M., Timoshenko O. I. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/54770/14-Pobochenko.pdf?sequence=1>.
7. Turistichni potoki (2000-2014 rr.) - [Electronic resource]. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
8. Butler, R., Suntikul, W. (Eds.). *Tourism and Political Change*, Goodfellow Publishers: Oxford. 2011. – P. 1-244.
9. Moufakkir Omar, Kelly Ian (Eds). *Tourism, progress and peace*, Wallingford: CABI, – 2010. – P. 1-288.
10. Peter M. Burns and Marina Novelli (Eds). *Tourism and Politics: Global Frameworks and Local Realities*. – UK: Elsevier, 2007. – P. 1-430.
11. Richter, L.K. *The politics of tourism in Asia*. Honolulu: University of Hawaii Press. – 1989. – P. 1-263.
12. Richter, L.K. *Tourism politics and political science: A case of not so benign neglect* // *Annals of Tourism Research*. – 1983. – Vol. 10. No 3. – P. 313-335.
13. Richter, Linda. *Political Instability and Tourism in the Third World* // *Tourism and the Less Developed Countries*. Edited by David Harrison. – New York: Wiley. – 1992. – P. 35-46.
14. Sönmez, S. *Tourism, Terrorism and Political Instability* // *Annals of Tourism Research*. – 1998. – Vol. 25, No 2. – P. 416-456.
15. Webster, C., Ivanov, S. *Tourism as a force for political stability* // Wohlmuther, C., Wintersteiner, W. (Eds), *International Handbook on Tourism and Peace*, Drava Verlag, Klagenfurt, Austria, 2014. – P. 167-180.
16. Hall, C. M. *Tourism and politics: policy, power, and place*. Chichester ; New York : Wiley, 1994. – P. 1-238.
17. *Tourism highlights. 2015 Edition*. UNWTO [Electronic resource]. – Way of access: <http://www.unwto.org>.
18. *Tourism highlights. 2009 Edition*. UNWTO [Electronic resource]. – Way of access: <http://www.unwto.org>.
19. *Why tourism? Tourism – an economic and social phenomenon* [Electronic resource]. – Way of access: <http://www2.unwto.org/content/why-tourism>.
20. Metreveli M., Timothy D.J. *Effects of the August 2008 War in Georgia on Tourism and its Resource* // Moufakkir Omar, Kelly Ian (Eds). *Tourism, progress and peace*, Wallingford: CABI, – 2010. – P. 134-148.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ТУРИЗМ В УКРАИНЕ: ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ГЛОБАЛЬНОГО ЯВЛЕНИЯ

Парфиненко А. Ю.

Кандидат исторических наук, доцент, заведующий кафедры туристического бизнеса Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина.

Аннотация. *В статье на примере Украины освещены геополитические аспекты развития международного туризма как глобального явления, которое осуществляет экономическое, социальное и международно-политическое влияние. Раскрыт потенциал миро-*

вых туристических потоков как факторов геополитической силы, структура которых отражает и влияет на тенденции международного взаимодействия.

Структурированы основные геополитические факторы, влияющие на динамику и пространственную организацию международных туристических потоков. Среди них – политические перевороты, террористические акты, военные конфликты. Подчеркивается особая привлекательность туризма для совершения террористических актов, фактическое использование его террористами в качестве инструмента политического влияния. Выявлены основные мотивы террористов в отношении международных туристов, это – идеологическое противостояние с туризмом, гласность, экономическая разруха.

Охарактеризованы общие тенденции развития международного туризма, роль и место Украины на международном туристическом рынке. Установлено, что в течение последних десяти лет Украина превратилась в привлекательную туристическую дестинацию, которая по количеству международных туристических прибытий (около 25 млн.) вошла в десятку самых посещаемых стран мира.

Осуществлен анализ международных туристических потоков в Украину, в частности исследована их динамика и пространственная структура на протяжении 2000–2014 гг. в контексте военно-политической агрессии со стороны России и обострения украинско-российских межгосударственных отношений. Установлено, что современная динамика международного туристического потока в Украину характеризуется резким уменьшением объемов международных посетителей, снижением темпов развития туристической деятельности и переформатированием пространственной структуры въездного и выездного туристического потока. Делается вывод, что международный туризм является не только реципиентом международных отношений, но и активным политическим актером, который способен выступать каналом установления международного доверия и взаимодействия, фактором поддержки политической стабильности.

Ключевые слова: международный туризм, глобальные туристические потоки, акторы геополитического влияния, украинско-российские межгосударственные отношения, пространственная структура туристических потоков в Украину.

УДК 339.5

НОРМАЛІЗАЦІЯ ТУРЕЦЬКО-СИРІЙСЬКИХ ВІДНОСИН НА ЗЛАМІ ХХ-ХХІ СТ.

Аль-Азаві Хайдер Аділ Кадім

Аспірант кафедри міжнародних організацій і дипломатичної служби Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: Головченко В. І., доктор політичних наук, професор.

Анотація. *В статті проаналізовані визначальні чинники еволюції турецько-сирійських міждержавних відносин наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., особливої уваги надано з'ясуванню місця водної й курдської проблем у взаєминах двох держав. Після Першої світової війни в Сирії й багатьох інших арабських державах Турецьку Республіку сприймали передусім як правонаступницю Османської імперії, що протягом кількох віків колонізувала ці країни й перешкоджала їхньому цивілізаційному розвитку. А з розпадом біполярної системи міжнародних відносин між Туреччиною й Сирією спалахнула серйозна боротьба за вплив у регіоні. Важливою безпековою проблемою в турецько-сирійських взаєминах залишилася водна, тобто питання розподілу ресурсів ріки Євфрат, оскільки особливістю близькосхідної гідрографії є вкрай нерівномірний розподіл запасів прісної води.*

Нормалізація двосторонніх міждержавних відносин окреслилася тільки з приходом до влади в Турецькій Республіці 18 листопада 2002 р. поміркованої ісламістської Партії справедливості й розвитку на чолі з Реджепом Тайімом Ердоганом, чия зовнішня політика спрямована на встановлення тісніших зв'язків із країнами Близького Сходу і помітнішу посередницьку роль в урегулюванні арабсько-ізраїльського конфлікту. Відразу ж після консолідації владної вертикалі Партія справедливості й розвитку почала дистанціюватися від Ізраїлю для того, щоб налагодити більш відвертий діалог з країнами Машируку.

Ключові слова: *міждержавний кордон, водні ресурси, зовнішня політика, сепаратизм.*

Постановка проблеми. Посилення ролі Турецької Республіки на світовій арені, а також з її активний економічний і політичний розвиток надають цій країні всі шанси стати потенційним лідером мусульманського світу. Водночас важко назвати успішною та позитивно охарактеризувати реалізацію зовнішньополітичної концепції офіційної Анкари «нуль проблем із сусідами»: вірменське, грецьке і кіпрське питання заморожені, через сирійську проблему ускладнилися взаємини Туреччини з Іраном. Тому навіть тимчасова нормалізація турецько-сирійських взаємин на зламі століть з безпекового погляду варта неупередженого й виваженого політологічного аналізу.

Мета статті – з'ясувати головні проблеми, які існували й залишилися у взаєминах між двома ключовими державами Близькосхідного регіону – Турецькою Республікою й Сирійською Арабською Республікою (САР) і наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., простежити їхні історичні витоки й передумови, а також визначити важливість їхнього вирішення для розвитку двосторонніх відносин між згаданими державами й налагодження внутрішньорегіонального співробітництва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у вивчення зовнішньополітичних, передусім безпекових, проблем, із якими Туреччина стикається в останні

десятиліття, зробили колективна монографія науковців Інституту сходознавства РАН «Туреччина між Європою й Азією» [1], а також збірник публікацій Вашингтонського інституту близькосхідної політики «Новий світ Туреччини» [2], в яких зібраний багатий фактичний матеріал з внутрішніх і зовнішніх проблем Турецької Республіки. Логічним продовженням цих досліджень стала монографія Оздена Зейнепа Октава, в якій висвітлені безпекові питання турецько-сирійських відносин на зламі століть у геополітичному трикутнику Анкара – Дамаск – Тегеран [3].

Але, незважаючи на накопичену протягом останніх трьох десятиліть різнопланову джерельну базу й ґрунтовну міжнародно-правову основу турецько-сирійських взаємин, вони ще не стали об'єктом окремого наукового дослідження, надто в безпековій площині близькосхідної регіональної системи міжнародних відносин.

Основні результати дослідження. Взаємини двох сусідніх держав по завершенні холодної війни були обтяжені трьома головними проблемами: територіальними, пов'язаними з Александреттським санджаком (нині – турецька провінція Хатай); проблемою розподілу вод ріки Євфрат; курдською проблемою й підтримкою офіційним Дамаском марксистської Робітничої партії Курдистану (РПК). В сучасній Туреччині відносини із сусідньою Сирією, враженою громадянською війною, розглядають переважно крізь призму історії, а оскільки вони сягають своїм корінням доби Османської імперії, то їхнє вивчення нині неможливе без урахування історичних реалій розвитку.

З іншого боку, в Сирії й багатьох інших арабських державах Турецьку Республіку сприймали передусім як правонаступницю Османської імперії, що протягом кількох віків колонізувала ці країни й перешкоджала їхньому нормальному розвитку. А в Туреччині, фактичній правонаступниці й державі-продовжувачеві Османської імперії, вбачали в Сирії й інших арабських країнах свої колишні колонії, що свого часу завдяки сепаратизму й зовнішній підтримці здобули незалежність [4, р. 47].

Не дивно, що після Другої світової війни й особливо в 1980-1990-х рр. між Туреччиною й Сирією точилася серйозна боротьба за вплив у регіоні. Вона посилювалася тим, що обидві держави за доби холодної війни знаходились у геополітичних орбітах двох конкуруючих полюсів: Туреччина, що з часів Ататюрка взяла курс на вестернізацію країни, а 18 лютого 1952 р. стала повноправним членом НАТО, протиставила себе лідеру іншого блоку – СРСР, з яким Сирія час від часу налагоджувала союзницькі відносини. Активна антикомуністична позиція турецького керівництва й експансіоністська політика Радянського Союзу в Близькосхідному регіоні відіграли велику роль у формуванні політики Туреччини щодо САР. Сирія, в свою чергу, вважала Туреччину «регіональним жандармом» США, за допомогою якого Захід проводив там свою політику.

Болючою сторінкою в сирійській національній пам'яті залишилася анексія 29 червня 1939 р. Туреччиною належного Сирійською Республіці колишнього Александреттського санджака, здійснена за підтримки Франції й Великої Британії, які бажали тим самим попередити вступ офіційної Анкари в назріваючий збройний конфлікт із нацистською Німеччиною на боці останньої [5, р. 169]. До того ж Франція, небезпідставно стурбована агресивними зазіханнями фашистської Італії в Східному Середземномор'ї, була зацікавлена шляхом передачі Александретти (Іскендеруна) Туреччині отримати серйозного союзника в протистоянні з Італією [6, р. 115].

До початку 2005 р. Сирія офіційно не визнавала санджак за Туреччиною, на сирійських картах територія Іскендеруна зафарбовувалася одним кольором з рештою території САР, а міждержавний кордон позначався пунктиром як тимчасовий. Невирішеність питання про державну належність Іскендеруна негативно впливала на загальний тон взаємовідносин двох країн, але Сирія протягом останніх десятиліть уникала відкритої поста-

новки питання про необхідність якнайшвидшого врегулювання територіальної проблеми з Туреччиною, оскільки перед Дамаском на порядок денний стало набагато важливіше питання, пов'язане з поверненням Голанських висот, захоплених Ізраїлем в ході Шестиденної війни 1967 р.

Лише на початку 2005 р., коли офіційні візити в Дамаск Президента Турецької Республіки Ахмеда Неджета Сезера й Прем'єр-міністра Туреччини Реджепа Таїпа Ердогана відкрили шлях до плідної дискусії між двома країнами, сирійський уряд заявив, що він більше не має претензій до суверенітету над провінцією Хатай. Але, з іншого боку, офіційно так і не було задекларовано, що Сирія зрікається своїх прав на суверенітет над згаданим районом.

Іншою важливою проблемою безпекової ваги в турецько-сирійських взаєминах було й залишається питання розподілу вод ріки Євфрат, оскільки особливістю близькосхідної гідрографії є вкрай нерівномірне забезпечення ресурсами прісної води. Основні регіональні гідроресурси знаходяться на півночі (схід і південний схід Туреччини, північні райони Ірану й Іраку – головним чином на території етнічного Курдистану) й «транспортуються» в зони дефіциту води через систему водних артерій (річок і підземних джерел). Наглядним прикладом є річкова система Межиріччя – басейни рік Тигру і Євфрату та їхніх приток. У контексті більш масштабних регіональних проблем, таких як арабсько-ізраїльський конфлікт, проблема води, за певних умов, може набувати більш різкого звучання й сприяти додатковій ескалації напруженості [7].

«Водні» розбіжності між Сирією й Туреччиною почали загострюватися в 1970-80-ті рр., коли турецький уряд приступив до будівництва й введення в експлуатацію на Тигрі і Євфраті низки гідроенергетичних та іригаційних споруд і втілення в життя проекту Південно-Східної Анатолії, відомого під аббревіатурою GAP (Güney Doğu Anadolu Projesi). Проект із 22-х гребель, 19-ти ГЕС і двох тунелів для зрошення намічалось завершити до 2000 р., в результаті чого можна було б виробляти 36 млрд. кВт/год. електроенергії, а також зрошувати більше 4 млн. акрів землі, що дозволило б значно поліпшити соціально-економічну ситуацію у відсталих районах Південно-Східної Анатолії, населених в основному курдами.

В ході будівництва гребель Туреччина зазвичай стримувала потік вод Євфрату в Сирію в межах 500 куб. м у секунду, ще більше скорочуючи його, коли настав час заповнення водою водосховищ. Це й призвело до виникнення напруженості між двома країнами [8, р.15-16]. Так, 13 січня 1990 р. турецькі гідротехніки для заповнення водойми біля греблі імені Ататюрка зупинили на місяць стік вод Євфрату в Сирію, внаслідок чого русло ріки від південних кордонів Туреччини до штучного озера Ель-Асад в районі міста Мексена стало повністю сухим.

Таким чином офіційна Анкара продемонструвала свою потужну «водяну зброю», міждержавні відносини загострилися до межі. Хоча Туреччина й стверджувала, що вжила всіх необхідних заходів для мінімізації шкоди Сирії й Іраку, спричиненої «технічною необхідністю» при будівництві гідросистеми, в арабському світі ці дії турецького уряду недвозначно розцінювались як навмисне позбавлення арабських країн вод Євфрату. Проте й раніше односторонні дії Туреччини з використання водних ресурсів не раз були причиною криз у відносинах між нею, з одного боку, й Сирією та Іраком – з іншого (наприклад, у 1974 і 1981 рр. під час будівництва гребель Кебан і Каракайя), також викликаючи гострі дипломатичні тертя між цими країнами [7, с. 171].

Сирійська позиція полягала в тому, що ріка Євфрат є міжнародною водною артерією й вимагає рівномірного розподілу її водних ресурсів. Офіційний Дамаск неодноразово на-

магався підняти цю проблему на міжнародній арені, пропонуючи вирішити суперечності в Міжнародному суді ООН і Міжнародній правовій комісії. Навпаки, турецька сторона характеризує Євфрат як «транскордонні води», що в достатній кількості транспортуються в країни, які знаходяться нижче по руслу річки – Сирію й Ірак. У той час як Туреччина наполягає на тому, що Сирії має відпускатися 500 куб. м вод Євфрату в секунду, Сирія й Ірак вимагають біля 2/3 всього потоку (середньорічний потік вод Євфрату складає 1000 куб. м/с).

Кілька разів сторони намагалися дійти до згоди з водної проблеми, однак тристоронні зустрічі часто завершувались лише узгодженням технічних питань. Більше того, Ірак і Сирія нерідко бойкотували наради з водних проблем, що скликалися Анкарою [9, с. 30].

Особливе місце в двосторонніх турецько-сирійських відносинах з погляду національної безпеки займає курдська проблема, оскільки після арабів, турків та іранців курди – найчисленніший етнос Близькосхідного регіону, що досі не має міжнародно визнаної державності [10]. За різними даними, їхня чисельність коливається від 35 до 40 млн. чол., у т. ч. біля 20 млн. – у Туреччині, 6-8 млн. – в Іраку, 3-5 млн. – в Ірані, бл. 1 млн. – в Сирії, решта – в країнах Південного Кавказу, Центральної Азії та Європи [11].

Після Першої світової війни територія Курдистану була поділена між чотирма країнами – Туреччиною, Іраном, підмандатним Британії Іраком і підмандатною Франції Сирією. Протягом десятиліть між зазначеними державами виникали серйозні суперечності з різних приводів – єдине, що їх об'єднувало (й продовжує об'єднувати, за винятком постсаддамівського Іраку), полягало в активному проведенні антикурдської політики й недопущенні створення незалежної курдської держави.

В Туреччині курди взяли активну участь у боротьбі за незалежність країни проти інтервенції Антанти, але невдовзі після її переможного завершення Мустафа Кемаль-паша відкинув будь-які спроби курдів претендувати на автономію й жорстоко придушив їхні повстання 1920-30-х рр. та висунув план повної асиміляції курдів турецькою нацією. Протягом десятиліть у Туреччині, де курди становили до 20% усього населення, влада взагалі заперечувала існування цього етносу, називаючи курдів «гірськими турками», систематично ігноруючи їхню національну само ідентифікацію, забороняючи видання літератури курдською мовою, перешкоджаючи створенню курдських шкіл.

Але з кінця 1950-х рр. курдські інтелектуали почали дедалі активніше піднімати проблему свого етносу, в 1960-70-х рр. завдяки харизматичному лідеру курдів Махмуду Барзані, що очолив Демократичну партію Курдистану (ДПК), заговорили про необхідність курдської автономії в Республіці Ірак. А на зламі 1970-80-х рр. сталася низка подій, що різко змінила політичну ситуацію на Близькому Сході й по-новому висвітлила курдську проблему. Серед них варто назвати перемогу ісламської революції в Ірані (лютий 1979 р.), прихід Саддама Хусейна до одноосібної влади в Іраку (16 липня 1979 р.), військовий переворот у Туреччині (12 вересня 1980 р.) і початок 8-річної іраксько-іранської війни (22 вересня 1980 р.).

Вже на початку 1980-х рр. курдські повстанці почали голосніше заявляти про себе в цих трьох державах із найбільшим курдським населенням – Туреччині, Ірані й Іраку. З метою викорінення сепаратистських настроїв офіційні Анкара й Багдад нерідко вчиняли дії, що інакше як геноцид назвати було важко: депортації, насильницьке переселення й спустошення курдських селищ, порушення звичного соціального й економічного укладу життя [12].

Курдське населення в Сирії також відчувало на собі тягар національної дискримінації: половина сирійських курдів не мала громадянства, хоча вони народились і постійно

жили на території САР. Цих людей називали «іноземцями», «некорінним населенням», вони були позбавлені таких елементарних прав як отримання вищої освіти, служба в державних установах і в армії, не мали виборчих прав та ін. [13, с. 65].

Але із затуханням холодної війни, особливо під час загострення водних «водних» проблем, Сирія, не маючи серйозних важелів впливу на ситуацію, вступила у відносини з РПК та її бойовничим лідером Абдулою Оджаланом. Ще в 1980 р. він, разом із групою активістів, знайшов притулок у Сирії, оскільки після військового перевороту в Туреччині влада розгорнула переслідування всіх партій лівого спрямування, включно з курдськими націоналістичними групами. На сирійській території А. Оджалан організував збройні загопи і з 1984 р. розпочав бойові дії проти Туреччини під гаслом незалежності Турецького Курдистану. Ірак, навпроти, використав потужну економічну зброю проти «водяного терору» офіційної Анкари і в 1977 р., тобто під час серйозної фінансової кризи в Туреччині, скоротив поставки нафти й зажадав погашення нею боргу в 330 млн. дол. США.

Іраксько-іранська війна 1980-1988 рр., що створила політичний вакуум у Північному Іраку, дозволила А. Оджалану зробити важливий крок у становленні своєї організації: РПК створила свої військові бази не лише в Сирії й Лівані, а й у Північному Іраку та в Ірані й до кінця війни перетворилась на серйозний дестабілізуючий чинник у безпековій і зовнішній політиці Туреччини. Ситуація стала настільки напруженою, що в 1987 р. Прем'єр-міністр Турецької Республіки Т. Озал здійснив візит до Дамаска, але він лише частково зняв напругу між двома країнами. Щоправда Сирія, аби довести, що А. Оджалан не ховається на її території, вислала його тимчасово в ліванську долину Бекаа. Іракська криза 1990-1991 рр., коли Туреччина й Сирія виступили як союзники в коаліційних військах під проводом США, аніскільки не зблизила позиції двох країн з курдської проблеми.

Тільки в квітні 1992 р. у Дамаску відбулися переговори турецького міністра закордонних справ Хикмета Четіна з Президентом САР Хафезом аль-Асадом і міністром закордонних справ Сирії Фаруком аш-Шараа. За їхніми підсумками був підписаний перший двосторонній договір з гарантування безпеки, згідно якого Туреччина й Сирія зобов'язалися боротися з тероризмом, перешкоджаючи терористам перетинати кордон між двома державами, а також обмінюватися інформацією про діяльність нелегальних організацій, запобігати контрабанді зброї, не допускати «небажаних» збройних інцидентів на кордоні [14, р. 175]. Проте угода діяла протягом короткого проміжку часу: через кілька місяців загопи РПК атакували цілі в Туреччині з території Сирії.

Напруга знову почала наростати, коли в липні 1995 р. лідери військового крила РПК заявили, що її бойовики були задіяні в операціях у горах Торос на півдні Туреччини й у провінції Хатай. В керівництві РПК вважали, що дестабілізація в Хатаї буде найбільш дошкульною для офіційної Анкари, тому А. Оджалан (за яким стояв офіційний Дамаск) намагався спричинити тертя між алавітською більшістю Іскендеруна, з одного боку, й сунітським турецьким населенням – з іншого [15, р. 112-115].

Чимало аналітиків-міжнародників схилилися до того, що турецько-сирійський конфлікт міг поновитися ще раніше, але вони не враховували одну істотну обставину: на початку 1990 р. за підтримки США почалися мирні ізраїльсько-сирійські переговори, тому офіційна Анкара, на погляд автора, не могла наражати на небезпеку процес, який на сер. 1995-х рр. був близький до певного позитивного результату. Але сирійська підтримка РПК, а також вищезгадані проблеми з розподілом водних ресурсів штовхали Анкару до пошуку країн, з якими вона могла б налагодити регіональне безпекове співробітництво. Цей пошук привів до зближення з Ізраїлем [16, с. 122], причому процес, ініційований ще на початку 1990-х рр. (протягом червня 1992 – листопада 1994 рр. Президент Держави Ізраїль Езер

Вейцман і міністр закордонних справ Шимон Перес відвідали Анкару, а Прем'єр-міністр Туреччини Тансу Чиллер – Ізраїль), отримав конкретне підтвердження на початку 1996 р.

Піднесення ізраїльсько-турецьких відносин було сконцентроване на безпековому, військовому й економічному співробітництві: 23 лютого 1996 р. між країнами була підписана угода про технічну співпрацю й підготовку фахівців у військовій області, а 23 грудня 1996 р. – угода про вільну торгівлю. В рамках першої угоди Туреччина відкрила свій повітряний простір для тренувальних польотів ізраїльських бойових літаків, а також налагодила обмін курсантів між військовими академіями. Особливої уваги надавалось питанню співробітництва у сфері військової авіації й ракетобудування [17, с. 123].

Нетривалий прихід до влади в Туреччині 28 червня 1996 р. ісламістської Партії благоденства на чолі з Неджметтіном Ербаканом породив у деяких колах турецької політичної еліти сподівання на посилення ролі релігії в країні. Н. Ербакан намагався збалансувати й зовнішньополітичну орієнтацію Туреччини, доклавши чимало зусиль для налагодження ірансько-турецького співробітництва й поліпшення відносин із низкою арабських країн [18, с. 70]. Однак турецькі військові, що й досі вважаються надійними стражами національних інтересів і гарантами світського характеру держави, заявили про себе, публічно і в приватному порядку пояснивши прем'єр-міністру Н. Ербакану важливість ізраїльсько-турецьких відносин для гарантування національної безпеки [16, с. 123]. А візит до Ізраїлю начальника генштабу Збройних сил Туреччини генерала Ізмаїла Карадаї зайвий раз продемонстрував відданість турецької сторони вже підписаним угодам.

Хоча офіційна Анкара неодноразово заявляла, що ізраїльсько-турецьке співробітництво жодним чином не спрямоване проти третіх країн, в арабському світі висловлювалась стурбованість із цього приводу. Сирійська «Аль-Баас» писала, що ізраїльсько-турецьке співробітництво є безпосередньою небезпекою як для регіону в цілому, так і для Сирії, зокрема. А іракська «Аль-Джумхуріет» попереджала Туреччину про небезпеку перетворення в знаряддя політики США в регіоні. В інтерв'ю турецькому телебаченню лівійський керівник Муамар Каддафі гостро критикував проізраїльську політику Туреччини й назвав згадану співпрацю глобальною загрозою Сирії й Близькому Сходу [19].

Але на думку автора, апогеєм конфронтації Туреччини й Сирії з курдської проблеми стала криза осені 1998 р. Ще на початку року в турецькій пресі почали з'являтися статті про можливий збройний конфлікт між двома країнами, зокрема, з попередженнями на адресу Сирії виступили міністр закордонних справ Туреччини Ізмаїл Джем і прем'єр-міністр правочентристської Партії батьківщини Месут Їлмаз. Останній, зокрема, заявив, що його держава збирається вчинити низку дипломатичних, політичних, економічних і, якщо буде потреба, військових заходів для тиску на Сирію. Після повернення 9 вересня М. Їлмаза з успішного офіційного візиту до Ізраїлю звинувачення на адресу Сирії з боку військових і цивільних турецьких посадовців не припинилися, наприкінці місяця прем'єр дав зрозуміти, що на Сирію чекають «серйозні наслідки за підтримку РПК» [15, р. 110].

В ЗМІ з'явилися повідомлення про те, що як із сирійської, так і турецької сторони до кордону підтягуються війська, регіон був на грані повномасштабного воєнного конфлікту. Про свою підтримку Сирії заявили Ірак, Ліван, Лівія, ОАЕ й Саудівська Аравія, свою солідарність офіційному Дамаску висловило й вище керівництво Ірану. Але завдяки величезним зусиллям і човниковій дипломатії Президента Єгипту Хосні Мубарака й міністра закордонних справ Ірану Камала Харазі вдалося уникнути збройного зіткнення. 21 жовтня 1998 р. в Туреччині було заявлено, що в Джейхані з Сирією укладено угоду з головних питань протистояння:

- 1) на момент її підписання й надалі А. Оджалан не міг знаходитися на території САР;
- 2) не дозволявся в'їзд членів РПК на територію Сирії;
- 3) починаючи з моменту підписання угоди не дозволялось перебування військових таборів РПК на території Сирії;
- 4) окремі члени РПК мали бути заарештовані й підлягали перевірці – їхній список був переданий сирійській стороні [15, р. 114].

Окремі джерела повідомляли, що була підписана й низка інших угод, які не стали здобутком громадськості.

На думку аналітиків-міжнародників, така небезпечна ескалація у відносинах між двома країнами мала кілька причин: Туреччина була серйозно стурбована роботою парламенту Курдистану у вигнанні, що почалася в середині вересня 1998 р. й де були широко представлені турецькі курди, а також «Четвертою національною конференцією Курдистану», що відбулася в Лондоні 11-12 жовтня 1998 р. Офіційна Анкара також була занепокоєна не лише наростанням політичного впливу курдів у Євросоюзі, але й піднесенням курдського руху всередині Туреччини. Турецька влада дедалі чіткіше усвідомлювала, що досягти бажаного результату в боротьбі з курдським сепаратизмом буде важко за допомогою одних лише заборон та силових методів викорінення націоналістичних тенденцій. Також у якості безпосередньої причини форсування угоди з курдської проблеми називали корупційний скандал, пов'язаний з іменем прем'єра М. Їлмаза та членів його кабінету.

Певні зрушення в двосторонніх турецько-сирійських відносинах відбулися лише з початком 2000-х рр., коли після майже тридцятилітнього беззмінного правління Президента САР Хафеза аль-Асада на «престол» зійшов син «сирійського лева» – Башар аль-Асад, що вніс прагматизм у внутрішню й зовнішню політику країни. Чимало ЗМІ назвали присутність президента Турецької Республіки Ахмеда Неджета Сезера на похованні Хафеза аль-Асада в червні 2000 р. одним із показників зближення між двома державами. Вони відзначали, що «сирійське керівництво було дуже потішене такою високою присутністю турецького керівництва» [20].

В тому ж 2000 р. Туреччину з офіційним візитом відвідали Віце-президент САР Абдель Халім Хаддам і міністр внутрішніх справ Мухаммад Харбайі. Обидва візити були організовані на вищому рівні й свідчили про серйозні наміри сторін [21]. У листопаді 2000 р. відбулася коротка зустріч між президентами Сирії й Туреччини на саміті керівників мусульманських держав у столиці Катару – Дохі. З погляду розвитку двосторонніх відносин слід також виділити зустріч глави офіцерського корпусу Сирії Хасана Туркмані та його турецького колеги Хусейна Огли в Анкарі 19 червня 2002 р. В ході неї була обговорена низка безпекових питань, у т. ч. боротьби з тероризмом, розмінування всього кордону між двома державами, можливого проведення спільних військових навчань [22].

Новою віхою у турецько-сирійських взаєминах став прихід до влади в Турецькій Республіці 18 листопада 2002 р. поміркованої ісламістської Партії справедливості й розвитку на чолі з Реджепом Таїпом Ердоганом, чия зовнішня політика спрямована на встановлення тісніших зв'язків із країнами Близького Сходу і помітнішу посередницьку роль в урегулюванні арабсько-ізраїльського конфлікту. Відразу ж після опанування влади Партія справедливості й розвитку почала дистанціюватися від Ізраїлю для того, щоб налагодити більш відвертий діалог з країнами Машрику.

А доказом посилення прагматизму в зовнішній і безпековій політиці офіційної Анкари стала човникова дипломатія турецького керівництва, спрямована на відвернення небезпеки нової війни в Затоці. Прем'єр-міністр Турецької Республіки Абдаллах Гюль

наприкінці 2002 – на початку 2003 рр. побував у багатьох мусульманських країнах регіону – Сирії, Єгипті, Йорданії, Саудівській Аравії, а також Ірані. Анкара закликала до проведення безпрецедентного саміту за участю керівників Іраку й впливових арабських держав регіону, і 23 січня 2003 р. така зустріч відбулася в Стамбулі [23, с. 88].

В 2004 р. вперше в історії двосторонніх відносин Президент Сирії Б. Асад відвідав з офіційним візитом Анкару, після чого на тлі охолодження турецько-ізраїльських взаємин аналітики розцінили його поїздку як спробу остаточного врегулювання основних проблем між Туреччиною й Сирією. Стало ясно, що з курдської проблеми позиції сторін дуже близькі: в інтерв'ю CNN-Turk Башар аль-Асад наголосив, що створення в Іраку курдського чи будь-якого іншого державного утворення на етнічній основі є неприйнятним, і назвав це перетинанням «червоної лінії». В тому ж дусі висловився й Прем'єр-міністр Туреччини Р.Ердоган. Багатолітня холодна війна негативно відбилася на економіці двох країн, тому підписання Б. Асадом і Р. Ердоганом угоди про припинення подвійного оподаткування і взаємне заохочення інвестицій стало стимулом для розширення товарообігу між Туреччиною й Сирією, а угода про відкриття торговельного представництва в Хатаї де-факто стало визнанням існуючих кордонів [24]. З успішним візитом у відповідь наприкінці 2004 р. у Дамаску побував Прем'єр-міністр Туреччини Реджеп Таїп Ердоган, внаслідок чого було підписано договір про вільну торгівлю між двома країнами й договір про розподіл водних ресурсів.

Висновки. На поч. ХХІ ст. окреслилося помітне зближення позицій Туреччини й Сирії з тих принципових питань, які були каменем спотикання протягом тривалого часу. Це було обумовлене значною мірою прагматизмом позицій нових лідерів держав – Реджепа Таїпа Ердогана й Башара аль-Асада, – політиків нової хвилі, що були не переобтяжені важким спадком політиків минулого. Нормалізація відносин з усіма сусідніми країнами стала одним із головних пунктів зовнішньополітичної доктрини Туреччини в світлі можливого вступу цієї країни в Євросоюз.

Зі свого боку, Сирія намагалася зміцнити свої послаблені позиції на Близькому Сході, знайти нових союзників і відвернути загрозу воєнної конфронтації із Заходом в особі США, що насувалася. Якщо територіальні й водні проблеми з великою часткою ймовірності можна було вважати вирішеними, то курдська проблема залишалася на порядку денному не лише в Туреччині й Сирії, але й у інших країнах з курдським населенням – Ірані й Іраку. В зв'язку з поваленням режиму Саддама Хусейна в Іраку, початком безпосередніх переговорів із Туреччиною щодо вступу в Євросоюз, ескалацією ситуації навколо іранської ядерної програми й напруженістю у відносинах між США й Сирією особлива увага мала надаватися саме курдській проблемі, й цей етнос став одним із головних учасників змін та важелів впливу на Близькому Сході.

Список використаної літератури

1. Турция между Европой и Азией. Итоги европеизации на исходе XX века / отв. ред. Н. Г. Киреев. – М. : Ин-т востоковедения РАН, 2001. – 536 с.
2. Turkey's New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy. Ed. D. Menashri and S. Saiyari. – Washington, DC : The Washington Institute for Near East Policy, 2000. – 234 p.
3. Oktav, Özden Zeynep. Limits on Relations with the West: Turkey, Syria and Iran / Özden Zeynep Oktav. – İstanbul : Haziran, 2008. – 188 p.
4. Aras Bülent, Köni Hasan. Turkish-Syrian relations revisited / B. Aras, H. Köni // Arab Studies Quarterly. – Fall 2002. – Vol. 24, № 2. – P. 47-60.

5. Olson Robert. Turkey-Syria relations since the Gulf War: Kurds and Water / R. Olson // *Middle East Policy*. – 1997. – Vol. 5, № 2. – P. 168-193.
6. Muslih Muhammad. Syria and Turkey – Uneasy relations / M. Muslih // Barkey J. Henry. *Reluctant Neighbour: Turkey's Role in the Middle East*. – Washington : US Institute of Peace Press, 1996. – P. 113-130.
7. Новиков И. А. Проблема пресной воды и ее значимость для Турции / И. А. Новиков // *Ближний Восток и современность : сборник статей. Вып. 25 / отв. ред. Филоник А. О.* – М. : Институт Ближнего Востока, 2005. – С. 167-182.
8. Bolukbasi Suha. Ankara, Damascus, Baghdad and the regionalization of Turkey's Kurdish Succession / S. Bolukbasi // *Journal of South Asian and Middle East Studies*. – 1991. – Vol. 14, № 4. – P.15-36.
9. Еровченков А. Гидроузел на Евфрате / А. Еровченков // *Азия и Африка сегодня*. – 1995. – № 4. – С. 29-31.
10. Vorhoff K. Let's reclaim our history and culture! Imagining Alevi community in the contemporary Turkey / K. Vorhoff // *Die Welt des Islam*. – 1998. – Vol. 38, № 2. – P. 220-252.
11. Задонский С. М. Решение курдского вопроса в Турции [Электронный ресурс] / С. М. Задонский. – Режим доступа: www.iimes.ru/rus/stat/2002/25-09-02.htm.
12. Galletti Mirella. The Kurdish Issue in Turkey / M. Galletti // *International spectator*. – 1999. – Vol. 34, № 1. – P. 123-134.
13. Трофимов А. А. Курдская проблема и региональные отношения / А. А. Трофимов // *Ближний Восток и современность: сборник статей. Вып. 17 / отв. ред.: А. О. Филоник, М. Р. Аргунова*. – М. : Институт востоковедения РАН, Институт Ближнего Востока, 2003. – С. 64-68.
14. Imset G. I. The PKK : A Report on Separatist Violence in Turkey (1973-1992) / Ismet G. Imset // *The Turkish Daily News Publications*. – Ankara, 1992. – P. 169-176.
15. Olson Robert. Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel and Russia, 1991-2000 : the Kurdish and Islamist Questions / R. Olson. - Costa Mesa (California) : Mazda Publishers, 2001. – 278 p.
16. Иванова И. И. Позиция Турции по вопросам ближневосточного урегулирования / И. И. Иванова // *Ближний Восток и современность : сборник статей. Вып. 26 / отв. ред. А. О. Филоник*. – М. : Институт востоковедения РАН, Институт Ближнего Востока, 2005. – С. 122-136.
17. Лилль Алон. Израиль и Турция : особые отношения / А. Лилль // *Международная политика*. – 2000. – № 11. – С. 121-129.
18. Конович Ф. Е. Турецко-израильские отношения в 90-е годы (военно-политический аспект) / Ф. Е. Конович // *Востоковедный сборник. Вып. 4 / отв. ред. А. В. Федорченко, А. О. Филоник*. – М. : Институт востоковедения, Институт изучения Израиля и Ближнего Востока, 2002. – С. 65-78.
19. *Milliyet*. – 1997, June, the 18th.
20. *Jerusalem Post*. – 2000, October, the 29th.
21. Арутюнян А. Турецко-сирийские отношения в начале XXI века / А. Арутюнян // *Азия и Африка сегодня*. – 2007. – № 4. – С. 30-34.
22. Аль-Хайат, 10. 06. 2002 (араб. мовой).
23. Арутюнян А. Э. Отношение Турции к последней войне в Заливе / А. Э. Арутюнян // *Турция в новых геополитических условиях*. – М. : Институт востоковедения РАН, 2004. – С. 87-95.
24. *The Middle East*. – 2004, February, № 342.

NORMALIZATION OF THE TURKISH-SYRIAN RELATIONS AT THE TURN OF XX-XXI CENTURIES

Azawee Header-Adil

PhD student, Department of International Organizations and Diplomatic Service Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Scientific advisor: Holovchenko V. I., Doctor of Political Sciences, Professor.

Abstract. *The article spotlights decisive factors of the Turkish-Syrian interstate relations evolution at the end of the 20th – at the beginning of the 21st centuries, special attention is paid to elucidation of water and Kurdish problems' place in relations of two states. After World War Turkish Republic was regarded in Syria and many other Arab states primarily as a legal successor of the Ottoman Empire, that during several centuries colonized these countries and prevented their civilization development. In addition with the collapse of the bipolar system of international relations between Turkey and Syria broke a serious struggle for influence in the region. An important security problem in the Turkish-Syrian relations remained aquatic, that is, the distribution of resources Euphrates River because hydrographic feature of the Middle East is extremely uneven distribution of freshwater.*

Normalization of bilateral interstate relations delineated only with coming to power in Turkish Republic on Nov. 18, 2002 the moderate islamist Justice and Development Party led by Recep Tayyip Erdogan, whose foreign policy aimed at establishing closer ties with the Middle East countries and a visible mediating role in resolving the Arab-Israeli conflict. Immediately after the consolidation of the power vertical Justice and Development Party began to distance itself from Israel in order to establish a frank dialogue with the countries of Mashriq.

Key words: *interstate border, water resources, foreign policy, separatism.*

Referances

1. Turtsija mezhdju Evropoj i Asiej. Itogi europeizatsii na ishode XX veka / otv. red. N. G. Kireev. – M. : Institut vostocovedenija RAN, 2001. – 536 s.
2. Turkey's New World: Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy. Ed. D. Menashri and S. Saiyari. – Washington, DC : The Washington Institute for Near East Policy, 2000. – 234 p.
3. Oktav, Özden Zeynep. Limits on Relations with the West: Turkey, Syria and Iran / Özden Zeynep Oktav. – İstanbul : Haziran, 2008. – 188 p.
4. Aras Bülent, Köni Hasan. Turkish-Syrian relations revisited / B. Aras, H. Köni // Arab Studies Quarterly. – Fall 2002. – Vol. 24, № 2. – P. 47-60.
5. Olson Robert. Turkey-Syria relations since the Gulf War: Kurds and Water / R. Olson // Middle East Policy. – 1997. – Vol. 5, № 2. – P. 168-193.
6. Muslih M. Syria and Turkey – Uneasy relations / Muhammad Muslih // Reluctant Neighbour : Turkey's Role in the Middle East / Edited by Henri J. Barkey. – Washington : US Institute of Peace Press, 1996. – P. 113-130.
7. Novikov I. A. Problema presnoj vody I jejo znachimost dl'a Turtsii / I. A. Novikov // Blizhnij Vostok i sovremennost'. Sbornik statej (vypusk 25) / otv. red. Filonik A. O. – M. : Institut Blizhnego Vostoka, 2005. – S. 167-182.
8. Bolukbasi Suha. Ankara, Damascus, Baghdad and the regionalization of Turkey's Kurdish Succession / S. Bolukbasi // Journal of South Asian and Middle East Studies. – 1991. – Vol. 14, № 4. – P.15-36.
9. Jerovchenkov A. Gidrouzol na Jevfrate / A. Jerovchenkov // Asia I Africa segodn'a. – 1995. – № 4. – S. 29-31.
10. Vorhoff K. Let's reclaim our history and culture! Imagining Alevi community in the contemporary Turkey / K. Vorhoff // Die Welt des Islam. – 1998. – Vol. 38, № 2. – P. 220-252.
11. Zadonskij S. M. Reshenije kurdsckogo voprosa v Turtsii [Elektronnyj resurs] / S. M. Zadonskij. – Rezhym dostupu: www.iimes.ru/rus/stat/2002/25-09-02.htm.
12. Galletti Mirella. The Kurdish Issue in Turkey / M. Galletti // International spectator. – 1999. – Vol. 34, № 1. – P. 123-134.
13. Trofimov A. A. Kurdsckaja problema I regionalnyje otnoshenija / A. A. Trofimov // Blizhnij Vostok I sovremennost' : sbornik statj. Vyp. 17 / otv. red.: otv. red. Filonik A. O., M. R. Argunova. – M. : Institut vostocovedenija RAN, Institut Blizhnego Vostoka, 2003. – S. 64-68.

14. Ismet G. Ismet. The PKK : A Report on Separatist Violence in Turkey (1973-1992) / I. G. Ismet // The Turkish Daily News Publications. – Ankara, 1992. – P. 169-176.
15. Olson Robert. Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel and Russia, 1991-2000 : the Kurdish and Islamist Questions / R. Olson. – Costa Mesa (California) : Mazda Publishers, 2001. – 278 p.
16. Ivanova I. I. Pozitsija Turtsii po voprosam blizhnevostochnogo uregulirovanija / I. I. Ivanova // Blizhnij Vostok i sovremennost': sbornik statej (vypusk 26) / otv. red. Filonik A. O. – M. : Institut vostocovedenija RAN, Institut Blizhnego Vostoka, 2005. – S. 122-136.
17. Lill' Alon. Israil' i Turtsija : osobyje otnoshenija / A. Lill' // Mezgunarodnaja politika. – 2000. – № 11. – S. 121-129.
18. Konovich F. E. Turetsko-izrail'skije otnoshenija v 90-e gody (vojenno-politicheskij aspekt) / F. E. Konovich // Vostokovedcheskij sbornik. Vyp. 4 / otv. red. A. V. Fedorchenko, A. O. Filonik. – M.: Institut vostocovedenija, Institut Blizhnego Vostoka, 2002. – S. 65-78.
19. Milliyet. – 1997, June, the 18th.
20. Jerusalem Post. – 2000, October, the 29th.
21. Arut'un'an A. Turetsko-sirijskije otnoshenija v nachale XXI veka / A. Arut'un'an // Asia I Africa segodn'a. – 2007. – № 4. – S. 30-34.
22. Al'-Hajat, 10. 06. 2002 (arab. movoju).
23. Arut'un'an A. E. Otnoshenije Turtsiji k poslednej vojne v Zalive / A. E. Arut'un'an // Turtsija v novykh geopoliticheskikh uslovijah. – M.: Institut vostocovedenija RAN, 2004. – S. 87-95.
24. The Middle East. – 2004, February, № 342.

НОРМАЛИЗАЦИЯ ТУРЕЦКО-СИРИЙСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА ГРАНИ XX-XXI ВВ.

Аль-Азави Хайдер Адил Кадим

Аспирант кафедры международных организаций и дипломатической службы Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: Головченко В. И., доктор политических наук, профессор.

Аннотация. *В статье проанализированы определяющие факторы эволюции турецко-сирийских отношений в конце XX – начале XXI ст., особое внимание уделено выяснению места водной и курдской проблем во взаимоотношениях двух государств. После Первой мировой войны в Сирии и многих других арабских государствах Турецкую Республику воспринимали прежде всего как правопреемницу Османской империи, что на протяжении нескольких веков колонизировала эти страны и препятствовала их цивилизационному развитию. А с распадом биполярной системы международных отношений между Турцией и Сирией вспыхнула серьезная борьба за влияние в регионе. Важной проблемой безопасности в турецко-сирийских отношениях осталась водная, то есть вопрос распределения ресурсов реки Евфрат, поскольку особенностью ближневосточной гидрографии является критически неравномерное разделение запасов пресной воды.*

Нормализация двусторонних межгосударственных отношений наметилась только с приходом к власти в Турецкой Республике 18 ноября 2002 г. умеренной исламистской Партии справедливости и развития во главе с Реджепом Тайипом Эрдоганом, чья внешняя политика направлена на установление более тесных связей со странами Ближнего Востока и более заметную посредническую роль в урегулировании арабско-израильского конфликта. Сразу же после консолидации властной вертикали Партия справедливости и развития начала дистанцироваться от Израиля с тем, чтобы наладить более открытый диалог со странами Маширика.

Ключевые слова: *межгосударственная граница, водные ресурсы, внешняя политика, сепаратизм.*

УДК 327(327.82):504.75.06

ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ПОСТРАДЯНСЬКИХ ДЕРЖАВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ АЗІЇ

Волошенко І. О.

Асистент кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор Дорошко М. С.

Анотація. В статті проаналізовано місце екологічної проблематики у зовнішньо-політичній діяльності п'яти центрально-азійських республік. Визначено та охарактеризовано основні екологічні загрози регіону: забруднення води, повітря та зміна біорізноманіття. Досліджено конкретні дипломатичні та зовнішньо-політичні зусилля держав для їх подолання.

Особливу увагу приділено проблемі зникнення Аральського моря та діяльності Міжнародного фонду порятунку Аралу. Визначено особливу роль позарегіональних структур та організацій у вирішенні екологічних проблем в Центральній Азії. Проаналізовано співпрацю держав регіону з організаціями системи ООН у сфері екології.

Ключові слова: Центральна Азія, екологічні загрози, Міжнародний фонд порятунку Аралу, ООН.

Постановка проблеми. Екологічні проблеми, такі як забруднення води, повітря і ґрунтів, зміна біорізноманіття тощо, значно впливають на безпеку держав Центральної Азії (ЦА). Найбільше екологічне лихо регіону - висихання Аральського моря, впливає на всю світову екологічну систему. Оскільки екологічні проблеми країн ЦА дуже подібні, і пов'язані, в першу чергу, з тим, що за радянської доби республіки представляли собою єдиний комплекс промислового і сільськогосподарського виробництва сировинної спрямованості, їх вирішення неможливе без спільних зовнішньо-політичних зусиль усіх п'яти центрально-азійських республік.

Мета статті – Охарактеризувати головні екологічні проблеми у ЦА та проаналізувати зовнішньо-політичну діяльність центрально-азійських республік щодо їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Досліджуючи дану проблему, автор спиралася на роботи У. Бека [2], Б. Бьюзана [4], К. Боришполець і А. Бабаджанова [12], Е. Кірка [3], А. Качинського [1] та інших. В ході роботи використовувалися дані інтернет-джерел, аналітичні праці спеціалізованих дослідницьких організацій з екологічної проблематики.

Основні результати дослідження. Екологічну безпеку ми розглядаємо як компонент національної безпеки, що забезпечує захищеність життєво важливих інтересів людини, суспільства, довкілля та держави від реальних або потенційних загроз, що створюються антропогенними чи природними чинниками стосовно навколишнього середовища [1]. Практична реалізація екологічної сфери державної політичної діяльності сьогодні практично в усіх країнах розглядається не тільки як найважливіша умова підтримання необхідної якості оточуючого середовища життя, екологічної рівноваги у природі і раціонального використання її ресурсів, але й як самостійна сфера суспільних відносин, пов'язаних з реалізацією національних і глобальних цілей, соціально-економічного розвитку сучасного суспільства [1].

На думку німецького соціолога У. Бека, помилково було б перебільшувати відносну самостійність екологічних криз і зводити їх до одномірного знаменника глобального суспільства [2, с. 75-80]. Подібну думку можна знайти і у працях відомого фахівця з питань безпеки Е. Кірка [3], який вважає, що багато конфліктів, що розглядалися як ідеологічні, релігійні або етнічні, пов'язані з проблемами зростання населення і соціально-економічним напруженням через нестачу орної землі, води тощо.

Отже безпека навколишнього середовища (environmental security) охоплює широкий спектр проблем: руйнування екосистем, енергетичні проблеми, проблеми народонаселення, проблеми забезпечення продовольством, економічні проблеми, соціальні конфлікти [4, с. 74-75].

Усі загрози екологічній безпеці Б. Бьюзан поділяє на три групи:

1. Загрози людській цивілізації, які виходять від природного середовища і не пов'язані з людською діяльністю (землетруси, вулканічні виверження, падіння великих метеоритів, настання нового «льодовикового періоду»).

2. Загрози природним системам, внаслідок діяльності людини, які сприймаються як екзистенційні загрози цивілізації (парниковий ефект, різноманітні промислові викиди, надексплуатація природних ресурсів, що порушує баланс екосистем, а також економічну базу і соціальну структуру держав).

3. Загрози природним системам, внаслідок діяльності людини, які не сприймаються як екзистенційні загрози цивілізації (виснаження різних мінеральних ресурсів, яким може бути знайдена заміна завдяки технічному прогресу, тощо) [4, с. 79-80].

Щодо першої групи, то гострими екологічними проблемами в ЦА залишаються проблеми, пов'язані зі зміною клімату та озонового шару. Державам регіону загрожують серйозні стихійні природні лиха, зумовлені їх географічним положенням, кліматичними особливостями та специфікою будови материкової платформи. У першу чергу мова йде про тривалі засухи, а також повені та землетруси.

Міжнародно-політичні зусилля центральноазійських держав щодо вирішення глобальних екологічних проблем зосереджуються головним чином навколо діяльності ООН у даній сфері. Держави регіону беруть участь в усіх без виключення міжнародних конференціях щодо захисту навколишнього середовища і приєдналися практично до усіх природоохоронних конвенцій ООН, що в глобальному зрізі є гарантом збереження навколишнього середовища і попередження екологічних катастроф. У їх числі: Рамкова конвенція про зміну клімату, Конвенція про біорізноманіття, Віденська конвенція і Монреальський протокол про збереження озонового шару, Конвенція по боротьбі з опустелюванням, Базельська конвенція про контроль за транскордонним перевезенням небезпечних відходів та їх видаленням, Орхуська конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля.

В основі концепцій і стратегій держав регіону в екологічній політиці лежить загальна Концепція сталого розвитку, яка знайшла відображення у підсумкових документах Конференцій ООН у Ріо-де-Жанейро і Йоганнесбурзі.

Окрему концепцію екологічної безпеки на 2004-2015 рр. має Республіка Казахстан, відповідно до якої було розроблено Програму «Охорона навколишнього середовища Республіки Казахстан на 2008-2010 роки», в якій проведено аналіз існуючої екологічної ситуації Казахстану та розроблено заходи її поліпшення у відповідності з основними пріоритетами переходу країни до сталого розвитку [5]. Подібну програму дій з охорони навколишнього середовища на 2013-2017 рр. має Узбекистан [6]. У 2007 р. затверджено Концепцію екологічної безпеки Киргизької Республіки, що визначає на найближчу пер-

спективу (до 2020 року) основні напрями державної політики в галузі охорони навколишнього середовища та раціонального природокористування в контексті сталого розвитку [7]. В Таджикистані діє Державна Програма з реалізації концепції прогнозного розвитку законодавства Республіки в аграрній галузі і сфері захисту навколишнього середовища на 2012-2015 рр. [8]. Основні принципи екологічної політики Туркменістану викладені у «Концепції зовнішньополітичного курсу Туркменістану на 2013-2017 роки» [9].

Не применшуючи ролі інших, проблеми другої групи екологічних проблем, наведених вище, становлять для ЦА найбільшу небезпеку. Конфлікт між діяльністю людини і можливостями природи, ведення господарської діяльності без урахування наслідків для екології, історичне минуле і необдумані рішення центрального керівництва (зміна русла річок часів Радянського Союзу, будівництво дамб, випробування зброї, будівництво космічного полігону) мають своїми наслідками складну екологічну ситуацію в ЦА державах. Так, наприклад, площа лісів у ЦА з середини минулого сторіччя скоротилася в 4-5 разів [10].

Екстенсивна сільськогосподарська діяльність в країнах ЦА потребує освоєння нових земель, що позначається на меліоративних властивостях ґрунтів, погіршується їх родючість, відбувається засолення, підтоплення і заболочування земель. Родючий шар знищує вітрова та воднева ерозія. Все це є головною причиною розвитку процесів опустелювання. Так, площа деградованих земель в Казахстані становить 179 900 000 га або 66% території, а в Туркменістані та Узбекистані – до 80%. [11].

Щодо проблеми води, то вона існувала в ЦА завжди і в історії регіону постійно була викликом розвитку. В цілому ЦА і особливо Узбекистан, Туркменістан і багато районів Казахстану, вже тривалий час існують в умовах водної кризи, яка носить системний характер [12]. Особливість сучасної ситуації полягає в прискореному виснаженні всіх видів природних джерел води – як наземних, так і підземних. За період з 1960 по 2000 рр. обсяги загального водозбору вирости майже в два рази. З цього обсягу річкового стоку на землеробство припадає більше 90%, забезпечуючи близько $\frac{1}{3}$ ВВП всіх центрально-азійських держав [13]. При цьому втрати зрошувального землеробства складають від чверті до половини обсягів води. Надмірні втрати у водокористування викликані здебільшого архаїчною системою землеробства, коли витрата води на одиницю продукції в три, а іноді і в десять разів перевершує світові показники [14]. Однак, модернізація центрально-азійського сільського господарства вимагає колосальних внутрішніх засобів та зовнішніх інвестицій.

Нераціональне водокористування головними річками регіону Амудар'ї і Сирдар'ї призвело до висихання Аральського моря, площа якого за останні 40 років скоротилася практично вдвічі. Зникнення Аральського моря за масштабами і наслідками можна порівняти до найбільших світових екологічних катастроф.

Країни басейну Аральського моря самостійно домовилися про збереження умов водорозподілу, які існували в радянський період, і це дало змогу уникнути багатьох конфліктів після отримання ними незалежності. У жовтні 1991 р. міністри водного господарства п'яти країн домовилися залишити в силі процедури, правила і обмеження, що діяли при радянській системі до тих пір, поки будуть створені нові регіональні структури.

У 1992 р. Президент Республіки Казахстан Н. Назарбаєв звернувся до глав держав центрально-азійських країн об'єднати зусилля щодо пом'якшення негативного впливу висихання Аралу на природне середовище та населення регіону. У лютому 1992 р. водогос-

подарські органи держав ЦА підписали Угоду між Республікою Казахстан, Киргизькою Республікою, Республікою Таджикистан, Туркменістаном і Республікою Узбекистан про співробітництво у сфері спільного управління використанням і охороною водних ресурсів міждержавних джерел. Сторони зобов'язались забезпечити суворе дотримання узгодженого порядку і встановлених правил використання водних ресурсів, спільно проводити роботи для вирішення екологічних проблем, пов'язаних з висиханням Аральського моря, а також встановлювати обсяги санітарного попуску на кожен конкретний рік, виходячи з водності джерел. Для об'єднання зусиль водогосподарських органів країн басейну Аральського моря в управлінні водними ресурсами була створена Міждержавна координаційна водогосподарська комісія (МКВК) та її виконавчі органи.

Створення подібного органу спільного управління водними ресурсами, в першу чергу, пов'язане було з неможливістю виходу країн з радянської водогосподарчої системи. Відсутність системних змін у веденні сільського господарства, а особливо вирощування бавовни, що залишилась найважливішою експортною культурою з регіону, а також відсутність досвіду та фінансування у вирішенні екологічних проблем, продовжили посилювати Аральську кризу.

4 січня 1993 р. в м. Ташкенті відбулася зустріч президентів Республіки Узбекистан, Республіки Казахстан, Киргизької Республіки, Республіки Таджикистан та Туркменістану, за підсумками якої було прийнято рішення про створення Міжнародного фонду порятунку Аралу (МФПА). Основним завданням Фонду на той період стало доведення до відома міжнародної громадськості інформації про катастрофічне становище Аральського моря і організація фінансування Програми басейну Аральського моря за рахунок коштів держав ЦА та міжнародних організацій. Основними напрямками діяльності Фонду стали: фінансування і кредитування спільних міждержавних екологічних та науково-практичних програм і проектів, спрямованих на порятунок Аральського моря та оздоровлення екологічної обстановки в районах, що зазнали впливу Аральської катастрофи, а також вирішення загальних соціально-екологічних проблем регіону; фінансування спільних фундаментальних і прикладних досліджень, науково-технічних розробок за відновлення екологічної рівноваги, раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього середовища; створення та забезпечення функціонування міждержавної екологічної системи моніторингу, баз даних та інших систем про стан навколишнього природного середовища Аральського басейну; мобілізація коштів на проведення спільних заходів з охорони повітряного басейну, водних і земельних ресурсів, рослинного і тваринного світу; фінансування спільних науково-технічних проектів та розробок з управління транскордонними внутрішніми водами; участь у реалізації міжнародних програм і проектів з порятунку Аралу і екологічного оздоровлення Аральського басейну [15].

Трибуна Генеральної Асамблеї ООН стала місцем, де центрально-азійські лідери, в першу чергу Н. Назарбаєв та І. Карімов, зверталися до світової спільноти, щоб привернути увагу до Аральської проблеми, наголошуючи на її тісному взаємозв'язку з питаннями регіональної та глобальної безпеки. На 48-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 28 вересня 1993 р. і на її 50-й сесії 24 жовтня 1995 р. представники країн Центральноазійського регіону наголошували на тому, що без підтримки і допомоги міжнародних фінансових структур і розвинених країн, без організуючої ролі ООН вирішити цю проблему неможливо. За ініціативи президента Таджикистану Е. Рахмона, у грудні 2008р. на 63-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН Міжнародному Фонду порятунку Аралу надано статус спостерігача.

З метою сприяння міжнародному співробітництву в галузі екологічної безпеки, на Саміті тисячоліття ООН в Нью-Йорку 8 вересня 2000 р. Президентом Республіки Узбекистан

І. Карімовим було запропоновано створити Раду з проблем Аралу і Приаралля під егідою Програми ООН з навколишнього середовища.

За даними проведеного ПРООН та МФПА огляду донорської допомоги в басейні Аральського моря за період 1995-2012 рр. загальний обсяг міжнародного донорського сприяння склав на весь регіон Приаралля близько 1145 млн. дол. США. Загальний внесок країн-членів МФПА в реалізацію проектів на 2003-2010 рр. склав більше 2 млрд. доларів. В даний час йде реалізація третьої програми, розробленої на період 2011-2015 рр. Виконкомом МФПА у співпраці з організаціями системи ООН, Світовим банком, Азіатським банком розвитку, Європейським союзом, урядами ряду країн-донорів. На реалізацію більше 300 проектів, включених в програму, передбачається понад 8,5 млрд. доларів [16]. Найактивніше Фонд співпрацює з організаціями системи ООН (ПРООН, ВООЗ, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Регіональний Центр ООН по превентивній дипломатії для ЦА, ЮНЕП, ЄЕК ООН) та іншими міжнародними організаціями (Регіональний екологічний центр ЦА) та фінансовими інститутами, іноземними урядовими та неурядовими організаціями (Німецьке товариство міжнародного співробітництва, Швейцарське Агентство з розвитку та співробітництва, Світовий Банк, Азіатський банк розвитку, Фонд Конрада Аденауера) [16].

Головним результатом візиту Генерального секретаря ООН Пан Гі Муна в Приаралля в 2010 р. стало рішення запустити Спільну Програму ООН «Забезпечення життєдіяльності населення, постраждалого внаслідок кризи Аральського моря» (2012-2015 рр.), покликану об'єднати зусилля ПРООН, ЮНЕСКО, ВООЗ, ЮНФПА і Добровольців ООН в Приараллі.

Незважаючи на зусилля узбецької влади, південна частина Аралу практично втрачена, спасіння ж казахстанської частини Аральського моря відбулося внаслідок введення в дію у 2005 р. Кокаральської дамби: порятунок «Малого Аралу» здійснюється в рамках унікального великомасштабного проекту «Регулювання русла річки Сирдар'ї та збереження північної частини Аральського моря». Вартість даного проекту – 85,79 млн. дол. з яких 64,5 млн. становить позика Світового банку, а 21,29 млн. виділив уряд Казахстану [17].

З одного боку, сумарний позитивний ефект зусиль міжнародних організацій очевидний [18]. Однак ще на Всесвітньому саміті ООН в Йоганнесбурзі 3 вересня 2002 р. Президент Республіки Казахстан Н. Назарбаєв відзначив, що світова спільнота, незважаючи на виявлену увагу до цієї екологічної проблеми планетарного масштабу, все ж не надала тієї допомоги, яка допомогла б у її вирішенні.

При всій своїй драматичності Аральська криза не вичерпує всіх проблем у сфері екології у ЦА. Брак води для господарських та побутових потреб стає все більш істотним у всіх країнах регіону. Іншими словами, води в ЦА буде катастрофічно не вистачати, і конкуренція споживачів розгорнеться не тільки на міждержавному, але і внутрішньодержавному рівні [12]. В основних аграрних районах ЦА щільність населення становить до 140-160 чоловік на квадратний кілометр. Найбільші ареали перенаселеності склалися у Ферганській долині. У Каспійському морі і районах, прилеглих до нього, екологічна ситуація загострюється через розвідку нафти на шельфі, розробку газових родовищ. Вже сьогодні рівень забруднення Каспійського моря перевищує встановлені нормативи в 11 разів. З моменту видобутку вуглеводнів на шельфі не тільки посилюється рівень його забруднення, але і значно зростає ймовірність незворотної деградації біосистеми Каспію. Особливу тривогу викликає промисел на сірчаних газових родовищах Східного Туркменістану [19].

Щодо екологічних проблем Каспію, то 4 листопада 2003 р. у Тегерані була підписана Рамкова конвенція з захисту морського середовища Каспійського моря (Тегеранська кон-

венція). Після ратифікації Туркменістаном, Азербайджанською Республікою, Ісламською Республікою Іран, Республікою Казахстан та Російською Федерацією, 12 серпня 2006 р. Конвенція набула чинності. У забезпеченні екологічної безпеки та для цілей сталого розвитку прибережних країн, значення конвенції важко переоцінити. Її основними цілями є захист морського середовища від усіх джерел забруднення, а також охорона, збереження, відновлення, стійке і раціональне використання біологічних ресурсів Каспію. Каспійська екологічна програма (КЕП), реалізована за підтримки ПРООН, ГЕФ, ЮНЕП, Світового банку, TACIS, спрямована на запобігання негативних для навколишнього середовища процесів у зоні Каспійського моря, створення тут умов для сталого розвитку. У рамках КЕП у всіх Прикаспійських країнах були засновані каспійські регіональні тематичні центри (КРТЦ).

Іншими забруднювачами територій держав регіону стали радіоактивні і хімічні речовини. Так значні території Казахстану виявилися радіоактивно забрудненими в результаті діяльності Семіпалатинського полігону. Величезні зони відчуження є і навколо головного космодрому колишнього СРСР – Байконуру.

Екологічні проблеми країн регіону неможливо ефективно вирішити, поки не налагоджений обмін і систематизація екологічної інформації. Обговорення актуальних питань, пов'язаних з проблемами збору, обробки та розповсюдження екологічної інформації в регіоні – одне з напрямків регіонального проекту «Підвищення обізнаності щодо найбільш проблемних екологічних питань в Центральній Азії». Проект реалізується Регіональним екологічним центром Центральної Азії за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Іншим напрямом співпраці у сфері екології центрально-азійських країн став азійсько-тихоокеанський вектор. Так в Астані з 27 вересня по 2 жовтня 2010 р. відбулась VI Конференція міністрів з охорони навколишнього середовища та розвитку країн АТР ООН-ЕСКАТО (MCED-6), де важливу увагу було зосереджено на пов'язування екологічної та економічної політики та розгляді захисту навколишнього середовища як джерела нових можливостей для підприємницької діяльності. Міністрами була прийнята Астанинська декларація, в якій визначено основні напрямки охорони навколишнього середовища та розвитку Азійсько-Тихоокеанського регіону на наступні 5 років. Крім того, був розроблений і прийнятий Регіональний план здійснення з метою сталого розвитку в Азійсько-Тихоокеанському регіоні на 2011-2015 рр., де вказані напрямки діяльності з урахуванням різноманітних потреб у розвитку і можливостей країн і роль ключових сторін з метою підвищення потенціалу країн у досягненні цілей розвитку тисячоліття в контексті сталого розвитку [20].

Висновки. Ситуація у сфері екології в регіоні ЦА продовжує залишатися напруженою. Серйозні екологічні проблеми є транскордонними, соціально та економічно обумовленими й пов'язаними не лише з антропогенним фактором, а й з особливістю географії ЦА. Екологічні проблеми значно впливають на соціально-економічний розвиток країн і, відповідно, на всю систему регіональної безпеки ЦА. Щодо вирішення екологічних проблем, то найактивніше центрально-азійські держави використовують співпрацю з ООН та її структурами. Однак незважаючи на інтенсивну міжнародну співпрацю, зовнішньополітичні зусилля є вторинними щодо внутрішньої політики кожної з держав. Найбільшу увагу екологічному напрямку зовнішньої політики надають Казахстан і Узбекистан, в першу чергу, у зв'язку з Аральською проблемою. Можна говорити і про пряму залежність ефективності такої політики від економічного становища у кожній з країн.

Список використаної літератури

1. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2001. – 312 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? / У. Бек. – пер. с нем. – М. : Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.
3. Кирк Э. Позеленение безопасности : экологические аспекты национальной, международной и глобальной безопасности после холодной войны / Эш Кирк // Оборонная политика. Политика обеспечения мира и безопасности : материалы к курсу. – К. : МИ-ГИРБ, 1992. – С. 108-119.
4. Buzan B. Security: A New Framework for Analysis / B. Buzan , O. Waever, J. de Wilde. – Boulder & London: Lynne Rienner, 1998. – 239 p.
5. Концепция экологической безопасности РК на 2004-2015г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1045395.
6. Програма дійствий по охороне окружающей среды Республики Узбекистан на 2013-2017 годы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=2174871.
7. Концепция экологической безопасности Кыргызской Республики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4683>.
8. Государственная программа по реализации концепции прогнозируемого развития законодательства Республики Таджикистан в аграрной отрасли и сфере защиты окружающей среды на 2012-2015 гг. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mmk.tj/ru/Government-programs/programs/agrarian>.
9. Новые рубежи сотрудничества во имя мира и развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.turkmenistan.gov.tm/?id=3086>.
10. Ибатуллин С. Укрепление международного сотрудничества на трансграничных водах Центральной Азии [Електронний ресурс] / С. Ибатуллин // Навстречу 6-му Всемирному Водному Форуму – совместные действия в направлении водной безопасности – материалы конференции. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sawater-info.net/6wwf/conference_tashkent2011/files/ibatullin_paper_r.pdf.
11. Основные вызовы экологической безопасности и устойчивому развитию в регионах ОБСЕ : деградация земель, загрязнение почвы и управление водными ресурсами (материалы экономического форума ОБСЕ) [Електронний ресурс] / Ю. Шадиметов // Вена. – 2007. – Режим доступу: <http://www.osce.org/cio/101297>.
12. Боришполец К. Водные ресурсы Центральной Азии в контексте регионального сотрудничества / К. Боришполец, А. Бабаджанов. – М. : МГИМО-Университет, 2007. – 23 с.
13. Мироненков А. П. Дорожная карта создания механизма взаимодействия государств-членов ЕврАзЭС в водно-энергетическом регулировании в Центральной Азии [Електронний ресурс] / А. П. Мироненков, Т. Т. Сарсембеков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.analitika.org/index.php/vodno-energeticheskie-voprosy/8800-2007040101430997>.
14. Васильева В. Жажда в Центральной Азии грозит не только российской безопасности, но и казне [Електронний ресурс] / В. Васильева // Режим доступу: <http://www.fergananews.com/articles/1829>.
15. О Международном фонде спасения Арала [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ec-ivas.org/about.php>
16. Аральское море: вчера, сегодня, завтра [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec-ivas.org/publication.php>.

17. Ради спасения Арала [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.dw.com>.
18. Медведев А. История проблемы использования трансграничных водных ресурсов ЦА и роль нерегиональных партнеров в их разрешении [Электронный ресурс] / А. Медведев // Режим доступа: <http://ia-centr.ru/expert/8982>.
19. Седой Хазар – море дружбы и сотрудничества [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.turkmenistan.gov.tm/?id=6192>.
20. Региональный план осуществления в целях устойчивого развития в Азиатско-Тихоокеанском регионе на 2011-2015 годы [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.unece.org/fileadmin/DAM/env/efe/Astana/.../Item2_ESCAP_r.pdf.

ENVIRONMENTAL PROBLEMS IN FOREIGN POLICY OF POST-SOVIET STATES OF CENTRAL ASIA

Voloshenko I. O.

Assistant Professor of the Department of Regional Studies of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Scientific director: Doctor of History, Professor Doroshko M. S.

Abstract. *The article analyzes the place of environmental issues in foreign policies of five Central Asian republics. Defined and described the main environmental threats to the region: water pollution, air and biodiversity change. Studied specific diplomatic and political efforts to overcome them.*

Particular attention is paid to the problem of the disappearance of the Aral Sea and function the International Fund for Saving the Aral Sea. Defined the special role of extra-regional structures and organizations in solving environmental problems in Central Asia. Analyzed the cooperation of the states of the region with the organizations of the UN system in the field of ecology.

Key words: *Central Asia, environmental threats, the International Fund for Saving the Aral Sea, the United Nations Organization.*

Referances

1. Kachynsky A. B. Ekologichna bezpeka Ukrainy: systemnyi analiz perspektiv pokraschennja / A. B. Kachynsky.– К. : NISD, 2001. – 312 p.
2. Beck U. Chto takoe globalizatsija? / U. Beck – per. s nem. – М. : Progress-Traditsija, 2001. – 304 p.
3. Kirk E. Pozelenenye bezopasnosti: ekologicheskiye aspekty natsyonalnoy, mezhdunarodnoy i hlobalnoy bezopasnosti posle cholidnoy voyny / E. Kirk // Oboronnaya politika. Politika obespecheniya mira i bezopasnosti: materialy k kursu. – К. : MIGIRB, 1992. – P. 108-119.
4. Buzan B. Security: A New Framework for Analysis / B. Buzan , O. Waever, J. de Wilde. – Boulder & London: Lynne Rienner, 1998. – 239 p.
5. Konzeptsija ekologicheskoy bezopasnosti RK na 2004-2015 g. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1045395.
6. Programa dejstviy po ochrane okruzhayushey sredy Respubliki Uzbekistan na 2013-2017 gody. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://lex.uz/pages/GetAct.aspx?lact_id=2174871.
7. Konzeptsija ekologicheskoy bezopasnosti Kyrgyzskoy Respubliki. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/4683>.
8. Gosudarstvennaja programma po realizatsii konceptsii prognozirovannogo razvitiya zakonodatelstva respubliky Tadzhiqistan v agrarnoy otrasli i sfere zashchity okruzhayushchey sredy na 2012-2015 gody. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://mmk.tj/ru/Government-programs/programs/agrarian>.
9. Novye rubezhy sotrudnichestva vo imja mira i razvitiya. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.turkmenistan.gov.tm/?id=3086>
10. Ibatullin S. Ukrepleniye mezhdunarodnogo sotrudnichestva na transgranichnykh vodach Tsentralnoy Azii [Elektronnyi resurs] / S. Ibatullin //Navstrechu 6-omu Vsemirnomu Vodnomu Forumu – sovmesnye dejstviya v napravlenii vodnoy bezopasnosti – materialy konferenzii. – 2011. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.cawater-info.net/6wwf/conference_tashkent2011/files/ibatullin_paper_r.pdf.

11. Osnovnye vyzovy ekologicheskoy bezopasnosti i ustoychivomy razvitiyu v regionach OBSE: degradatsiya zemel, zagryazneniye pochvy i upravleniye vodnymi resursami (materialy ekonomicheskogo foruma OBSE) [Elektronnyi resurs] / Yu. Scadimetov. // Vena. – 2007. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/cio/101297>.
12. Borischpolets K. Vodnye resursy Tsentralnoy Azii v kontekste regionalnogo sotrudnichestva / K. Borischpolets, A. Babadzhanov. – M. : MGIMO-Universitet, 2007. – 23 p.
13. Mironenkov A. P. Dorozhnaya karta sozdaniya mehanizma vzaimodejstviya gosudarstv-chlenov EvrAzes v vodno-energeticheskom regulirovanii v Tsentralnoy Azii [Elektronnyi resurs] / A. P. Mironenkov, T. T. Sarsembekov. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.analitika.org/index.php/vodno-energeticheskie-voprosy/8800-2007040101430997>.
14. Vasiljeva V. Zhazhda v Tsentralnoy Azii grozit ne tolko rosijskoj bezopasnosti, no i kazne [Elektronnyi resurs] / V. Vasiljeva // Rezhym dostupu: <http://www.fergananews.com/articles/1829>.
15. O Mezhdunarodnom fonde spaseniya Arala. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ec-ivas.org/about.php>.
16. Aralskoje more : vchera, segodnja, zavtra. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ec-ivas.org/publication.php>.
17. Radi spaseniya Arala. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.dw.com>.
18. Medvedev A. Istorija problemy ispolzovaniya transgranichnih vodnyh resursov Tsentralnoy Azii i rol neregionalnyh partnerov v ich razreschenii. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ia-centr.ru/expert/8982>.
19. Sedoy Hazar – more druzhby i sotrudnichestva. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.turkmenistan.gov.tm/?id=6192>
20. Reginalnyy plan osuschchestvleniya v tseljah ustoychivogo razvitiya v Aziatsko-Tihookeanskom regione na 2011-2015 gody. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: www.unec.org/fileadmin/DAM/env/efe/Astana/.../Item2_ESCAP_r.pdf.

ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ВО ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКЕ ПОСТСОВЕТСКИХ ГОСУДАРСТВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Волошенко И. А.

Ассистент кафедры страноведения Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: доктор исторических наук, профессор Дорошко Н.С.

Аннотация. *В статье проанализировано место экологической проблематики во внешне-неполитической деятельности пяти центрально-азиатских республик. Определены и охарактеризованы основные экологические угрозы региона: загрязнение воды, воздуха и изменение биоразнообразия. Исследованы конкретные дипломатические и внешнеполитические усилия государств для их преодоления.*

Особое внимание уделено проблеме исчезновения Аральского моря и деятельности Международного фонда спасения Арала. Определена особая роль внерегиональных структур и организаций в решении экологических проблем в Центральной Азии. Проанализированы сотрудничество государств региона с организациями системы ООН в сфере экологии.

Ключевые слова: *Центральная Азия, экологические угрозы, Международный фонд спасения Арала, ООН.*

УДК 323.15

НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР СУЧАСНИХ ДІАСПОР ЯК СУБ'ЄКТІВ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

Нечитайло А. А.

Аспірантка Національного інституту стратегічних досліджень.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор М. А. Ожеван.

Анотація. У добу глобалізації, розбудови глобального інформаційного суспільства, кіберцивілізації, добу зростання міграційних потоків зростає роль діаспори як спільноти транснаціональних і геополітичних впливів, яка перетворюється на потужного актора світової політики.

Політичне значення діаспор зростає завдяки глобалізації політики, економіки, інформаційних потоків та розвитку міжнародних відносин на принципово інших засадах. Сучасні діаспори стають вагомим фактором впливу на відносини історичної Батьківщини не тільки з країною перебування, але також з іншими країнами та акторами міжнародної політики, чому сприяють міжнародні мережі з он-лайнними включно.

Широкомасштабні, революційні за своїм характером та змістом, мережеві інформаційні впливи ставлять під сумнів традиційні підходи до розуміння національних потреб та інтересів.

Ключові слова: глобалізація, діаспора, актори міжнародної політики, глобальне інформаційне суспільство, кіберпростір, геополітика, геополітичний вплив.

Постановка проблеми. Сучасні діаспори істотно трансформуються й відіграють не лише роль «культурних посольств» та інвесторів й робочої сили в країнах перебування та історичного походження. Нині вони відіграють також важливу геополітичну роль, перетворюючись на один з головних суб'єктів міжнародних відносин.

Мета статті – аналіз геополітичних впливів сучасних діаспор як суб'єктів геополітики.

Основні результати дослідження. В добу глобалізації діаспору слушно вважають «третім актором» геополітичних відносин, оскільки геополітика трансформується під впливом не лише національних держав, але й діаспор, а отже традиційна концепція геополітики через активний розвиток діаспор має зазнавати принципових змін [1].

Поза сумнівами є економічна роль діаспори. Проте, впродовж останнього періоду, після 11 вересня 2001 року, аналітики національної та міжнародної безпеки дедалі частіше вказують на зв'язки діаспор з деякими екстремістськими й радикальними рухами, що об'єктивно спричинює потребу в активізації діаспор з метою боротьби з подібними рухами та нейтралізації загроз, з ними пов'язаними. Дедалі актуальнішим є питання залучення діаспори до політичного життя історичної батьківщини, що підсилює роль діаспор як акторів транснаціональної політики [8].

Світ дедалі більше урізноманітнюється, внаслідок чого різні культури у повсякденному житті тісно взаємодіють. Це обумовлює дві тенденції: діаспоризацію світу і розбудову глобального інформаційного простору.

Цю нову ситуацію намагається осмислити «критична геополітика», яка є особливо цікавим мейнстрімом переосмислення «класичної» геополітики, постулюючи ототожнення реального (фізичного) і концептуальних інформаційних «просторів».

Як галузь теорії та практичних знань «критична геополітика» поєднує водночас елементи політичної економії, геополітичної практики, культурології (геокультура) й народної геополітики. «Критична геополітика» включає також знання, які стосуються видової ідентичності й геополітичного дискурсу, психоаналітики й геополітичної уяви, образів телекомунікаційних мереж і геополітичних кіберорганізацій, кібернетичних війн і віртуальної геополітики, глобалізації й реструктурування геополітичних регіонів. За таких умов модерністську гео-географію замінює (підмінює) постмодерністська інфо-географія, оскільки дедалі більше великих груп людей інтегруються в глобальні мережі, тоді як пришвидшені інформаційні потоки розмивають традиційні поділи між місцевим, національним і глобальним [10, с. 24].

Геополітичне значення діаспори постає як дуже актуальне питання саме у контексті глобалізації, розбудови глобального інформаційного суспільства, яке відбувається завдяки активному розвитку комунікацій та веб-технологій. Відтак, сучасні діаспори привертають увагу всередині країни перебування, бо перетворюються на «більш зримі». Тим більше, що завдяки інтернет-мережам фізична проблема відстаней практично перестала існувати і іммігранти та їхні нащадки можуть підтримувати тісні зв'язки з Батьківщиною в режимі *online*.

Неоднозначне і складне середовище кіберпростору є новою ареною формування політики пам'яті, націєтворення та формування ідентичності. Виникають нові гібридні колективні утворення типу «цифрових народів» (*digital nations*), віртуальних діаспор (*virtual diasporas*) та інших спільнот етнічної та національної орієнтації *online*. Ці нові контексти соціальних взаємодій кидають виклик традиційним уявленням про національне будівництво та формування національної ідентичності, смисл та форми міжнародних відносин, джерела «м'якого впливу» тощо.

Сучасні інформаційні технології перетворюють інформаційні й етнокультурні кордони держав на політичну умовність у разі якщо держави на зразок КНР чи Ісламської Республіки Іран не вдаються до «фільтрування» зовнішнього контенту. Відтак, з'являються нові форми транскордонної соціалізації через розваги, роботу, приналежність до груп інтересів тощо, що робить зв'язок із «землею предків» дедалі проблематичнішим. Вочевидь цій транснаціоналізації нових ідентичностей сприяють і масштабні міграційні процеси, які значно інтенсифікувалися протягом останніх десятиліть. Внаслідок цього нового «великого переселення народів» для представників діаспор з року в рік ускладнюється розуміння того, про яку, власне Батьківщину йдеться [10, с. 21].

Розуміння приналежності до діаспори, ідентифікація себе як частини історичної Батьківщини проявляється зазвичай у більш-менш активному культурному, економічному, політичному залученні до життя країни походження «предків», але може бути швидко втрачена під впливом нових життєвих реалій.

Слід зауважити, що спостерігаються як «відпливи», так і «припливи» діаспорної активності, тобто діаспори можуть бути активними, пасивними, чи перебувати у стані «спокою». Ступінь прагнення, відчуження себе частиною однієї нації та мобілізація навколо проблем історичної Батьківщини належать до головних критеріїв активності діаспори [9].

Глобалізація та інформатизація знищують кордони сучасної міждержавної системи, створюючи нові режими взаємопов'язаності між просторами по всій земній кулі [10, с. 22]. Міграційні процеси сприяють появі «культурних гібридів». Деякі мігранти змінюють місце свого проживання, деякі мають декілька місць проживання водночас, а також - под-

війну свідомість та подвійну ідентичність. Отже, подібна людина з планетарною (космополітичною) ментальністю може одночасно вважати себе частиною глобальної і дисперсної (локальної) спільноти, бо вони не є взаємовиключними. Крім того, будь-яка з ідентичностей людини може перебувати як в стані спокою (латентному стані), так і в стані більш-менш вираженої активності. Порівняно новим явищем є також двоїста якість політичної ідентичності серед представників багатьох діаспор [9].

Найпоширенішим терміном, пов'язаним з діаспорою, є «транснаціоналізм», у зв'язку з чим чимало дослідників пов'язують поняття «сучасні діаспори» з ідеями щодо агенцій мігруючих людей (the agency of migrating people), які часто описуються як трансгресивні чи транслокальні (transgressive or translocal) [2].

Деякі дослідники виокремлюють «космополітичну» та «транснаціональну» форми громадянства як такі, що виходять поза кордони нації-держави, яким притаманна двоїстість у глобальному дискурсі [3, 4, 5].

К. Піч зазначає, що «в географії людини з'являється мода на постмодернізм, з'являється нова соціальна географія з акцентами на гібридність, більш гнучка і спроможна, де реальний світ, з його цифрами і категоріями є застарілим» [6, с. 252]. У такому разі просторово-часові відносини вже не відіграють явно вираженої ролі у формуванні ідентичності [7, с. 222].

Впродовж останніх десятиліть діаспори дедалі частіше стають важливими гравцями на міжнародній політичній арені. Особливо виразними прикладами таких політичної активності діаспор є лобістська діяльність єврейських, грецьких, вірменських асоціацій в США, у Вашингтоні.

Більше того, такі країни як Ізраїль і Вірменія «свої» діаспори вважають стратегічно важливими політичними акторами. Інші країни (Індія, Філіппіни тощо) визнають вагомий внесок грошових переказів їхніх діаспор у національну економіку.

Новітні комунікаційні технології поліпшили здатність діаспор своєчасно відмобілізуватись. З ними також пов'язана політика мультикультуралізму в приймаючих країнах, що оживила етнічні гордощі і почуття гідності, впевненості в собі [9].

Отже, сучасні діаспори кидають виклик традиційним уявленням про те, як має бути організоване політичне життя. Так само трансформується поняття «національна сила», бо виявляється, що це «сила» не лише громадян, які мешкають у даній країні, але й «сила» тих, хто проживає поза її межами, але також є суб'єктом геополітики.

Відтак слід визнати, що географічна відстань не є завадою на шляху політичного впливу, бо за умов інформаційної революції традиційна географія як фактор геополітики має дедалі менше значення. Невеличкі, але вельми активні громади (communities) глобалізуються й лобіюють інтереси «батьківщини» в країнах проживання. Меценати з доступом до ресурсів часто також живуть за кордоном. Виходячи за рамки звичайного «етнічного лобювання» в урядах приймаючих країн, транснаціональні активісти націлені на ряд різних «точок тиску» [8].

Політичне залучення діаспори, насамперед, стосується демократизації чи трансформації практики і сенсу громадянства, набуваючи першорядного значення. Варто у цьому контексті зазначити вагомий внесок української діаспори (зокрема, канадської) у визнання країнами незалежності України (не випадково саме Канада була першою країною, яка визнала українську державну незалежність).

Важко переоцінити роль і участь діаспор під час загострення громадянських воєн на історичній Батьківщині чи в процесах миротворчості, зміцнення миру. Про подібне активне залучення представників діаспори свідчать події на території України 2014-2015 рр.

Отже сучасні діаспори можуть водночас як сприяти розпалюванню війн та ворожнечі, так і налагодженню миру. Навіть здійснюють прості грошові перекази сім'ям та політичним групам, діаспори лобіюють інтереси історичної Батьківщини. Але діаспори можуть також сприяти налагодженню партнерських відносин власної країни походження з іншими державами, організовуючи акції протесту, мітинги, щоб привернути увагу до різних проблем [8]. Зокрема, глобальні он-лайн мережі діаспорних асоціацій беруть участь у масових акціях протесту хоча б тому, що підвищують рівень усвідомлення різноманітних проблем, пов'язаних з Батьківщиною.

Деякі уряди і партії навіть охоче роздають владу і права впливовим представникам діаспори (або навпаки переключають на них увагу як «зрадників»). Подібна ситуація якраз і склалася в Україні періоду 2014-2015 рр., коли до керівництва державою прийшло чимало представників діаспор (не тільки української). Згідно деяких прогнозів така транснаціональна участь у здійсненні влади буде швидко розвиватись і в найближчі десятиліття стане звичною прикметою політичного життя.

Вага діаспори та її підтримки іноді спричинюється до спеціальних форм подання в урядах або виокремленні окремих структур у міністерствах. Наприклад, у 1990 році, хорвати за кордоном пожертвували 4 млн. доларів на виборчу кампанію Франко Туджмана, за що були винагороджені 12-ма зі 120-ти місць в парламенті за спеціальною квотою саме для представників хорватської діаспори [9].

Різні об'єднання діаспор чи її представників лобіюють інтереси країни походження у приймаючій країні, формують політику на користь Батьківщини або оскаржують уряд Батьківщини, надають фінансову та іншу підтримку політичним партіям, громадським рухам та організаціям громадянського суспільства.

У деяких випадках уряди і правлячі партії на Батьківщині намагаються залучити виборців на свою користь закликами до діаспори переводити гроші або інвестувати на Батьківщині, а також шляхом надання політичних прав (включно з правом голосу або резервування місць у парламенті саме для діаспори), хоча у цілому політична участь діаспори є досить низькою [8].

Діаспори відіграють дедалі важливішу роль у розвитку національного потенціалу в бідних країнах, а також у тих, які зазнали або зазнають серйозних перетворень (йдеться передусім про країни Східної Європи й Україну зокрема).

Грошові перекази мігрантів (наприклад, в 2008 році вони склали в глобальному масштабі \$338 млрд.) прислужилися розвитку цілої низки країн. Особливо важливим фінансове підживлення від діаспор для країн, де розгорається полум'я війн й відповідно виникають гуманітарні катастрофи, які потерпають від землетрусів, цунамі та інших катаклізмів [8].

Найбільш мобілізовані соціальні мережі підтримують рухи за звільнення батьківщини походження (передусім це стосується палестинців, вірмен, курдів тощо). Поширення відповідних діаспорних веб-сайтів засвідчує не лише спільність інтересів та ідентичності, але є й потужним засобом масової мобілізації. Водночас інформаційно-інноваційні технології дозволяють країнам походження мігрантів отримувати доступ до досвіду і знань експатріантів. Виникають також зовнішні мережі для торгівлі, комунікацій та технологічного розвитку) [9].

Висновки. Національно-етнічна ідентифікація, політична спільнота, і місце проживання в умовах інформаційної революції та формування глобального інформаційного суспільства не є цілісним системним комплексом. Розуміння «нації» нині виходить далеко поза територіальні межі держав. Натомість представники діаспор можуть мати декілька ідентичностей водночас або не мати жодної (феномен «прекаріату»). Отже, сучасне на-

цієтворення відбувається у формі взаємодії контекстів того, що відбувається «поміж» і «усередині» обох країн, – батьківщини і приймаючої держави.

В епоху глобалізації й розбудови глобального інформаційного суспільства, глобальних міграцій і діаспоризації світу важливо саме сучасні діаспори розглядати як фактори геополітичного впливу. Вони зростають і розвиваються, створюючи свої власні мікросвіти, які перетворюються на вкрай потрібні елементи культури для «своєї» батьківщини, які сприяють зрошуванню культур з врахуванням особливостей культури приймаючої країни. Саме так утворюється «коктейль» унікальної діаспорної ідентичності.

Список використаної літератури

1. Dumond G. Geopolitics is now transformed by the importance of diasporas [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academia.edu/4376780/GEOPOLITICS_IS_NOW_TRANSFORMED_BY_THE_IMPORTANCE_OF_DIASPORAS_La_g%C3%A9opolitique_est_d%C3%A9ormais_transform%C3%A9e_par_l_importance_des_diasporas.
2. Диаспора [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.knowledgr.com/00005328/%D0%94%D0%B8%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0>.
3. Archibugi D. Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order / D. Archibugi, D. Held // Cambridge : Polity Press. – 1995.
4. Beck U. Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: a research agenda / U. Beck, N. Sznaider // The British Journal of Sociology. – 2006. – № 57. – P. 1-23.
5. Held D. Globalization, cosmopolitanism, and democracy: An interview / D. Held, M. Guibernau // Constellations. – 2001. – № 8 – P. 427-441.
6. Peach C. Social geography: New religions and ethnoburbs – contrasts with cultural geography / C. Peach // Progress in Human Geography. – 2002. – № 26. – P. 252-260.
7. Bailey A. J. Turning transnational: notes on the theorization of international migration / A. J. Bailey // International Journal of Population Geography. – 2001. – № 7. – P. 413-428.
8. Global communications make transnational engagement from diasporas a growing force [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yaleglobal.yale.edu/content/diasporas-shape-politics-back-home>.
9. The Political Importance of Diasporas [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.migrationpolicy.org/article/political-importance-diasporas>.
10. Дубов Д. В. Кіберпростір як новий вимір геополітичного суперництва: монографія / Д. В. Дубов. – К. : НІСД, 2014. – 328 с.

NATIONAL AND TRANSNATIONAL NATURE OF MODERN DIASPORAS AS ACTORS OF GEOPOLITICAL INFLUENCE

Nechitaylo A. A.

P. G. Student of the National Institute for Strategic Studies.

Scientific Supervisor: Ph. D., Doctor of Philosophy, Prof. Mykola A. Ozhevan.

Abstract. *The role of the Diaspora as a community of transnational and geopolitical influences increases and turns into a powerful actor of world politics in the era of globalization, the development of the global information society, cybercivilization, the era of increasing migration flows.*

The political importance of the Diaspora increases due to globalization of politics, economy, information flows and the development of international relations on a fundamentally different basis. Modern Diaspora becomes an important factor of influence on the relations of the historical Motherland not only with the host country, but also with other countries and actors of international politics, and international networks including on-line contribute to this.

Widespread and revolutionary in nature and content network information impacts challenge the traditional approaches to the understanding of national needs and interests.

Key words: *globalization, Diaspora, actors of international politics, the global information society, cyberspace, geopolitics, geo-political influence.*

Referances

1. Dumond G. Geopolitics is now transformed by the importance of diasporas [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: https://www.academia.edu/4376780/GEOPOLITICS_IS_NOW_TRANSFORMED_BY_THE_IMPORTANCE_OF_DIASPORAS_La_g%C3%A9opolitique_est_d%C3%A9sormais_transform%C3%A9e_par_l'importance_des_diasporas.
2. Diaspora [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://ru.knowledgr.com/00005328/%D0%94%D0%B8%D0%B0%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D0%B0>.
3. Archibugi D. Cosmopolitan Democracy: An Agenda for a New World Order / D. Archibugi, D. Held // Cambridge: Polity Press. – 1995.
4. Beck U. Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: a research agenda / U. Beck, N. Sznajder // The British Journal of Sociology. – 2006. – № 57. – P. 1-23.
5. Held D. Globalization, cosmopolitanism, and democracy: An interview / D. Held, M. Guibernau // Constellations. – 2001. – № 8 – P. 427-441.
6. Peach C. Social geography: New religions and ethnoburbs – contrasts with cultural geography / C. Peach // Progress in Human Geography. – 2002. – № 26. – P. 252-260.
7. Bailey A. J. Turning transnational: notes on the theorization of international migration / A. J. Bailey // International Journal of Population Geography. – 2001. – № 7. – P. 413-428.
8. Global communications make transnational engagement from diasporas a growing force [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://yaleglobal.yale.edu/content/diasporas-shape-politics-back-home>.
9. The Political Importance of Diasporas [Elektronniy resurs]. – Rezhim dostupu: <http://www.migrationpolicy.org/article/political-importance-diasporas>.
10. Dubov D. V. K lberprostIr yak noviy vimlr geopolitichnogo supernitstva: monografiya / D. V. Dubov. – K. : NISD, 2014. – 328 s.

НАЦИОНАЛЬНЫЙ И ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР СОВРЕМЕННЫХ ДИАСПОР КАК СУБЪЕКТОВ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ

Нечитайло А. А.

Аспирантка Национального института стратегических исследований.

Научный руководитель: доктор философских наук, профессор М. А. Ожеван.

Аннотация. *В эпоху глобализации, развития глобального информационного общества, киберцивилизации, эпоху увеличения миграционных потоков возрастает роль диаспоры как сообщества транснациональных и геополитических влияний, которое превращается в сильного актора мировой политики.*

Политическое значение диаспор растет благодаря глобализации политики, экономики, информационных потоков и развития международных отношений на принципиально иной основе. Современные диаспоры становятся весомым фактором влияния на отношения исторической Родины не только со страной пребывания, но также с другими странами и акторами международной политики, чему способствуют международные сети с онлайн-овыми включительно.

Широкомасштабные, революционные по своему характеру и содержанию, сетевые информационные воздействия ставят под сомнение традиционные подходы к пониманию национальных потребностей и интересов.

Ключевые слова: *глобализация, диаспора, акторы международной политики, глобальное информационное общество, киберпространство, геополитика, геополитическое влияние.*

УДК 327:719 (8+4)

СПІВПРАЦЯ ДЕРЖАВ ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ І КРАЇН ЄВРОПИ У СФЕРІ ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Рой А. Т.

Аспірантка кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор М. С. Дорошко.

Анотація. У статті розглядається питання участі європейських держав у збереженні культурної спадщини країн Латинської Америки, зокрема Іспанії, колишньої колоніальної метрополії, та Італії. Проаналізовано напрями співробітництва між латиноамериканськими країнами і зазначеними державами Європи щодо охорони культурних цінностей. Увага приділяється діяльності і роботі європейських структур щодо впливу на розроблення стратегій регіонального масштабу у галузі охорони об'єктів культурного значення, а саме Іспанського агентства з питань співробітництва з метою розвитку при Міністерстві закордонних справ Іспанії, зокрема його співпраця із різного роду інституціями, економічна допомога, створення спеціальної програми «Охорона спадщини задля розвитку» направленої на використання культурної спадщини у проектах міжнародної та регіональної підтримки й Італо-латиноамериканського інституту при Міністерстві зовнішніх зв'язків Італії та культурному співробітництву в його рамках з метою взаємного розвитку країн-членів. Розкрито внесок країн ЄС за останні роки у процес збереження латиноамериканської культурної спадщини шляхом впровадження новаторських проектів, встановлення регулюючих норм, фінансування, допомогою у протидії нелегальному обігу культурними цінностями. Визначено основний внесок спеціальних іberoамериканських програм щодо міжнародної міжінституціональної взаємодії музеїв, що об'єднують європейський і латиноамериканський простори. Розглянуто нові підходи у використанні культурної спадщини в якості фактору зближення між державами в межах культурного співробітництва і загального розвитку.

Ключові слова: ЄС, Іспанія, культурна спадщина, Латинська Америка, міждержавне співробітництво.

Постановка проблеми. Міжкультурний діалог стає дедалі більш визначаючим елементом у структурі багатосторонніх та двосторонніх дипломатичних відносин. Він трансформувався у один з головних пунктів порядку денного державної і міжнародної політики, на всіх рівнях з географічної точки зору, як на локальному так і на глобальному. Глобальна економічна криза змушує вдаватися до реформування секторального розвитку кожної держави і робить обов'язковим виконання спільних планів розвитку між різними країнами, що складають географічні регіони, які характеризуються спільними особливостями історичного створення і культурними зв'язками загалом. Особливо це стосується латиноамериканського регіону, що відрізняється масивним історичним фундаментом, посиленою соціокультурною взаємодією і перебуває у центрі динамічних соціальних і політичних процесів. Так, на сьогодні ситуація у Латинській Америці значним чином відповідає оптимізації ресурсів через посилення інтеграційних процесів при множинних ефектах у соціальних і економічних аспектах. Культурна спадщина як один із детермінуючих культур-

но-ідентифікаційних елементів постала у якості фактору, що зміг відкрити нові шляхи для країн, які складають Латинську Америку для розвитку свого економічного і соціального потенціалу та подолання бідності. Країни Європи, використовуючи багатоканальну стратегію співробітництва задекларували свої цілі щодо збереження культурних цінностей в межах надання допомоги державам Латинської Америки для розвитку і координації дій щодо дослідження, підготовки та забезпечення необхідної документації в рамках даної співпраці. Підтримка з боку європейських держав визначається запровадженням проектів на субрегіональному та регіональному рівнях, що стосуються взаємодії у сфері охорони культурної спадщини як джерела розвитку і еволюції суспільства через надання спеціальної освіти, виконання програм щодо міжінституціонального наукового співробітництва тощо, які в свою чергу фінансуються неопосередковано урядами держав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Представлена проблематика головним чином висвітлена у працях іноземних науковців. Л. Монсалве [4] аналізує діяльність міжнародних європейських організацій у рамках культурного співробітництва щодо охорони культурної спадщини. Аналіз італійсько-латиноамериканської культурної співпраці щодо спільних проектів зі збереження культурного надбання проводився такими італійськими дослідниками як М. Мікелі [3], М. Раго. Особлива увага приділялась нормативним документам прийнятим Парламентською асамблеєю Ради Європи [9; 10] та комплексним дослідженням Іспанського агенство з міжнародного співробітництва з метою розвитку в галузі міжнародної співпраці щодо збереження культурного надбання [6; 7]. При написанні роботи дослідження вітчизняних науковців не використовувалися.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячена стаття. Раніше напрям співпраці між країнами ЄС і Латинської Америки у сфері збереження культурної спадщини у науковій літературі не був висвітлений у вичерпаній мірі. Не приділялася увага залученню спеціальних європейських інституцій до даного виду співробітництва, їх діяльність щодо налагодження політичних і культурних зв'язків, використання проектів з охорони культурних спадщини на регіональному рівні у поєднанні із економічними, себто зв'язок між методами збереження надбання минулого і сталим економічним розвитком. Культурна спадщина не розглядалася як об'єкт взаємовідносин між державами в якості інструмента досягнення добробуту нерозвинених суспільств та використання такого інструменту задля сприяння розвитку населення. Невирішеним є питання участі Королівства Іспанії в якості зацікавленої сторони та її активної діяльності в процесі охорони культурних пам'яток шляхом забезпечення засобів фінансування, проведення спеціальних досліджень, надання консультацій, розробки методології в рамках побудови міждержавних відносин із країнами Латинської Америки. Не аналізувалася належним чином діяльність Італо-Латиноамериканського інституту та значення іberoамериканських урядових програм у галузі збереження культурних цінностей у структурі відносин країн.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження визначено розкрити роль країн Європи у збереженні національної культурної спадщини держав Латинської Америки. Проаналізувати напрями співробітництва і визначити яким чином культурна спадщина може залучатися до побудови міждержавних відносин між латиноамериканськими і європейськими країнами, а також неопосередковані інтереси останніх, які зумовлюють їх активну діяльність у цій сфері. Окремою проблемою для вирішення з наукової точки зору постає місце протизаконної торгівлі культурними об'єктами у відносинах держав.

Основні результати дослідження. Раніше напрям співпраці між країнами ЄС і Латинської Америки у сфері збереження культурної спадщини у науковій літературі не був

висвітлений у вичерпаній мірі. Не приділялася увага залученню спеціальних європейських інституцій до даного виду співробітництва, їх діяльність щодо налагодження політичних і культурних зв'язків, використання проектів з охорони культурних спадщини на регіональному рівні у поєднанні із економічними, себто зв'язок між методами збереження надбання минулого і сталим економічним розвитком. Культурна спадщина не розглядалася як об'єкт взаємовідносин між державами в якості інструмента досягнення добробуту нерозвинених суспільств та використання такого інструменту задля сприяння розвитку населення. Невирішеним є питання участі Королівства Іспанії в якості зацікавленої сторони та її активної діяльності в процесі охорони культурних пам'яток шляхом забезпечення засобів фінансування, проведення спеціальних досліджень, надання консультацій, розробки методології в рамках побудови міждержавних відносин із країнами Латинської Америки. Не аналізувалася належним чином діяльність Італо-Латиноамериканського інституту та значення ібероамериканських урядових програм у галузі збереження культурних цінностей у структурі відносин країн.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження визначено розкрити роль країн Європи у збереженні національної культурної спадщини держав Латинської Америки. Проаналізувати напрями співробітництва і визначити яким чином культурна спадщина може залучатися до побудови міждержавних відносин між латиноамериканськими і європейськими країнами, а також неопосередковані інтереси останніх, які зумовлюють їх активну діяльність у цій сфері. Окремою проблемою для вирішення з наукової точки зору постає місце протизаконної торгівлі культурними об'єктами у відносинах держав.

Виклад основного матеріалу дослідження. У червні 1983 року на 6-ій міжпарламентській конференції Європейського союзу та Латинської Америки, яка відбулася у Брюсселі було виділено, що культурні відносини між двома сторонами мають високе значення. Парламентська асамблея Ради Європи Резолюцією 814, прийнятою у 1984 році, визначила культурні взаємовідносини між Європою та Латинською Америкою. У ній зокрема зазначено, що будь-яке співробітництво із Латинською Америкою у культурній сфері вимагає активного залучення Іспанії та Португалії. З огляду на ті зобов'язання, які взяли на себе установи ООН і зокрема ЮНЕСКО щодо культурного розвитку Латинської Америки, Рада Європи прагне брати участь у даній діяльності, куди входять заходи щодо збереження культурної спадщини доколумбового періоду закликаючи розвивати культурне співробітництво на рівні урядів, неурядових міжнародних організацій, урядових установ таких як Рада Європи, ЮНЕСКО, Європейські співтовариства. У рекомендації 976 до зазначеної резолюції також прописано, що Комітет міністрів Ради Європи має збирати уряди держав членів у контексті надання допомоги і в якості першого заходу практичного співробітництва із Латинською Америкою має запровадити стипендіальні програми для спеціалістів від латиноамериканської сторони під час проведення курсів у Європейському центрі у Венеції з підготовки кадрів щодо збереження архітектурних пам'яток. Тобто, ми можемо визначити хронологічно час, звідки починаються перші зрушення щодо введення до порядку денного поняття культурної спадщини в рамки співпраці між країнами [9; 10].

Серед країн Європейського Союзу, Іспанія, колишня метрополія, що проводила колоніальну політику у регіоні Латинської Америки, надає суттєву допомогу у збереженні культурної спадщини і підтримує зв'язки з усіма державами у межах регіону. Здійснює вона таку політику через ряд державних установ, а саме через Іспанське агенство з міжнародного співробітництва з метою розвитку (AECID – La Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo) створеного при Міністерстві закордонних справ і

співробітництва Іспанії через Державний секретаріат з питань міжнародного співробітництва та Ібероамерики (la Secretaría de Estado de Cooperación Internacional y para Iberoamérica) [5]. Королівство Іспанія, позиціонує себе як гравця міжнародних відносин, який є переконаним у важливості культури як базового елементу сталого людського розвитку, і вважає, що сектор культури та розвитку є однією з пріоритетних галузей, що є визначеним у третьому Директивному плані держави на 2009-2012 рр. в якому виділені цілі, дії та результати у перспективі щодо сприяння розвитку суспільства через культуру. Головною метою «Стратегії культури та розвитку» є сприяння культурним можливостям, особливостям та потенціалу окремих осіб і громад, як важливих елементів сталого людського розвитку. Вона містить сім стратегічних напрямів і один з них стосується процесів підтримки збереження, відновлення, та зміцнення спадщини, як матеріальної, так і нематеріальної. Водночас влада Іспанії вдаючись до заходів, що забезпечують реалізацію даної стратегії прагне проводити аналіз внеску і того, як багатогалузева діяльність може сприяти сталому розвитку. Стале управління процесом збереження культурної спадщини з метою розвитку, або п'ятий напрямок загальної «Стратегії культури та розвитку» Іспанії, здійснюється за логікою та принципами програми з умовною назвою «P>D» або «Охорона Спадщини заради Розвитку». Визначаючи права на ідентичність і захист культурного розмаїття неодмінними складовими інтегрального розвитку людини, і спадщину, в своєму найширшому сенсі (мається на увазі матеріальна і нематеріальна культурна спадщина, а також природна), як один з основних ресурсів для розвитку, програма «Охорона Спадщини заради Розвитку» ставить за ціль людський і соціальний розвиток, покращення умов життя і створення матеріальних благ шляхом зміцнення цінностей та сталого управління процесом збереження культурної спадщини, створюючи необхідні умови для того, щоб зміни за цими напрямами приносили користь перш за все малозабезпеченим верствам населення. Агентство також підтримує розвиток потенціалу у сфері культури та збереження культурної самобутності й культурного розмаїття. Для досягнення цілей, що ставить перед собою Іспанія, програма «Охорона Спадщини заради Розвитку» Іспанського агентства з міжнародного співробітництва стала прикладом еволюціонування і оновлення програми по культурній спадщині, яку Агентство започаткувало в кінці 80-х. років На сьогодні дана програма вводиться як обов'язкова частина Державної політики щодо співробітництва заради розвитку включеної у вже зазначений Директивний план на 2009-2012 рр. За 20 років своєї діяльності, а саме з 1985 по 2005 роки, було витрачено в цілому майже 140 млн євро, більша частина яких прийшлася на проекти у Латинській Америці (близько 46 млн. у Центральній Америці, Мексиці та країнах Карибського басейну і приблизно 69 млн. у Південній Америці) які з одного боку включали в себе архітектурні та урбаністичні реставраційні роботи та з іншого, здебільшого, навчальні колоквиуми. Динаміка фінансування проектів по збереженню культурної спадщини стрімко зростала, починаючи із періоду з 1992 по 1997 роки коли суми витрат становили 10-20 млн. євро і закінчуючи 2002-2005 роками коли суми вже досягали 50-60 млн., наразі кошти, що виділяються з боку уряду продовжують збільшуватися, хоча треба зазначити, що такого роду інвестиції зі сторони Іспанії не є прикладом простих філантропічних цілей, адже вона отримує свої зиски виступаючи у ролі охоронця самобутньої спадщини країн Латинської Америки. Відповідно за 20 років співробітництва витрати на покращення законодавства щодо збереження культурної спадщини, її інвентаризації та створення документації у Центральній Америці, Мексиці та країнах Карибського басейну становили 605 тис. євро, в Південній Америці подібні заходи не фінансувалися. Проекти по реставрації архітектури, що має релігійну цінність складають від загальної суми 2,5 млн. та 1,9 млн. євро, державних ру-

хомих об'єктів спадщини 9 тис. та 110 тис. євро, комплексна відбудова районів міст становить 131 тис. та 3 млн. євро відповідно. Агентство уклало численні конвенції про співробітництво для посилення міжнародної співпраці направленої на розвиток з різними установами, державними та приватними інститутами і агентствами, як з іспанськими так із міжнародними. Умовою для такого співробітництва є цілі цих установ, які полягають у збільшенні якості та кількості надання допомоги для розвитку у різних галузях. Використання переваг та спеціалізацій цих інституцій є необхідним для повноцінної офіційної співпраці по різних напрямках. Деякі з цих конвенцій мають специфічний або секторний характер, напрями діяльності, що там визначені є тотожними Програмі Р>D до них зокрема входять боротьба із бідністю через зміцнення та контроль над культурною і природною спадщиною спільнотами. Зазначені нижче угоди тим чи іншим чином відповідають даній тематиці співпраці. [6 с. 45]

Так, Державна служба зайнятості (INEM) при Міністерстві праці та імміграції Іспанії і AECID співпрацюють, окрім інших областей, в рамках запровадження Програми навчальних шкільних семінарів за кордоном. Діяльність обох установ направлена на підготовку кадрів і кваліфікаційного персоналу орієнтованого на збереження культурної спадщини, що є формою внеску у зміцнення потенціалу, можливостей, а також скорочення бідності у країнах, що розвиваються. Ця співпраця регулюється низкою угод, підписаних між двома установами, починаючи з 1991 року, остання з яких була укладена у 2005 році, до цього року їх основну діяльність було зосереджено на Латиноамериканській мережі шкільних семінарів, що за час свого існування підготували понад 12 000 студентів. Ці школи включили у себе більше 150 навчальних курсів і проводилися у більш ніж 45 місцях регіону.

26 грудня 2005 року AECID підписала Конвенцію із Андською корпорацією розвитку, яка також передбачала співпрацю двох організацій в таких галузях як: збереження спадщини, культури та мистецтва; державне управління; освітній, культурний та науковий розвиток; технологічний розвиток з метою подальших інновацій; туризм; керівництво та зміцнення інституційних структур, не виключаючи також інших областей, що можуть представляти взаємний інтерес. Андська корпорація розвитку (CAF – La Corporación Andina de Fomento) є провідною багатосторонньою фінансовою організацією у Латинській Америці, яка надає кошти на реалізацію проектів спрямованих на сталий розвиток та регіональну інтеграцію у регіоні, залучаючи державний та приватний сектори у процес боротьби із бідністю, підвищення конкурентоспроможності та зростання економічної рівності. З грудня 2005 року Андська корпорація розвитку бере участь у різних країнах, в яких вона функціонує, у фінансуванні Програми Шкільних семінарів для надання освіти молоді, що маючи обмежені ресурси не може себе реалізувати застосовуючи традиційні ремесла та навички у відновленні культурної спадщини свого суспільства. Її основною метою є сприяння скороченню масштабів бідності шляхом зміцнення потенціалу держав та створення нових можливостей для економічного та соціального розвитку.

Фонд ACS, орган чия діяльність спрямована на сприяння розвитку науки і заходів пов'язаних із навколишнім середовищем, навчанням та педагогічною освітою, дослідженнями та поширенням технологій, збереженням історичної спадщини та культурної і мистецької діяльності, став ще одним партнером Міжнародного Агенства. Фонд ACS та AECID, підписали угоду про співпрацю в цілях сприяння проведенню щорічних заходів в у зазначених сферах, з метою сприяння економічному зростанню та соціальному, культурному, інституційному та політичному прогресу у країнах, що розвиваються зокрема у державах Латинської Америки. AECID реалізовує дані заходи насамперед в рамках зга-

даної вище Програми P>D. 11 грудня 2007 року було підписано двосторонню Конвенцію, з того часу співпраця між двома організаціями була направлена на реалізацію всезагального міського та архітектурного доступу, поліпшення здоров'я та безпеки праці на робочих місцях та виваженого використання природного середовища. Нещодавно в рамках Конвенції була впроваджена премія архітектурного та міського доступу для латиноамериканських муніципалітетів, по зразку премії королеви Софії універсального муніципалітетного доступу [6, с. 32].

До інструментів європейської співпраці із збереження латиноамериканської культурної спадщини також відноситься Італо-латиноамериканський інститут, що є міжнародним органом із штаб квартирою у Римі, його членами є Італія і двадцять республік Латинської Америки (Аргентина, Болівія, Бразилія, Колумбія, Коста-Ріки, Куби, Чилі, Еквадор, Сальвадор, Гватемала, Гаїті, Гондурас, Мексика, Нікарагуа, Панама, Парагвай, Перу, Домініканська Республіка, Уругвай і Венесуела) у відповідності до Міжнародної конвенції, підписаної 1 червня 1966 року і ратифікованої державами-членами 11 грудня 1966 року. Інститут функціонує в рамках співпраці між Італією та Латинською Америкою. Основними напрямками його діяльності є:

- визначення тем, що представляють найбільший інтерес і актуальність у контексті латиноамериканських відносин з Італією та Європейським союзом;
- проекти за підтримки Міністерства закордонних справ Італії в області культурного співробітництва з метою взаємного розвитку країн-членів;
- заохочення і поглиблення економічного, соціального, наукового, технічного та культурного співробітництва між Італією та Латинської Америкою;
- проведення заходів, що підвищують інформованості про Латинську Америку в Італії;
- проведення кожні 2 роки міжнародних, тематичних і міждисциплінарних, національних конференцій в Італії та Латинській Америці;
- поширення у Європі інформації про Латинську Америку за допомогою публікацій і діяльності центру досліджень і документації стосовно її великої спадщини [4, с.100].

На думку італійських дослідників еволюція, з одного боку соціальних систем і з другого виробничих структур та службових органів робить необхідним переформувати культуру і розглядати її саму по собі не просто як цінність, але як фактор що інтегрує процеси економічного і соціального розвитку [3, с. 49]. З цієї точки зору культурна спадщина і зокрема її охорона вже розглядається під іншим кутом, не лише як момент надання належного їй як цінності, що зберігає у собі історію минулого і надбання людства у цілому. Вона формує нову сферу взаємодії, в якій поєднуються культурні, соціальні та економічні аспекти, якщо аналізувати міждержавні відносини.

У 2011 році Італо-латиноамериканським інститутом було організовано і проведено Центральнамериканський Семінар з питань оцінення і збереження культурної спадщини під назвою CULT 2011. У семінарі взяли участь 50 державних службовців із центральноамериканських країн, а саме Коста-Рики, Ель Сальвадору, Гватемали, Нікарагуа, Гондурасу, Панами, а також з Куби і Італії, що представляли існуючий стан речей у кожній державі. Особлива увага приділялась основним темам, що висвітлювали процес оцінювання та охорони культурної спадщини і зв'язку між збереженням надбання минулого і сталим економічним розвитком. Підготовка заходу була організована головним управлінням з питань співробітництва з метою розвитку Міністерства закордонних справ Італії, за участю Міністерств культури Гватемали і Ель Сальвадору. Результатом проведеної роботи стало укладення Декларації Сан Сальвадор щодо стимулювання процесів збереження і

охорони культурної спадщини Центральної Америки і сталого туризму. Окремою сферою співпраці стала міжнародна боротьба із нелегальним обігом культурними цінностями. В межах нашого дослідження європейської участі щодо допомоги латиноамериканським країнам, доцільним є зазначити, що підрозділ карабінерів з охорони культурної спадщини, оперативний підрозділ Корпусу карабінерів в Італії, заснований 3 травня 1969 року як Центр карабінерів із захисту культурного надбання при Міністерстві освіти Італії став першим спеціалізованим органом який випередив Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і попередження незаконного ввезення, вивезення та передачі права власності на культурні цінності 1970 року. Представники даного підрозділу під час конференції CULT 2011 у своєму виступі наголошували на обміні досвідом, наданні консультацій і допомоги від Італійської сторони центральноамериканським країнам щодо вивезення у незаконний спосіб об'єктів культурного значення за межі їх території.

Також необхідно звернути увагу на заходи проведені за участю Італо-латиноамериканського інституту з метою подолання і попередження криз, що можуть статися в результаті діяльності представників міжнародної контрабанди, а саме:

- у столиці Еквадору Кіто 23-27 квітня 2007 року, курс щодо запобігання викраденню і вивезенню культурних цінностей для персоналу і держслужбовців Митниці і Поліції Еквадору і Колумбії;
 - в Асунсьоні 2-8 листопада 2007 року, освітні курси з боротьби із нелегальним обігом культурними об'єктами для працівників поліції, митниці, міністерств культури і музеїв Парагваю, Болівії, Чилі, Аргентини і Уругваю;
 - у Боготі 10-15 листопада 2008 року, регіональні курси щодо попередження нелегальної торгівлі культурними цінностями для державних службовців Панами і Колумбії;
 - у місті Антігуа у Гватемалі 7-13 квітня 2008 року, збори щодо нелегальної торгівлі культурними цінностями для підвищення кваліфікації у сфері захисту національної культурної спадщини для держслужбовців Гватемали, Коста-Рики, Ель-Сальвадору, Гондурасу, Нікарагуа, Панами, Куби і Домініканської республіки;
 - у Римі 6-25 жовтня 2008 року, з'їзд управляючих і державних посадовців Аргентини, Болівії, Чилі і Парагваю щодо поглибленого дослідження тем пов'язаних із нелегальним обігом культурними цінностями;
 - у Буенос-Айресі з 30 листопада по 3 грудня 2009 року, робочий регіональний семінар щодо юридичних, законодавчих і адміністративних мір стосовно попередження нелегального трафіку культурних об'єктів і боротьби із ним для службовців Аргентини, Болівії, Бразилії, Колумбії, Чилі, Еквадору, Гватемали, Парагваю, Перу, Уругваю і Венесуели;
 - у Римі 12-23 квітня 2010 року, робочий семінар «охорона культурних цінностей: досвід Італії» для працівників міністерств культури та правоохоронних органів Аргентини, Бразилії, Чилі, Колумбії, Еквадору, Гватемали, Перу і Венесуели;
 - у Кіто 23-26 листопада 2010 року, регіональний семінар щодо адміністративної співпраці і виконання правових процедур стосовно міжнародних Еквадору, Аргентини, Болівії, Бразилії, Колумбії, Коста-Рики, Гватемали і Мексики [3, с. 279].

Тобто, Італія впливає таким чином на побудову та розробку методів боротьби із «чорною археологією» у Латинській Америці для подальшої роботи представників державних установ та правоохоронних органів. Такий тип діяльності допомагає їй закріпити свої позиції у субрегіонах, та й загалом по регіону. Також в рамках інституту було проведено спільне дослідження італійськими та Чилійськими вченими щодо охорони спадщини, що знаходиться під водою.

До широких програм співробітництва у сфері збереження культурної спадщини належить програма Ibermuseos. Ця програма є ініціативою щодо співпраці із європейськими країнами та інтеграції країн Латинської Америки з метою заохочення та координації державної політики в області музеїв та музеєзнавства. Вона дозволила відкрити простір для діалогу та обміну в різних сферах діяльності музеїв зі зміцнення відносин між державними і приватним установами Латинської Америки та Іспанії і Португалії, з метою забезпечення захисту та добробуту управління та обміну досвідом. Ibermuseos бере свої витoki з першої латиноамериканської наради музеїв, що відбувалася у місті Сальвадор Бахія в Бразилії, з 26 по 28 червня 2007 року, коли 22 латиноамериканські і європейські країни підписали декларацію, базовий документ щодо спільної співпраці у визначенні та здійсненні державної політики в області музеїв, в рамках Іberoамериканського культурного Статуту та побудови спільного культурного простору.

На X Латино-американській конференції міністрів культури, яка відбулася у місті Вальпараїсо у Чилі 26 та 27 липня 2007 року, і XVII Іbero-американській зустрічі на вищому рівні глав держав і урядів у Сантьяго-де Чилі з 8 по 10 листопада 2007 року було затверджено ініціативи програми. Сама програма Ibermuseos була затверджена на XVIII саміті глав держав та урядів у жовтні 2008 року у місті Сан-Сальвадор, з приєднанням більшої кількості країн до ініціативи, а саме Бразилії, Колумбії і Іспанії. Декларація Сальвадор і програми Ibermuseos походять із фундаментального внеску документів укладених в результаті декількох нарад, проведених протягом останніх десятиліть у галузі культури, охорони спадщини і пам'яток, а також музейній сфері у Латинській Америці а саме: декларація Круглого столу Сантьяго де Чилі (1972), Декларація Оахтерес (1984), Декларація Каракас (1992), Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005) та Іbero-американського Статуту з питань Культури (2006) [5, с. 28]. З принципами, викладеними в цих документах, враховуючи ступінь музеєзнавчого значення та визнання важливості стратегічного культурного обміну між країнами Латинської Америки – особливо в області музеїв та музеєзнавства, підкреслюється необхідність розробки керівних векторів для реалізації державної політики в галузі культури та створення багатосторонніх механізмів співробітництва і спільного розвитку у даній сфері. В останні роки музейна діяльність постала в якості інструмента посередництва соціального перетворення, представлення розмаїття та культурної самобутності різних народів та громад у Латинській Америці. До цієї програми приєдналися такі держави як, Аргентина, Бразилія, Чилі, Колумбія, Еквадор, Іспанія, Мексика, Португалія, Домініканська Республіка та Уругвай.

Ibermuseos було запроваджено Міжурядовим комітетом у складі 12 країн, а саме Аргентини, Бразилії, Чилі, Колумбії, Коста-Ріки, Еквадору, Іспанії, Мексики, Парагваю, Перу, Португалії і Уругваю. програмою, спрямованою на співробітництво в різних сферах діяльності музеїв. План щодо реалізації роботи на 2009-2011 роки включав в себе наступні напрямки діяльності: створення порталу Ibermuseos. сприяння інституціоналізації національних музеїв, навчання, створення ефективної практики надання премій в країнах Латинської Америки, освітньої діяльності в музеях і кампаній щодо заохочення взаємозв'язку між освітою та музеями, створення іbero-американських музеїв, підтримка проектів музеєзнавства, кураторів музеїв і двосторонніми та багатосторонніми, створення програми підтримки спадщини, що перебуває в небезпеці зникнення, розвиток ліній підтримки досліджень в області технологій збереження, відновлення та управління, спрямованих на Латинську Америку, сприяння науковим дослідженням щодо поглибленого вивчення музеології Латинської Америки [5, с. 52].

Також зазначимо, що найбільш розширену спільну міжнародну законодавчу базу із позарегіональними країнами по збереженню та охороні своєї культурної спадщини має республіка Перу. Уряд Перу уклав низку угод, договорів та меморандумів із такими європейськими країнами, як Швейцарія, Німеччина, Австрія, Угорщина і Чорногорія. Головним чином співпраця між державами направлена на проведення заходів задля запобігання незаконному розповсюдженню культурних цінностей на території поза межами країни звідки вони походять. Один із основних принципів закладених у співпрацю держав у цій сфері, є те що на взаємній основі культурна спадщина кожної держави визнається унікальною за своїм характером і може належати тільки їй одній і відповідно до вищезначеного не може бути об'єктом торгівлі.

Висновки. Європейські країни відіграють суттєву роль у збереженні латиноамериканської культурної спадщини, з огляду на фінансування проектів що є направленими на економічний і соціальний розвиток суспільства. Підтримка спільних проектів, які носили б культурно-цивілізаційний характер, із країнами регіону визначається як один з пріоритетних у побудові співпраці між країнами у культурній сфері, таким чином Іспанія та Італія зокрема забезпечують свою присутність у регіоні і вплив. Діяльність європейських держав у сфері охорони та захисту культурної спадщини спрямована у тому рахунку і на співробітництво у сфері безпеки. Держави Європи підтримують зовнішні зв'язки із латиноамериканськими країнами з питань, що стосуються спадщини латиноамериканських народів, в межах боротьби із контрабандистами, які вивозять об'єкти культурного надбання та експортують його до інших країн. Боротьба із нелегальним обігом культурними цінностями не опосередковано стає проблемою безпеки і для європейських держав, що вже виходить за рамки допомоги задля розвитку, і турбує країни ЄС, як власний фактор загрози. Водночас необхідно звернути увагу на те, що співробітництво здійснюється не в рамках формату рівних партнерів, а в межах диспаритету, коли сильніша сторона курує слабішу.

Список використаної літератури

1. Comando carabinieri tutela patrimonio artistico. «La circolazione illecita delle opere d'arte: principio della bona fede. Atti del del 6° Convegno internazionale, Roma, 12-16 giugno 2000». Bollettino di numismatica, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello Stato, Supplemento al No 36, 2001. – 420 p.
2. Declaración de San Salvador para la potenciación de la conservación y de la tutela del patrimonio cultural Centroamericano y del turismo sostenible. – 2011.
3. Micheli M. Seminario Centroamericano sobre la conservación y la valorización del patrimonio cultural. Roma: IILA, 2012. – 339 p.
4. Monsalve L. Gestión del Patrimonio Cultural y Cooperación Internacional. Medellín: Escuela Latinoamericana de Cooperación y Desarrollo, 2011. –Cuadernos de Cooperación para el Desarrollo No 6 . – 115 p.
5. Morales L., Javier F., Tavares Y. La Representatividad en la Lista del Patrimonio Mundial. El Patrimonio Cultural y Natural de Iberoamérica, Canadá y Estados Unidos. México: INAH/ICOMOS, 2004. – 160 p.
6. Patrimonio para el desarrollo. Programa de patrimonio de la cooperacion española. Nueva etapa. Agencia Española de Cooperación Internacional. Dirección General de Cooperación con Iberoamérica. Egraf: S.A.M., 2006. – 56 p.
7. AECID (La Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo). – Programa P>D Patrimonio para el Desarrollo – Convenios. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aecid.es/es/que-hacemos/cultura-ciencia/Patrimonio/Convenios>.

8. Palomares, B. Patrimonio cultural en España: Historia de un modelo de gestión y nuevos modelos de negocio. – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gestioncultural.org/ficheros/1_1304592345_BPalomares.pdf.
9. Resolution 814 of the Parliamentary assembly of the Council of Europe on Cultural relations between Europe and Latin America on 31 January 1984 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=16225&lang=en>.
10. Recommendation 976 of the Parliamentary assembly of the Council of Europe on Council of Europe's contribution to cultural cooperation with Latin America on 31 January 1984 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=15010&lang=en>.

THE COOPERATION OF THE STATES OF LATIN AMERICA AND EUROPEAN COUNTRIES IN THE SPHERE OF THE PROTECTION OF CULTURAL PROPERTY

Arina T. Roy

Ph.D. Student of the Department of Country Studies of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific Supervisor: Ph. D., Doctor of History, Prof. Mykola S. Doroshko.

Abstract. *We investigate the problem of the european countries's participation in the process of preservation of cultural heritage within Latin America, particularly Spanish, that was the abound mother country and Italy. We analyse the paths of cooperation between latinamerican countries and mentioned states of Europe in the area of protection of cultural artefacts. As well we pay attention to the activities and work of european oficial structures respectively to their influence on the construction of regional strategies in the field of protection of the objects with cultural value, namely, the Spanish Agency for Development Cooperation supported by the Ministry of Foreign Affairs of Spain and its cooperation with different institutions, an economic aid, special program «The heritage for the development» aimed to use the cultural heritage in the projects of international and regional support, the Italian-Latin American Institute of the Ministry of Foreign Affairs of Italy and the cultural cooperation within its framework with the aim of mutual development of the state-members. We discovered how the EU has contributed in recent years at the process of preserving the cultural heritage of Latin America through the implementation of innovative projects, the establishment of regulations, financing, assistance in combating the illegal trafficking of cultural property. We identify the fundamental impact of the special Ibero-American programs of international interinstitutional cooperation of museums unifying the European and Latin-American spaces. It was analyzed the new approaches in the use of cultural heritage as a factor of rapprochement between the states within the framework of cultural cooperation and common development.*

Key words: *EU, Spain, cultural heitage, Latin America, interstate cooperation*

Referances

1. Comando carabinieri tutela patrimonio artistico. – «La circolazione illecita delle opere d'arte: principio della bona fede. Atti del del 6° Convegno internazionale, Roma, 12-16 giugno 2000». – Bollettino di numismatica, Roma, Istituto poligrafico e zecca dello Stato, Supplemento al No 36, 2001. – 420 p.
2. Declaración de San Salvador para la potenciación de la conservación y de la tutela del patrimonio cultural Centroamericano y del turismo sostenible. – 2011.
3. Micheli M. Seminario Centroamericano sobre la conservación y la valorización del patrimonio cultural. Roma: IILA, 2012. – 339 p.

4. Monsalve L. Gestión del Patrimonio Cultural y Cooperación Internacional. Medellín: Escuela Latinoamericana de Cooperación y Desarrollo, 2011. – Cuadernos de Cooperación para el Desarrollo No 6. – 115 p.
5. Morales L., Javier F., Tavares Y. La Representatividad en la Lista del Patrimonio Mundial. El Patrimonio Cultural y Natural de Iberoamérica, Canadá y Estados Unidos. México: INAH/ICOMOS, 2004. – 160 p.
6. Patrimonio para el desarrollo. Programa de patrimonio de la cooperación española. Nueva etapa. Agencia Española de Cooperación Internacional. Dirección General de Cooperación con Iberoamérica. Egraf: S.A.M., 2006. – 56 p.
7. AECID (La Agencia Española de Cooperación Internacional para el Desarrollo). – Programa P>D Patrimonio para el Desarrollo – Convenios. [Elektronyi resurs]. – Rejym dostupu: <http://www.aecid.es/es/que-hacemos/cultura-ciencia/Patrimonio/Convenios>.
8. Palomares, B. Patrimonio cultural en España: Historia de un modelo de gestión y nuevos modelos de negocio. – 2011 [Elektronyi resurs]. – Rejym dostupu: http://www.gestioncultural.org/ficheros/1_1304592345_BPalomares.pdf.
9. Resolution 814 of the Parliamantaly assembly of the Council of Europe on Cultural relations between Europe and Latin America on 31 January 1984 – [Elektronyi resurs]. – Rejym dostupu: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=16225&lang=en>.
10. Recommendation 976 of the Parliamantaly assembly of the Council of Europe on Council of Europe's contribution to cultural cooperation with Latin America on 31 January 1984 – [Elektronyi resurs]. – Rejym dostupu: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewPDF.asp?FileID=15010&lang=en>.

СОТРУДНИЧЕСТВО ГОСУДАРСТВ ЛАТИНСКОЙ АМЕРИКИ И СТРАН ЕВРОПЫ В СФЕРЕ ОХРАНЫ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

Рой А. Т.

Аспирантка кафедры страноведения Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: доктор исторических наук, профессор М. С. Дорошко.

Аннотация. *В статье рассматривается вопрос участия европейских государств в сохранении культурного наследия стран Латинской Америки, в частности Испании, бывшей колониальной метрополии, и Италии. Проанализированы направления сотрудничества между латиноамериканскими странами и указанными государствами Европы по охране культурных ценностей. Внимание уделяется деятельности и работе европейских структур относительно влияния на разработку стратегий регионального масштаба в области охраны объектов культурного значения, а именно Испанского агентства по вопросам сотрудничества в целях развития при Министерстве иностранных дел Испании, в частности его сотрудничество с разного рода институтами, экономическая помощь, создание специальной программы «Охрана наследия с целью развития» направленной на использование культурного наследия в проектах международной и региональной поддержки, Итало-латиноамериканского института при Министерстве внешних сношений Италии и культурное сотрудничество в его рамках с целью взаимного развития стран-членов. Раскрыто вклад стран ЕС за последние годы в процесс сохранения латиноамериканской культурного наследия путем внедрения новаторских проектов, установления регулирующих норм, финансирования, оказания помощи в противодействии нелегальному обороту культурными ценностями. Определен основной вклад специальных ибероамериканских программ, касательно международного межинституционального взаимодействия музеев, объединяющих европейское и латиноамериканское пространства. Рассмотрены новые подходы в использовании культурного наследия в качестве фактора сближения между государствами в рамках культурного сотрудничества и общего развития.*

Ключевые слова: *ЕС, Испания, культурное наследие, Латинская Америка, межгосударственное сотрудничество.*

УДК 327.7

МОЖЛИВІСТЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБСЄ РЕГІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ПІСЛЯ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ

Спиридонова К. О.

Аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник доктор історичних наук, проф. Манжола В. А.

Анотація. *В умовах незаконної анексії Криму та подальшого розгортання російської агресії проти України на Донбасі лише ОБСЄ виявилася єдиною міжнародною організацією, яка активно взялася за спроби практичного врегулювання кризи в та довкола України. Таким чином ОБСЄ намагається відновити довіру до себе як до дієздатної організації, яка в змозі забезпечувати безпеку своїх учасників на регіональному рівні та реалізувати амбітне завдання, поставлене їй державами-учасницями на ювілейному саміті в Астані у 2010 р. – побудови єдиної, вільної та демократичної спільноти безпеки на просторі від Ванкувера до Владивостока.*

Конструктивістська школа міжнародних відносин наголошує на тому, що для безпекових спільнот ключовими системоутворюючими характеристиками виступають спільна ідентичність, цінності та надання єдиного значення основним сферам життєдіяльності об'єднання. У цьому зв'язку криза в та довкола України і виступає показником наявності такої ідентичності та спільних цінностей між 57 державами-учасницями, і водночас – фактором визначення доцільності та ефективності діяльності Організації у забезпеченні загальноєвропейської безпеки.

Українською стороною було залучено широкий комплекс механізмів та інструментів для врегулювання ситуації, що склалася внаслідок російської агресії, серед яких найважливішим стало заснування двох додаткових польових присутностей ОБСЄ, які, в тому числі, виконують положення Мінських домовленостей. Ефективність такого залучення Організації до практичних моментів вирішення конфліктів може стати запорукою подальшої життєздатності ОБСЄ як інституту забезпечення загальноєвропейської безпеки. Не вирішення кризи в та довкола України мирним шляхом свідчатиме про неможливість подальшого проголошеного формування безпекової спільноти на просторі відповідальності Організації.

Ключові слова: *ОБСЄ, безпекова спільнота, ідентичність, російська агресія проти України, криза в та довкола України, Крим, Донбас, Мінські домовленості.*

Постановка проблеми. Проголошення в Астані у 2010 р. на саміті глав держав та урядів ОБСЄ прагнення побудови «вільної, демократичної, спільної та неподільної євроатлантичної й євразійської спільноти безпеки на просторі від Ванкувера до Владивостока» [1] виглядало доволі амбіційним і суперечливим проектом з самого початку. З одного боку, такий крок можна розглядати як спробу відновити довіру до самої Організації, яка перетворилася виключно на майданчик для обговорення загальних безпекових питань, де рішення припинили носити після Стамбульського саміту 1999 р. який-небудь суттєвий характер (в першу чергу, через провал реалізації Угоди про адаптацію Договору про звичайні збройні сили в Європі [2]), а з іншого – як перспективний спосіб забезпечення єв-

ропейської безпеки на основі реалізації теоретичного конструкту *безпекових спільнот*, де основами для співробітництва виступають, передусім, взаємна довіра, спільні цінності та ідентичність. Разом з тим, події 2014-2015 рр. в та навколо України ставлять під сумнів можливість формування безпекової спільноти у регіоні, де один з основних акторів водночас виступає агресором, що порушує усі раніше узгоджені та загальноприйняті норми мирного співробітництва.

Мета статті – аналіз впливу російської агресії проти України на перспективи створення на просторі ОБСЄ безпекової спільноти як інституту забезпечення регіональної безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблематики формування безпекових спільнот у сучасній науці переважно представлене представниками конструктивістської школи МВ, які серед іншого, наголошують на перспективності формування такого роду політичного утворення на просторі ОБСЄ.

У першу чергу, серед дослідників, які опікуються проблематикою діяльності ОБСЄ та створення в її рамках безпекової спільноти, варто виділити Е. Адлера, А. Загорського, В. Целльнера, Ф. Еверса, П. Греве Е. Немцов, які у своїх працях висвітлюють унікальність безпекового співробітництва держав в рамках ОБСЄ та наголошують на можливості побудови справжньої спільноти безпеки на просторі від Ванкувера до Владивостока.

Серед українських дослідників чіткий інтерес до проблематики діяльності ОБСЄ почав прослідковуватися лише у період підготовки та здійснення головування України в Організації у 2013 р., і суттєво підвищився після ознайомлення з діяльністю ОБСЄ у ході її залучення до врегулювання ситуації, що склалася в та навколо України внаслідок агресії Російської Федерації. Так, у 2012-2013 рр. було підготовлено та видано низку робіт, присвячених пріоритетам Українського головування в ОБСЄ, зокрема в умовах активізації процесу «Гельсінкі+40» в рамках підготовки до відзначення 40-ї річниці підписання Гельсінського заключного акту у 1975 р. Найбільші спільні проекти було реалізовано Фондом Фрідріха Еберта та Національним інститутом стратегічних досліджень (проекти «Вироблення рекомендацій щодо порядку денного головування України в ОБСЄ у 2013 році», листопад 2012 р. та «Головування України в ОБСЄ: підведення підсумків та окреслення перспектив», грудень 2013 р. [3]).

Серед інших дослідників, які час від часу присвячують свою увагу окремим аспектам діяльності ОБСЄ, можна згадати С. Желіховського, Н. Мушак, Ю. Кедровську, В. Панасюка, Н. Поршакову, В. Волошина, І. Гончаренка.

Механізм діяльності ОБСЄ, реалізація принципів та зобов'язань, взятих на себе державами-учасницями, перспективи подальшого розвитку описані в роботах таких дослідників і практиків ОБСЄ, як А. Блойда, В. Кемпа, вже згаданих В. Целльнера, Ф. Еверса (особисто і в рамках спільних дослідницьких проектів CORE – Центру з досліджень ОБСЄ при Інституті дослідження миру та політики безпеки Університету Гамбурга). Серед спеціалізованих періодичних видань та журналів, присвяченим діяльності ОБСЄ, найвідомішим залишається журнал «Безпека і права людини» (Security and Human Rights, колишній «Гельсінський монітор»). У той же час, з 2013 р. Секретаріат ОБСЄ щоквартально видає власне періодичне видання «Безпекові спільноти» (Security Communities), до підготовки якого залучаються вищезазначені дослідники, а також співробітники Організації та дипломати постійних представництв держав-учасниць.

Основні результати дослідження. Концепція безпекової спільноти у сучасному розумінні є досягненням конструктивістської школи міжнародних відносин, представники якої, у свою чергу, взяли за основу ідеї К. Дойча щодо того, що «група людей, яка стала інтегрованою»; «спільнота, в якій існує реальна впевненість у тому, що її члени не будуть

вдаватися до фізичної боротьби один з одним, а будуть вирішувати суперечки мирним шляхом» [4, с. 123] є окремим політичним утворенням, яке здатне забезпечувати безпеку своїх учасників. Сучасна теорія спільнот безпеки сформувалася під впливом робіт Е. Адлера та М. Барнетта [5], які приділили основну увагу плюралістичним безпековим спільнотам як таким, що здатні забезпечувати регіональну безпеку, не обмежуючи суверенітету держав, які продовжують залишатися головними акторами міжнародних відносин. Вони дають більш широке, у порівнянні з К. Дойчем, визначення плюралістичної спільноти безпеки (більш адаптоване до сучасних умов їх функціонування чи формування), стверджуючи, що «держави-члени цієї спільноти повинні бути носіями спільних базових цінностей, вироблених громадськими та політичними інститутами; держави повинні бути готові та здатні швидко й адекватно реагувати на зміни у взаєминах, що досягається за рахунок лояльності один до одного і наявності почуття спільності; крім цього, держави повинні бути інтегровані між собою до того ступеня, щоб вони не бачили іншого варіанту розвитку взаємовідносин, крім мирного». При чому найкращим проявом спільних цінностей є демократія та лібералізм [5, с. 7].

Конструктивістська школа міжнародних відносин наголошує на тому, що безпекові спільноти, як і політичні спільноти як такі, визначаються трьома характеристиками, що є для них системоутворюючими. По-перше, члени спільноти повинні поділяти ідентичність, цінності та надавати спільне значення основним сферам життєдіяльності об'єднання. По-друге, в рамках спільноти повинні розвиватися та підтримуватися багатосторонні та прямі відносини між її учасниками. По-третє, у членів спільноти повинен бути довгостроковий інтерес, а часом з елементами альтруїзму, у підтримці відносин між собою та функціонуванні спільноти як такої [5, с. 31]. Разом з тим, ми наголошуємо на важливості саме першого фактору, оскільки він є вихідним для двох інших – і розвиток відносин, і характер інтересів учасників буде залежати від наявних спільних цінностей та ідентичності членів спільноти.

Відповідно до цієї концепції, успішність формування спільноти безпеки в рамках ОБСЄ на просторі від Ванкувера до Владивостока залежить від того, чи поділяють усі 57 держав-учасниць єдину європейську ідентичність (яка б об'єднувала і євразійську і євроатлантичну – тобто, постає питання, чи існує така ідентичність як окреме явище), цінності та принципи, чи поглиблюють свої взаємовідносини та чи бажають розвивати їх на взаємовигідній основі.

Під ідентичністю конструктивісти розуміють, у першу чергу, колективне значення, яке надається їй учасниками, яка прив'язується до матеріального світу, допомагаючи становленню практик безпекової спільноти на більш пізньому етапі її формування [6, с. 324.]. У внутрішньому ж вимірі в безпековій спільноті це виражається тим, що К. Дойч називав «відчуттям спільноти» – практикою вживання між акторами особливих традицій та звичаїв політичної поведінки, а також у наявності спільних інститутів хоча б у певній частини соціальних груп та політичних одиниць [4, с. 130] (наприклад, демократичних інститутів, що відповідають традиційному розподілу влади на три гілки, забезпечують свободу волевиявлення населення, повноцінної реалізації їхніх прав у державі тощо). Ці спільні звичаї, у свою чергу, створюються внаслідок процесів соціального ознайомлення з вихідними умовами існування акторів-учасників та повільної зміни поведінки акторів аж до моменту аналізу спільноти – при чому як у політичній, так і економічній, соціальній та психологічній сферах.

За 40 років існування ОБСЄ (з моменту підписання у 1975 р. Гельсінського заключного акту державами-учасницями Ради з безпеки та співробітництва в Європі) державами-учасницями напрацьовано значний обсяг документів та взято на себе цілий комплекс зо-

бов'язань у різних вимірах безпеки – від військово-політичного до гуманітарного (адже всеохоплюючий підхід ОБСЄ до розуміння безпеки включає в себе увесь спектр питань, пов'язаних з безпекою – традиційні – військово-політичні, – економіко-довкільні, гуманітарні – правозахисні – та між вимірні питання на кшталт боротьби з тероризмом, наркотрафіком, організованою злочинністю тощо). Це забезпечило вдалий досвід співробітництва держав між собою як на багатосторонньому, так і двосторонньому рівнях, та повинно було б стати запорукою дієвості принципів мирного співробітництва на євразійському та євроатлантичному просторі, незважаючи на блокову приналежність акторів чи їхні союзницькі зобов'язання в інших регіонах. Разом з тим, російська агресія проти України, анексія Кримського півострова, триваюча підтримка Російської Федерації терористичних угруповань на сході України ставлять під сумнів готовність одного з найбільших чинників ОБСЄ добросовісно виконувати взяті на себе зобов'язання та гарантувати забезпечення безпеки у всій зоні відповідальності Організації.

Криза 2014-2015 рр. в та довкола України привернула увагу до ОБСЄ з огляду на те, що саме ця Організація виявилася єдиним форматом, у рамках якого Україні вдалося знайти більш-менш дієві багатосторонні механізми для здійснення впливу на Російську Федерацію. Зокрема, перевагою використання саме цього майданчика є те, що він запропонував залучення Російської Федерації до переговорного процесу на однакових умовах з українською стороною, не надаючи ніяких переваг більш потужній державі (що є неможливим у тій же самій ООН, де РФ є постійним членом Ради Безпеки з правом вето), водночас, залишаючи обом сторонам простір для маневру та можливості досягнення загальноприйнятого рішення.

Серед інструментів, прямо чи опосередковано задіяних Україною в рамках наявних ОБСЄ зобов'язань, найбільш значущими є:

- інспекції озброєного військового персоналу згідно Віденського документу 2011 р. про заходи зі зміцнення довіри та безпеки [7] – при цьому, механізм направлення такої місії був задіяний в ОБСЄ вперше з моменту ухвалення найпершого Віденського документу про заходи зі зміцнення довіри та безпеки у 1990 р. Так, розділ 3 Віденського документу (у чинній редакції 2011 р.) передбачає можливість добровільного запрошення експертів з метою розвіювання будь-яких сумнівів щодо наявності в країні незвичайної військової діяльності [8, с. 14], що й було зроблено делегацією України в ОБСЄ для виявлення незвичайної військової присутності в Україні, в першу чергу, «зелених чоловічків» у Криму у березні 2014 р. та на півдні Луганської/півночі Донецької областей у квітні-травні 2014 р. перед проведенням незаконних «референдумів» у регіонах;
- направлення Місії з оцінки ситуації в сфері прав людини в Україні;
- заснування додаткових польових присутностей ОБСЄ – Спеціальної моніторингової місії (СММ) в Україні та Місії спостерігачів ОБСЄ на контрольно-пропускних пунктах «Донецьк» та «Гуково» у Ростовській області РФ;
- сприяння діалогу національної єдності в Україні (реалізація відповідного проекту Секретаріату ОБСЄ та Координатора проектів ОБСЄ в Україні, а також залучення В.Ішінгера в якості Спеціального представника Діючого голови ОБСЄ до національних круглих столів в Україні [9]);
- призначення і подальше надання «добрих послуг» Спеціальними представниками Діючого голови ОБСЄ (або ж безпосередньо Діючим головуванням), у тому числі в рамках Тристоронньої контактної групи;
- направлення Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) ОБСЄ місії зі спостереження за виборами (президентськими – у травні, парламентськими – у жовтні 2014 р. та висловлена готовність направити місію за спостереження за місцевими вибо-

рами в Донецькій та Луганській областях після узгодження модальностей їх проведення згідно з Мінськими домовленостями 12 лютого 2015 р. [10]).

При цьому саме додаткові польові операції ОБСЄ – Спеціальна моніторингова місія (СММ) та Місія спостерігачів ОБСЄ на контрольно-пропускних пунктах «Донецьк» та «Гуково» у Ростовській області РФ є тими механізмами, на які усіма державами-учасниками покладається надія у врегулюванні кризової ситуації. Ці дві місії є додатковими польовими операціями ОБСЄ, заснованими у 2014 році у контексті вирішення ситуації, що склалася в та довкола України, відкриття яких не було попередньо заплановано в рамках діяльності Організації, і які фінансуються за рахунок добровільних внесків держав-учасниць.

Так, 21 березня 2014 р. Постійна Рада ОБСЄ ухвалила рішення про розгортання в Україні Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні [11]. Згідно чинного мандату СММ діє в Україні до 31 березня 2016 р. СММ налічує 500 спостерігачів, 350 з яких розміщені у двох східних областях України, де ведуться бойові дії, а решта 150 – працюють в інших 9 містах і областях України (Київ, Харків, Дніпропетровськ, Одеса, Миколаїв, Херсон, Львів, Івано-Франківськ, Чернівці). Крім того, передбачена можливість збільшення кількості спостерігачів Місії до 1000 осіб.

У рамках виконання положень Берлінської декларації «нормандської четвірки» від 2 липня 2014 р., 24 липня 2014 р. Постійна Рада ОБСЄ прийняла рішення щодо розгортання Місії спостерігачів ОБСЄ на контрольно-пропускних пунктах «Донецьк» та «Гуково» у Ростовській області РФ. Згідно з рішенням, для спостереження за ситуацією на кордоні було направлено Місію у складі 16 міжнародних спостерігачів на згадані контрольно-пропускні пункти строком на 3 місяці. Починаючи з липня 2014 р., мандат цієї польової присутності ОБСЄ продовжувався на різні терміни строком від 1 до 3 місяців¹. У доповідях спостерігачів регулярно висвітлюються факти перетину кордону невідомими озброєними особами у формі військового зразка, вивезення вантажівок з українським вугіллям на територію Росії, перетину кордону т. зв. російськими «гуманітарними конвоями». Разом з тим, з огляду на обмеженість спостереження виключно контрольно-пропускним пунктом (300-400 м), Місія не наділена повноваженнями включення будь-якої додаткової інформації до своїх звітів (навіть щодо того, що спостерігається за межами КПП чи по дорозі з Каменець-Шахтинського, у якому розміщений міжнародний персонал не під час перебування на КПП).

Представник Швейцарського (у 2014 р.) та Сербського (у 2015 р.) головувань в ОБСЄ посол Г. Тальявіні бере участь у діяльності Тристоронньої контактної групи (Україна-РФ-ОБСЄ), створеної у липні 2014 р., у тому числі, на виконання положень згаданої вище Берлінської декларації, з врегулювання ситуації на сході України. Саме в рамках такого напівформального механізму, який дозволив залучити до переговорного процесу представників невизнаних «республік» сходу України, і було досягнуто Мінських домовленостей у вересні 2014 р. [12, 13] та лютому 2015 р. [14] про припинення вогню та відведення важкої техніки, верифікацію та моніторинг яких здійснює СММ ОБСЄ.

Процес «Гельсінкі+40», який розпочався в ОБСЄ ще у 2012 р. у рамках підготовки до відзначення 40-ї річниці підписання Гельсінського заключного акту у 2015 р. та засну-

¹ Зокрема, у жовтні та листопаді 2014 р. держави-учасниці ухвалювали рішення про продовження мандату цієї Місії терміном лише на один місяць з тим, щоб використати всі можливі формати для продовження здійснення тиску на російську сторону для розширення мандату польової присутності на інші контрольно-пропускні пункти, які не контролюються українською владою та знаходяться на території, що де-факто контролюється проросійськими сепаратистами. Діючий на момент написання статті мандат спливає 30 червня 2015 р.

вання Панелі видатних осіб в рамках ОБСЄ [15], які повинні запропонувати на розгляд держав-учасниць перспективи майбутнього розвитку Організації, можуть зіграти ключову роль у визначенні подальшої долі, успішності та доцільності існування ОБСЄ на європейському континенті. У разі досягнення успіхів у перепідтвердженні важливості та релевантності основних принципів і зобов'язань держав, взятих на себе за 40 років досвіду співробітництва в надзвичайно кризових умовах – від біполярного протистояння до війн і конфліктів на континенті – у Белграді в грудні 2015 р., незважаючи на розпал українського питання, ОБСЄ зарекомендує себе як політичне об'єднання, спроможне долати виклики сьогодення і забезпечувати безпеку своїх учасників – навіть тих, що не є водночас учасниками якихось систем колективної безпеки та оборони, як Україна. Якщо ж необхідність досягнення консенсусу в Організації себе не виправдає і стане на заваді прийняттю певних політичних рішень, побудова в рамках існуючої найбільшої регіональної міжнародної організації, згідно з главою VIII Статуту ООН, безпекової спільноти стане автоматично неможливою, адже говорити про відновлення довіри – основного фактору формування та існування спільноти безпеки – держав-учасниць між собою у разі невирішення українського питання мирним шляхом буде неможливо.

З іншого боку, у такому випадку можливим варіантом вирішення ситуації може стати реалізація української ініціативи розгортання в Україні операції ООН та/або ЄС з підтримання миру. Так, у розвиток відповідного рішення РНБОУ від 18 лютого 2015 р. [16] 17 березня ц.р. Верховною Радою України було прийнято Постанову «Про схвалення звернення від імені України до Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй та Ради Європейського Союзу стосовно розгортання на території України міжнародної операції з підтримання миру і безпеки».

У зверненні Президента України до Генерального секретаря ООН та Голови РБ міститься прохання розпочати відповідні процедури щодо розгортання на території України міжнародної операції ООН з підтримання миру і безпеки, конкретні умови якої будуть визначені під час консультацій Секретаріату ООН з українською стороною відповідно до встановлених процедур [17].

Згідно з баченням української сторони, мандат такої операції має полягати у сприянні ефективному виконанню Мінських домовленостей, насамперед, що стосується негайного і всеосяжного припинення вогню в окремих районах Донецької та Луганської областей, відведення всіх важких озброєнь, виведення всіх іноземних збройних формувань, військової техніки, а також найманців з території України, роззброєння всіх незаконних формувань, відновлення повного контролю над державним кордоном з боку України тощо.

Поряд з тим, прийнятною тимчасовою опцією в умовах можливості блокування в РБ ООН рішення щодо направлення відповідної місії країною-агресором, яка водночас є і державою-постійним членом РБ, може бути започаткування «Офісу ООН з підтримки» ОБСЄ в імплементації Мінських домовленостей, що обговорюється українською стороною з ООН у ході останніх двосторонніх контактів [18]. Поява такого офісу теоретично могла б сприяти наданню відповідної експертної та матеріально-технічної допомоги з боку ООН СММ ОБСЄ. З іншого боку, існує загроза того, що такий крок розглядатиметься Секретаріатом ООН та іншими партнерами як заміна/відповідь на вищезгадану ініціативу щодо розгортання в Україні окремої миротворчої операції, яка була б відмінною від виключно цивільної СММ.

Висновки. Загалом, наведені вище приклади діяльності ОБСЄ свідчать про можливість залучення Організації до практичних моментів вирішення конфліктів (що, фактично, і є одним з основних завдань її діяльності). Разом з тим, враховуючи консенсусний характер прийняття рішень, необхідність політичної волі усіх учасників є визначальним

фактором для забезпечення їхньої подальшої дієвості. Питання наявності політичної волі у головних акторів Організації – тим більше тих, які порушують взяті на себе раніше зобов'язання, – і свідчать про подальшу життєздатність ОБСЄ як інституту забезпечення загальноєвропейської безпеки.

Можливість відновлення довіри між учасниками спільноти, перепідтвердження актуальності принципів мирного співробітництва держав в Європі та відданості демократичним цінностям, проголошеним ще 40 років тому Гельсінським декалогом, готовність держав виконувати взяті на себе політичні зобов'язання, що не обов'язково повинні носити юридичний характер (бо рішення ОБСЄ носять виключно політичний характер, оскільки, окрім відсутності закріпленого чіткого юридичного статусу Організації, не передбачено і жодної відповідальності сторін за невиконання рішень чи зобов'язань), у теперішніх кризових умовах, що склалися на європейському просторі внаслідок агресії Російської Федерації проти України, є індикаторами доцільності та запорукою успішного формування в рамках ОБСЄ – найбільшої регіональної безпекової організації у світі – спільноти безпеки як політичного інструменту, що здатен забезпечити регіональну безпеку як цілісне системне явище. У цьому зв'язку криза в та довкола України 2014-2015 рр. є доволі показовою для перевірки міцності загальноєвропейської системи безпеки, що складалася у постбіполярному світі.

Список використаної літератури

1. Astana Commemorative Declaration: Towards a Security Community [Електронний ресурс]. – Astana, 2010. – Режим доступу: <https://www.osce.org/cio/74985?download=true>.
2. Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe [Електронний ресурс]. – Istanbul, 1999. – Режим доступу: <http://www.osce.org/library/14108?download=true>.
3. Головування України в ОБСЄ у 2013 р.: підведення підсумків та окреслення перспектив [Електронний ресурс]. – Київ, 2013 р. – 14 с. – Режим доступу: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/10425.pdf>.
4. Deutsch K. Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience // K.Deutsch, S.Burrell, R. Kann, Jr. Lee / The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration. – Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2003. – P. 121-143.
5. Security Communities // Ed. by E. Adler and M. Barnettю – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 484 p.
6. Adler E. Taking Identity and Our Critics Seriously / E.Adler, M.Barnett // Cooperation and Conflict: Nordic Journal of International Studies. – Vol. 35, No3, September 2000. – P. 321-329.
7. OSCE to send military and civilian personnel to Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/sg/116093>.
8. Vienna Document 2011 on Confidence- and Security-Building Measures [Електронний ресурс]. – Vienna, 2011. – 64 p. – Режим доступу: <http://www.osce.org/fsc/86597?download=true>.
9. OSCE Chairperson-in-Office commends Ukraine for successful launching of Roundtables on National Unity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/cio/118576>.
10. OSCE/ODIHR Director Link says Office is ready to observe local elections in eastern Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/140321>.

11. OSCE PC Decision № 1117 «Deployment of an OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/pc/116747?download=true>.
12. Протокол по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П. Порошенко и инициатив Президента России В. Путина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>.
13. Меморандум об исполнении положений Протокола по итогам консультаций Трехсторонней контактной группы относительно совместных шагов, направленных на имплементацию Мирного плана Президента Украины П.Порошенко и инициатив Президента России В. Путина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/home/123807?download=true>.
14. Комплекс мер по выполнению Минских соглашений [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>.
15. Mandate of the Panel of Eminent Persons on European Security as a Common Project [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.osce.org/cio/133991>.
16. Указ Президента України № 139/2015 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 18 лютого 2015 року «Про додаткові заходи щодо зміцнення національної безпеки України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/389.html>.
17. Постанова Верховної Ради України №253-VIII від 17 березня 2015 року «Про схвалення звернення від імені України до Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй та Ради Європейського Союзу стосовно розгортання на території України міжнародної операції з підтримання миру і безпеки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/253-19>.
18. Президент провів телефонну розмову з Генеральним Секретарем ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://president.gov.ua/news/32839.html>.

OSCE'S CAPABILITY TO ENSURE REGIONAL SECURITY AFTER THE RUSSIAN AGGRESSION IN UKRAINE

Spyrydonova K. O.

Postgraduate student of the International Relations and Foreign Policy Chair of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Scientific Supervisor: Doctor of Historical Sciences, Professor Volodymyr. A. Manzhola.

Abstract. *After the illegal annexation of Crimea and further launching of the Russian aggression against Ukraine at the Donbas, the OSCE was the only international organization that actively engaged in practical moments of the resolution of the crisis in and around Ukraine. This way the OSCE is trying to restore its credibility as an organization that is capable to ensure the security of its members at the regional level. At the same time, this activity is aimed at implementing an ambitious task given to the OSCE at its anniversary 2010 summit in Astana – building a unique, free and democratic security community stretching from Vancouver to Vladivostok.*

Constructivist scholars emphasize that common identity, shared values and meanings are the key tiers for security community-building process. In this regard, the crisis in and around Ukraine serves an indicator of the existence of such identity and shared values among the 57 participating states, and at the same time – as the factor to determine the adequacy and effectiveness of the Organization in ensuring the European security.

The Ukrainian side used a wide range of OSCE mechanisms and tools to resolve the situation that appeared in result of the Russian aggression, among which the most important was the deployment of two additional field presences, which are tasked with fulfillment of the Minsk agreements. The effectiveness of the Organization's engagement to practical moments of this conflict resolution can become a key to future sustainability of the OSCE as an institution that ensures the European security. The unresolved crisis in and around Ukraine would indicate the impossibility of further security community building on the area of the Organization's responsibility.

Key words: *OSCE, security community, identity, Russian aggression against Ukraine, crisis in and around Ukraine, Crimea, Donbas, Minsk agreements.*

Referances

1. Astana Commemorative Declaration: Towards a Security Community [Electronic resource]. – Astana, 2010. – Rezhym dostupu: <https://www.osce.org/cio/74985?download=true>.
2. Agreement on Adaptation of the Treaty on Conventional Armed Forces in Europe [Electronic resource]. – Istanbul, 1999. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/library/14108?download=true>.
3. Holovuvannya Ukrayiny v OBSE u 2013 r.: pidvedennya pidsumkiv ta okreslennya perspektiv [Electronic resource]. – Kyiv, 2013. – 14 p. – Rezhym dostupu: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/10425.pdf>.
4. Deutsch K. Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the Light of Historical Experience // K.Deutsch, S.Burrell, R. Kann, Jr. Lee / The European Union: Readings on the Theory and Practice of European Integration. – Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2003. – P. 121-143.
5. Security Communities // Ed. by E. Adler and M. Barnett – Cambridge: Cambridge University Press, 1998. – 484 p.
6. Adler E. Taking Identity and Our Critics Seriously / E.Adler, M.Barnett // Cooperation and Conflict: Nordic Journal of International Studies. – Vol. 35, No3, September 2000. – P. 321-329.
7. OSCE to send military and civilian personnel to Ukraine [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/sg/116093>.
8. Vienna Document 2011 on Confidence- and Security-Building Measures [Electronic resource]. – Vienna, 2011. – 64 p. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/fsc/86597?download=true>.
9. OSCE Chairperson-in-Office commends Ukraine for successful launching of Roundtables on National Unity [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/cio/118576>.
10. OSCE/ODIHR Director Link says Office is ready to observe local elections in eastern Ukraine [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/odihr/elections/ukraine/140321>.
11. OSCE PC Decision №1117 «Deployment of an OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine» [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/pc/116747?download=true>.
12. Protokol po itogam konsultatsyy Trehstoronney kontaktnoy gruppy odnositelno sovmestnyh shagov, napravlenykh na implementatsyyu Mirnogo plana Prezidenta Ukrainy P.Poroshenko s initsyativ Prezidenta Rossii V. Putina [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/ru/home/123258?download=true>.
13. Memrandum ob ispolnenii polozheniy Protokola po itogam konsultatsyy Trehstoronney kontaktnoy gruppy odnositelno sovmestnyh shagov, napravlennykh na implementatsyyu Mirnogo plana Prezidenta Ukrainy P. Poroshenko s initsyativ Prezidenta Rossii V. Putina [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/ru/home/123807?download=true>.
14. Kompleks mer po vypolneniyu Minskih soglasheniy [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/ru/cio/140221?download=true>.
15. Mandate of the Panel of Eminent Persons on European Security as a Common Project [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.osce.org/cio/133991>.
16. Ukaz Presydena Ukrayiny № 139/2015 Pro rishennya Rady natsionalnoyi bezpeky i oborony Ukrayiny vid 18 lyutoho 2015 roku «Pro dodatkovi zakhody shchodo zmitsnennya natsionalnoyi bezpeky Ukrayiny» [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.rnbo.gov.ua/documents/389.html>.
17. Postanova Verkhovnoyi Rady Ukrayiny №253-VIII vid 17 bereznya 2015 roku «Pro shvalennya zvernennya vid imeni Ukrayiny do Rady Bezpeky Organizatsiyi Obyednanykh Natsiy ta Rady Yevropeyskoho Soyuzu stosovno rozgortannya na terytoriyi Ukrayiny mizhnarodnoyi operatsiyi z pidtrymannya myru i bezpeky» [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/253-19>.
18. Presydent proviv telefonnu rozmovu z Heneralnym Secretarem OON [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://president.gov.ua/news/32839.html>.

ВОЗМОЖНОСТЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБСЕ РЕГИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПОСЛЕ РОССИЙСКОЙ АГРЕССИИ В УКРАИНЕ

Спиридонова К. О.

Аспирант кафедры международных отношений и внешней политики Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель доктор исторических наук, проф. В. А. Манжола.

Аннотация. *В условиях незаконной аннексии Крыма и дальнейшего развертывания российской агрессии против Украины на Донбассе только ОБСЕ оказалась единственной международной организацией, которая активно взялась за попытки практического урегулирования кризиса в и вокруг Украины. Таким образом ОБСЕ пытается восстановить доверие к себе как к дееспособной организации, которая в состоянии обеспечить безопасность своих участников на региональном уровне и реализовать амбициозное задание, поставленное ей на юбилейном саммите в Астане в 2010 г. – построения единого, свободного и демократического сообщества безопасности на пространстве от Ванкувера до Владивостока.*

Конструктивистская школа международных отношений отмечает, что для сообществ безопасности ключевыми системообразующими характеристиками выступают общая идентичность, ценности и предоставление единого значения основным сферам жизнедеятельности объединения. В этой связи кризис в и вокруг Украины и выступает показателем наличия такой идентичности и общих ценностей у 57 государств-участников, и одновременно – фактором определения целесообразности и эффективности деятельности Организации в обеспечении общеевропейской безопасности.

Украинской стороной был привлечен широкий комплекс механизмов и инструментов для урегулирования ситуации, сложившейся в результате российской агрессии, среди которых важнейшим стало учреждение двух дополнительных полевых миссий ОБСЕ, которые, в том числе, реализовывают положения Минских договоренностей. Эффективность такого привлечения Организации к практическим моментам решения конфликтов может стать залогом дальнейшей жизнеспособности ОБСЕ как института обеспечения общеевропейской безопасности. Неразрешение кризиса в и вокруг Украины мирным путем будет свидетельствовать о невозможности дальнейшего формирования провозглашенного сообщества безопасности на пространстве ответственности Организации.

Ключевые слова: *ОБСЕ, сообщество безопасности, идентичность, российская агрессия против Украины, кризис в и вокруг Украины, Крым, Донбасс, Минские договоренности.*

УДК 327

МІСЦЕ УКРАЇНИ У СТРУКТУРІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО РЕГІОНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ БЕЗПЕКИ

Швечикова Я. П.

Аспірант кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник доктор історичних наук, проф. Манжола В. А.

Анотація. *Наукова стаття присвячена визначенню місця України у європейському регіональному комплексі безпеки. Зі зміною зовнішньополітичних орієнтирів України і міжнародної ситуації навколо держави особливо актуальним постає питання структури безпекового простору Європи і районування в регіоні. Автор розглядає динаміку безпекової взаємодії на європейському просторі в контексті трансформації межового простору, до якого геополітично належить Україна.*

З тими змінами, що сталися в геополітичному просторі Європи у 2014-2015 роках, важливо визначити нову систему координат для подальшого аналізу процесів формування безпекового порядку. Європейський Союз та держави окремо формують нові підходи до політики щодо України. Так само оновлюється зовнішньополітичний дискурс в Україні.

Особлива увага приділяється місцю Російської Федерації та впливу, що визначає структуру межового простору, до якого належить територія України. Оглядаються методи формування лояльності, впливу на акторів, розширення власної участі у процесах формування безпекового формату регіону, що використовуються РФ.

В роботі виділяється основний пул проблемних безпекових питань у відносинах європейського РКБ і Росії. Йдеться про розширення НАТО та ЄС, відносини з Балтійськими державами та про Балканські питання, тобто про умови, що визначають місце України у регіональному комплексі безпеки.

Ключові слова: *Україна, простір безпеки, Європейський Союз, Східне партнерство, система безпеки, регіональний комплекс безпеки, РФ.*

Постановка проблеми. Прикордонні або межові держави, до яких належить Україна, наразі є полем, де спостерігається найбільш інтенсивна динаміка зіткнення інтересів європейського регіонального комплексу безпеки та Росії. При чому, даний вузол виокремлюється ще і тому, що процеси, які тут відбуваються мають регіонально-безпековий контекст і впливатимуть на подальшу долю обох регіональних комплексів, а також Євразійського суперкомплексу, який може отримати значний потенціал ущільнення мережі зв'язків і посилення зв'язності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Варто зауважити, що поняття регіональних комплексів як таких, а також проблема межових держав використовуються частіше у західних школах міжнародних відносин. Таким чином виділяються роботи європейських дослідників: М. Лазард, С. Сінка. Серед вітчизняних авторів слід визначити роботи Г. Перепелиці, М. Капітоненка, В. Литвиненка.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наразі актуальним постає питання визначення методів прив'язки держав і просторів до певних безпекових комплексів, адже вони визначатимуть контури майбутньої системи безпеки в Європі.

Основні результати дослідження. В статті обґрунтовується визначення межового положення України в сучасному європейському безпековому просторі, а також неефективність імперативного способу формування безпекового комплексу.

Межові держави у контексті безпекової структури Євразійського континенту відіграють значну роль. Особливо це стосується держав, де кордони між європейським регіональним комплексом безпеки (РКБ) та РКБ навколо Росії не є остаточно визначеними. Наразі до таких слід віднести в першу чергу Україну та Молдову, адже зараз в ці держави перемістилися тенденції, що були актуальними для держав Вишеградської групи до їхнього вступу в ЄС, а отже і до європейського РКБ. Тобто наразі і європейський комплекс і Росія стоять перед безпековою дилемою: дані дві держави прагнуть стати частиною європейського РКБ і сам комплекс для того, щоб зберегти стабільність в прикордонних державах має або включити їх, або принаймні утримувати на орбіті свого впливу. Що ж стосується Росії, то притаманний їй як центру РКБ імперативний спосіб прив'язки учасників демонструє свою неефективність [1]. Впродовж довгого періоду вплив європейський і російський на території межових держав поділявся за якісною ознакою: РФ окрім імперативного методу прив'язки використовувала економічні важелі та етнічну, релігійну, цивілізаційну близькість в якості утримуючих чинників. В свою чергу методами європейського РКБ були класичні засоби «м'якої сили» – потенціал привабливості, а також перспектива вступу до ЄС і приєднання до безпекового комплексу. Наразі ми можемо спостерігати, що європейські методи виявили себе як більш ефективні. Але з іншого боку можна стверджувати, що проблеми є і для європейського РКБ, адже на порядку денному принаймні в найближчій перспективі не йшлося про вступ прикордонних держав. Таким чином тепер РКБ у Європі також постав перед проблемою утримання даних держав на орбіті свого впливу, але і ненадання остаточно визначеної перспективи стати повноправними учасниками РКБ [2, с. 306].

Прикордонні або межові держави наразі є полем, де спостерігається найбільш інтенсивна динаміка зіткнення інтересів європейського РКБ та Росії. При чому, даний вузол виокремлюється ще і тому, що процеси, які тут відбуваються мають регіонально-безпековий контекст і впливатимуть на подальшу долю обох регіональних комплексів, а також Євразійського суперкомплексу, який може отримати значний потенціал ущільнення мережі зв'язків і посилення зв'язності.

Здатність європейського комплексу до моделювання простору навколо своїх кордонів є високою. До того ж, практику європейський комплекс має більшу ніж РФ у даному питанні: йдеться про відносини з державами Магрибу, численні програми, що існують на просторі Балкан, інструменти формування відносин з державами Східної Європи. Росія не володіє таким апаратом, спираючись в основному на імперативну силову складову, енергетичну залежність, історичні зв'язки помножені на культурну, релігійну та цивілізаційну близькість. Проте такий інструментарій виявляється мало дієвим на тлі економічних, політичних, військових та інших успіхів європейського комплексу.

Також варто зазначити, що вже декілька поколінь політичних еліт в прикордонних державах (Україна, Молдова, в певній мірі Білорусь, але з цією державою питання залишається відкритим через політичний режим, який в ній панує) Росія сприймається як загроза, а посилення динаміки відносин з європейським комплексом через активну участь у процесах під егідою ЄС, НАТО та інших структур, визнається основним інструментом та методом боротьби з цією загрозою [3]. Таким чином європейський РКБ активно діючи в даних державах стикається з проблемою вимушеної сик'юритизації відносин з РФ і стоїть перед важкою дилемою, адже питання загострюється на тому, чи є така сик'юри-

тизація в інтересах самого РКБ і чи варта вона тих втрат, які виникнуть в наслідок участь Європейського комплексу в ній [4].

Проте, враховуючи той факт, що позиції Росії як центру на даному просторі слабнуть і сила тяжіння наразі для периферії є значно зниженою, Європейський РКБ стикається з невідкладною необхідністю даний простір структурувати, не дивлячись на політичну волю самого РКБ, його центру в цьому контексті. В найближчій перспективі, через дії РФ європейський комплекс може бути поставлений в становище пришвидшення ситуації поза його волею, адже питання про розширення не стояло досі нагально і не планувалося до розгляду в найближчий час. Для цього є ряд причин. По-перше, розширений Європейський Союз, НАТО, весь безпековий комплекс ще не встигли пристосувати всі механізми до нової структури, що сформувалася. По-друге, на порядку денному європейського РКБ стоїть інтеграція Балканських держав, а даний процес може стати чи не найбільш дестабілізуючим для комплексу [5]. Ще однією причиною є певна цивілізаційна відмінність, що все ж між державами прикордонними і державами, що належать до комплексу існує, адже існує ціла низка ментальних розбіжностей між західноєвропейськими і центральноєвропейськими європейськими народами та східноєвропейськими, що більш тяжіють до слов'янських коренів. Також одним з факторів є небажання погіршення відносин з Російською Федерацією. Таким чином європейський комплекс стикається з ситуацією, коли на його кордонах виникає потенційний вакуум сили і цей вакуум має бути заповненим. Окрім європейської сили, інших альтернатив не існує, адже ігнорування ситуації з боку європейського РКБ означатиме повну дестабілізацію в прикордонних державах. А такий розвиток процесу загрожуватиме в першу чергу безпеці європейського комплексу [6, с. 38].

Сучасна криза у російсько-українських відносинах стала одним з ключових конфліктів для сучасної системи міжнародних відносин, що визначатиме безпекову структуру європейського простору. В першу чергу через те, що він продемонстрував хиткість позиції європейців, які вважали, що війна у класичному її розумінні на європейському просторі не є можливою. Також даний конфлікт продемонструє те, яке місце на практиці європейські держави та США визначають для РФ у світовій безпековій структурі, а також до якої міри РФ може використовувати власний силовий потенціал без наслідків для себе і на якому просторі держава може це робити. Також дана ситуація ще раз підкреслила «окремість» Росії від Європи, неможливість утворення Євразійського суперкомплексу на іншій основі, окрім як конфліктній. Такий розвиток подій для Європейського РКБ є найменш бажаним [7]. Загострення, що відбулося у російсько-українських відносинах проектується на відносини Росії з європейськими партнерами, а для безпекового комплексу означає точку біфуркації, коли шлях наступного розширення комплексу має бути визначений. Що стосується просторового виміру, то подальше розширення європейського РКБ на Схід означатиме зникнення так званої буферної зони між двома комплексами і появу безпосереднього кордону між ним зі значною протяжністю і цілою низкою проблемних питань, що зараз характерні для відносин у цій сфері між Україною і Росією [8, с. 67].

Ще одним полем, де європейський РКБ вступає у відносини з Росією як з окремим актором є організації, що охоплюють Євразійський простір. Такими організаціями є, наприклад, ОБСЄ та Рада Європи. У 1990 роки, коли РФ переживала період кризи в тому числі і в зовнішньополітичній сфері, цією державою активно лобіювалося питання посилення ОБСЄ, надання нових функцій даній організації та перетворення її на формат, що буде виконувати роль Ради Безпеки ООН для Європи [9]. Таким чином була б задоволена потреба Росії ствердитися в безпековій структурі Європи і набути інсайдерського статусу. Такий розвиток подій був заблокований і європейськими державами і США, тому участь

в ОБСЄ не перетворила Росія на учасника європейського РКБ, і сама організація тепер функціонує в якості наглядаючого органу і спеціалізується на правах людини. Що ж стосується Ради Європи, то дана організація в безпековому вимірі Європи відіграє ще меншу роль і тому також не наділяє Росію привілеями [10]. Наразі можна зауважити таку тенденцію: участь Росії в вищезгаданих організаціях, де європейці мають значний вплив і визначальну більшість, сик'юритизується РФ і переходить в категорію загроз зовнішнім інтересам держави. Тому обмеження участі Росії в цих форматах не визнається даною державою діями, що можуть змінити її лінію поведінки, навпаки, таке обмеження звільняє Росію від зобов'язань і дає можливість діяти в розріз з загальноприйнятими принципами і нормами [11].

На офіційному рівні відносини між Росією та Європейським Союзом визначені як стратегічне партнерство і теоретично такий формат мав би визначати відносини між двома суб'єктами міжнародних відносин. Проте, фактично, ЄС не сприймається Росією в якості повноправного єдиного актора системи міжнародних відносин взагалі, і системи безпеки зокрема. В даному контексті Росії як модерністській державі глобального рівня легше мати відносини з окремими державами, аніж з конгломератом держав [12]. Це стосується відносин і з іншими акторами, такими як НАТО, яке російська сторона в багатьох питаннях продовжує сприймати крізь призму відносин зі Сполученими Штатами.

Європейський РКБ та Росія взаємодіють в рамках безпекової структури сучасної системи міжнародних відносин як регіональних комплекс і глобальна держава. Однозначно, РФ є зовнішнім гравцем по відношенню до комплексу і сприймається залежно від ситуації або як загроза, або як фактор навколишнього середовища. Таким чином на статус Росії впливають як об'єктивні фактори її силового потенціалу і місця у системі так і суб'єктивні фактори сприйняття [13].

Що стосується військової сфери, то російська загроза залишається основною формою для системи забезпечення безпеки в Європі, вона моделює процеси, впливає на стратегію поведінки комплексу і на розвиток військового співробітництва в рамках РКБ. Також сферою де відносини з Росією є сик'юритизованими є енергетична. Питання забезпечення енергетичної безпеки лежить у площині вирішення проблеми диверсифікації шляхів постачання енергоресурсів, вироблення стратегій переорієнтації на альтернативні джерела палива. Також в даному вимірі існує проблема безпеки шляхів постачання палива. Таким чином основним завданням європейців в цьому контексті є збереження відносин як їх самих з РФ, так і транзитних держав в нормальному стані задля уникнення ситуацій, коли постачання паливних ресурсів могло б бути перерваним.

Актуальним залишається питання розвитку демократії, ринкової економіки та дотримання прав людини в РФ. Для європейського РКБ сик'юритизація цих питань є скоріше суб'єктивною, адже безпосередньо процеси в Росії не впливають на аналогічні сфери в європейському комплексі. Проте необхідною така сик'юритизація є через функцію наочного протиставлення, що виконує, адже досягнення європейського комплексу в даних сферах, успіхи у забезпеченні демократії, економічних та інших свобод, а також у прав людини видаються більш наочними, коли протиставляються ситуації в РФ [14, с. 13-32].

В контексті безпекової взаємодії був сформований основний пул проблемних безпекових питань у відносинах європейського РКБ і Росії. Йдеться про розширення НАТО та ЄС, відносини з Балтійськими державами та про Балканські питання. На даному етапі загострюється проблема прикордонних держав, зокрема України, і подальша конструкція безпекової структури в багатьох аспектах буде залежати від наслідків тих подій, що розгортаються на даному просторі та їхніх результатів. Процес розширення європейського комплексу на Схід прискорюється за рахунок факторів від даного РКБ незалежних. Росія

в свою чергу відіграє значну роль у бажанні держав Східної Європи приєднатися до європейського РКБ.

Європейський РКБ в наслідок особливостей власного розвитку відокремив Росію від процесу можливого розширення регіонального комплексу, фактично означивши її західними кордонами максимально можливі межі європейського РКБ. Таким чином було попереджено будь-які російські ідеї на наміри на участь в комплексі в якості повноправного учасника [15]. Це призвело до протиставлення в тому вигляді, в якому воно було наявним за часів «холодної війни». В перспективі така тенденція може призвести до появи нового «берлінського муру» на західних кордонах РФ. Одним з факторів, що можуть завадити такому сценарію відбутися є енергетична залежність європейських держав від РФ.

Висновки. Таким чином відбувається деформація РКБ, що склався на пострадянському просторі з центром у Росії за рахунок розширення європейського РКБ. Особливість такого процесу полягає в тому, що відбувається він практично незалежно від волі двох центрів, як європейського, так і російського, за рахунок волі прикордонних буферних держав, таких як Україна. З іншого боку, таке посилення інтенсивності процесів на кордонах двох безпекових формацій призводить до ущільнення мережі зв'язків між двома центрами комплексів, що в свою чергу може стати результатом інтеграції на основі конфліктних відносин. Таким чином може бути повноцінно сформований суперкомплекс, щодо існування якого науковий дискурс залишається невизначеним.

Список використаної літератури

1. Roeder Philip G. From Hierarchy to Hegemony: The Post-Soviet Security Complex // *Regional Orders: Building Security in a New World*. Ed. by Lake David A., Morgan Patrick M. : Penn State Press – P. 219-244.
2. Lake David A., Morgan Patrick M. – *Security in the New World of Regional Orders*. Penn State Press, 1997. – 406 p.
3. Little Richard. Deconstructing the Balance of Power: Two Traditions of Thought. // *Review of International Studies* 15 (2), 1989. – P. 87-101.
4. Lynch Dov. «Walking the Tightrope»: The Kosovo Conflict and Russia in European Security, 1998–August 1999' // *European Security* 8 (4). 1999. – P. 57-83.
5. Marsh Steve , Rees Wyn . *The European Union in the Security of Europe: From Cold War to Terror War*. Routledge, 2012. – 256 p.
6. McKenzie Mary M., Loedel. Peter H. *The Promise and Reality of European Security Cooperation: States, Interests, and Institutions*, Greenwood Publishing Group, 1998. – 197 p.
7. Maria Sabina LAZĂR. *The Ukrainian Crisis Seen from a Regional Perspective: Isolated Conflict or Driving Agent for Regional Security Dynamics?* – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europolity.eu/wp-content/uploads/2014/12/Vol.8.No_.2.2014_37-61.pdf.
8. SANDA CINCĂ. *The Evolution of the European Security Complex after the End of the Cold Was the Delimitation of the Security Complex of the European Union*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journal.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/03/3Cinca31-47.pdf>.
9. Уткин С. В. *Россия и Европейский союз в меняющейся архитектуре безопасности: перспективы взаимодействия*. – М. : ИМЭМО РАН, 2010. – 107 с.
10. Missiroli Antonio, Gaub Florence , de France Olivier, Fiott Daniel . *EUISS Yearbook of European Security 2014*. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iss.europa.eu/uploads/media/YES2014.pdf.

11. Shakleina Tatiana. Perspectives for a new Russian-European agreement: «shadows of the past» and reality. 2011. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.allacademic.com/one/isa/isa11>.
12. Stein Arthur A. and Lobell Steven E. The End of the Cold War and the Regionalization of International Security. – 1997. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.grandstrategy.net/Publications/Articles/Articles/geostructuralism_SDOC0399.pdf.
13. Walt Stephen M. International Relations: One World, Many Theories // Foreign Policy, No. 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge. (Spring, 1998), P. 29-32, 34-46. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://faculty.maxwell.syr.edu/hpschmitz/PSC124/PSC124Readings/WaltOneWorldManyTheories.pdf>.
14. Watson Adam. European International Society and Its Expansion. // The Expansion of international society. Ed. by Bull and Watson. Clarendon Press, 1984.
15. Wivel Anders. The Integration Spiral: International Security and European Integration 1945-1999, Copenhagen: Ph.D dissertation, Institute of Political Science, University of Copenhagen, 2000.

THE PLACE OF UKRAINE IN STRUCTURE OF EUROPEAN REGIONAL SECURITY COMPLEX

Shvechikova Y. P.

Postgraduate student of Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.
Scientific Supervisor: Doctor of Historical Sciences, Professor V. A. Manzhola.

Abstract. *In the article the definition of the place of Ukraine in the European regional security complex is considered. With the change in the foreign policy orientation of Ukraine and international situation around the state the structure of European security space and zoning in the region became especially important question. The author pays attention to the dynamics of security cooperation in the European space in the context of the transformation of the boundary zone of this space, to which Ukraine belongs geopolitically.*

It is important to define a new system of axes for further analysis of the formation of a security regime, taking into account the changes that have occurred in the geopolitical space of Europe in 2014-2015. The European Union and the separate states are forming new approaches to policy towards Ukraine. The foreign policy discourse in Ukraine has been updated too.

Particular attention is paid to the place of the Russian Federation and its impact, which determines the structure of the boundary space, to which the territory of Ukraine belongs. The author is examining the methods of formation of loyalty, influence on the actors, the expansion of their own participation in the formation of structures of security in the region, used by the Russian Federation.

In the paper the main pool of problematic issues of security in relations between the European regional security complex, and Russia is highlighted. It is about the expansion of NATO and the EU, relations with the Baltic states and the Balkan question, which are the conditions that determine Ukraine's place in the regional sector.

Key words: *Ukraine, security space, the European Union, the Eastern Partnership, security system, regional security complex, Russian Federation.*

References

1. Roeder Philip G. From Hierarchy to Hegemony: The Post-Soviet Security Complex // Regional Orders: Building Security in a New World. Ed. by Lake David A., Morgan Patrick M. : Penn State Press – P. 219-244.
2. Lake David A., Morgan Patrick M.. Security in the New World of Regional Orders. Penn State Press, 1997. – 406 p.

3. Little Richard. Deconstructing the Balance of Power: Two Traditions of Thought. // Review of International Studies 15 (2), 1989. – P. 87-101.
4. Lynch Dov. «Walking the Tightrope»: The Kosovo Conflict and Russia in European Security, 1998–August 1999 // European Security 8 (4). 1999. – Pp. 57-83.
5. Marsh Steve, Rees Wyn. The European Union in the Security of Europe: From Cold War to Terror War. Routledge, 2012. – 256 p.
6. McKenzie Mary M., Loedel. Peter H. The Promise and Reality of European Security Cooperation: States, Interests, and Institutions, Greenwood Publishing Group, 1998. – 197 p.
7. Maria Sabina LAZĂR. The Ukrainian Crisis Seen from a Regional Perspective: Isolated Conflict or Driving Agent for Regional Security Dynamics? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://europolity.eu/wp-content/uploads/2014/12/Vol.8.No_.2.2014_37-61.pdf.
8. SANDA CINCĂ. The Evolution of the European Security Complex after the End of the Cold Was the Delimitation of the Security Complex of the European Union. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journal.ispri.ro/wp-content/uploads/2012/03/3Cinca31-47.pdf>.
9. Utkin S.V. Rossia i Yevropeisky Soyuz v meniyusheisia architecture bezopasnosti: perspektivy vzaimod-eistviya. – М. : IMEMO RAN, 2010. – 107 s.
10. Missioli Antonio, Gaub Florence, de France Olivier, Fiott Daniel. EUISS Yearbook of European Security 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.iss.europa.eu/uploads/media/YES2014.pdf.
11. Shakleina Tatiana. Perspectives for a new Russian-European agreement: «shadows of the past» and reality. 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.allacademic.com/one/isa/isa11>.
12. Stein Arthur A. and Lobell Steven E. The End of the Cold War and the Regionalization of International Security. 1997. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.grandstrategy.net/Publications/Articles/Articles/geostructuralism_SDOC0399.pdf.
13. Walt Stephen M. International Relations: One World, Many Theories // Foreign Policy, № 110, Special Edition: Frontiers of Knowledge. (Spring, 1998), P. 29-32, 34-46. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://faculty.maxwell.syr.edu/hpschmitz/PSC124/PSC124Readings/WaltOneWorldManyTheories.pdf>.
14. Watson Adam. European International Society and Its Expansion. // The Expansion of international society. Ed. by Bull and Watson. Clarendon Press, 1984.
15. Wivel Anders. The Integration Spiral: International Security and European Integration 1945-1999, Copenhagen: Ph.D dissertation, Institute of Political Science, University of Copenhagen, 2000.

МЕСТО УКРАИНЫ В СТРУКТУРЕ ЕВРОПЕЙСКОГО РЕГИОНАЛЬНОГО КОМПЛЕКСА БЕЗОПАСНОСТИ

Швечикова Я. П.

Аспирант кафедры международных отношений и внешней политики Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.
Научный руководитель доктор исторических наук, проф. В. А. Манжола.

Аннотация. *Научная статья посвящена определению места Украины в европейском региональном комплексе безопасности в постбиполярный период. С изменением внешнеполитических ориентиров Украины и международной ситуации вокруг государства особенно актуальным становится вопрос структуры пространства безопасности Европы и районирование в регионе. Автор рассматривает динамику безопасности взаимодействия на европейском пространстве в контексте трансформации пограничного пространства, к которому геополитически принадлежит Украина.*

Важно определить новую систему координат для дальнейшего анализа процессов формирования режима безопасности, учитывая те изменения, которые произошли в геополитическом пространстве Европы в 2014-2015 годах. Европейский Союз и государства отдельно формируют новые подходы к политике в отношении Украины. Так же обновляется внешнеполитический дискурс и в Украине.

Особое внимание уделяется месту Российской Федерации и ее воздействия, которое определяет структуру пограничного пространства, к которому в свою очередь принадлежит территория Украины. Осматриваются методы формирования лояльности, влия-

ния на акторов, расширение собственного участия в процессах формирования структур безопасности в регионе, используемые РФ.

В работе выделяется основной пул проблемных вопросов безопасности в отношениях европейского регионального комплекса безопасности и России. Речь идет о расширении НАТО и ЕС, отношения с Балтийскими государствами и о балканский вопрос, то есть об условиях, определяющих место Украины в региональном комплексе.

Ключевые слова: Украина, пространство безопасности, Европейский Союз, Восточное партнерство, система безопасности, региональный комплекс безопасности, РФ.

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

УДК 341.33+574.2

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВІ НАСЛІДКИ АГРЕСІЇ РФ ДЛЯ ДОВКІЛЛЯ УКРАЇНИ

Медведєва М. О.

Доктор юридичних наук, доцент кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У статті аналізується можливість прикликання Російської Федерації до відповідальності за спричинену під час окупації Криму та війни на Сході України шкоду, зокрема екологічну. В контексті ситуації, пов'язаної з війною РФ проти України, автор розрізняє три моменти:

1) вплив стану війни на виконання сторонами своїх зобов'язань з охорони довкілля за міжнародними природоохоронними договорами;

2) дія договорів стосовно охорони навколишнього середовища, призначених для застосування саме в період воєнних дій;

3) реалізація норм про відповідальність та санкції за шкоду навколишньому середовищу, спричинену під час збройного конфлікту, після завершення стану війни.

Автор приходить до висновку, що шкода, спричинена довкіллю під час агресії РФ проти України, є серйозною, широкою і буде довгостроковою в сенсі вимог Додаткового протоколу I, Конвенції ЕНМОД та Римського статуту. Разом з тим, притягти РФ та її керівників до відповідальності за таку шкоду в міжнародному кримінальному трибуналі на основі норм міжнародного гуманітарного та кримінального права буде складно через специфічний предмет регулювання; необхідність доведення досягнення кумулятивного стандарту; необхідність доведення ментального елементу; відсутність міжнародної судової практики прикликання до відповідальності та компенсації екологічної шкоди, спричиненої під час збройного конфлікту; дії винної сторони можна виправдати принципом воєнної необхідності. В якості першого необхідного кроку Україні потрібно ухвалити закон про відшкодування шкоди РФ і включити до поняття шкоди також екологічну складову, щодо якої автор пропонує власне визначення.

Ключові слова: агресія РФ, довкілля, міжнародне екологічне право, міжнародне гуманітарне право, міжнародне кримінальне право, відповідальність, екологічна шкода.

Постановка проблеми. Розмови про охорону довкілля під час збройного конфлікту можуть видатися недоречними у зв'язку з тим, що практично щодня отримують поранення та гинуть люди. Однак це питання є більш, ніж доречним під час пост конфліктного врегулювання, а саме притягнення до відповідальності агресора та застосування механізмів відшкодування шкоди, зокрема екологічної. Через війну Росії проти України 2014-2015 років на Сході нашої держави відбулось значне забруднення довкілля хімічними токсичними речовинами, уламками металів та важкими металами внаслідок артилерій-

ських обстрілів та застосування вибухівки; утворення численних воронки, які знівечили землю та знищили природні заповідні території; затоплення шахт, будівництво оборонних споруд, копанок, пошкодження каналізаційних та водопровідних мереж також зробили свій «внесок» в справу деградації довкілля на Сході України. Ризики, пов'язані із пошкодженням комунікацій, підприємств та інших об'єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку, мають особливе значення, адже в умовах відсутності контролю та можливостей ліквідації їхніх негативних наслідків потенційно збільшують масштаби негативного впливу з кожним днем [1, с. 7]. Внаслідок обстрілів «бойовиками» «ЛНР» та «ДНР», а також регулярними військами РФ загорались небезпечні хімічні підприємства, ставались масштабні пожежі, які знищили природні заповідні території регіону (наприклад, регіональний ландшафтний парк «Донецький кряж»). Війна з вини Росії спричинила окислення компонентів довкілля, потрапляння до нього шкідливих небезпечних речовин, знищення родючого ґрунту, рослинного покриву, об'єктів дикої фауни, в тому числі занесених до Червоної книги України. Бойові дії велися зокрема в межах Луганського та Українського степового природних заповідників, національних парків «Меотиза» і «Святі гори», регіонального ландшафтного парку «Донецький кряж». Пожежі пошкодили ділянки заказників «Нагольчанський», «Волнухинський», «Білоріченський», «Білогорівський», «Піщаний» на Луганщині. При цьому найбільш постраждали степові заповідники [2]. Ще раніше з моменту окупації Криму Україна втратила можливість доступу до відповідних об'єктів природно-заповідного фонду (з 196 об'єктів 44 мали статус загальнодержавного значення), в тому числі водно-болотних угідь міжнародного значення, до об'єкту все-світньої культурної спадщини – «Давнього міста Херсонесу Таврійського та його хори», а також інших культурних цінностей.

Отже, постає гостра необхідність у вимірювання та оцінці завданої екологічної шкоди, а також пошуку оптимальних механізмів притягнення РФ та підконтрольних їй антиурядових озброєних угруповань на Сході України до відповідальності, в тому числі з метою компенсації такої шкоди.

Мета статті – дослідити норми міжнародного гуманітарного та кримінального права, які стосуються питань відповідальності за екологічну шкоду, спричинену під час збройних конфліктів, з метою оцінки можливості притягнення РФ до такої відповідальності за наслідки її агресії для довкілля України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Загальними теоретичними та практичними питаннями відповідальності РФ за злочин агресії, воєнні злочини та злочини проти людяності в Україні під час війни 2014-2015 рр. займаються провідні вітчизняні юристи-міжнародники, такі як О. В. Задорожній, В. А. Василенко. В статті було використано також дослідження зарубіжних вчених, які опікуються проблематикою впливу війни на довкілля (Дж. В'ят, В. Тара). Крім того, цінними є дослідження, здійснене командою БФ «Екологія – Право – Людина», в аспекті оцінки екологічної шкоди, завданої діями РФ проти України, а також дослідження Г. І. Балюк та О. А. Шомпол, Н. та А. Андрусевич, які стосуються різних аспектів правових наслідків агресії РФ для довкілля України.

Основні результати дослідження. Актуальність тематики відповідальності за екологічну шкоду, спричинену під час збройного конфлікту, підтверджується тим фактом, що з 2011 року нею займається Комісія міжнародного права ООН (далі – КМП ООН). У першій доповіді Спеціального доповідача з теми зазначалося: «На відміну від інших наслідків збройного конфлікту, екологічна шкода може бути довготривалою та непоправною, може потенційно зашкодити ефективному відновленню суспільства, знищити незаймані ділянки та зруйнувати важливі екосистеми» [3, с. 2]. В доповіді визнається факт, що охо-

рона довкілля під час збройного конфлікту є предметом регулювання не лише міжнародного гуманітарного права, але й міжнародного права навколишнього середовища та міжнародного права прав людини. Важливим є висновок про розповсюдження сфери дії проекту майбутніх принципів на збройний конфлікт як міжнародного, так і не міжнародного характеру. Спеціальний доповідач обрала темпоральний підхід до аналізу зазначеної проблематики, а саме визначила 3 фази дії норм міжнародного права з охорони довкілля стосовно збройного конфлікту: до, під час та після збройного конфлікту. Цікавим є той факт, що РФ взагалі заперечувала проти необхідності розробки зазначеної тематики, оскільки, на думку її представників у Комісії МП, в міжнародному гуманітарному праві вже існує достатньо норм, які регулюють охорону довкілля під час збройного конфлікту, а період до та після конфлікту є мирним часом, до якого застосовуються загальні норми з охорони довкілля [3, с. 5, 32].

В контексті ситуації, пов'язаної з війною РФ проти України, необхідно розрізнити три моменти: 1) вплив стану війни на виконання сторонами своїх зобов'язань з охорони довкілля за міжнародними природоохоронними договорами; 2) дія договорів стосовно охорони навколишнього середовища, призначених для застосування саме в період воєнних дій; 3) реалізація норм про відповідальність та санкції за шкоду навколишньому середовищу, спричинену під час збройного конфлікту, після завершення стану війни.

1. *Вплив стану війни на виконання сторонами своїх зобов'язань з охорони довкілля за міжнародними природоохоронними договорами.* Як відомо, припинення міжнародного договору з початком війни є не правилом, а винятком. З тлумачень положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. про неможливість виконання та докорінну зміну обставин (статті 61 та 62) випливає, що війна не є підставою для автоматичного припинення дії договорів, сторонами яких учасники збройного конфлікту стали в мирний час. Цей висновок підтверджується і Комісією МП ООН у Проекті статей про вплив збройних конфліктів на договори 2011 року. Стаття 3 Проекту передбачає, що існування збройного конфлікту *ipso facto* не припиняє або не зупиняє дію міжнародного договору як між воюючими сторонами, так і між сторонами, одна з яких не є стороною збройного конфлікту. Стаття 7 містить посилання на орієнтовний список договорів, сам предмет яких передбачає те, що вони продовжують діяти під час збройного конфлікту, серед них - договори з міжнародної охорони навколишнього середовища, договори стосовно міжнародних водотоків та відповідних установок і споруд на них, договори стосовно акіферів та відповідних установок і споруд на них [4].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що, по-перше, всі двосторонні угоди з РФ в сфері охорони довкілля, укладені до окупації Криму та війни на Сході України, продовжують свою дію, серед них: Угода між Урядом України і Урядом РФ про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища 1995 р., Угода між Урядами Росії й України про спільне використання та охорону прикордонних водних об'єктів 1992 р., Угода між Кабінетом Міністрів України і Урядом РФ з питань забезпечення екологічної безпеки та екологічного контролю в місцях базування Чорноморського флоту РФ на території України 1998 р., Договір між Україною та РФ про співробітництво у використанні Азовського моря і Керченської протоки 2003 р., Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом РФ про заходи щодо забезпечення безпеки мореплавства в Азовському морі та Керченській протоці 2012 р., Угода про міжрегіональне та прикордонне співробітництво між Україною та РФ 2010 р., якою передбачається заснування єврорегіонів, серед цілей створення яких визначається охорона і поліпшення стану навколишнього середовища. Росія відповідальна за порушення вимог цих договорів, внаслідок чого Україні спричинено значну шкоду, і зобов'язана її відшкодувати згідно з нормами міжнародного права.

По-друге, зазначене вище означає для України те, що навіть в умовах війни вона повинна виконувати свої зобов'язання також за тими міжнародними договорами, стороною яких вона є, безвідносно участі Росії в них. Мова йде про Оргуську конвенцію про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища, 1998 р. та Конвенцію Еспо про оцінку впливу на навколишнє середовище в транскордонному контексті 1991 р., в рамках яких щодо України було винесено декілька рішень про недотримання нею вимог зазначених договорів та накладені в певних випадках санкції у формі попередження. Хоча більшість справ в рамках процедур з питань недотримання щодо України стосуються діяльності попередніх урядів, тим не менше, зараз Україна зобов'язана виконати рішення конференцій сторін зазначених договорів та привести своє законодавство у відповідність до них. Стан війни, хоч як він не впливає на життєздатність всієї держави, не є тією обставиною, що може звільнити Україну від цих зобов'язань.

Крім того, негативні наслідки агресії РФ виявляються також у неможливості виконання угоди про спільну діяльність в галузі вуглеводнів, укладену між урядом України та компанією «Шелл» у 2013 році на Юзівській ділянці (охоплює Харківську та Донецьку області). У зв'язку з ситуацією на Сході України компанія «Шелл» скористалася договірним правом оголошення про настання форс-мажору щодо деяких конкретних зобов'язань в рамках угоди про розподіл продукції [5]. Адже за умови виконання Україною своїх зобов'язань по Оргуській конвенції (у 2014 р. скаргу проти України відносно зазначеної угоди було подано до Оргуського комітету Благодійним Фондом «Екологія – Право – Людина») зазначена угода з пошуку і розробки гідрокарбонатів могла б бути економічно вигідною для нашої держави, однак агресія РФ перешкодила будь-яким вигідним в економічному відношенні планам України, чим спричинила додаткову шкоду. Те саме стосується призупинення з боку зарубіжних компаній, які уклали контракти з українським урядом про розвідку та видобуток нафти і газу в Чорному морі, відповідних робіт на українському шельфі Чорного моря до вирішення нестабільної ситуації в регіоні. Вони не мають права розробляти родовища на спірних територіях [6].

Разом з тим, положення статті 61 Віденської конвенції про право міжнародних договорів цілком застосовуються до дії міжнародних договорів щодо окупованого Криму і виправдовують неможливість з боку України виконувати свої міжнародно-правові зобов'язання за низкою багатосторонніх природоохоронних угод, зокрема тих, що стосуються збереження природних заповідних територій, охорони видів дикої фауни, що має негативні наслідки як для глобального довкілля, для самої України, так і для Криму і влади, яка його окупувала. Як вірно зазначають Н. і А. Андрусевич, «Україна не має можливості виконувати свої зобов'язання за низкою міжнародно-правових конвенцій, стороною яких вона є. Це стосується питань звітування, моніторингу, проведення певних заходів та їх фінансування. Зокрема, це стосується Конвенції про захист Чорного моря від забруднення та низки протоколів до неї, Угоди про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану, Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів та ін.» [7, с. 1]. Україна втратила контроль над водно-болотними угіддями міжнародного значення, включеними від її імені до відповідного Списку Рамсарської конвенції 1971 р. На сьогодні в Рамсарському списку – 6 з 33 водно-болотних угідь міжнародного значення України, які розташовані на території Криму. Росія також є стороною цього міжнародного договору, але міжнародно-правові зобов'язання з охорони водно-болотних угідь міжнародного значення в АР Крим має виконувати Україна, чого в умовах окупації вона зробити не може.

2. Дія договорів стосовно охорони навколишнього середовища, призначених для застосування саме в період воєнних дій, регулюється нормами міжнародного гуманітарного права (далі – МГП), а питання притягнення до відповідальності за порушення його норм – також і міжнародним кримінальним правом. На сьогодні такі норми містяться в звичайному МГП, а також Додатковому протоколу I до Женевських конвенцій, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, 1977 р. (статті 35 та 55), Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1977 р. (далі – Конвенція ЕНМОД), а також Римському статуті Міжнародного кримінального суду (стаття 8).

Росія як держава-агресор повинна відповідати за порушення вимог звичайного та договірного МГП. Те, що обов'язок держав з охорони довкілля під час збройних конфліктів є нормою звичаю, підтверджується відомим дослідженням норм звичайного міжнародного гуманітарного права, здійснене Міжнародним Комітетом Червоного Хреста у 2005 р. (правила 43-45). Питанню охорони культурних цінностей, в тому числі заборона їх незаконного привласнення чи вивезення, присвячені норми 38-41 дослідження [8]. В доповіді Редакційного комітету КМП ООН на сьогодні попередньо вже сформульовано деякі принципи, які говорять про обов'язок застосовувати до охорони довкілля під час збройних конфліктів такі норми звичайного МГП, як принцип обережності в атаках, розрізнення, пропорційності, а також норми стосовно військової необхідності, які застосовуються як до міжнародного, так і не міжнародного збройного конфлікту. При цьому екологічні міркування повинні братися до уваги при оцінці того, що є необхідним та пропорційним у досягненні законних військових цілей [9, с. 49, 52, 53], що було також підтверджене у Консультативному висновку МС ООН щодо законності ядерної зброї 1996 р. В такому випадку антиурядові озброєні формування, що воюють на Сході України, також відповідатимуть за порушення вказаних звичайних норм, особливо з огляду на шкоду довкіллю, яка сталася безпосередньо з їх вини.

Україна і Росія є сторонами Додаткового протоколу I, отже, цей документ може застосовуватись у випадку визначення ступеню вини РФ у спричиненні екологічної шкоди під час війни в Україні, тим більше, що збройний конфлікт на Донбасі є також і міжнародним. Україні потрібно буде довести в можливому суді, що Росія як держава вчинила воєнний злочин за змістом статей 35 і 55 Протоколу, а саме, застосовувала методи або засоби ведення воєнних дій, які мають на меті заподіяти або, як очікується, заподіють велику, довгострокову і серйозну шкоду природному середовищу [10]. Доказів такої шкоди є більше, ніж достатньо [1]. Однак в українській сторони можуть виникнути серйозні труднощі з доведенням: по-перше, через відсутність практики прикликання до відповідальності та компенсації екологічної шкоди, спричиненої під час збройного конфлікту, в тому числі згідно з існуючими договорами – джерелами МГП (досить згадати труднощі у доведенні вини деяких німецьких військових командувачів перед Нюрнберзьким трибуналом за застосування тактики «випаленої землі», неспроможність притягти до відповідальності США за екологічну шкоду, спричинену під час війни в Індокитаї, неможливість доведення вини керівництва НАТО та досягнення порогового рівня згідно з Додатковим протоколом I під час військової операції у Косово, тощо); по-друге, дії винної сторони можна виправдати принципами воєнної необхідності і воєнної переваги; по-третє, довести досягнення кумулятивного стандарту Протоколу (для притягнення до відповідальності необхідне виконання всіх трьох умов одночасно: шкода має бути і великою, і довгостроковою, і серйозною) – досить складне завдання. З підготовчих документів Протоколу, які використовуються в цілях його тлумачення, та доктринальних думок стає очевидно, що шкода для цілей Про-

токолу вважається великою, якщо охоплює територію близько 20 тис. квадратних кілометрів [11, с. 623]. Територія «ЛНР» і «ДНР» і театр воєнних дій на Донбасі охоплює близько третини Донецької і Луганської областей, її площу легко вирахувати – це близько 17 тис. квадратних кілометрів, що наближається до територіальної сфери дії статей 35 і 55 Протоколу. У підготовчих документах до Додаткового протоколу I вказано період у кілька десятиліть – для того, аби шкода довкіллю була визнана як довгострокова [11, с. 624]. Це найскладніша частина для доведення вини Росії, хоча сучасні засоби вимірювання, методології оцінки екологічної шкоди та методи прогнозування (впливу небезпечних речовин на фауну, флору, людину тощо) можуть значною мірою в цьому допомогти. І, нарешті, аби шкода довкіллю була визнана серйозною, така вона має завдавати також шкоди здоров'ю або виживанню населення, доказів чого достатньо.

Інші норми Протоколу спрямовані на охорону навколишнього середовища лише опосередковано, в основному шляхом охорони цивільного населення від наслідків війни. Так, ст. 54 забороняє напад на об'єкти, необхідні для виживання цивільного населення (у тому числі на сільськогосподарські райони, посіви, худобу, споруди з постачання питної води, іригаційні споруди). Стаття 56 передбачає особливий захист установок і споруд, які містять небезпечні сили (гребель, дамб і атомних електростанцій) навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є військовими об'єктами, якщо напад супротивника може викликати вивільнення небезпечних сил і тяжкі втрати серед цивільного населення. Важливою для нас є позиція Міжнародного Комітету Червоного Хреста, згідно з якою ця стаття поширюється також на нафтопереробні заводи та хімічні підприємства (!) [9, с. 54]. За період збройного конфлікту в зоні бойових дій на Донбасі постраждало понад 500 підприємств, від влучень артилерії загорілися та вибухнули кілька екологічно небезпечних виробництв, серед яких – Авдіївський та Ясенівський коксохімічні заводи, Лисичанський нафтопереробний та Краматорський верстатобудівний заводи, завод з виробництва вибухівки в Петровському на Луганщині, Луганська ТЕС тощо [2].

Якщо норми зазначених вище статей Протоколу складно застосувати до ситуації з екологічною шкодою, спричиненої внаслідок агресії РФ, то залишається варіант застосування статті 51, за якою можлива кваліфікація екологічної шкоди як побічної (додаткової, непрямой).

Додатковий протокол II, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру, не містить норм, спрямованих на охорону навколишнього середовища, отже, керівництво «ЛНР» та «ДНР» притягти до відповідальності за спричинення великої, довгострокової і серйозної шкоди природному середовищу згідно з договірним МГП не можливо.

Конвенція ЕНМОД, сторонами якої є як Україна, так і Росія, хоча і передбачає менший пороговий рівень для констатації вини за спричинення екологічної шкоди під час збройного конфлікту (спричинення широких, довгострокових або (!) серйозних наслідків не є кумулятивним стандартом; широкими є наслідки, коли вони охоплюють простір площею в кількості квадратних кілометрів, довгостроковими - коли вони тривають протягом кількох місяців або однієї пори року, серйозними - коли призводять до серйозних або відчутних порушень чи завдавали серйозної або відчутної шкоди здоров'ю людини, природним та економічними ресурсами, іншим багатством), проте її предмет обмежується такими засобами впливу на природне середовище, які слугують змінам – шляхом навмисного управління природними процесами – динаміки, складу або структури землі, включаючи її біоту, літосферу, гідросферу та атмосферу, або космічного простору [12]. Перелік явищ, які можуть бути результатом застосування засобів впливу на природне середовище, подається

в пояснювальних документах до Конвенції – це землетруси, цунамі, порушення екологічної рівноваги в тому чи іншому регіоні, зміна атмосферних умов (хмарність, опади, циклони й буревії), зміна кліматичних умов, океанічних течій, стану озонового шару та іоносфери. Конвенція може застосовуватись у міждержавному спорі, однак має вузький специфічний предмет регулювання та надто високий пороговий рівень, щоб бути реально застосованою в українсько-російському військовому конфлікті.

Міжнародний кримінальний суд також має юрисдикцію щодо воєнних злочинів, серед яких ст. 8.2.b.iv Римського статуту 1998 р. виділяє «умисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад буде причиною... шкоди цивільним об'єктам або великої, довгострокової і серйозної шкоди навколишньому природному середовищу, яка буде явно не співмірною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою» [13]. Україна визнала юрисдикцію МКС щодо воєнних злочинів та злочинів проти людяності від початку агресії Росії, однак притягнення до кримінальної відповідальності керівництва РФ на підставі цієї статті теж є проблематичним, оскільки на додаток до необхідності дотримання кумулятивного стандарту склад злочину передбачає доведення, по-перше, умислу щодо вчинення нападу, по-друге, знання про те, що такий напад буде причиною значної екологічної шкоди, по-третє, що шкода буде явно не співмірною з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою [11, с. 626, 633]. Це положення стосується виключно міжнародних збройних конфліктів. Принагідно зазначимо, що в наукових колах йде жвава дискусія щодо необхідності внесення доповнень до Римського статуту в частині включення окремої статті – «Злочини проти довкілля».

Протокол III до Конвенції про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибіркову дію вважатися такими (1980 р.), забороняє перетворювати ліси або інші види рослинного покриву на об'єкт нападу із застосуванням запальної зброї, за винятком випадків, коли такі природні елементи використовуються для того, щоб укрити, сховати або замаскувати комбатантів або інші військові об'єкти, або коли самі є військовими об'єктами. Україна і Росія ратифікували цей документ.

Зважаючи на те, що міжнародні трибунали неохоче визнають факт вчинення міжнародного злочину в екологічній сфері та визначають винних для притягнення до кримінальної відповідальності, деякі дослідники пропонують таку реальну модель, при якій міжнародні трибунали і суди виноситимуть вирок за злочин проти людяності чи певні воєнні злочини, а злочин проти довкілля буде визнаватися як допоміжний засіб, інструмент здійснення основного злочину [14]. Україна може скористатись і таким варіантом у доведенні вини Росії в потенційному міжнародному кримінальному суді. Якщо ж все-таки спір між Україною та Росією розглядатиметься в МС ООН, для нашої сторони завершення роботи КМП ООН над проектом принципів щодо охорони довкілля відносно збройних конфліктів стало б дуже доречним: по-перше, необхідність включення вимог щодо досягнення порогового рівня, які існують в проаналізованих вище договорах, на даний момент дискутується в КМП ООН, а захист довкіллю під час збройних конфліктів надається якомога сильніший; по-друге, в практиці МС ООН були випадки, коли Суд посилався в своїй аргументації на ще незавершений проект КМП ООН (справа Габчиково-Надьмарош 1997 р., в якій Суд послався на Проект статей про відповідальність держав у редакції 1996 року [15, с. 36-40]).

Україна і Росія є також сторонами ще одного договору, що застосовується до наслідків агресії РФ, – Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р., яка зобов'язує окупаційні сили сприяти національній владі у забезпе-

ченні охорони та збереження її культурних цінностей (ст. 5.1) [16]. Таким чином Росія як держава-окупант зобов'язана не просто утримуватися від будь-яких протиправних дій щодо культурних об'єктів, а й допомагати представникам держави, якій вони належать (тобто Україні) забезпечувати їх безпеку. Україна втратила доступ до всіх культурних цінностей, розташованих на території Криму, а також до об'єкту всесвітньої культурної спадщини – Херсонесу, що перебуває під охороною Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 р. Україна зазнала шкоди у вигляді його привласнення з боку РФ шляхом включення в єдиний реєстр об'єктів культурної спадщини народів Російської Федерації [17], а також може зазнати додаткової шкоди у випадку перетворення околиць Херсонесу на військові об'єкти. Україні було б доцільно звернутися до Комітету ЮНЕСКО із запитом додати Херсонес до Списку всесвітньої спадщини у небезпеці на основі статті 11(4) Конвенції для отримання його посиленого захисту, в тому числі шляхом направлення спеціальних моніторингових місій ЮНЕСКО, які могли б перевіряти, яким чином РФ виконує свої зобов'язання як держава-окупант.

3. *Реалізація норм про відповідальність та санкції за шкоду навколишньому середовищу, спричинену під час збройного конфлікту, після завершення стану війни.* Презентація третьої частини доповіді Спеціального доповідача Комісії МП ООН з питань охорони довкілля під час збройних конфліктів запланована на 2016 рік, а сама доповідь стосуватиметься пост конфліктного врегулювання, питань окупації та компенсації екологічної шкоди, спричиненої під час збройного конфлікту. У випадку ухвалення Комісією проекту принципів із зазначеної проблематики Україна матиме арсенал солідних аргументів для обґрунтування своєї позиції щодо притягнення Росії до відповідальності та компенсації нею екологічної шкоди, завданої під час окупації Криму та війни на Сході України.

З аналізу застосування норм МГП та міжнародного кримінального права випливає, що Україні доволі складно буде прикликати до відповідальності РФ за екологічну шкоду, завдану довкіллю України з моменту здійснення агресії проти нашої держави у міжнародному суді (РФ не визнає юрисдикцію МС ООН; в МКС чи спеціальному кримінальному трибуналі, створеному навіть в обхід резолюції РБ ООН, складно довести досягнення досить високих порогових рівнів, встановлених відповідними міжнародними договорами), однак це не означає, що подібних спроб не потрібно робити. Тим більше, що сучасне міжнародне право все більшою мірою «озеленюється», рішення міжнародних судів відносно екологічної шкоди свідчать про врахування потреб охорони довкілля під час будь-якої діяльності, в тому числі військової, робота КМП ООН в напрямку кодифікації норм щодо охорони довкілля під час збройних конфліктів триває і є досить плідною. На нашу думку, одним з варіантів притягнення РФ до відповідальності та отримання від неї компенсації за екологічну шкоду може бути заснування спеціального квазі судового органу в рамках ООН на зразок Комісії ООН з компенсацій, створеної згідно з Резолюцією РБ ООН № 687 від 1991 р. щодо відповідальності Іраку за вторгнення в Кувейт. В будь-якому разі за умов невдачі притягнення РФ до відповідальності за спричинену екологічну шкоду на Донбасі та шкоду в Криму в рамках міжнародних кримінальних судів на основі норм міжнародного гуманітарного та кримінального права вона буде відповідати згідно зі звичайними нормами права міжнародної відповідальності, кодифікованими у Проекті статей КМП ООН про відповідальність держав за міжнародно-протиправні діяння 2001 р. Ще одним варіантом констатації вини РФ за екологічну шкоду залишається можливість винесення МС ООН відповідного консультативного висновку. Крім того, в рамках Європейського суду з прав людини можливо довести порушення статті 8 Конвенції 1950 р. внаслідок вчинення екологічної шкоди окремим фізичним особам.

Росія як держава відповідальна за спричинення будь-якої шкоди Україні та громадянам України її органами влади, армією та спецслужбами у Криму, Донецькій та Луганській областях, а також за всі протиправні дії, вчинені українськими антиурядовими озброєними угрупованнями, згідно з нормами міжнародного права про міжнародно-правову відповідальність держав. Проте це не виключає необхідності притягнення до кримінальної відповідальності зазначених вище 2 акторів² на підставі норм українського кримінального законодавства, яке містить положення про кримінальне покарання за злочини проти довкілля (Розділ VIII). Екоциду (стаття 441) в діях злочинців нема, однак до них також застосовуються норми кримінального законодавства про порушення правил ведення війни. На відміну від України, в деяких державах до кримінального кодексу включені статті, ідентичні положенням статей 35 і 55 Додаткового протоколу I (наприклад, Австрія) або статті 8.2.b.iv Римського статуту (наприклад, Бельгія) [9, с. 12].

В контексті необхідності розробки законів України «Про відшкодування шкоди, заподіяної Україні агресією Російської Федерації» та «Про кримінальне покарання фізичних осіб за злочин агресії, злочини проти людяності та воєнні злочини, скоєні під час агресії РФ проти України» [18, с. 42] ми сформулювали визначення екологічної шкоди для цих цілей, спираючись на позитивний досвід розгляду скарг та відшкодування екологічної шкоди в рамках Комісії ООН з компенсацій, а також практику конвенцій про цивільну відповідальність за шкоду довкіллю внаслідок небезпечних видів діяльності, не заборонених міжнародним правом.

«Екологічна шкода» означає:

- 1) смерть та погіршення стану здоров'я населення, пов'язані із забрудненням довкілля;
- 2) знищення, виснаження, трансформація, пошкодження, забруднення, несанкціоноване використання компонентів довкілля, а також позбавлення доступу до них;
- 3) втрати та шкода власності, що були спричинені забрудненням довкілля;
- 4) витрати на превентивні заходи для попередження або зведення до мінімуму негативних наслідків для довкілля, а також витрати на будь-які інші превентивні заходи, що стануть необхідними в майбутньому;
- 5) витрати на заходи з відновлення чи очищення довкілля, стан якого погіршився, в тому числі витрати на транспортування та утилізацію відходів, а також витрати на будь-які інші заходи з відновлення, що стануть необхідними в майбутньому;
- 6) витрати, пов'язані з моніторингом та оцінкою екологічної шкоди;
- 7) витрати, пов'язані з моніторингом здоров'я населення та наданням необхідної медичної допомоги особам, що постраждали внаслідок забруднення довкілля;
- 8) втрату доходу, що безпосередньо впливає з економічних інтересів, пов'язаних з будь-яким використанням довкілля;
- 9) втрати внаслідок зменшення чи позбавлення естетичного, виховного, наукового, культурного, соціального, рекреаційного значення компонентів довкілля;
- 10) будь-яку шкоду довкіллю чи здоров'ю населення, яка настане через певний проміжок часу, за умови доведення причинно-наслідкового зв'язку між нею та бойовими діями.

«Забруднення довкілля» означає будь-яке забруднення довкілля регіону Східної України, що було спричинене бойовими діями внаслідок агресії Російської Федерації;

«Заходи з відновлення» означають будь-які заходи, спрямовані на відтворення чи відновлення забруднених, пошкоджених чи зруйнованих компонентів довкілля або введення у випадку необхідності в довкілля еквівалентів цих компонентів;

«Компоненти довкілля» означають водойми, ґрунтові води, атмосферне повітря, фауну та флору, об'єкти природно-заповідного фонду, в тому числі водно-болотні угіддя міжнародного значення, ліси, природні ландшафти, ґрунти, в тому числі землі сільськогосподарського призначення.

В інших статтях закону необхідно передбачити шкоду, завдану внаслідок незаконного тимчасового володіння та позбавлення України, її громадян та юридичних осіб доступу до культурних цінностей та об'єктів всесвітньої культурної спадщини. Компенсація повинна охоплювати будь-яку шкоду, яку можна оцінити у фінансовому відношенні з достатнім ступенем вірогідності. В будь-якому разі на основі згаданих вище законів необхідно розробити та затвердити методику оцінки екологічної та іншої шкоди, чим наразі активно займаються неурядові природоохоронні організації, наприклад, БФ 2Екологія – Право – Людина» [1].

Висновки. Таким чином, можемо зробити наступні висновки. Шкода, спричинена довіллю під час агресії РФ проти України, є серйозною, широкою, буде, без сумніву, довгостроковою. Притягти РФ та її керівників до відповідальності за таку шкоду в міжнародному кримінальному трибуналі на основі норм міжнародного гуманітарного та кримінального права буде складно, але можливо. Лідери «ДНР» та «ЛНР» відповідатимуть згідно з нормами звичаєвого МГП, а також на підставі національного кримінального права. В якості першого необхідного кроку Україні потрібно ухвалити закон про відшкодування шкоди РФ і включити до поняття шкоди також екологічну складову.

На нашу думку, ефективним механізмом стягнення з Росії компенсації за екологічну та іншу шкоду, завдану внаслідок її агресивної війни на Сході України та окупації Криму, могло би бути заснування спеціальної комісії в рамках ООН на зразок Комісії ООН з компенсацій, що була заснована на підставі Резолюції РБ ООН № 687 про відповідальність Іраку за вторгнення в Кувейт. Діяльність такої комісії у поєднанні з персональними та іншими санкціями проти Росії може виявитися виходом із ситуації неможливості прикликати РФ до відповідальності в рамках міжнародних судів.

Список використаної літератури

1. Воєнні дії на сході України – цивілізаційні виклики людству. – Львів: ЕПЛ, 2015. – 136 с.
2. Балюк Г. І. Національні та міжнародно-правові проблеми регулювання охорони довкілля і забезпечення екологічної безпеки під час збройних конфліктів [Електронний ресурс] / Г. І. Балюк, О. А. Шомпол // Адміністративне право і процес. – 2015. – № 2 (12). – С. 142-158. – Режим доступу: <http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/462-natsionalni-ta-mizhnarodno-pravovi-problemy-regulivannya-ohorony-dovkillya>.
3. Preliminary report on the protection of the environment in relation to armed conflicts, Submitted by Marie G . Jacobsson, Special Rapporteur / International Law Commission, Sixty-sixth session, Geneva, 5 May-6 June and 7 July-8 August 2014, A/CN.4/674. – 61 p.
4. Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties, with commentaries 2011 [Electronic resource] // Yearbook of the International Law Commission. – 2011. – Vol. II, Part Two. – Mode of access: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf.
5. «Шелл» та «Укргазвидобування» завершили пошуково-розвідувальні роботи [Електронний ресурс]. – 12. 03. 2015. – Режим доступу: <http://www.shell.ua/aboutshell/media-centre/news-and-media-releases/2015/shell-and-ukrgasdobycha-completed-exploration.html>.

6. Шавалюк Л. Піратство державних масштабів. До чого призведе «націоналізація» українських активів «владою» Криму? / Л. Шавалюк // Український тиждень. – 4-10 квітня 2014 р. – №14 (334). – С. 20-23.
7. Андрусевич Н. Окупація Криму: екологічні загрози [Електронний ресурс] / Н. Андрусевич, А. Андрусевич // Суспільство і довкілля: аналітичний огляд. – Березень 2014. – Режим доступу: www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/policy_reviews/2014/2014_Mar_M.pdf.
8. Звичасве міжнародне гуманітарне право. Норми // Український часопис міжнародного права. – 2006. – № 2. – С. 7-16.
9. Second report on the protection of the environment in relation to armed conflicts, Submitted by Marie G. Jacobsson, Special Rapporteur, International Law Commission, Sixty-seventh session, Geneva, 4 May-5 June and 6 July- 7 August 2015, A/CN.4/685. – 92 p.
10. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977 [Electronic resource]. – Mode of access: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/AP-I-EN.pdf>.
11. Wyatt J. Law-making at the intersection of international environmental, humanitarian and criminal law: the issue of damage to the environment in international armed conflict / Julian Wyatt / Humanitarian debate: Law, policy, action. Environment // International Review of the Red Cross. – September 2010. – Vol. 92, No. 879. – P. 593-646.
12. Convention on the prohibition of military or any hostile use of environmental modification techniques, 10 December 1976 [Electronic resource]. – Mode of access: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/IHL-70-EN.pdf>.
13. Rome Statute of the International Criminal Court [Electronic resource], 17 July 1998. – Mode of access: http://www.un.org/law/icc/statute/99_corr/cstatute.htm.
14. Tara W. Prosecuting attacks that destroy the environment: Environmental crimes or humanitarian atrocities? [Electronic resource] / Weinstein Tara // Georgetown International Environmental Law Review. – Summer 2005. – Mode of access: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3970/is_200507/ai_n14684873/pg_4.
15. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia). Judgment of 25 September 1997 [Electronic resource] // ICJ Reports. – 1997. – Mode of access: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf>.
16. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention of 14 May 1954 [Electronic resource]. – Mode of access: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
17. Руда О. Росія внесла «Херсонес Таврійський» до об'єктів своєї культурної спадщини [Електронний ресурс] / Оксана Руда. – 3 вересня 2015 р. – Режим доступу: http://zaxid.net/news/showNews.do?rosiya_vnesla_hersones_tavriyskiy_do_obyektiv_svoyeyi_kulturnoyi_spadshhini&objectId=1364276.
18. Василенко В. Російсько-українська війна 2014 року: причини, перебіг та політико-правові оцінки / Володимир Василенко // Український тиждень. Спецпроект. – № 42 (362) 17. – 23. 10. 2014.

ON THE ISSUE OF LEGAL CONSEQUENCES OF RUSSIAN FEDERATION AGGRESSION FOR UKRAINE'S ENVIRONMENT

Medvedieva Maryna

Doctor of Law, Associate Professor of the International Law Department of the Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *The article provides for the possibility of the invocation of Russian Federation responsibility for damage, including environmental one, caused during the occupation of the Crimea and war in the eastern part of Ukraine. In the context of the situation of the war of Russia against Ukraine, the author distinguishes three points:*

- 1) the impact of wartime on the compliance by parties with their commitments on environmental protection under international environmental agreements;*
- 2) the effect of treaties concerning environmental protection during an armed conflict;*
- 3) the implementation of the rules on responsibility and sanctions for environmental damage caused during the armed conflict after the war.*

The author concludes that the damage caused to the environment during the aggression of Russia against Ukraine is serious, broad and will be long term in terms of the requirements of the Additional Protocol I, ENMOD Convention and the Rome Statute. However, to invoke Russia's responsibility for such damage in an international criminal tribunal on the basis of international humanitarian and criminal law rules will be a difficult task because of the specific subject of regulation in relevant international agreements; the need to achieve the cumulative standard; the need to prove the mental element; lack of international judicial practice on invocation to responsibility and compensation for environmental damage caused during armed conflict; actions of a guilty party could be justified by the principle of military necessity. As a first necessary step Ukraine has to adopt a law on reparation of damage caused by the Russian aggression and it's necessary to include also environmental component of such damage. The author offers her own definition of environmental damage.

Key words: *aggression, the environment, international environmental law, international humanitarian law, international criminal law, responsibility, environmental damage.*

Referances

1. Voyenni dii na shodi Ukrainy – civilizaciyni vyklyky liudstvu. – Lviv : EPL, 2015. – 136 s.
2. Baliuk G. I. Nacionalni ta mizhnarodno-pravovi problemy reguliyvannia ohorony dovkillia i zabezpechennya ekologichnoyi bezpeky pid chas zbrojnyh konfliktiv [Elektronnyi resurs] / G. I. Baliuk, O.A. Shompol // Administratyvne pravo i proces. – 2015. – № 2 (12). – S. 142-158. – Rezhym dostupu: <http://applaw.knu.ua/index.php/holovna/item/462-natsionalni-ta-mizhnarodno-pravovi-problemy-reguliyvannya-ohorony-dovkillia>.
3. Preliminary report on the protection of the environment in relation to armed conflicts, Submitted by Marie G. Jacobsson, Special Rapporteur / International Law Commission, Sixty-sixth session, Geneva, 5 May-6 June and 7 July-8 August 2014, A/CN.4/674. – 61 p.
4. Draft articles on the effects of armed conflicts on treaties, with commentaries 2011 [Electronic resource] // Yearbook of the International Law Commission. – 2011. – Vol. II, Part Two. – Mode of access: http://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/commentaries/1_10_2011.pdf.
5. «Shell» ta «UkrGasvydobuvannia» zavershyly poshukovo-rozvidualni roboty [Elektronnyi resurs]. – 12. 03. 2015. – Rezhym dostupu: <http://www.shell.ua/aboutshell/media-centre/news-and-media-releases/2015/shell-and-ukrgasdobycha-completed-exploration.html>.
6. Shavliuk L. Piratstvo derzhavnyh masshtabiv. Do chogo pryzvede «nacionalizacia» ukrainkyh aktyviv «vladoyu» Krymu? / L. Shavliuk // Ukrayinskyi tyzhden. – 4-10 kvitnya 2014. – № 14 (334). – S. 20-23.
7. Andrusyevych N. Okupacia Krymu: ekologichni zagrozy [Elektronnyi resurs] / N. Andrusyevych, A. Andrusyevych // Suspilstvo i dovkillia: analitychnyi oghliad. – Berezhen 2014. – Rezhym dostupu: www.rac.org.ua/fileadmin/user_upload/documents/policy_reviews/2014/2014_Mar_M.pdf.
8. Zvychayeve mizhnarodne gumanitarne pravo. Normy // Ukrayinskyi chasopys mizhnarodnogo prava. – 2006. – № 2. – S. 7-16.
9. Second report on the protection of the environment in relation to armed conflicts, Submitted by Marie G. Jacobsson, Special Rapporteur, International Law Commission, Sixty-seventh session, Geneva, 4 May-5 June and 6 July- 7 August 2015, A/CN.4/685. – 92 p.
10. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), of 8 June 1977 [Electronic resource]. – Mode of access: <file:///C:/Users/Acer/Downloads/AP-I-EN.pdf>.

11. Wyatt J. Law-making at the intersection of international environmental, humanitarian and criminal law: the issue of damage to the environment in international armed conflict / Julian Wyatt / Humanitarian debate: Law, policy, action. Environment // International Review of the Red Cross. – September 2010. – Vol. 92, No. 879. – P. 593-646.
12. Convention on the prohibition of military or any hostile use of environmental modification techniques, 10 December 1976 [Electronic resource]. – Mode of access: file://C:/Users/Acer/Downloads/IHL-70-EN.pdf.
13. Rome Statute of the International Criminal Court [Electronic resource], 17 July 1998. – Mode of access: http://www.un.org/law/icc/statute/99_corr/cstatute.htm.
14. Tara W. Prosecuting attacks that destroy the environment: Environmental crimes or humanitarian atrocities? [Electronic resource] / Weinstein Tara // Georgetown International Environmental Law Review. – Summer 2005. – Mode of access: http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3970/is_200507/ai_n14684873/pg_4.
15. Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary v. Slovakia). Judgment of 25 September 1997 [Electronic resource] // ICJ Reports. – 1997. – Mode of access: <http://www.icj-cij.org/docket/files/92/7375.pdf>.
16. Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention of 14 May 1954 [Electronic resource]. – Mode of access: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13637&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
17. Ruda O. Rosiya vnesla «Hersones Tavriyskiy» do obyektiv svoeyi kulturnoyi spadshchyny [Electronic resource] / Oksana Ruda. – 3 veresnya 2015. – Mode of access: http://zaxid.net/news/showNews.do?rosiya_vnesla_hersones_tavriyskiy_do_obyektiv_svoeyi_kulturnoyi_spadshhini&objectId=1364276.
18. Vasylenko V. Rosiysko-ukrainska viyna 2014 roku: prychny, perebig ta polityko-pravovi ocinky / Volodymyr Vasylenko // Ukrayinskyi tyzhden. Specproekt. – № 42 (362) 17. – 23. 10. 2014.

К ВОПРОСУ О ПРАВОВЫХ ПОСЛЕДСТВИЯХ АГРЕССИИ РФ ДЛЯ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ УКРАИНЫ

Медведева М. А.

Доктор юридических наук, доцент кафедры международного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. В статье анализируется возможность привлечения Российской Федерации к ответственности за причиненный во время оккупации Крыма и войны на Востоке Украины ущерб, в частности экологический. В контексте ситуации, связанной с войной РФ против Украины, автор различает три момента:

1) влияние состояния войны на выполнение сторонами своих обязательств по охране окружающей среды по международным природоохранным договорам;

2) действие договоров по охране окружающей среды, предназначенных для применения именно в период военных действий;

3) реализация норм об ответственности и санкциях за ущерб окружающей среде, причиненный во время вооруженного конфликта, после завершения состояния войны.

Автор приходит к выводу, что ущерб, причиненный окружающей среде во время агрессии РФ против Украины, является серьезным, широким и будет долгосрочным в смысле требований Дополнительного протокола I, Конвенции ЭНМОД и Римского статута. Вместе с тем, привлечь РФ и ее руководителей к ответственности за такой ущерб в международном уголовном трибунале на основе норм международного гуманитарного и уголовного права будет сложно из-за специфического предмета регулирования; необходимости доказывания достижения кумулятивного стандарта; необходимости доказывания ментального элемента; отсутствия международной судебной практики привлечения к ответственности и компенсации экологического ущерба, причиненного во время вооруженного конфликта; действия виновной стороны можно оправдать принципом военной необходимости. В качестве первого необходимого шага Украине нужно принять закон о возмещении ущерба РФ и включить в понятие ущерба также экологическую составляющую, в отношении которой автор предлагает собственное определение.

Ключевые слова: *агрессия РФ, окружающая среда, международное экологическое право, международное гуманитарное право, международное уголовное право, ответственность, экологический ущерб.*

УДК 341.22

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МУЛЬТИМОДАЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ

Каспрук О. С.

Аспірантка кафедри міжнародного публічного права Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент Забара І. М.

Анотація. Міжнародний досвід організації транспортних перевезень між країнами зводиться до створення мультимодальних транспортних систем, які дозволяють значно збільшити обсяги перевезень, сприяючи підвищенню рівня міжнародно-правового співробітництва, розвитку мережі існуючих транспортних коридорів та інтеграції національних транспортних інфраструктур до міжнародних транспортних систем.

В сучасних умовах існує ціла система способів перевезення вантажів з одного пункту в інший. Окрім способів загального використання з'являються більш вдосконалені, такі як мультимодальні перевезення. В даний час в базі нормативно-правового регулювання перевезень відсутнє офіційне визначення поняття «мультимодальні перевезення», а також цілого ряду сумісних положень.

У статті проведено аналіз підходів до визначення поняття «мультимодальні перевезення». Досліджено проблеми правового режиму мультимодальних перевезень. Розглянуто норми національного законодавства та норми основних міжнародних договорів, що регулюють даний вид перевезень. У статті надаються пропозиції щодо гармонізації правових відносин в площині взаємодії різних видів транспорту та різних правових режимів.

Ключові слова: Міжнародні перевезення вантажів, мультимодальні перевезення, національне законодавство, правовий режим, міжнародний договір, Роттердамські правила.

Постановка проблеми. Через відсутність універсальної міжнародної конвенції про мультимодальні перевезення, де б визначались жорсткі рамки відповідальності перевізників, виникає ряд проблем щодо застосування правового режиму.

Мультимодальні перевезення створюють якісно нові можливості для перевізників, насамперед завдяки обходу цілого ряду обмежень, одним з яких є періодична відсутність дозволів на транзитний проїзд по території іншої країни. Створення нових мультимодальних коридорів дозволить подолати інфраструктурний дисбаланс на територіях великих інтеграційних об'єднань. Зокрема, на території Євросоюзу планується розвиток мультимодальних коридорів у напрямках Схід-Захід та Північ-Південь, а також створення чотирьох діагональних коридорів.

На сьогодні не існує єдиного підходу до визначення мультимодального перевезення, що пояснюється відсутністю імперативного закріплення даного інституту в законодавстві багатьох країн і загальноприйнятого проголошення на міжнародному рівні.

Беручи до уваги європейський досвід мультимодальних перевезень, розвиток даного виду перевезень в Україні є досить актуальним та потребує вирішення низки внутрішніх та міжнародно-правових питань, пов'язаних з організацією перевезень по вже існуючим та новим маршрутам, насамперед через гармонізацію з нормами Європейського Союзу

та через вдосконалення законодавчої бази щодо підтримки та розвитку комбінованого транспорту.

Мета статті – проаналізувати особливості правового регулювання міжнародних мультимодальних перевезень та сформулювати пропозиції щодо удосконалення правового регулювання даного виду перевезень в межах розвитку транспортних коридорів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ступінь розробленості теми щодо мультимодальних перевезень у вітчизняній науковій літературі на даний момент є недостатньою. Дослідження особливостей правового регулювання мультимодальних перевезень висвітлено у працях таких вітчизняних та зарубіжних вчених: Соколова О. Є., Лебедев В. П., Лимонов Э. Л., Калпін А. Г., Бутакова Н. А., Миротина Л. Б. та інших.

Основні результати дослідження. На сьогодні не існує єдиного узагальненого підходу до визначення поняття «мультимодальні перевезення». Окремі дослідники висловлюють думку, що під міжнародними мультимодальними перевезеннями слід вважати такі перевезення, при яких вантаж слідує по території двох або більше держав, які уклали між собою спеціальні угоди.

Інші дослідники під мультимодальним перевезенням ватажу вважають транспортування вантажних партій від пункту відправлення до пункту призначення, коли для процесу переміщення використовується більше одного виду транспорту [1].

Так, наприклад, О.Є. Соколова визначає даний вид перевезень як «інтегровану та взаємозв'язану транспортну систему, завданням якої є прискорення, здешевлення та спрощення технологічних процедур упродовж повного ланцюга доставки «від дверей до дверей» за умов організаційно-технологічної взаємодії всіх ланок перевізного процесу» [2, с. 114].

Інший дослідник Е. Л. Лимонов визначає міжнародні мультимодальні перевезення як «перевезення з використанням декількох видів транспорту, виконувани під відповідальністю одного перевізника за єдиним транспортним документом і за єдиною наскрізною ставкою» [3, с. 54-56].

Проф. Л. Б. Миротин у своїй науковій праці ототожнює мультимодальні, комбіновані та інтермодальні перевезення вантажів та вважає, якщо при перевезеннях хоч два види транспорту є міжнародними, то таке перевезення вважається мультимодальним (змішаним) [4].

Європейська економічна комісія ООН (ЄЕК ООН) підготувала документ «Термінологія комбінованих перевезень», в якому перерахувала основні терміни, використовувани в комбінованих перевезеннях або які мають відношення до цих перевезень. У вищезгаданому документі зазначаються наступні терміни [5]:

- мультимодальні перевезення – перевезення вантажів двома і більше видами транспорту;
- інтермодальні перевезення – послідовне перевезення вантажів двома і більше видами транспорту в одній і тій же вантажній одиниці чи вантажному автотранспортному засобі в рамках комплексного автотранспортного ланцюга (від дверей до дверей) без вантажно-розвантажувальних робіт;
- комбіновані перевезення – інтермодальні перевезення, в рамках яких більша частина європейського маршруту приходить на залізничний, внутрішній водяний чи морський транспорт і будь-який початковий чи кінцевий відрізок маршруту, на якому використовується автомобільний транспорт, являється максимально коротким;
- автомобільно-залізничні перевезення (у вітчизняній літературі відомі як контрейлерні перевезення) – комбіновані перевезення залізничним та автомобільним транспортом.

Європейська економічна комісія ООН виділяє також наступні види перевезень: морські перевезення на короткі відстані, фідерні перевезення, вертикальний метод завантаження-розвантаження «ло-ло», горизонтальний метод завантаження-розвантаження «ро-ро», комбіновані перевезення без супроводу, комбіновані перевезення з супроводом, перевезення «рухомий шлях».

Згідно з Конвенцією ООН про міжнародні змішані перевезення вантажів від 1980 р. терміну «мультимодальні перевезення» відповідає термін «змішані перевезення», що означає перевезення вантажів щонайменше двома різними видами транспорту на підставі договору змішаного перевезення з місця в одній країні до обумовленого місця доставки в іншій країні [6].

Відповідно до Конвенції операції з вивезення та доставки вантажів, які здійснюються тільки одним видом транспорту, не вважаються міжнародним змішаним перевезенням.

Багато авторів представляють за доцільне звернутися до визначень, затверджених на конференції UNCTAD (Конференція ООН з торгівлі та розвитку) 1995 року, де були розроблені правила для чотирьох видів перевезень, до яких відносять [7]:

- інтермодальні перевезення;
- мультимодальні перевезення;
- сегментовані перевезення;
- комбіновані перевезення.

Приходимо до висновку, що у вітчизняних джерелах відсутній єдиний переклад кожного із виду перевезень (всі терміни вживаються одночасно).

Спираючись на вищенаведені визначення, можна зробити висновок, що на даний момент не існує універсального визначення мультимодальних перевезень, що створює ряд суперечностей та розбіжностей. Дане питання потребує подальшого вирішення та встановлення більш чітких рамок співставлення даних понять, особливо це стосується вітчизняної наукової літератури.

З однієї сторони, поняття мультимодальних, інтермодальних, комбінованих та змішаних перевезень є спорідненими, що є позитивним в розрізі взаємозаміни понять та при виникненні непорозумінь. З іншої сторони, виходячи з міжнародних документів, поняття «мультимодальні перевезення» є базисним та включає в себе інтермодальні та комбіновані перевезення. У свою чергу інтермодальні перевезення включають в себе комбіновані перевезення, які виступають їх підвидом.

Спробуємо надати власне визначення мультимодальних перевезень. Мультимодальні перевезення – це такий вид транспортування, виконуваного під відповідальністю одного перевізника за єдиним транспортним документом, при якому використовується два або більше видів транспорту, наприклад, перевезення залізницею та перевезення автомобілем.

На сьогоднішній день не існує єдиного універсального закону, який би регулював мультимодальні перевезення різними видами транспорту. Існуючі міжнародні конвенції регулюють змішані перевезення лише одним видом транспорту.

На Токійській конференції Міжнародного морського комітету в 1969 р. був розроблений Проект міжнародної конвенції про змішані перевезення – Токійські правила. Проформи транспортних документів (ФІАТА і БІМКО) для оформлення змішаних перевезень містять ідеї Токійських правил.

Актуальні питання щодо міжнародно-правового регулювання змішаних перевезень вантажів були розглянуті з якісно нової сторони в Бернській міжнародній конвенції про залізничні перевезення 1890 р.

Наступним кроком в розвитку змішаних перевезень стала Бернська конвенція про міжнародні залізничні перевезення 1980 року (КОТІФ), додатки якої (А і В) регулюють відносини, пов'язані з перевезенням пасажирів і перевезенням вантажів [8].

Вагомий внесок в розвиток правового регулювання мультимодальних перевезень було зроблено Міжнародною торговою палатою (ICC International Chamber Commerce), під егідою якої на базі Токійських правил був прийнятий «Пакет Правил про мультимодальні перевезення».

Основним міжнародним договором в галузі правового регулювання міжнародних комбінованих перевезень виступає Конвенція ООН 1980 року «Про міжнародні мультимодальні перевезення вантажів» (Женевська конвенція). Її норми носять імперативний характер і застосовуються до всіх договорів змішаного перевезення з одного місця в інше, які розташовані у двох державах. До теперішнього часу дана концепція не вступила в силу.

Досить важливим є питання визначення сфери дії міжнародних конвенцій при мультимодальних перевезеннях, що прямо пропорційно залежить від ділянки маршруту, на якій була заподіяна шкода за незбереження вантажу. Професор А. Калпін у своїй статті, присвяченій аналізу Конвенція ООН про договори повністю або частково морських перевезень вантажів, розглядає два підходи до визначення відповідальності за пошкодження вантажу [9, с. 87-88]. Згідно з першим підходом відшкодування за незбереження вантажу несе перевізник, який вступив першим в договір з послідуєчим правом пред'явлення регресного позову про відшкодування збитків до співперевізника, на ділянці якого заподіяно шкоду вантажу. У випадку втрати (заподіяння шкоди) вантажу на всьому відрізьку шляху, перевізник має право вимагати відшкодування від інших співперевізників, окрім тієї частини збитку, яка припадала на виконуваним ним ділянку перевезення.

При встановленні відповідальності перевізника та співперевізників (у разі пошкодження вантажу) спостерігається ряд труднощів, так як відповідальність визначається за нормами міжнародного договору, що належить до відповідного виду транспорту, або за нормами національного законодавства. Для полегшення встановлення такої відповідальності був розроблений ще один підхід до визначення сфер дії міжнародних конвенцій. Даний підхід характеризується тим, що при змішаному перевезенні кожен з співперевізників несе відповідальність за пошкодження вантажу на власному відрізьку перевезень, несучи відповідальність за нормами конвенції, що регулює відносини з діяльності тільки даного виду транспорту (автомобільного, повітряного тощо).

Як зазначає професор А. Калпін «При такому підході при контейнерних мультимодальних перевезеннях в скрутному становищі опиняється вантажоодержувач, на обов'язку якого лежить встановити, на якому відрізьку перевезення вантажу допущене його незбереження або відбулися обставини, що викликали затримку в здачі» [9, с. 88].

Сфера дії Роттердамських правил є найобширнішою, так як поширюється на врегулювання відносин пов'язаних з міжнародними мультимодальними перевезеннями та намагається юридично врегулювати сучасну практику міжнародних перевезень, згідно з якою перевезення вантажу різними видами транспорту регулюються одним договором.

При застосуванні Роттердамських правил існує ряд нюансів. За даними Правилами перевізник несе відповідальність за втрату, пошкодження, затримку вантажу тільки за морський період перевезення. Згідно з ст. 26 Конвенції якщо вантаж пошкоджений у період відповідальності перевізника, але саме до моменту його завантаження на судно або тільки після його вивантаження з судна, положення даних Правил не мають переважної сили проти положеннями іншого міжнародного документу [10].

Таким чином, як зазначає Н. Бутакова «Незважаючи на те що Роттердамські правила зачіпають питання регулювання змішаних перевезень, вони не вирішують головну проблему – ідентифікацію відповідальності перевізника на всій протяжності шляху при змішаних перевезеннях» [11].

Отже, можна зробити висновок, що Роттердамські правила являють собою певну альтернативну можливість для учасників мультимодального перевезення отримувати і використовувати систему відповідальності, передбачену даними Правилами.

Розвиток вітчизняних змішаних перевезень зазнає значних труднощів через низький рівень правової урегульованості даного питання.

Необхідно виокремити наступні важливі завдання для подальшого впровадження та розвитку мультимодальних перевезень в Україні:

- застосування до міжнародних мультимодальних перевезень спрощених митних процедур;

- вдосконалення нормативно-правового регулювання мультимодальних перевезень.

Одним з пріоритетних напрямків розвитку законодавства у сфері комбінованих перевезень є розроблення і прийняття закону України «Про мультимодальні перевезення», що у свою чергу сприятиме створенню умов для залучення автоперевізників [12].

При організації мультимодальних перевезень Україна повинна керуватися:

- законодавством про транспорт і законодавством за видами транспорту;
- законодавством, що регулює відносини, пов'язані з перевезенням вантажів і пасажирів у прямому змішаному сполученні;
- міжнародними угодами та конвенціями за видами транспорту.

Висновки. Узагальнюючи результати дослідження, робимо висновок, що сучасний стан міжнародних мультимодальних перевезень характеризується їх динамічним зростанням. Значна кількість європейських країн надає вагому роль розвитку даного виду перевезень в межах розвитку транспортних коридорів. Особливо швидкими темпами розвиваються мультимодальні перевезення як результат стабільно зростаючої інтеграції в Європі.

Мультимодальні перевезення – це такий вид перевезення вантажу, при якому використовується два або більше видів транспорту, причому підтвердженням факту укладення договору перевезення і його змісту є єдиний транспортний документ.

Одним з ефективних способів правого регулювання мультимодальних перевезень виступають Роттердамські правила. Як було висвітлено у статті, дані Правила не вирішують всіх проблем мультимодальних перевезень через обмеження регулювання перевезень на морському етапі.

Одним із шляхів вирішення проблеми правового регулювання мультимодальних перевезень є створення універсальної (глобальної) конвенції, яка б охоплювала перевезення всіма видами транспорту.

Список використаної літератури

1. Экономика и организация внешнеторговых перевозок: учебник / под ред. проф. К. В. Холопова. – М. : Юристъ, 2000. – 684 с.
2. Соколова О. Є. Концептуальні засади формування мультимодальної системи перевезення вантажів / О. Соколова // журнал «Наукоємні технології», 2014. – № 1. – С. 114-118.
3. Лимонов Э. Л. Внешнеторговые операции морского транспорта и мультимодальные перевозки / Э. Л. Лимонов. – СПб. : Выбор, 2000. – 416 с.

4. Логистика: управление в грузовых транспортно-логистических системах: учебное пособие / под ред. проф. Л. Б. Миротина. – М. : Юристъ, 2002. – 414 с.
5. Терминология комбинированных перевозок (Terminology on combined transport). / United Nations. – New York and Geneva, 2001. – 69 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.internationaltransportforum.com>.
6. Конвенция ООН о международных смешанных перевозках грузов (Женева 1980 г.) // Международное частное право. Сборник документов. М. : БЕК, 1997. – С. 370-387.
7. United Nations conference on trade and development. Implementation of multimodal transport rules (Geneva, 27 June 2001) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unctad.org/en/Docs/posdtetlbd2.en>.
8. Convention concerning International Carriage by Rail of 9 May 1980 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ukpandi.com/fileadmin/uploads/uk-pi/legal/COTIF-1999-e.pdf>.
9. Калпин А. Г. Конвенция ООН о договорах полностью или частично морской перевозке грузов (Роттердамские правила) / А. Г. Калпин // Право. Журнал Высшей школы экономики, 2010. – № 4. – С. 40-57.
10. Конвенция Организации Объединенных Наций о договорах полностью или частично морской международной перевозки грузов. – Нью-Йорк, 2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/transport_goods/2008_rotterdam_rules.html.
11. Бутакова Н. А. Роттердамские правила: анализ и перспективы применения / Н. А. Бутакова // Гражданское право, 2013. – № 3. – С. 43-46.
12. Собкевич О., Ємельянова О. Щодо шляхів розвитку мультимодальних (комбінованих) перевезень в Україні. Аналітична записка // Інститут стратегічних досліджень. – 2011. – 6 с.

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF INTERNATIONAL MULTIMODAL TRANSPORT

Kaspruk Oksana

Postgraduate student Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Scientific supervisor: I. Zabara, PhD in Law, associate professor.

Abstract. *International experience of arrangement of transportation between the countries involves creating multimodal transport systems, which can significantly increase the volume of traffic, helping to increase the level of international legal cooperation, development of the existing transport corridors and integration of transport infrastructure for international transport systems.*

A new system of several modes of transportations operates in modern conditions. In addition to general use methods appear more advanced, such as multimodal transportation. Currently, there is no official definition of «multimodal transport» in legislation framework and in a number of compatible regulations.

The article analyzes approaches to the definition of multimodal transport and the problems of the legal regime of multimodal transport. The regulations of national legislation and international treaties on transportations are discussed. The article, in particular, gives proposals on harmonization of legal relationship in the airs of interaction of different transport modes and different legal regimes.

Key words: *International carriage of goods, multimodal transportation, national legislation, legal regime international treaty, the Rotterdam rules.*

Referances

1. Ekonomika i organizatsiya vneshnetorgovyih perevozkov: uchebnyk / pod red. prof. K. V. Holopova. – M. : Yurist', 2000. – 684 s.
2. Sokolova O. Ye. Konceptual'ni zasady` formuvannya mul'ty`modal'noyi sy`stemy` perevezennya vantazhiv / O. Sokolova // zhurnal «Naukojemni tehnologii», 2014. – № 1. – S. 114-118.
3. Limonov E. L. Vneshnetorgovyie operatsii morskogo transporta i multimodalnyie perevozki / E. L. Limonov. – SPb. : Vybor, 2000. – 416 s.
4. Logistika: upravlenie v gruzovyih transportno-logicheskikh sistemah: uchebnoe posobie / pod red. prof. L. B. Mirotina. – M. : Yurist', 2002. – 414 s.
5. Terminologiya kombinirovannyih perevozkov (Terminology on combined transport). / United Nations. – New York and Geneva, 2001. – 69 s. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.international transport forum>.
6. Konventsiya OON o mezhdunarodnyih smeshannyih perevozkah gruzov (Zheneva 1980 g.) // Mezhdunarodnoe chastnoe pravo. Sbornik dokumentov. M. : BEK, 1997. – S. 370-387.
7. United Nations conference on trade and development. Implementation of multimodal transport rules (Geneva, 27 June 2001) [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://unctad.org/en/Docs/posdtetlbd2.en>.
8. Convention concerning International Carriage by Rail of 9 May 1980 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.ukpandi.com/fileadmin/uploads/uk-pi/legal/COTIF-1999-e.pdf>.
9. Kalpin A. G. Konventsiya OON o dogovorah polnostyu ili chastichno morskoy perevozke gruzov (Rotterdamskie pravila) / A. G. Kalpin // Pravo. Zhurnal Vysshey shkoly ekonomiki, 2010. – № 4. – S. 40-57.
10. Konventsiya Organizatsii Ob`edinennyih Natsiy o dogovorah polnostyu ili chastichno morskoy mezhdunarodnoy perevozki gruzov. – N-Y, 2008 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.uncitral.org/uncitral/ru/uncitral_texts/transport_goods/2008rotterdam_rules.html.
11. Butakova N. A. Rotterdamskie pravila: analiz i perspektivy primeneniya / N. A. Butakova // Grazhdanskoe pravo, 2013. – № 3. – S. 43-46.
12. Sobkevy`ch O., Yemel`yanova O. Shhodo shlyaxiv rozvy`tku mul'ty`modal'ny`x (kombinovany`x) perevezen` v Ukrayini. Analit`chna zapy`ska//Insty`tut strategichny`x doslidzhen`. – 2011. – 6 s.

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ПЕРЕВОЗОК

Каспрук О. С.

Аспирантка кафедры международного публичного права Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Научный руководитель: кандидат юридических наук, доцент Забара И. Н.

Аннотация. *Международный опыт организации транспортных перевозок между странами сводится к созданию мультимодальных транспортных систем, которые позволяют значительно увеличить объемы перевозок, способствуя повышению уровня международно-правового сотрудничества, развития сети существующих транспортных коридоров и интеграции национальных транспортных инфраструктур в международные транспортные системы.*

В современных условиях существует целая система способов перевозки грузов из одного пункта в другой, кроме способов общего пользования появляются более усовершенствованные, такие как мультимодальные перевозки. В настоящее время в базе нормативно-правового регулирования перевозок отсутствует официальное определение понятия «мультимодальные перевозки» и целого ряда совместных положений.

В статье проведен анализ подходов к определению понятия мультимодальных перевозок. Исследованы проблемы правового режима мультимодальных перевозок. Рассмотрены нормы национального законодательства и нормы основных международных договоров, регулирующих данный вид перевозок. В статье даны предложения по гармонизации правовых отношений в плоскости взаимодействия различных видов транспорта и различных правовых режимов.

Ключевые слова: *международные перевозки грузов, мультимодальные перевозки, национальное законодательство, правовой режим, международный договор, Роттердамские правила.*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕН

УДК: 339.923

DISINTEGRATION OF UKRAINIAN AND RUSSIAN ECONOMIES AND ITS CONSEQUENCES FOR MODES OF THE EU-UKRAINE DCFTA IMPLEMENTATION PROCESS

Shnyrkov O. I.

Doctor of Economic Science, Professor, Jean Monnet Professor, Head of the Department of World Economy and International Economic Relations of the Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *This paper analyses tendencies and mechanisms of Ukrainian and Russian economies' disintegration and influence of such disintegration on modes of full implementation of deep and comprehensive free trade area between Ukraine and the EU. In particular, this paper describes such tendencies and mechanisms as decrease in trade in goods and services, mutual investment shares of countries, migration and capital flows. Key factors that stipulate such disintegration are reduction of trade turnover due to trade war of Russia against Ukraine via discrimination of Ukrainian exporters, Russia's deprivation of privileges of Ukrainian workers, etc. This paper also describes Russian's position against the implementation of EU-Ukraine DCFTA and possible scenarios of future development of Ukrainian economy.*

Key words: *Disintegration, Ukraine, Russia, trade, economic war, investment, integration.*

Problem statement. Interdependence of Ukrainian and Russian economies has deep history, which started much earlier than 1991, when both countries became independent. During more than two decades of their cooperation as sovereign independent countries, they still had synergy in different aspects – trade, production, finance, investment, which reflected their long history of being parts of one country.

General level of technological and market dependence of Ukrainian economy on Russian one demonstrated long-term tendency for further derogation of connections. Such trend was not constant and showed certain fluctuations in terms of political changes in relations between the two countries. For a long period Ukraine has been applying to the bivectoral policy of economic cooperation with both Western and Eastern countries. However, in 2007 this policy changed as Ukraine commenced the negotiations on further integration with the EU. In 2011 Ukraine-Russian relations under the influence of intentions of Ukraine to integrate with the EU became more complicated and the trend of economical disintegration became more distinctive.

Such tendency directly reflected on the amounts of trade between Ukraine and Russia. In 2011, when the amounts of mutual trade were the highest, the share of Russia in Ukrainian export of goods comprised 29%, in 2013 such the share dropped to 23.8%, in 2014 – to 19.1% and in the first quarter of 2015 – to 10%. Allied situation took place in mutual trade in services between the two countries. In 2011 the share of Russia in Ukrainian export of services was 40.9%. Such share decreased to 36.9% in 2013, to 32% in 2014 and to 31% in the first quarter of 2015.

Only in Ukrainian import the share of Russia doesn't demonstrate essential changes: 15.3% in 2011; 15.4% in 2014 and 15% in the first quarter of 2015. It can be explained by modest rate of trade dependence in this sphere comparing to the others.

Aim of article is to analyze main tendencies and mechanisms of disintegrational process between Russia and Ukraine and to lay out the possible of influence of such disintegration on EU-Ukraine DCFTA implementation.

Analysis of last publications and researches. The stated problem has been widely discussed by different Ukrainian, European and Russian economist including Emerson M., Sidenko V., Us I., Popescu N., Selutin A. and others.

Main results of the research. The economic part of the EU-Ukraine Association Agreement (AA) has been delayed because of the Russia's opposition. The possible future options of the DCFTA could be revealed upon analysis of the main features of the EU-Ukraine DCFTA:

- deep – up to 400 EU regulations in basic economic policies to be implemented in Ukraine;
- comprehensive – rules for goods, services, capital, IPR movement (labor force only to some extent);
- precision – defined terms for implementation in 2-10 (15) years;
- bindingness – Ukraine takes obligations to implement EU economic regulation, EU takes obligation to open market gradually;
- partial delegation – Ukraine is implementing EU regulation without taking part in its elaboration.
- resource-intensive – annually up to 3% of GNP of Ukraine to be spent for restructuring.

Starting from August 2013 Russia clearly objected to the AA and DCFTA. Russia's concerns could be easily argued (Table 1). The last concern is of great and principal importance for Russia: the DCFTA implementation makes it impossible for Ukraine to join the EuroAsian Economic Union.

Since that time, Russia launched a real economic war against Ukraine. Aggression, discrimination, sanctions, blackmailing and blockade are the instruments describing current Russian economic policy towards Ukraine. In 2004-2015 Ukraine has faced more than 40 trade wars and 4 gas wars. Generally 32.4% of Ukrainian exported goods have been discriminated on the level of 10-20%; 41.2% of exported goods – on the level of 20-40% and goods with quota of 13.7% have become the object of market destruction (losses for such goods comprised more than 40%). Generally, 87% of total Ukrainian export to Russia have been more or less discriminated by open or hidden trade limitations on the Russian market and decrease of demand due to the political affairs (Table 2).

Russia's economic hybrid war is characterized by breaking subregional chains with Ukrainian enterprises in industry and agriculture, increasing the banking and financial control over Ukrainian economy, increasing foreign debt of Ukraine through high gas prices and possible inputs into the hryvnia devaluation.

Table 1.
Russia's position against the DCFTA

Concerns	Counter-arguments
1. Russian economy is risked being flooded with goods from the EU.	1. Ignores the rules of origin applied by WTO members.

Concerns	Counter-arguments
2. Russian economy may be flooded by Ukrainian goods uncompetitive with the European ones.	2. Within WTO rules any country facing increase in import threatening national industries may protect them imposing duties, quotas etc. No need to stop the existing FTA.
3. If Ukraine adopts EU technical product standards it would hinder traditional trade flows between Russia and Ukraine.	3. a) These standards should be applied to sales on domestic market or to the EU only. b) Sales to Russia should meet Russian technical standards. c) European standards would be implemented in 3-5 years due to the DCFTA. d) Russia is taking steps to adopt some EU or international standards. e) Agreement for mutual recognition may be a solution for Russian goods exported to Ukraine.
4. DCFTA would mean an erosion of Russia's goods competitiveness at the Ukrainian market.	4. a) At the beginning of 2015 there are about 600 FTA signed by 159 WTO members. b) Russia's export to Ukraine is hardly competing with EU export (less than 5%).
5. Ukraine shall not grant any competences of its competent to EU national or international institution.	5. DCFTA is based upon partial delegation.
6. DCFTA would make it impossible for Ukraine to join FTA, CU (EAEU).	6. a) DCFTA doesn't preclude Ukraine to sign other classical FTA. b) Joining customs union or other developed forms of international integration is possible for Ukraine only on quitting the DCFTA.

Moreover, Russia uses Donbass destruction and occupation as an anchor to stop Ukraine's integration with the EU. Such occupation has resulted in more than 20 000 deaths, stop in 25% and destruction of 10% of industrial enterprises. Ukraine will need to invest at least \$1.5 bln for the renewal of the destroyed objects, which can make a black hole in the Ukraine's economy. Herewith the possibility of military actions renewal at any time blocks national and foreign investment in the economy of this region and in the Ukrainian economy in general. 17% of state budget expenditure is directed to the process of rigid, quick, deep and comprehensive disintegration of Ukraine and Russia alongside with high military daily expenditure necessary to oppose further destruction in Donbass. Such amount of money is highly important to be invested to solve social, infrastructural and other urgent problems in Ukraine [9].

Table 2.
Commodity Items in Ukrainian Export Subjected to the most Significant Losses due to Discriminative Trade Policy of Russia

Decline up to	Share in Ukrainian export to Russia
10-20%	32.40%
20-40%	41.20%
>40%	13.70%
Total	87.30%

Interdependence of Ukrainian and Russian economies has deep history, which started much earlier than 1991, when both countries became independent. During more than two decades of their cooperation as sovereign independent countries, they still had synergy in different aspects – trade, production, finance, investment, which reflected their long history of being parts of one country.

General level of technological and market dependence of Ukrainian economy on Russian one demonstrated long-term tendency for further derogation of connections. Such trend was not constant and showed certain fluctuations in terms of political changes in relations between the two countries. For a long period Ukraine has been applying to the bivectoral policy of economic cooperation with both Western and Eastern countries. However, in 2007 this policy changed as Ukraine commenced the negotiations on further integration with the EU. In 2011 Ukraine-Russian relations under the influence of intentions of Ukraine to integrate with the EU became more complicated and the trend of economical disintegration became more distinctive.

Such tendency directly reflected on the amounts of trade between Ukraine and Russia. In 2011, when the amounts of mutual trade were the highest, the share of Russia in Ukrainian export of goods comprised 29%, in 2013 such the share dropped to 23.8%, in 2014 – to 19.1% and in the first quarter of 2015 – to 10%. Allied situation took place in mutual trade in services between the two countries. In 2011 the share of Russia in Ukrainian export of services was 40,9%. Such share decreased to 36.9% in 2013, to 32% in 2014 and to 31% in the first quarter of 2015. Only in Ukrainian import the share of Russia doesn't demonstrate essential changes: 15.3% in 2011; 15.4% in 2014 and 15% in the first quarter of 2015. It can be explained by modest rate of trade dependence in this sphere comparing to the others [10].

Reduction of Russia's importance in trade partnership with Ukraine is a result of decrease in absolute amounts of trade turnover. In Ukrainian export of goods in 2011-2013 such decrease comprised \$4.8 bln and in 2014 – \$5.2 bln. Export of Ukrainian services dropped \$1.9 bln in 2011-2014. Therefore, total losses of Ukrainian export to Russia in the beginning of 2015 were almost \$12 bln comparing to 2011. Such decrease is almost 45% and it significantly influences general negative dynamics of Ukrainian economy.

Table 3.
Changes in Amount of Trade between Ukraine and Russia (2011-2015)¹

	2011	2013	2014	2015
Share of Russia in Ukrainian part of goods export	29.0%	23.8%	19.1%	10.0%
Share of Russia in Ukrainian part of services export	40.9%	36.9%	32.0%	31.0%
Share of Russia in Ukrainian import	15.3%	15.4%	15.4%	15.0%

Ukrainian import from Russia has also shrunk. In 2011-2014 such shrinking comprised almost \$8 bln. Therefore, Russian losses from reduction of Ukrainian import can also be treated as significant. However, such reduction also reflects the negative tendency for Ukraine as it originates from the essential cut of power supply due to decrease of Russian consignments. That also influences the potential of Ukrainian economy to growth and especially development in net of its energy-consuming enterprises.

Lately, we have also been able to observe the tendency to decrease Russian investment share in Ukraine. Only in 2014 the amount of investment decreased for 31% comparing to the previ-

¹ Calculated upon the data of State Statistics Service of Ukraine. Geographical structure of foreign trade of goods and services – <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ous period (from 7.4% to 6.1%). Such tendency depicts both general disintegrational process and consequences from vast devaluation of hryvnia and ruble to US dollar [10].

Limiting measures in Ukrainian-Russian economic relations also expand to the sphere of labour migration. Since January 1, 2015 Russian authorities have deprived Ukrainian workers of privileges they had before and apply to them a general regime of employment based on the obtained labour patents. Together with the intensification of control over maintenance of maximum stay term on the territory of Russia (90 days during any 180 days) such deprivation will substantially influence general Ukrainian labour migration to Russia. Some experts forecast 20-30% decrease of Ukrainian migration flow to Russia. Possible losses of Ukrainian workers from such decrease may comprise \$11-13 bln [7].

Despite partial loss of positions on Ukrainian market, Russia keeps influencing the processes in Ukrainian economy. That is stipulated by considerable positions of Russian capital in Ukrainian financial sector. Lately, Ukrainian market has experienced expansion of Russian banking capital. 4 of 15 banks indicated by the National Bank of Ukraine as banks of the first group have Russian capital and origin. These Russian banks account for 18% of overall capital (ownership capital and obtained funds), almost 21% of authorized capital and over 20% of issued loans by banks of first group. Only in one year the amount of overall capital of these four banks has grown almost 25% and the amount of their issued loans – 31%. This tendency took place within the general decrease of trade and economic relations between Ukraine and Russia. Russian capital also has a significant influence on Ukrainian stock exchange. Thus, two important Ukrainian stock trading floors – PFTS and Ukrainian Exchange are the affiliated structures to Moscow Exchange.

Russia keeps the high level of control over production networks in key sectors of Ukrainian economy, including nuclear power industry (in nuclear fuel fabrication) and in aircraft and rocket engineering.

In the situation when Ukrainian economy is suffering significant difficulties deepened by slow implementation of system reforms Russian policy is directed on stipulating internal destructive processes, which will aggravate economic social and labor conditions, and, therefore, generate mass social protests – the premise for further internal political destabilization. Such selected actions may appear in trade, material production, industrial cooperation, money turnover and currency relations.

In trade, the abovementioned losses of Ukrainian export to Russia were the result of Russia's implementation of recent limiting trade measures as regards to the most sensitive spheres in Ukrainian export that had high level of dependence on Russian market. In particular, such limiting trade measures were applied to the markets of milk and dairy products (including cheese), pork, vegetable and fish canned food, juices, potatoes, sunflower seeds, confectionary of Roshen, AVK, 'Conti' and beer of 'Obolon' and 'Sun InBev Ukraine'. In addition, Russia has forbidden the transit of Ukrainian airlines via its territory [9].

However, these trade limitations are only the introduction to the new, more extensive ones, which have already obtained the legal base in Russia. This entails regulation of Russian government on withdrawal from the free trade regime of 174 trade lines and positions (including provision, light industry, chemical industry, ferrous metallurgy, machine manufacturing, building materials, etc .) and relative implication of most favoured regime to them (general rates of import tariff provided for the countries-members of the WTO). Such new trade limitations may come into force in case of the Association Agreement implementation upon which deep and comprehensive free trade area between Ukraine and the EU will be created or in case if Russia suspects Ukraine in practical application of the provisions laid in Association Agreement. Such

statement allows implementing trade limitations any time convenient for Russia and therefore making another spillover of destruction in Ukrainian economy. Limiting trade measures may also concern the Ukrainian export in service sector where transport services are dominating. Russia most likely will activate the policy of bypass transport routes for transit of gas and other goods.

Negative consequences from such actions of Russia may be significant and result in further economic destabilization including the shutdown of production on big enterprises, mass dismissals or application of nonpaid vacation practice, considerable external payment complications and finally to default.

In spheres of material production and industrial cooperation, Russia may provide an incentive to further downfall of Ukrainian enterprises of a real sector and decrease of their market value. Such measures may lead to Russian acquisitions of suffering Ukrainian companies or elimination of them as competitors to Russian companies on the market. The aforementioned aim may be completed through:

- implementation of trade limitations that diminish amounts of sales and decrease profitability of economic activity of Ukrainian enterprises;
- policy of import substitution first of all in sectors where the highest level of dependence on Ukraine is observed;
- suspending contracts on cooperation supplies that may lead to breach of continuity of economic processes and additional costs of Ukrainian enterprises for searching of new suppliers;
- control over mechanisms of financial markets and possibility to influence the stock quotations of Ukrainian companies;
- delays in payments under contracts that may worsen financial conditions of Ukrainian enterprises.

Moreover, Russia will organize or stimulate the transfer to its territory of Ukrainian enterprises, which are important for creation of production networks especially in military-industrial and aircraft engineering spheres. Such measures are already being taken on the temporarily occupied territories of Donbass and Crimea.

In spheres of money turnover and currency relations Russia maintains influence on Ukraine. Through its widespread network of commercial presence, functioning of affiliated structures of its certain leading banks and control over financial markets in Ukraine Russia has a possibility to influence capital and currency markets due to stipulation of demand on them, acceleration or moderation of payments under commercial contracts and creation of local deficits. Such actions may result in triggering speculating market demand. The latter may also arise from significant Russian influence on Ukrainian informational space and deformation of adequate information brought by media controlled by Russia to Ukrainian citizens who have already lost confidence in Ukrainian currency. Further devaluation of hryvnia may create pricing disproportions of high volume and lead to the uncontrolled fall of all economic connection system as such fall makes the majority of market operations unprofitable.

Considering the high role of external money transmissions by Ukrainian workers migrants for Ukrainian balance of payments, we may expect implementation of procedures that will make such transmissions from the territory of Russia more complicated.

Conclusions. Obviously, the current deep crisis in relations between Ukraine and Russia is not transitional. Such relations have passed the event horizon: radical changes in political climate have taken place, any remains of trust in relations have been destroyed, drastic discrepancies in mental orientations of two societies have been shaped.

Ukraine commenced the negotiations with the EU on deep and comprehensive free trade agreement. There are some options for the EU-Ukraine DCFTA future. Namely the possibility of postponing of DCFTA implementation and prolongation of the period of partial de-facto DCFTA implementation, involvement of changes into the content of DCFTA as a compromise to Russia and unilateral or bilateral refusal from the AA and/or DCFTA. Moreover there is a possibility of implementation of paneuropean economic area including the EU, EAEU, Ukraine with or without transformation of the DCFTA. Thus it is important to mention that until territorial integrity, sovereignty, security of Ukraine are guaranteed the AA and DCFTA effective implementation is under doubt.

Herewith there are several possible ways even in current conditions to develop cooperation between Ukraine and Russia. Despite the implementation of different external-economic strategies in Ukraine and Russia, they still could continue their relations through free trade area of CIS countries or partial preferential zones (free trade areas of customs unions) for selected sectors. However, the current level of economical disintegration of countries challenges not only the perspectives of any Eurasian integration of Ukraine but also the possibilities of partnership and any preferential cooperation. Therefore, under the new political conditions economic relations of Ukraine and Russia will most likely derive exclusively on the bases of generally recognized principles of international law and WTO regulations.

In fact, this means that the era of Ukraine's balancing between two vectors – western and eastern is over and scaled geo-economic reorientation has started. Such process is long-lasting and shouldn't be based on measures of economic war and blocking of economic contacts due to political and ideological circumstances. Considering these principal aspects, the main motivation of system changes, which should appear in relations of Ukraine and Russia in economic sphere, should be confined to the following.

First, Ukraine needs to exempt national economy from a number of entities, formed in the past under other circumstances, which do not reflect the structure of comparative advantages of Ukrainian national economy on the foreign markets today. For example, existence of developed network of enterprises producing of power intensive chemical goods could be effective under granted supply of cheap gas from other republics of former Soviet Union (especially Russia), but now this sector is a source of significant economic disbalance.

The abovementioned problem reflects other necessity – notable decrease of Ukraine's dependence on external power supply. Such dependence on resource import have lately become one of the most important factors of national economy competitiveness depression. The solvation of this problem lies in long-term policy of energy effectiveness increase that would be implemented in production, life and principle change in the structure of economy. Providing significant progress in solving this problem is achieved, Ukraine can totally abandon import of expensive Russian gas or at least compel the rational pricing of this natural resource.

Second, Ukrainian economy should be structurally balanced by decrease in influence of elements that create significant risks for national security. Such problem is correlated with the abovementioned one – energy – intensity decrease. However, it becomes even more important due to existing connections of Ukrainian machine-building enterprises to their partners in the framework of cooperation productive chains formed in the era of Soviet Union not for increase of economic effectiveness, but from the military security point of view. Such connection has become the source of danger for Ukraine in conditions when Russia uses the instruments of artificial trade and economic limitations.

However high dependence of Ukrainian production on supplies to Russia is not the only problem. The majority of main technological centers which have exclusive ownership for tech-

nologies that are planned for transboundary production-cooperation systems in machine building is located on the territory of Russia (that especially refers to such strategically important sectors as space-rocket and aircraft, military industrial sector, nuclear power sector). It provides the crucial level of dependence in relative enterprises on the policy of Russia, which can easily block their development by means of technological transfer limitation through prohibition of certain intellectual property objects connected with cooperated production use.

Even if such technologies were not used, further existence of tight cooperation between the majority of Ukrainian and Russian enterprises would still be a problem. Ukraine is now adapting its standards of technical regulation to the EU norms. That is deepening the difference between Russia and Ukraine in the sphere of technical regulation and is leading to the increase of barriers in mutual production connections. Decrease of such barriers is possible in case of implementation of the approach to harmonization of Eurasian technical standards with the EU ones. However there is no such tendency now.

Third, for Ukraine it is strategically important to diversify its trade and economic connections, develop the new ones, especially on non-traditional supply markets, and find new partners for cooperation, which are technological leaders in relative spheres. Due to the premises of Association Agreement, new possibilities for participation of Ukraine in European programs of innovation, cooperation and cluster production networks will be created. Obviously, it can't but negatively influence Ukrainian-Russian economic connections as regards existence of a number of outdated elements in them. However, in the framework of such policy new possibilities for bilateral relations can be created if the adequate way of incorporating them to threelateral or multilateral relations with the EU are found. Such possibilities exist in the sphere of mutual infrastructure development (transport, informational systems) and in the sphere of new knowledge and innovational decisions (particularly in power and environment) production.

Fourth, Ukrainian-Russian economic relations should be incorporated in a wider frame of global and regional mechanisms of economic relation regulation. The world has become too globalized and the countries have to apply to global forms of regulation instead of the national ones. In this context, it is important to note that Ukraine still does not effectively use regulatory possibilities of international organizations, where Russia is a member. In particular, Ukraine does not use relative WTO procedures provided for cases of breach of obligations, which a country undertakes before entering this organization. Thus, Russia in its economic policy has been systematically violating a number of key regulations of this organization. Obviously, Ukraine also has to commence negotiations on entering the Organization of Economic Cooperation and Development.

Fifth, even in conditions of complication in mutual political relations Ukraine did not initiate artificial decrease of mutual economic outflows. Such decrease does not comply with strategic interests of Ukraine. It is important to apply for a principle of wise sufficiency. Disintegration of Ukrainian and Russian economic relations should lead to creating more productive relations of innovative and developed countries with new premises of independent effective cooperation in future. Ukraine should be ready not only to limit destructive influence of Russia on the economy, but also to return to cooperate with this country if it becomes democratic.

References

1. Emerson M (2014) Trade Policy Issues in the Wider Europe – that Led to War and not yet to Peace. CEPS working document 398, P. 1-12.
2. Kopyyka V, Shnyrkov O (2014) External Determinants of the EU-Ukraine DCFTA. NSG, № 1.

3. Ocinka vtrat ta mehanizmi vidbudovi realnogo sektoru ekonomiki shodu Ukraini (2015). Analitichna dopovid. – http://www.niss.gov.ua/public/File/2015analit/realniy_sector.pdf.
4. Oxford Economics (2012), The Impact of an FTA between Ukraine and the EU.
5. Popescu № (2013) The Russia-Ukraine Trade. Spat Issue Alert. – European Union Institute for Security Studies.
6. Regulation of Government of Russia Federation «On Imposing of Imported Customs Duties to Goods Originated from Ukraine» № 959 as of September 19, 2014.
7. Rosijsko-Ukrainskiy Conflict: Pogliad Diplomativ ta Pozicija Ekspertiv (2014) Nacionalna Bezpeka ta Oborona, № 5-6.
8. Selutin A (2015) Rosiysko-Ukrainska «Torgoveln Vijn». Uridichna Gazeta.
9. Sidenko V (2014) Degradacia Ekonomichnih Vidnosin Ukraini ta Rosii: Scho dali? Nacionalna Bezpeka ta Oborona, № 5-6.
10. State Statistics Service of Ukraine. Geographical Structure of Foreign Trade of Goods and Services. – <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Us I (2014) Schodo Osoblivostej Zovnishnioekonomichnoi Politiki Ukraini v Umovah Stvorennia Novyh Integracijnyh Mega-blokiv. Analitichna zapiska. <http://www.niss.gov.ua/articles/1553>.
12. Vitchizniani ta Mizhnarodni Ekserty pro Vidnosiny Kieva ta Moskvi (2014) Nacionalna Bezpeka ta Oborona, № 5-6.
13. Zagrozi u Sferi Energetichnoi Bezpeki ta ih Vplyv na Stan Nacionalnoi Bezpeky. Analitichna zapiska. <http://www.niss.gov.ua/articles/1808>.

ДЕЗІНТЕГРАЦІЯ ЕКОНОМІК УКРАЇНИ ТА РОСІЇ ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ВСЕОХОПЛЮЮЧОЇ ТА ПОГЛИБЛЕНОЇ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ТА ЄС

Шнирков О. І.

Доктор економічних наук, професор, професор Жана Моне, завідувач кафедри світового господарства та міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. В статті проаналізовано тенденції та механізми процесу дезінтеграції економік України та Росії та вплив такої дезінтеграції на імплементацію всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС. Зокрема в статті розглянуто такі тенденції та механізми як скорочення торгівлі товарами та послугами, взаємного інвестування, потоків міграції та капіталу. Ключовими факторами, які спричиняють процес дезінтеграції є скорочення товарообігу через торговельну війну Росії проти України, яку Росія веде шляхом дискримінації українського експорту, умов для українських мігрантів, тощо. В статті також проаналізовано позицію Росії щодо імплементації всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС та майбутні шляхи розвитку української економіки.

Ключові слова: дезінтеграція, Україна, Росія, торгівля, економічна війна, інвестиції, інтеграція.

Список використаної літератури

1. Емерсон М. Питання торговельної політики у широкій Європі що призвели до війни а не до миру. Робочий документ CEPS 398, С. 1-12.
2. Копійка В. Шнирков О. Зовнішні чинники всеохоплюючої та поглибленої зони вільної торгівлі України та ЄС. – NSG, № 1, 2014.
3. Оцінка втрат та механізми відбудови реального сектору економіки сходу України. Аналітична доповідь, 2015. Електронний ресурс. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015analit/realniy_sector.pdf.

4. Оксфорд Економікс. Наслідки ЗВТ України та ЄС. 2012.
5. Попеску Н. Торгівля України та Росії. Небезпечне питання. – Інститут з безпеки ЄС, 2013.
6. Закон уряду Російської Федерації «Про встановлення імпорتنих мит на товари, що походять з України» № 959 від 19 вересня 2014.
7. Російсько-український конфлікт: погляд дипломатів та позиція експертів/ Національна безпека та оборона, № 5-6, 2014.
8. Селютин А. Російсько-українська торговельна війна / Юридична газета. – 2015.
9. Сіденко В. Деградація економічних відносин України та Росії: що далі? / Національна безпека та оборона, № 5-6, 2014.
10. Держкомстат України. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Ус І. Щодо особливостей зовнішньоекономічної політики України в умовах створення нових інтеграційних мега-блоків. Аналітична записка, 2014. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1553>.
12. Вітчизняні та міжнародні експерти про відносини Києва та Москви / Національна безпека та оборона, № 5-6, 2014.
13. Загрози в сфері енергетичної безпеки та їх вплив на стан національної безпеки. Аналітична записка. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1808>.

ДЕЗИНТЕГРАЦІЯ ЕКОНОМІК УКРАЇНИ І РОСІЇ І ЇЇ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ВСЕСТОРОННЬОЇ І УГЛУБЛЕННЬОЇ ЗОНИ СВОБОДНОЇ ТОРГОВЛІ УКРАЇНИ І ЄС

Шнырков А. И.

Доктор економічних наук, професор, професор Жана Моне, завідуючий кафедрою мирового господарства і міжнародних економічних відносин Інститута міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *В статті проаналізовані тенденції і механізми процесу дезинтеграції економік України і Росії і вплив такої дезинтеграції на імплементацію всепоглинаючої і углубленої зони вільної торгівлі України і ЄС. В тому числі в статті розглянуті такі тенденції і механізми як скорочення торгівлі товарами і послугами, взаємного інвестування, потоків міграції і капіталу. Ключовими факторами, які обумовлюють процес дезинтеграції є скорочення товарооборота через торгову війну Росії проти України, яку Росія веде шляхом дискримінації українського імпорту, умов для українських мігрантів, і т. д. В статті також проаналізована позиція Росії щодо імплементації всепоглинаючої і углубленої зони вільної торгівлі між Україною і ЄС і шляхи майбутнього розвитку української економіки.*

Ключові слова: *дезинтеграція, Україна, Росія, торгівля, економічна війна, інвестиції, інтеграція.*

УДК: 322.122

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛЬНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Глухова Д. А.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *В сучасних умовах глобалізаційних перетворень значно зростає залежність національних господарств від світового ринку і факторів, що визначають його розвиток. Сьогодні найважливішою тенденцією стало швидке розширення світового попиту і, відповідно, міжнародної торгівлі продукцією інформаційно-комунікаційними технологіями (ІКТ). Ринок ІКТ перетворився в один з найбільш динамічних секторів світового господарства, що призвело до посилення міжнародної конкуренції в цій області, і вимагає від багатьох країн збільшення витрат на ДіР, впровадження новітніх технологій та створення якісно нової продукції для забезпечення лідерства в глобальній індустрії ІКТ.*

В статті розглядається динаміка розвитку основних ІТ-сфер, які є визначальними та пріоритетними не тільки для інвестування та споживання, а виступають своєрідним базисом для подальшого розвитку світової спільноти. Представлені технології як попередніх поколінь, так й тенденції створення якісно нових, інноваційних, технологічно досконалих «ІТ-платформ», які в подальшому забезпечуватимуть розширення можливостей спілкування, обслуговування, виробництва продукції, збору та обробки даних. Розглянута тенденції країн-лідерів в сфері споживання та постачання інформаційних товарів та послуг, що дає змогу об'єктивно оцінювати сучасні реалії розвитку сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Ключові слова: *інформаційно-комунікаційні технології, глобалізація, інновації, глобальний технологічний розвиток.*

Постановка проблеми. Інтенсифікація експансії ІТ-технологій та всебічна інформатизація суспільства вимагає постійних досліджень в даній сфері, що обумовлюється наступними чинниками: зберігається потреба удосконалення методологічних підходів до визначення такої виключно динамічною категорії, як ІКТ; по-друге, швидкою зміною структури і просторової конфігурації глобальної індустрії ІКТ, появою нових лідерів на ІТ-ринку; по-третє, відсутністю комплексних досліджень в галузі регулювання світового ринку ІКТ з урахуванням специфіки цього сектора.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Становлення та сучасні тенденції у світовій індустрії ІКТ, вплив інформаційно-комунікаційних технологій на продуктивність і економічне зростання, розвиток міжнародної торгівлі і процесів інтернаціоналізації в сфері ІКТ – всі ці питання отримали достатньо докладне висвітлення в працях зарубіжних вчених. Серед них можна назвати таких: Атростік Б., Ахмад Н., Басу С., Болдвін Дж., Бринджолфсон Е., Гейтс Дж., Інклаар Р., Карр Н., Катсуно М., Колекчіа А., Лопес-Басолс, Макфарлана Е., Мотохаші К., Пілат, П'ятковські М., Схрейер П., Тіммер М., Ерроу К.

Основні результати дослідження. На сьогоднішній день сукупний обсяг світового ринку ІТ перевищує два трильйони доларів США.

Найбільшим сегментом ринку за обсягом витрат є обладнання. Вибухове зростання обсягів інформації стимулює попит на сервери та системи зберігання даних. Повсюдне поширення центрів обробки даних і хмарних рішень забезпечує стійкий попит на різні види мережевого обладнання. Ринок персональних комп'ютерів поступово скорочується в обсязі, тоді як ринок мобільних пристроїв впевнено зростає.

Попит на ІТ-послуги забезпечується зростаючим різноманіттям і складністю використовуваних корпоративних ІТ-систем, що вимагають великих витрат на установку, інтеграцію, навчання та обслуговування. ІТ-аутсорсинг, тобто передача стороннім організаціям функцій з підтримки та обслуговування ІТ-інфраструктури, є одним з перспективних напрямів на даному ринку.

Найбільш динамічним сегментом світового ринку ІТ є ПЗ (програмне забезпечення), щорічне зростання якого в останні кілька років перевищував 6%. Понад половини сукупного обсягу сегмента формують різні категорії додатків, решта припадає на системне ПЗ і засоби розробки. Найшвидше розвивається категорія додатків для організації спільної роботи, особливо, рішень для внутрішньокорпоративних соціальних мереж та спільного доступу до файлів: щорічно їх обсяг збільшується більш ніж на 20%. Також динамічно розвивається категорія рішень для управління базами даних і аналітики з щорічним зростанням більше ніж 8%. Незмінно високий попит зберігається на рішення для управління ресурсами підприємства і відносинами з клієнтами, а також рішення для забезпечення безпеки.

Етапи розвитку ІТ-галузі можна представити у вигляді трьох платформ. Перша платформа була побудована на базі мейнфреймів і терміналів, на яких працювали тисячі додатків і користувачів. В основі Другої платформи лежать традиційні персональні комп'ютери, Інтернет, клієнт-серверна архітектура і сотні тисяч додатків. Третя платформа характеризується стрімко зростаючою кількістю постійно підключених до Інтернету мобільних пристроїв у поєднанні з широким використанням соціальних мереж і розвиненою хмарною інфраструктурою, застосовуваною для вирішення комплексних аналітичних завдань.

Додатки, контент та послуги, побудовані на базі технологій Третьої платформи, доступні мільярдам користувачів. Хмарні обчислення, широкий обсяг даних, мобільні та соціальні технології стимулюють взаємний розвиток. Дійсно, користувачі зростаючого числа мобільних пристроїв виробляють все більше контенту, який зручно зберігати в хмарах. За рахунок зростання мобільних пристроїв підвищується активність користувачів в соціальних мережах.

Концепція Третьої платформи ґрунтується на чотирьох елементах: великих даних, мобільних пристроях, хмарних сервісах і соціальних технологіях.

Під великими даними розуміють технології та архітектури нового покоління для економічного вилучення цінностей з різноформатних даних великого обсягу шляхом їх швидкого збору, обробки та аналізу. Технологія великих даних має три визначні ознаки: швидкість, варіативність і об'єм.

Хмарні рішення лежать в основі Третьої платформи, оскільки вони представляють віддалений доступ до інформаційних ресурсів, здійснюваний в тому числі за допомогою різноманітних мобільних пристроїв. Хмарні сервіси дозволяють отримати економію за рахунок стандартизації обладнання, віртуалізації, нових принципів спільного споживання програмних додатків, а також нової форми оплати тих ресурсів, які клієнт дійсно споживає.

Передбачається, що витрати на публічні хмарні (операційні) послуги у світі в 2016 році сягатимуть 100 млрд. дол. Витрати на публічні хмарні послуги в період 2013-2018 будуть рости в п'ять разів швидше, ніж сукупні витрати на ІТ.

Сьогодні вже 16 з 100 найбільших розробників ПЗ отримують понад половини свого доходу від хмарної моделі доставки. Третя платформа, таким чином виступає не тільки технологічною революцією, але і чинником трансформації у сфері споживання, в результаті якої з'являються нові бізнес-моделі.

Поширення мобільних пристроїв і організація мобільного доступу є ще одним принципово важливим елементом Третьою платформи. Двозначні щорічні темпи зростання продажів мобільних пристроїв стимулюють компанії активніше впроваджувати концепцію використання власних пристроїв співробітників (BYOD) шляхом розгортання спеціалізованих рішень для безпечної та ефективної інтеграції особистих мобільних пристроїв в корпоративне ІТ-середовище.

Соціальні мережі стають стандартним інструментом залучення клієнтів і просування товарів. Очікується, що до 2017 року 80% компаній зі списку Fortune 500 матимуть активні онлайн-спільноти своїх споживачів. Такі співтовариства стануть найважливішими компонентами маркетингових стратегій і кампаній по залученню клієнтів. За допомогою соціальних мереж компанії отримують найціннішу інформацію користувача – ставлення до бренду, побажання удосконалення продуктів.

Для більш ефективного планування майбутніх розробок, можна виділити кілька факторів, які сприяють швидкому розвитку рішень на базі Третьої Платформи:

- **Доступність.** Розширення доступу сприяє поширенню технологій Третьою платформи. Доступ може бути забезпечений в будь-який час, в будь-якому місці і через будь-який пристрій.
- **Вартість.** Для Третьою платформи характерна поява більш гнучких моделей ціноутворення, завдяки яким вартість встановлюється на основі фактичного споживання.
- **Канали збуту.** Корпоративні додатки, засновані на Другій платформі, поширюються через партнерів різного статусу (реселерів, системних інтеграторів, дистриб'юторів). З розвитком Третьою платформи доступ до додатків все більше здійснюється за допомогою хмарних технологій (шляхом оренди) або через спеціальні корпоративні магазини, де розміщуються мобільні версії додатків.
- **Самообслуговування.** Для рішень Другий платформи характерні високі капітальні витрати і тривала за часом установка. В епоху Третьою платформи капітальні витрати на придбання ІТ-рішень переходять в операційні (орендні платежі), що сприяє зниженню витрат і прискоренню процесу впровадження [6].

Очікується, що розвиток рішень, побудованих на базі технологій Третьої платформи, буде головною рушійною силою світового ринку ІТ протягом цього десятиліття і забезпечить, більше ніж 75% майбутнього зростання.

Також, варто зазначити, що протягом останніх трьох років технологічний сектор входить до числа світових лідерів за кількістю первинних розміщень акцій на біржі. Причини для виходу на IPO компанії переслідують самі різні: від придбання активів і залучення коштів на розвиток до підвищення гнучкості компанії та підвищення її міжнародної конкурентоспроможності.

У вересні 2014 року первинне розміщення акцій китайського інтернет-ритейлера Alibaba на нью-йоркській фондовій біржі стало найбільшим в історії. За підсумками першої торговельної сесії папери компанії подорожчали до 93,89 доларів, що на 38% більше в порівнянні з ціною розміщення. IPO принесло Alibaba 21,8 млрд. дол., а капіталізація

компанії досягла 231,4 млрд. дол. З урахуванням реалізації опціону на продаж додаткових акцій обсяг розміщення Alibaba досяг 25 млрд. дол., перевищивши попередній кращий результат, досягнутий у 2010 році на гонконгській фондовій біржі Agriculture Bank of China (22 млрд. дол.).

Одним з найуспішніших виходів на біржу серед компаній технологічного сектора стало IPO сервісу мікроблогів Twitter, що відбулося в листопаді 2013 року. Торги паперами компанії стартували на нью-йоркській фондовій біржі за ціною на 73% вище ціни розміщення і до закриття склали 44,9 доларів. У ході торгів Twitter залучила 18,2 млрд. дол. інвестицій, а вартість компанії перевищила 25 млрд. дол.. До кінця 2013 року акції Twitter подорожчали практично в три рази в порівнянні з ціною розміщення 26 доларів, досягнувши свого історичного максимуму 74,73 доларів. На той момент за ринковою капіталізацією Twitter зрівнявся з інтернет-компанією Yahoo і соціальною мережею LinkedIn.[5]

Найбільшим IPO 2012 року стало розміщення на біржі NASDAQ акцій соціальної мережі Facebook. За підсумками торгів при стартовій ціні в 38 доларів за акцію компанія залучила 16 млрд. дол. інвестицій, а її капіталізація досягла 104 млрд. дол.. Розміщення Facebook увійшло на той момент в трійку найбільших IPO в історії США після Visa і General Motors, і стало найзначнішим в технологічному секторі. Тим не менш, IPO соціальної мережі вважається і одним з найневдалих за останні роки, тому що вже в перші дні після виходу на біржу акції Facebook впали нижче ціни розміщення і не наближалися до неї більше року. Повернути до зростання котирування соціальної мережі вдалося лише після того, як в середині 2013 року стало відомо про зростання виручки Facebook від продажів мобільної реклами і була представлена стратегія розвитку даного напрямку бізнесу. На даний момент близько двох третин виручки компанії від реклами припадає на мобільних користувачів, а вартість її акцій перевищує 70 доларів.

Одним з найбільших IPO 2014 стало розміщення на токійській біржі акцій компанії Japan Display, яка в перший день торгів залучила 3,13 млрд. дол. інвестицій. Однак компанія не включена в даний список, оскільки успішним вихід на Токійській біржі японського виробника екранів для смартфонів і планшетів назвати не можна. При стартовій ціні розміщення 8,85 доларів за акцію в перший день торгів цінні папери основного постачальника, компанії Apple, подешевшали на 15,2%, що дозволило віднести розміщення Japan Displays до гірших IPO азіатсько-тихоокеанських компаній із залученим капіталом понад 1 млрд. дол. починаючи з 2008 року.

Висновки. Отже, розглядаючи сучасні тенденції розвитку ІТ-технологій, можна сказати, що вони є рушійною силою глобальних трансформаційних перетворень та економічного зростання країни, та посилення конкурентних переваг будь-якого суб'єкта економічної діяльності. Так, на долю США припадає більше половини поставок інформаційних технологій у світі. Штаб-квартири провідних ІТ-компаній розташовані саме в США. Разом з тим все більшу роль на глобальному ринку починають грати компанії-виробники з Індії та Китаю. Так, наприклад, індійська компанія постачальник ІТ-послуг Tata Consultancy Services за рівнем ринкової капіталізації обганяє Dell і EMC, а китайські інтернет-гіганти, такі як Baidu, Tencent Holdings і NetEase.com, взагалі входять в список лідерів галузі ІТ за темпами зростання доходів і рентабельності.

США є не тільки основним постачальником інформаційних технологій на світовому ринку, але і найбільшим їх споживачем, на частку якого припадає близько третини сукупного обігу всього ринку.

На долю найбільших країн-споживачів ІТ (США, Китаю, Японії, Великобританії та Німеччини) припадає 60% сукупного обсягу світового ринку ІТ.

Китай посідає не тільки друге місце в світі за обсягом витрат на ІТ, але і є одним з найбільш швидкозростаючих ринків, обсяг якого щорічно збільшується більш ніж на 8%.

У країнах Західної Європи на тлі економічної рецесії відбувається уповільнення темпів зростання витрат на ІТ до рівня в 1,7% на рік (по регіону в цілому).

Список використаної літератури

1. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: End of Milenium. Maiden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ., 1998. – P. 56.
2. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: The Rise of the Network Society. Maiden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ., 1996. – P. 7.
3. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: The Power of Identity. Maiden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ., 1997. – P. 6.
4. Drucker P.F. Post-Capitalist Society. N. Y. : Harper-Collins Publ., 1995. P. 2.
5. Information Economy Report 2014. United Nations, New York and Geneva, 2014. – P. 210.
6. Katsuno M. (2005): «Status and overview of official ICT indicators for China», Directorate for Science and Technology, OECD, STI Working Papers Series, DSTI/Doc(2005)4. – Paris. P. 8.
7. Report of the OECD Task Force on Software Measurement in national Accounts. Paris, 2014. – P. 250-257.
8. Status And Overview Of Official ICT Indicators for China. By Masahiro Katsuno. – 2012. – P. 57-60.
9. Schiller, H. The Communication Revolution: Who Benefits/ H. Schiller// Media Development 1983. – 3 (4).
10. Schiller, H. The World Crisis and the New Information Technologies Text. / H. Schiller // Columbia Journal of World Business 1983. – 18 (1).

TRENDS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF GLOBAL INFORMATION TECHNOLOGY

Glukhova D.

PhD, Associate Professor of international business department Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *In modern conditions of globalization change significantly increases the dependence of national economies on the world market and the factors that determine its development. Today, the most important trend has been the rapid expansion of world demand and, consequently, international trade in information and communication technologies (ICT). ICT Market has become one of the most dynamic sectors of the world economy, which has led to increased international competition in the region and requires many countries increased spending on research and development, introduction of new technologies and the creation of a new product to provide leadership in the global ICT industry.*

In the article the dynamics of major IT areas that are critical and priority not only for investment and consumption, and advocate a kind of basis for the further development of the international community. Presented technology as previous generations, so the trends and the creation of a new, innovative, technologically advanced «IT platform» that will ensure further empowerment of communication, service, production, data gathering. Identified leading countries in the field of information consumption and supply of goods and services, allowing objectively evaluate current trends in modern information-communication technologies.

Key words: *information-communication technology, globalization, innovation, global technological development.*

Referances

1. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: End of Milenium. Maiden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ., 1998. – P. 56.
2. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: The Rise of the Network Society. Maiden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ. – 1996. – P. 7.
3. Castells M. The Information Age: Economy, Society and Culture: The Power of Identity. Maiden (Ma.) Oxford: Blackwell Publ. – 1997. – P. 6.
4. Drucker P. F. Post-Capitalist Society. N. Y. : Harper-Collins Publ. – 1995. – P. 2.
5. Information Economy Report 2014. United Nations, New York and Geneva, 2014. – P. 210.
6. Katsuno M. (2005): «Status and overview of official ICT indicators for China», Directorate for Science and Technology, OECD, STI Working Papers Series, DSTI/Doc(2005)4, Paris. – P. 8.
7. Report of the OECD Task Force on Software Measurement in national Accounts. Paris, 2014. – P. 250-257.
8. Status And Overview Of Official ICT Indicators for China. By Masahiro Katsuno. – 2012. – P. 57-60.
9. Schiller, H. The Communication Revolution: Who Benefits / H. Schiller // Media Development 1983. – 3 (4).
10. Schiller, H. The World Crisis and the New Information Technologies Text. / H. Schiller // Columbia Journal of World Business 1983. – 18 (1).

ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ГЛОБАЛЬНЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

Глухова Д. А.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры международного бизнеса Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *В современных условиях глобализационных преобразований значительно возрастает зависимость национальных хозяйств от мирового рынка и факторов, определяющих его развитие. Сегодня важнейшей тенденцией стало быстрое расширение мирового спроса и, соответственно, международной торговли продукцией информационно-коммуникационными технологиями (ИКТ). Рынок ИКТ превратился в один из наиболее динамичных секторов мирового хозяйства, что привело к усилению международной конкуренции в этой области и требует от многих стран увеличение расходов на НИОКР, внедрение новейших технологий и создание качественно новой продукции для обеспечения лидерства в глобальной индустрии ИКТ.*

В статье рассматривается динамика развития основных ИТ-сфер, которые являются определяющими и приоритетными не только для инвестирования и потребления, а выступают своеобразным базисом для дальнейшего развития мирового сообщества. Представлены технологии как предыдущих поколений, так и тенденции создания качественно новых, инновационных, технологически совершенных «ИТ-платформ», которые в дальнейшем будут обеспечивать расширение возможностей общения, обслуживание, производства продукции, сбора и обработки данных. Выявлены страны-лидеры в сфере потребления и поставки информационных товаров и услуг, что позволяет объективно оценивать современные тенденции развития современных информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: *информационно-коммуникационные технологии, глобализация, инновации, глобальное технологическое развитие.*

УДК 339:504

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ДИНАМІКА РОЗВИТКУ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ, США ТА ЯПОНІЄЮ

Литвиненко Н. П.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. У процесі цивілізаційного розвитку, на основі відносин людей до природи, складаються і певні взаємовідносини між людьми. Вони обумовлені виробництвом матеріальних благ і послуг і визначаються як економічні відносини. Економічні відносини утворюють складну ієрархічну систему. Їх можна розглядати під різним кутом зору в залежності від мети аналізу та критеріїв класифікації елементів, що входять до неї. У даній системі можна виділити відносини відтвореного характеру, тобто виробництва, розподілу, обміну та споживання. Історично початковою і найважливішою формою міжнародних економічних відносин є світова торгівля. Темпи зростання зовнішньоторговельного обороту значно випереджають темпи зростання виробництва. Під впливом НТП відбуваються зміни в товарній структурі світової торгівлі, формується стійка тенденція підвищення частки продукції обробної промисловості. Особливо дана тенденція спостерігається в розвинених країнах та регіонах, а саме: в країнах ЄС, США та Японії. Географічний розподіл світової торгівлі відрізняється сильною нерівномірністю, більше 70% всього її обігу припадає на економічно розвинені країни Заходу, у тому числі понад 45% – на Західну Європу.

Геополітичне, гео економічне положення України, підвищена увага до неї світової спільноти останнім часом, історичні, економічні, культурні, етнонаціональні зв'язки та традиції, з одного боку, і розвиток інтеграційних, глобалізаційних процесів у сучасному світі, з іншого боку, обумовлюють точної артикуляції ролі і місця нашої держави у світовому господарстві в цілому і у торговельно-економічних взаєминах із регіональними економічними угрупованнями та розвинутими державами. Беручи до уваги інтенсифікацію розвитку торговельно-економічних зв'язків з країнами Євросоюзу, США та Японією, актуальним постає питання дослідження динаміки торгівлі саме з цими країнами та регіонами, й виділити галузеві пріоритетні напрями торгівлі з зазначеними країнами.

В статті розглядається динаміка експортно-імпортних відносин між країнами Європейського Союзу, США та Японії, а також виділяються пріоритетні напрями співробітництва України з ЄС та позитивні тенденції від підписання Асоціації між нашою державою та угрупованням.

Ключові слова: зовнішньоекономічні зв'язки, експорт, імпорт, зовнішня торгівля, інвестиції.

Постановка проблеми. Зовнішня торгівля є особливим елементом національної та міжнародної політики, тому процес дослідження та регулювання зовнішньоторговельних відносин виступає як самостійна ланка зовнішньо регулюючого механізму. На сьогоднішній день Україна прагне інтегруватися у світовий економічний простір як рівноправний член спільноти, тому взаємозалежність та ефективність економічного зростання від

розвитку торговельно-економічного співробітництва України з країнами ЄС, США та Східних партнерів виступає як пріоритетний напрям національної економіки.

Мета статті – дослідити динаміку розвитку зовнішньоторговельних зв'язків України та виділити провідні ланки в системі взаємовигідної торгівлі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання розробки сучасної зовнішньоторговельної політики та зовнішньоторговельних зв'язків базуються на різних теоріях міжнародної торгівлі. Рікардіанська теорія торгівлі представлена у роботах Р. Петіга, теорія Хекшера-Оліна використовувалася в різних формах у працях Р. Петіга, М. МакГваєра, Дж. Д. Меріфіда, теорія Чамберліна-Кругмана застосована в дослідженнях Л. Соєта та Т. Ціземера. Серед вітчизняних вчених, то слід виділити роботи А. Гальчинського, В. Власюка, В. Будкіна, Д. Лук'яненко, Є. Савельєва, А. Філіпенка, І. Маштабея, В. Бураковського, В. Гейця, Б. Буркинського, М. Дудченка, А. Поручника, Ю.Пахомова, В. Сіденка, І. Школи. Питання реалізації експортного потенціалу України висвітлюється в роботах С. Пирожкова, Я. Жаліла, В. Беседіна, А. Сухорукова, М.Крижанівського, О. Білоруса, Б. Губського. Проблемам розвитку базових галузей перехідної економіки присвячені роботи В. Андрійчука, В. Коломойцева, Ю. Макогона, А. Мокія.

Основні результати дослідження. Одним з пріоритетних завдань економічних перетворень, здійснюваних в Україні в останні роки, є включення національної економіки в міжнародний поділ праці, налагодження взаємовигідних зв'язків із зарубіжними партнерами та розширення торгових відносин.

Актуальним є аналіз динаміки торговельно-економічних відносин з визначними партнерами нашої державами, а саме: країнами ЄС, США та Японією.

За даними Комісії США з міжнародної торгівлі за 7 місяців 2015 року загальний товарообіг між США та Україною впав на 23,7% (або на 324 млн. дол.) у порівнянні з аналогічним періодом минулого року і склав 1042 млн. дол.

Позитивне сальдо двосторонньої торгівлі наразі становить 10 млн. дол.

При цьому відбулось падіння експорту українських товарів до США на 12,5% (або на 75 млн. дол.), та на кінець липня 2015 року становить 526 млн. дол. У той же час, імпорт американської продукції в Україну впав на 32,5% (або на 249 млн. дол.) та склав загалом на кінець звітного періоду 516 млн. дол.

За даними Державної служби статистики України, на кінець червня 2015 року експорт товарів з України до США склав 232,5 млн. дол. (порівняно з січнем – червнем 2014 року відбулось падіння на 33,9%), імпорт товарів з США склав 707 млн. дол. (падіння склало 31,9%). Негативне сальдо склало 474,5 млн. дол.

Таблиця 1.

Динаміка обсягів торгівлі товарами між Україною та США за 7 міс. 2015 року, (млн. дол. США)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	Лип-14	Лип-15	Співвідношення 2015/ 2014	
									%	+/-
Експорт	489.0	1082.0	1460.0	1352.2	1035.9	934.0	601.0	526.0	87.5	-75.0
Імпорт	890.0	1344.0	2104.0	1936.0	1923.9	1278.0	765.0	516.0	67.5	-249.0
Сальдо	-401.0	-262.0	-644.0	-583.8	-888.0	-344.0	-164.0	10.0	—	—
ЗТО	1379.0	2426.0	3564.0	3288.2	2959.8	2212.0	1366.0	1042.0	76.3	-324.0

За перше півріччя 2015 року український експорт до США зменшився на 12,5% (або на 75 млн. дол.), та на кінець липня 2015 року становить 526 млн. дол.

Варто зазначити, що за відповідний період з 15-ти основних позицій по 11-ти відбулося зростання українського експорту до США. Зокрема, найбільше зростання експорту, в порівнянні з січнем-липнем 2014 року, відбулося по товарній групі № 12 (насіння і плоди олійних рослин; насіння інше, плоди і зерна, 11,8% у загальній структурі експорту) на 52,5 млн. дол. Крім того, значне зростання експорту відбулося по таким товарним групам: № 28 (продукти неорганічної хімії, 19% у загальній структурі експорту) на 25,3 млн. дол.; № 04 (молоко та молочні продукти; яйця птахів; натуральний мед; харчові продукти тваринного походження, 5,8% у загальній структурі експорту) зростання поставок на 21 млн. дол.; № 86 (залізничні або трамвайні локомотиви, засоби пересування по залізниці або аналогічних коліях та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізничної та трамвайної мережі та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) обладнання сигналізації для шляхів сполучення, 3,2% у загальній структурі експорту) на 5,4 млн. дол.; № 73 (вироби з чавуна та сталі, 13,2% у загальній структурі експорту) на 4,3 млн. дол.

Найбільше падіння обсягів поставок відбулося по наступним товарним групам українського експорту: № 72 (чавун та сталь, 32% у загальній структурі експорту) на 89 млн. дол., № 27 (енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки, 1% у загальній структурі експорту) на 76 млн. дол., № 84 (реактори ядерні, котли, машини, апарати і механічні пристрої; їх частини, 2% у загальній структурі експорту) – на 2,7 млн. дол. та № 85 (електричні машини і устаткування та їх частини, 3,6% у загальній структурі експорту) – на 1,7 млн. дол.

Таблиця 2.
Експорт товарів з України до США за 7 місяців 2015 року, (тис. дол. США)

№ товарної групи за ГТС	Опис товарної групи за Гармонізованою тарифною системою США (ГТС)	2014	Лип-14	Лип-15	Динаміка (на ...%)
12	Насіння і плоди олійних рослин; насіння інше, плоди і зерна	23.201	4.145	56.661	1,267.0%
28	Продукти неорганічної хімії	87.150	66.355	91.695	38.2%
4	Молоко та молочні продукти; яйця птахів; натуральний мед; харчові продукти тваринного походження	27.857	6.886	27.999	306.6%
6	Залізничні або трамвайні локомотиви, засоби пересування по залізниці або аналогічних коліях та їх частини; шляхове обладнання та пристрої для залізничної та трамвайної мережі та їх частини; механічне (у тому числі електромеханічне) обладнання сигналізації для шляхів сполучення	20.569	10.065	15.499	54.0%
81	Інші недорогоцінні метали; металокераміка; вироби з них	19.123	6.004	8.845	47.3%
15	Жири та олії тваринного або рослинного походження; продукти їх розщеплення; готові харчові жири; воски тваринного або рослинного походження	11.591	8.220	10.590	28.8%

61	Одяг та додаткові речі до одягу, трикотажні	9.150	5.115	7.274	42.2%
72	Чавун та сталь	325.388	241.424	152.631	-36.8%
27	Енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	80.171	80.126	3.962	-95.1%
84	Реактори ядерні, котли, машини, апарати і механічні пристрої; їх частини	21.375	12.364	9.574	-22.6%
85	Електричні машини і устаткування та їх частини	31.856	18.971	17.199	-9.3%
	Інші товарні групи	139.371	69.438	44.551	-35.8%
	Всього	934.049	601.059	526.113	-12.5%

В січні-липні ц. р. імпорт американської продукції в Україну впав на 32,5% (або на 249 млн. дол.) та склав загалом на кінець звітної періоду 516 млн. дол.

З 15-ти основних позицій лише по 5-ти відбулося зростання імпорту до України. Зокрема, по наступним товарним групам: № 90 (прилади та апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико-хірургічні) – зростання на 3,5 млн. дол. (3,8% у загальній структурі експорту), № 27 (енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки) – зростання на 2,6 млн. дол. (41% у загальній структурі експорту), № 88 (аеронавігаційні або космічні апарати; їх частини) – зростання на 1,5 млн. дол., № 55 (хімічні штапельні волокна) зростання на 0,3 млн. дол. та по товарній групі № 63 (інші готові текстильні вироби; комплекти; мотлох та ганчір'я) зростання на 0,3 млн. дол.

Таблиця 3.

Імпорт американських товарів в Україну за 7 місяців 2015 року, (тис. дол. США)

№ товарної групи за ГТС	Опис товарної групи за Гармонізованою тарифною системою США (ГТС)	2014	Лип-14	Лип-15	Динаміка (на ...%)
90	Прилади та апарати оптичні, для фотографування або кінематографії; апарати медико-хірургічні	23.580	14.263	17.804	24.8%
27	Енергетичні матеріали; нафта та продукти її перегонки	351.342	187.734	190.315	1.4%
88	Аеронавігаційні або космічні апарати; їх частини	10.536	5.805	7.389	27.3%
55	Хімічні штапельні волокна	21.113	13.966	14.275	2.2%
63	Інші готові текстильні вироби; комплекти; мотлох та ганчір'я	11.774	6.735	7.025	4.3%
87	Засоби наземного транспорту, крім залізничного рухомого складу і трамваїв	134.774	111.283	23.77	-78.6%
84	Реактори ядерні, котли, машини, апарати і механічні пристрої; їх частини	253.618	173.261	111.528	-35.6%
3	Риба і ракоподібні	64.592	31.887	11.761	-63.1%
39	Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	55.210	31.157	20.623	-33.8%
73	Вироби з чавуна та сталі	26.538	14.551	7.219	-50.4%
98	Товари спеціальної класифікації	20.132	13.416	7.015	-47.7%
85	Електричні машини і устаткування та їх частини; апаратура для записування або відтворення звуку; апаратура для записування або відтворення зображення і звуку по телебаченню та частини і приладдя до них	37.224	20.935	17.521	-16.3%

30	Фармацевтична продукція	29.917	18.92	15.976	-15.6%
4	Молоко та молочні продукти; яйця птахів; натуральний мед; харчові продукти тваринного походження	22.765	15.918	6.25	-60.7%
24	Тютюн та промислові замітники тютюну	13.039	8.396	5.891	-29.8%
	Інші товарні групи	163.659	96.380	52.069	-46.0%
	Всього	1,239,813	764.606	516.432	-32.5%

За даними Державної служби статистики України, експорт вітчизняних послуг до США за перше півріччя 2015 року склав 341,5 млн. дол. (порівняно з першим півріччя 2014 року відбулося зниження на 7,4%), імпорт склав 136,5 млн. дол. (зниження на 46,6%). Позитивне сальдо торгівлі послугами за перше півріччя 2015 року склало 178 млн. дол.

За обсягом прямих інвестицій, залучених в економіку України, США посідають одинадцяте місце. Станом на кінець 2014 року в економіку України залучено 862,3 млн. дол. американських інвестицій, що складає 1,9% усіх прямих іноземних інвестицій, залучених в економіку України.

Протягом останніх років експорт з України до Японії демонструє зростання: +110% у 2013 р. +43% у 2014 р., за підсумками першого півріччя 2015 р. +15%.

За підсумками 2014 р. українсько-японський товарообіг становив 1466 млн. дол. США (товари та послуги). Український експорт до Японії становив 472 млн. дол. США, імпорт з Японії – 995 млн. дол. США.

Протягом 2014 р. український експорт товарів до Японії зріс на 43% у порівнянні до попереднього року. Це відбулося у першу чергу завдяки зростанню обсягу та розширенню асортименту експорту зернових до Японії на загальну суму у 330 млн. дол., що становить майже 72% українського експорту до Японії. У 2014 р. до Японії було експортовано рекордну партію кукурудзи обсягом 1 млн. 250 тис. тон. Розпочалися поставки пшениці, ячменю, соєвих бобів, олії соняшникової.

У 2014 р. майже на 70% зросли поставки до Японії руд та концентратів заліза на загальну суму у 87 млн. дол. США. На 10% збільшився експорт до Японії феросплавів. У листопаді 2014 р. в Токіо було відкрито представництво компанії «Феррексपो» з метою розширення експорту до Японії руд, концентратів залізних та металів з України. У 2013 р. розпочалися поставки аміаку обсягом 30 тис. т.

У першому півріччі 2015 р. загальний обсяг торгівлі України з Японією (товари та послуги) склав 467 млн. дол. США. Скорочення становить 19% у порівнянні з аналогічним періодом минулого року. Сальдо торговельного балансу для України залишається від'ємним на рівні -201 млн. дол. США, однак поступово скорочується за рахунок збільшення експорту і зменшення імпорту (на -38% до минулого року). Український експорт зріс на 15% і становив 133 млн. дол., імпорт з Японії скоротився на 27% і становив 334 млн. дол.

В українському експорті в Японію традиційно домінує сировинна продукція: зернові, руди та метали. Провідне місце посідають зернові, головним чином кукурудза сягає 72% експорту. Друге місце посіли руди та концентрати залізні сягає 20% експорту. Третє місце – феросплави (4%). Четверте місце – водень та інертні гази 3%. П'яте – алюміній необроблений (2,4%).

Японський імпорт до України формується, переважним чином, на основі продукції високотехнологічних виробництв, лівова частка якої припадала на продукцію машинобудування. Перше місце – автомобілі легкові та інші моторні транспортні засоби, призначені головним чином для перевезення людей (8703 УКТЗЕД) – 53%. Друге місце посідають шини та покришки (5%). Третє місце – трансформатори (4%).

Прямі іноземні інвестиції з Японії в Україну становлять 179,6 млн. дол. США. Найбільший обсяг японських інвестицій залучено у сферу торгівлі і ремонту автомобілів (63%) та переробну промисловість (35%). Водночас з урахуванням прямих інвестицій філій японських корпорацій, розташованих в Європі, японські інвестиції в економіку України сягають 300 млн. дол. США.

З 2005 р. розвивається виробнича кооперація українського промислово-торговельного холдингу «Богдан» з японськими корпораціями «Ісузу» і «Соджіц» щодо виробництва автобусів середньої місткості «Богдан» та вантажівок «Ісузу-Ельф».

Серед потужних японських бізнес-структур, що присутні в Україні, слід виділити представництва провідних торговельних домів Японії: «Сумітомо», «Іточу», «Міцуї», «Марубені», «Міцубісі», «Соджіц», «Мітсубісі хеві індастріз».

Торговий дім «Соджіц» у 2007 р. прийняв рішення про розширення своєї діяльності в Україні на основі створення лізингової компанії «Субару-Україна», яка протягом останніх років сприяла розширенню мережі СТО та дилерської мережі для автомобілів «Субару».

Провідні автомобільні корпорації «Хонда Моторз» та «Ніссан Моторз» відкрили в Україні компанії із 100% іноземного капіталу відповідно «Хонда Моторз Україна» та «Ніссан Україна». Мета їх діяльності є розширення імпорту та створення мережі СТО автомобілів «Хонда», «Акура», «Ніссан» та «Інфініті».

Одним з пріоритетних напрямів зовнішньоекономічної діяльності України є подальший розвиток торговельно-економічного та інвестиційного співробітництва з країнами ЄС.

За результатами аналізу показників зовнішньої торгівлі товарами та послугами України за 12 місяців 2011 року Європейський Союз був одним з найбільших зовнішньоторговельних партнерів України (поряд з країнами СНД). Так, частка ЄС у загальному зовнішньоторговельному обороті товарами та послугами України з країнами світу склала 29,62%. При цьому, частка експорту до ЄС-27 товарів та послуг українського походження становила 16,23%, а імпорту з ЄС – 32,75% відповідно.

За 12 місяців 2011 року порівняно з аналогічним періодом 2010 року загальні обсяги зовнішньої торгівлі послугами України зросли на 15,91%, а з ЄС – на 11,45%. При цьому, спостерігається скорочення долі країн ЄС у загальній торгівлі послугами на 1,39 відсоткових пункти.

При цьому, обсяги українського експорту послугами в цілому зросли на 16,48%, а до ЄС – на 12,03%. При цьому, відбулося зменшення питомої ваги експорту послуг до ЄС на 1,04 відсоткових пункти.

В свою чергу, загальні обсяги імпорту послуг зросли на 14,69, а з країн-членів ЄС – на 10,84%. При цьому, відбулося зменшення питомої ваги імпорту послуг з країн ЄС на 1,86 відсоткових пункти.

За 12 місяців 2011 р. у двосторонній торгівлі між Україною та ЄС склалося позитивне сальдо, яке дорівнювало 221 млн. дол. США.

У першому кварталі 2012 року обсяг зовнішньої торгівлі між Україною та країнами ЄС дорівнював 8 653,9 млн. євро із позитивним для України сальдо 1 895,7 млн. євро.

Перспективи торговельно-економічного співробітництва між Україною та ЄС суттєво зростуть зі створенням поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (ПВ ЗВТ) в рамках Угоди про асоціацію.

Норми та принципи ПВ ЗВТ Україна – ЄС передбачатимуть лібералізацію торгівлі товарами, послугами, руху капіталів та до певної міри – руху робочої сили. Відмінною

рисуою ЗВТ Україна – ЄС є комплексна програма адаптації регуляторних норм у сферах, пов'язаних з торгівлею, до відповідних стандартів ЄС. Це дозволить значною мірою усунути нетарифні (технічні) бар'єри у торгівлі між Україною та ЄС та забезпечити розширений доступ до внутрішнього ринку ЄС для українських експортерів і навпаки – європейських експортерів до українського ринку.

Висновки. Таким чином, імплементація Україною положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі дає змогу значно розширити доступ українських експортерів до ринку ЄС, усунувши нетарифні торговельні бар'єри у вигляді відмінних технічних стандартів і вимог, сприяє покращенню ділового та інвестиційного клімату в нашій країні на основі норм і стандартів ЄС, стає ефективним механізмом поступової інтеграції економіки України до внутрішнього ринку ЄС. Беручи до уваги інтенсифікацію розвитку торговельно-економічних зв'язків з країнами Євросоюзу, США та Японією, актуальним постає питання дослідження динаміки торгівлі саме з цими країнами та регіонами, й виділити галузеві пріоритетні напрями торгівлі з зазначеними країнами.

Список використаної літератури

1. German Global Compact Network, June 4, 2009. – Berlin. – P. 334-357.
2. Fostering the Economic and Social Benefits of ICT. The Global Information Technology Report 2011-2012. World Economic Forum 2012. – P. 267-296.
3. Fudenberg Drew and Tirole Jean. Customer Poaching and Brand Switching// The RAND Journal of Economics – Vol. 31. – No. 4 – (Winter, 2000). – P. 634-657.
4. Monthly Statistics of foreign trade// Economie et investements – Paris. – 2014. – 750 p.
5. OECD Fact book 2013. Economic, Environmental and Social Statistics. 2013. – 543 p.
6. OECD Economic Outlook // Economie. – Paris. – 2014. – 420 p.
7. Shapiro C., Varian H. Information Rules: A Strategic Guide to the Network Economy. Harvard Business Review Press. – 1998. – 443 p.
8. The World in 2020: Toward a New Global Age, OECD. – Paris. – 2015. – 237 p.
9. WTO Annual Report, World Trade Organization. – Geneve. – 2014. – 675 p.
10. World Investment Report 2014, UNCTAD. – 16.WTO «Trading into the Future, World Trade Organization». – Geneve. – 2014. – 321 p.

MAJOR TRENDS AND DYNAMICS OF TRADE – ECONOMIC RELATIONS OF UKRAINE WITH THE EUROPEAN UNION, USA AND JAPAN

Litvinenko N.

PhD, Associate Professor of International Institute of International Relations of Kyiv National Taras Shevchenko University.

Abstract. *During the development of civilization, based on the relationship of people to nature, composed and certain relationships between people. They are caused by the production of goods and services and are defined as economic relations. Economic relations form are a complex hierarchical system. They can be viewed from different angle depending on the purpose of analysis and classification criteria elements within it. This system can distinguish relationships reproducible nature, production, distribution, exchange and consumption. Historically, the primary and most important form of international economic relations is world trade. The growth rate of foreign trade turnover significantly outpaced the growth of production. Influenced by NTP, changes in the commodity structure of world trade, formed a steady trend increase in the share of manufacturing industry. Especially the trend is observed in developed countries and re-*

gions, namely in the EU, US and Japan. Geographical distribution of world trade is different strong uneven, more than 70% of its turnover accounted for by economically developed Western countries, including over 45% – in Western Europe.

Geopolitical, geo-economic position of Ukraine, increased attention to her world community recently, historical, economic, cultural, ethnic-national relations and traditions, on the one hand, and the development of integration, globalization in the modern world, on the other hand, determine the exact role of articulation and place our country in the global economy in general and in trade – economic relations with regional economic groupings and developed countries. Given the intensification of trade and economic relations with the EU, the US and Japan, the relevant question is to study the dynamics of trade with these countries and regions, and identify priority areas of industry trade with these countries.

In the article are presented the dynamics of export – import relations between the European Union, the USA and Japan, as well as out priority areas of cooperation of Ukraine with the EU and the positive trends to sign the Association between our state and groupings.

Key words: foreign economic relations, export, import, foreign trade, investments.

Referances

1. German Global Compact Network, June 4, 2009. – Berlin. – P. 334-357.
2. Fostering the Economic and Social Benefits of ICT. The Global Information Technology Report 2011-2012. World Economic Forum 2012. – P. 267-296.
3. Fudenberg Drew and Tirole Jean. Customer Poaching and Brand Switching // The RAND Journal of Economics – Vol. 31. – No. 4 – (Winter, 2000). – P. 634-657.
4. Monthly Statistics of foreign trade // Economie et investements – Paris. – 2014. – 750 p.
5. OECD Fact book 2013. Economic, Environmental and Social Statistics. 2013. – 543 p.
6. OECD Economic Outlook // Economie. – Paris. – 2014. – 420 p.
7. Shapiro C., Varian H. Information Rules: A Strategic Guide to the Network Economy. Harvard Business Review Press; – 1998. – 443 p.
8. The World in 2020: Toward a New Global Age, OECD. – Paris. – 2015. – 237 p.
9. WTO Annual Report, World Trade Organization. – Geneve. – 2014. – 675 p.
10. World Investment Report 2014, UNCTAD. – 16. WTO «Trading into the Future, World Trade Organization». – Geneve. – 2014. – 321 p.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И ДИНАМИКА РАЗВИТИЯ ТОРГОВО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ УКРАИНЫ С ЕВРОПЕЙСКИМ СОЮЗОМ, США И ЯПОНИЕЙ

Литвиненко Н. П.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры международной информации Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. В процессе цивилизационного развития, на основе отношений людей к природе, складываются и определенные взаимоотношения между людьми. Они обусловлены производством материальных благ и услуг и определяются как экономические отношения. Экономические отношения образуют сложную иерархическую систему. Их можно рассматривать под разным углом зрения в зависимости от цели анализа и критериев классификации элементов, входящих в нее. В данной системе можно выделить отношения воспроизводимого характера, то есть производства, распределения, обмена и потребления. Исторически начальной и важнейшей формой международных экономических отношений является мировая торговля. Темпы роста внешнеторгового оборота значительно опережают темпы роста производства. Под влиянием НТП происходят изменения в товарной структуре мировой торговли, формируется устойчивая тенден-

ция повышения доли продукции обрабатывающей промышленности. Особенно данная тенденция наблюдается в развитых странах и регионах, а именно: в странах ЕС, США и Японии. Географическое распределение мировой торговли отличается сильной неравномерностью, более 70% всего ее оборота приходится на экономически развитые страны Запада, в том числе более 45% – на Западную Европу.

Геополитическое, геоэкономическое положение Украины, повышенное внимание к ней мирового сообщества в последнее время, исторические, экономические, культурные, этнонациональные связи и традиции, с одной стороны, и развитие интеграционных, глобализационных процессов в современном мире, с другой стороны, обуславливают точной артикуляции роли и места нашего государства в мировом хозяйстве в целом и в торгово-экономических отношениях с региональными экономическими группировками и развитыми государствами. Принимая во внимание интенсификацию развития торгово-экономических связей со странами Евросоюза, США и Японией, актуальным становится вопрос исследования динамики торговли именно с этими странами и регионами, и выделения отраслевых приоритетных направлений торговли с указанными странами.

В статье рассматривается динамика экспортно-импортных отношений между странами Европейского Союза, США и Японии, а также выделяются приоритетные направления сотрудничества Украины с ЕС и положительные тенденции от подписания Ассоциации между нашим государством и группировкой.

Ключевые слова: внешнеэкономические связи, экспорт, импорт, внешняя торговля, инвестиции.

УДК 338.24.021.8

ЗНАЧЕННЯ КОРПОРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ БЕЗПЕЧНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Рудковський О. В.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Національного транспортного університету.

Анотація. Розглянуто сутність поняття «корпорація» та різноманітність принципів трактування. Розглянуто ступінь важливості та значення корпоративної діяльності для економічного розвитку країни, місце корпорації в суспільстві. Розглянуто принципи та особливості функціонування корпорацій. Розглянуто закономірності та стадії розвитку корпоративних організацій. Розглянуто основні характеристики корпорацій, причини їх виникнення та чинники. Проаналізовано фактори та властивості розвитку корпорації, значення поєднання синергетичного та емерджентного ефектів, що лежать в основі розвитку корпорації. Сформовано визначення – політика безпеки: сутність, завдання. Підкреслено комплексний характер економічної безпеки підприємства. Виділено фактори внутрішнього середовища, що складають організаційну систему управління безпекою. Виділено етапи побудови процесу функціонування комплексної системи економічної безпеки. Розглянуто завдання управління економічною безпекою.

Ключові слова: корпорація, корпоративне управління, корпоративні відносини, ефективна система корпоративного управління, інвестори, акціонери, синергія, емерджентність.

Постановка проблеми. Корпорації є головною складовою економічного розвитку для багатьох країн світу, зокрема і для економіки України вони стали головною формою переходу від адміністративних до ринкових форм господарювання, та впровадження інновацій, залучення інвестицій. На сьогодні корпорації продовжують процес становлення та активного розвитку, тому актуальність питання з вивчення розвитку та становлення корпоративних відносин пояснюється процесами перетворення та адаптації міжнародних стандартів до вітчизняних умов. Відповідно постає питання дослідження та врахування традиційних, історичних, соціальних, культурних та економічних чинників на розвиток корпоративних структур.

Мета статті – Дослідженню питання корпоративної діяльності приділили увагу вчені М. Афанасьєв, В. Галанов, С. Шibaєв, Г. Цепов, В. Малявін, Б. Мільнер, П. Друкер, Е. Дюркгейм, Ф. Тенніс, Т. Веблен, О. Уільямсон, Й. Шумпетер, Дж. К. Гелбрейт.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню питання корпоративної діяльності приділили увагу вчені М. Афанасьєв, В. Галанов, С. Шibaєв, Г. Цепов, В. Малявін, Б. Мільнер, П. Друкер, Е. Дюркгейм, Ф. Тенніс, Т. Веблен, О. Уільямсон, Й. Шумпетер, Дж. К. Гелбрейт.

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. На даному етапі економічного розвитку в Україні відбувається процес перетворення соціально-економічних відносин, формування, становлення та розвиток корпоративних структур. Нормування діяльності корпорацій, регулювання корпоративних відносин, систематизація та адаптація досвіду розвинутих країн до вітчизняних умов – неповний перелік питань, які потребують доопрацювань та більш ширшого дослідження.

Формулювання цілей. Діяльність корпорації пов'язана з виникненням емерджентного та синергетичного ефектів. Тема з вивчення ефектів ще не досить розвинута, тому і потребує розширеного дослідження. Процеси глобалізації сьогодення передбачають активний розвиток корпоративної форми ведення господарства, тому перед Україною постає задача організації діяльності корпорацій в законодавчій та в суспільній сферах.

Основні результати дослідження. Необхідність запровадження новітніх форм організації ведення господарської діяльності, і побудови ефективної системи управління зумовлена поглибленням процесу глобалізації світової економіки, а конкурентна боротьба на домашніх і зовнішніх ринках зумовлюють необхідність удосконалення організації виробничих процесів та запровадження новітніх способів виробництва конкурентоздатної продукції [6].

Разом із активним розвитком науково-технічного процесу, удосконаленням техніки та технологій виникає необхідність підвищення ефективності структурно-організаційних форм господарської діяльності з новими характеристиками. Зазначимо, що для ХХ ст. шляхами підвищення ефективності виробництва було використання нових техніко-технологічних рішень, що призводило до зменшення витрат та підвищення конкурентоспроможності товару. На зміну цьому принципу сьогодні приходять нові методи підвищення ефективності впровадження нових форм організації, які працюють використовуючи новітні управлінські технології, а також автоматизація інтелектуальної праці [21].

Саме корпорації є головною складовою економічного розвитку для багатьох країн світу, а для економіки України вони стали головною формою переходу від адміністративних до ринкових форм господарювання та залучення інновацій [4]. На сьогодні корпорації продовжують процес становлення та активного розвитку.

На даному етапі економічного розвитку в Україні відбувається процес перетворення соціальних та економічних відносин. Він перш за все характеризується появою та розвитком приватних монопольно-олігархічних і приватно-державних організацій, а отже з розвитком корпоративних структур. Такий процес носить назву корпоративізм економіки: в цей період відбувається швидке зростання крупних фінансових та промислових організацій, які конкурують за можливість користуватися найкращими ресурсами та територією [7].

Для кожної країни характерний свій історичний досвід формування як корпорації, так і суті поняття «корпорація», оскільки відбувалося під впливом специфічних чинників та факторів, таких, як соціальний устрій, законодавче поле, економічна і політична ситуація.

Корпорація – це особлива форма приватної власності, в межах якої економічно відокремлено та незалежно від інших суб'єктів ринку здійснюється господарська діяльність, привласнення й управління ресурсами та доходами. Тому її і визнають складною та перспективною формою підприємницької діяльності, оскільки, внутрішня форма корпоративних відносин забезпечує можливість досягнення компромісу в економічних питаннях зацікавленості сторонами (акціонерами), а також забезпечує формування та збільшення потенціалу підприємства для подальшого розвитку і сприяння отримання конкурентних переваг на ринку. Науковці, залежно від особливостей дослідження проблематики неоднаково трактують поняття та сутність «корпорації», тому до сьогодні не існує загальноприйнятого визначення.

Майже всі науковці погоджуються з таким визначенням корпорації - це господарське утворення, яке займається господарською діяльністю, та має цілі ділової організації. Характерними особливостями таких організацій є: максимальна централізація, авторитар-

ність керівництва, протиставлення іншим об'єднанням та, базування діяльності таких організацій на сформованих культурних принципах.

Прихильники характеристики корпорації з соціального погляду О. Уільямсон, В. Галанов, С. Шibaєв, Г. Цепов, В. Малявін, Б. Мільнер, М. Афанасьєв, Е. Дюркгейм, Ф. Тенніс, Т. Веблен додають, що корпорації також – це об'єднання окремих суб'єктів, соціальних груп, які зацікавлені в досягненні спільної мети та структуровані відповідно до спеціалізації та розподілу праці, таке об'єднання діє на підставі угоди. З погляду теорії організації Широкова Г. В. характеризує корпорацію як систему взаємопов'язаних осіб, об'єднаних для досягнення встановленої мети. Використовуючи вчення ресурсної теорії (тобто проблему обмеженості ресурсів), корпорацію називають організаційною формою людської діяльності з перетворення ресурсів (або факторів виробництва) для вирішення проблем та задоволення їх потреб. Одним із прихильників цього методу вважається Поппер [12]. З погляду системного підходу корпорація: це організація осіб, які володіють правами, привілеями та зобов'язаннями, але вони відрізняються від прав, привілеїв та зобов'язань кожного члена корпорації окремо. Я. Паппе визначив три критерії складної корпоративної структури. Ще один метод дослідження поняття “корпорація” ґрунтується на теорії систем, в цьому випадку корпорація розглядається як складна, структурована, соціально-економічна система. Інакше кажучи, корпоративна система: це організована, соціально-економічна система, структурні елементи якої є збалансованими та взаємозалежними, яка має визначені просторові та часові кордони та є відкритою (тобто взаємодіє з зовнішніми та внутрішніми факторами), вдало реагує на зміни будь-якого з факторів. Кінцевою метою системи є фінансова вигода. Якщо розглядати поняття корпорація з погляду системності, корпорація – це цілеспрямована система, всі складові елементи якої функціонують для досягнення мети. Одне із поширених визначень, в країнах з розвинутою ринковою економікою поняття «корпорація» базується на визначенні її особливій форми організації підприємницької діяльності. Крім того, корпорація як форма організації підприємницької діяльності передбачає часткову власність, юридичний статус та управління діяльністю корпорації найманими працівниками – топ-менеджерами. [1].

В цілому, корпоративна система – це організована група суб'єктів господарювання, які здійснюють економічну діяльність і контролюються співвласниками капіталу [20]. Вивчаючи питання становлення капіталістичної системи, Й. Шумпетер, Дж. К. Гелбрейт, П. Друкер [19] виділили, що мало не головним чинником розвитку капіталістичної системи були корпорації, крім того, корпорації є головними регуляторами ринкових відносин. У праці «Теорія економічного розвитку» (1912) Й. Шумпетер називає корпоративні відносини такими, що мають інноваційний зміст, та вважає, що корпорації виконують стабілізаційні завдання [19]. Тобто політика контролю цін, становлення обмежень на випуск товарів, патенти забезпечують баланс ринкових відносин [14]. В результаті вивчення чинників, що формують корпоративні відносини, вчені дійшли висновку про те, що корпорації можуть переймати на себе функції регулятора ринку, тобто самостійно розподіляти економічні ресурси, встановлювати цінову політику ринку, визначати кількість конкурентів. На нашу думку це не зовсім так, за умов ефективної роботи антимонопольного комітету та чітко встановлених правил такі негативні наслідки можна прибрати. Особливо в межах цінової та конкурентної політики таким чином можна уникнути змови найбільш крупних гравців ринку.

Побудова корпоративної системи полягає в організації та впорядкуванні взаємопов'язаних складових частин процесу (зовнішніх та внутрішніх), узгодженні їх діяльності та побудові цілісної організації [8]. Злагодженість зв'язків дає можливість ведення ефективної діяльності, досягнення мети та стратегічного розвитку.

Як показує практика, корпорації: це мобільні структури, які вдало вміють реагувати за зовнішні зміни (різного характеру: позитивного чи негативного). Часто вони можуть в своєму складі мати інші підприємства (як структурні підрозділи, філіали чи дочірні компанії), можуть бути акціонером іншого акціонерного товариства або об'єднуватися в концерни, консорціуми, холдинги. Тобто корпорація це відкрита система акціонерного типу, що може мати також і підсистеми: інституціональну (власності), виробничу, соціальну.

Побудова корпоративної системи полягає в організації та впорядкуванні взаємопов'язаних складових частин процесу (зовнішніх та внутрішніх), узгодженні їх діяльності та побудові цілісної організації. Злагодженість зв'язків дає можливість ведення ефективної діяльності, досягнення мети та стратегічного розвитку. Виходячи з досліджень історії становлення та розвитку корпорацій, виділяють певну закономірність розвитку корпоративних структур, корпоративного управління.

Базуючись на аналізі життєвого циклу корпорацій та враховуючи особливості, характерні для певного періоду (побудова організаційної культури, технологічні зміни, роль організаційної культури, міра використання інновацій), виділяють стадії розвитку від найбільш простих до складніших форм, в процесі розвитку організація проходить до десяти етапів.

Використовуючи в аналізі такі фактори, як вік організації, розмір, етапи еволюції, етапи революції, темпи зростання галузі, Л. Грейнер [6] запропонував теорію трансформації систем управління, згідно якої система управління змінюється під впливом та станом розвитку корпорації.

Серед українських вчених наведемо приклад дослідницької роботи О. М. Тридіда [16], де він досліджує еволюційний процес розвитку організацій. Тобто організація розглядається як самостійна виробнича система, що безперервно розвивається з погляду синергетичної теорії. Е. В. Раєвнева [9], зазначає, що розвиток організацій носить хвилеподібний характер, причому значний вплив на розвиток та перехід організації на іншу стадію мають фактори зовнішнього середовища.

Але існує інший погляд, згідно якого розвиток організацій відбувається стрибками, причому розвиток не завжди є поступовим та послідовним, часто можливий пропуск стадій. Крім того, організації довгий час можуть знаходитися на одній стадії, а в деяких випадках можливий і зворотній рух. Авторами такої ідеї є Кімберлі і Майлс [22], Лестер і Парнел [23], Лодахл і Мітчелл [24]. Тобто, згідно цієї теорії, розвиток організації має більше імовірнісний характер, а не еволюційний.

За видом побудови стилю виробництва існує 2 види розвитку соціально-економічних систем: екстенсивний та інтенсивний. Суть обох видів розвитку досліджує Л. С. Ситник [13]. Екстенсивний розвиток передбачає збільшення масштабів виробництва за рахунок кількісних показників, інтенсивний розвиток передбачає якісне підвищення ефективності функціонування корпорації на ринку. Інтенсивний розвиток ґрунтується на широкому запровадженні інноваційних технологій, зниженні операційних витрат, покращенні готової продукції. В свою чергу це призводить до перетворень системи управління.

Розглянемо основні характеристики корпорацій: характер структури: цілісна, комплексна, складнооб'єднана, чітко визначена мета та стратегія діяльності. Тобто згідно даного пункту корпорація має сформовані взаємопов'язані організаційно-правову, соціально-організаційну, виробничу структури; сформована на основі об'єднання інвестиційних капіталів для зосередження капіталу в межах корпорації; має майнові та фінансові зобов'язання; суспільний аспект; система управління, контролю та виконання (в складі яких є професійні менеджери); відокремлення управління від власності; централізація управління; широке коло акціонерів: дійсних та перспективних, відповідальність в межах

вкладень; можливість вільної передачі акцій, можливість участі на фондових ринках; можливість розширення бізнесу, виду діяльності; корпоративна система управління (відносини учасників корпорації); відкритість, публічність, прозорість, ясність; можливість додаткового стимулювання персоналу підприємства шляхом продажу йому акцій; соціальна орієнтованість, діяльність на благо суспільства; безстрокове існування.

Причинами виникнення корпорацій є:

1. Об'єднання капіталів для ефективної діяльності корпорації та розширення виробництва; застосування інновацій в процесі виробництва; диверсифікації бізнесу шляхом розподілу капіталовкладень в різноманітні проекти; зниження витрат. Завдяки цьому, корпорації можуть виживати в кризових умовах та реагувати на фактори зовнішнього впливу.

2. Стійка форма господарювання. Корпорація є сталою формою незалежно від складу її акціонерів чи їх зміни, що дає переваги в формуванні капіталу через залучення коштів, шляхом продажу акцій та розвитку бізнесу, розширення ринків збуту та розширення сфер діяльності.

3. Мінімізація ризиків. Використання різних механізмів щодо зниження ризику акціонерів: залучення широкого кола, розподіл ризиків на всіх, запровадження інноваційних заходів задля зниження капіталовкладень.

4. Ринкова вартість активів. Корпорації вживають заходів щодо підвищення вартості своїх активів шляхом активної участі на фондових ринках (ігри на біржах), залучення інвестицій з різних джерел.

5. Професійні кадри. Корпорації зацікавлені в підвищенні якості людського капіталу, ефективність роботи якого впливає на збільшення отриманого прибутку.

6. Часткове право власності. Учасники корпорації використовують принцип взаємного володіння частками капіталу для здійснення капіталовкладень в нові проекти; вихід одного з акціонерів не призведе до негативних наслідків.

7. Соціальна спрямованість, широкий доступ. Корпорації зацікавлені в підвищенні добробуту населення, акції можуть купити всі бажаючі, зокрема і персонал корпорації (це також є додатковим стимулом персоналу).

8. Монополізм. Корпорації розширюють свою діяльність способом просування своїх інтересів шляхом участі у державних структурах (законодавче лобіювання інтересів); захоплення вагової частки ринку; поглинання, злиття чи реструктуризації; впливу на діяльність малого та середнього бізнесу.

9. Розширення можливостей шляхом впливу на формування законодавчої бази, формування цінової політики, зниження рівня конкуренції.

10. Вихід на світові ринки шляхом емісії акцій.

Виходячи з наведених чинників, на нашу думку, методи, якими користуються корпорації, не завжди є позитивними чи законними. Але, за умови чітко встановленого законодавчого поля, встановлених правил ведення бізнесу можна нівелювати вказані недоліки. Узагальнюючи вище зазначені чинники, наведемо їх групи: фінансово-економічні, які пов'язані з методами підвищення ефективності діяльності та мінімізацією витрат; управлінські, які пов'язані з оптимальною та ефективною діяльністю органів управління корпорацією; правові, які пов'язані з законодавчим регулюванням процесу господарської діяльності; ринково-кон'юнктурні, які пов'язані з ринковою ситуацією та місцем корпорації на ринку; інституційні, які пов'язані з зовнішнім «оточенням» та учасниками корпорації. Звичайно, вплив кожного з чинників знаходить своє відображення в діяльності корпорації: яку в внутрішній побудові корпорації, так і діяльності відносно зовнішніх учасників.

Процеси формування і створення корпорацій є досить складними, оскільки передбачають створення, формування та узгодження взаємовідносин нового цілого і його частин зокрема, пристосування та ефективну реакцію на чинники зовнішнього середовища, налагодження взаємодії частин у процесі функціонування нового цілого – корпоративного утворення. Тому основними етапами корпоратизації є формувальний, адаптаційний та регулюючий. Ці етапи є складовими процесу корпоратизації, вони мають на меті об'єднати та узгодити складові частини системи в єдину з метою ефективної діяльності системи. В процесі діяльності корпорації їй властиві синергізм та емерджентність [3]. Синергізм (від гр. *Sinergeia* – співпраця, співдружність) або ефект синергії, яка об'єднана однонаправлена дія різних складових системи (елементів, речовин), загальний ефект від такого впливу є вищим, ніж вплив кожної складової окремо. Закон синергії полягає в стійкому прояві ефекту, загальний потенціал системи є завжди вищим, ніж потенціал кожної складової окремо. Емерджентність (від англ. *emergent* – несподівано з'являється, раптово спливаючий) – це поява у системи властивостей, які не є характерними для складових чи для поєднання складових, тобто властивості складових не впливають на властивості системи.

В даній роботі ми навели різні думки щодо визначення емерджентності. На нашу думку, вдалим і повним є визначення емерджентності як результат процесу об'єднання та взаємодії частин системи, причому ефективність такого результату є більш вираженою, ніж ефективність кожної частини окремо. Властивість такого об'єднання може бути зовсім іншою, ніж властивість системи в цілому. Одночасне поєднання обох ефектів (синергетичного та емерджентного) визначає економічний потенціал корпорації, як об'єднання ресурсів та зусиль учасників для одержання ефективного результату від діяльності. Крім того, економічний потенціал корпорації визначає темпи зростання, як корпорації так і регіону, в якому функціонує корпорація. Отже, сукупний економічний потенціал корпорації полягає в збереженні наявних результатів, а також в перспективних можливостях розвитку корпорації. Управління економічним потенціалом корпорації – це цілеспрямований вплив на складові потенціалу, спрямований на зміни його складових та показників, а також зміни потенціалу, при якому з'являються можливості досягнення стратегічних цілей. Головна задача в процесі діяльності корпорацій полягає в необхідності створення таких механізмів, які об'єднують емерджентний та синергетичний ефекти для досягнення стратегічної мети. Причому в цьому процесі з'являються супутні можливості чи проміжні ефекти, які топ менеджери повинні вміло враховувати і за необхідності усувати або використовувати для подальшого розвитку.

Висновки. Визначаючи зміст поняття «корпорація», слід зазначити, що це стійка організаційна форма з налагодженими економічними механізмами, що веде господарську діяльність, діє за принципами узгодження інтересів всіх сторін, для досягнення поставленої мети. Саме узгодженість цілей зацікавлених сторін визначає стійкість організаційної форми, функціональну структуру, а також забезпечує можливість адаптивної поведінки до впливів зовнішнього характеру. Розглядаючи особливості розвитку корпоративної системи, відмітимо, що розвиток організацій відбувається еволюційним шляхом від простіших форм до більш складних, але в деяких випадках можливий революційний (швидкий) розвиток організацій. Як правило, розвиваються організації під впливом комплексу внутрішніх та зовнішніх факторів (побудова організаційної культури, технологічні зміни, роль організаційної культури, міра використання інновацій). Стійкість системи, взаємозв'язок елементів системи з урахуванням процесів та реакція елементів на зовнішні фактори впливу визначають синергетичну цілісність корпоративної системи, принцип якої полягає в злагодженості всіх системних елементів, їх відповідності змінам зовнішнього се-

редовища, а також забезпечення стійкості взаємовідносин на всіх ієрархічних рівнях організації. З іншого боку, ефект емерджентності означає можливість появи у системи властивостей, які не є характерними для складових чи для поєднання складових, тобто властивості складових не впливають на властивості системи. Одночасне поєднання обох ефектів (синергетичного та емерджентного) визначає економічний потенціал корпорації як об'єднання ресурсів та зусиль учасників для одержання ефективного результату від діяльності. Для України сьогодні характерний процес становлення корпоративних відносин, тому багато аспектів потребують ще вдосконалення як на рівні самих організацій, так і на рівні держави (перш за все, в сфері законодавчого регулювання діяльності корпорацій).

Список використаної літератури

1. Бурков В. Н. Механизмы управления эколого-экономическими системами / В. Н. Бурков, Д. А. Новиков, А. В. Щепкин. – М. : Издательство физико-математической литературы, 2008. – 244 с.
2. Бухалков М. И. Внутрифирменное планирование : [учеб. для вузов по экон. направлениям и спец.] / М. И. Бухалков. – [2-е изд., испр. и доп.]. – М. : Инфра-М, 2003. – 400 с.
3. Геселева Н. В., Заріцька Н. М. Емерджентні властивості системи http://www.businessinform.net/pdf/2013/7_0/93_97.pdf.
4. Головка Л. С. Корпорація як інституційне утворення ринкової економіки / Л. С. Головка // Інституціональний вектор економічного розвитку: зб. наук. праць. – Мелітополь : МІДМУ «КПУ». – 2009. – вип. 2 (1). – с. 13-29.
5. Головка Л. С. Корпорация – основной субъект национальных экономических процессов / Л. С. Головка // Актуальные проблемы и перспективы развития экономики Украины : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції. – Алушта : Тавр. нац. універ., 2006. – С. 13-14.
6. Грейнер Л. Е. Эволюция и революция в процессе роста организаций / Л. Е. Грейнер // Вестн. С.-Петербур. ун-та. – 2002. – № 4. – С. 76-92. – (Серия «Менеджмент»).
7. Економічна енциклопедія: у 3 т. / Б. Д. Гаврилишин (гол. ред.), С. В. Мочерний (відп. ред.). – К. : Академія, 2001. – Т. 2. – 848 с.
8. История экономических учений (Современный этап) : учебник / [под общ. ред. А. Г. Худокормова]. – М. : ИНФРА-М, 1998. – 733 с.
9. Клебанова Т. С. Механизмы и модели управления кризисными ситуациями : монография / [Т. С. Клебанова, В. И. Грачев, Е. В. Раевна и др.]. – Х. : ИНЖЭК, 2007. – 195 с
10. Кустовська О. В. Методологія системного підходу та наукових досліджень / О. В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с.
11. Ларин Ф. Продюсирование бизнес процессов [Электронный ресурс] / Ф. Ларин // Корпоративный менеджмент. – Режим доступа : <http://www.cfin.ru/management/producebp.shtml>.
12. Манойленко А. В. Основные подходы к определению сущности антикризисного управления экономической системой / А. В. Манойленко // Сучасні проблеми державного управління : зб. наук. пр. УАДУ. – К., 2003. – Вип. 1. – С. 244-251.
13. Ситник Л. С. Сучасний стан трансферту технологій як показник кризи науково-технологічного та інноваційного розвитку підприємств / Л. С. Ситник // Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – Донецьк : ДонНУ. – 2008. – Ч. 2. – С. 458-464.

14. Ситник Л. С. Організаційно-економічний механізм антикризового управління підприємством / Л. С. Ситник. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2000. – 504 с.
15. Ткач А. А. Інституціональні основи ринкової інфраструктури : монографія / А. А. Ткач. – К. : ОІЕ НАНУ, 2005. – 294 с.
16. Тридід О. М. Організаційно-економічний механізм стратегічного розвитку підприємства / О. М. Тридід. – Харків: ХДЕУ, 2002. – 363 с.
17. Широкова Г. В. Основные направления исследований в теории жизненного цикла организации / Г. В. Широкова // Вестник Санкт-Петербургского ун-та. – Серия «Менеджмент». – 2006. – № 2.
18. Широкова Г. Особенности формирования жизненных циклов российских компаний (эмпирический анализ) / Г. Широкова, И. Меркурьева, О. Серова // Российский журнал менеджмента. – 2006. – № 4 (3). – С. 3-26.
19. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) : пер. с нем. / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
20. Якубенко В. Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці : монографія / В. Д. Якубенко. – К. : КНЕУ, 2003. – 252 с.
21. Adizes I. Corporate lifecycles: how and why corporations grow and die and what to do about it / I. Adizes. – Englewood : PrenticeHall, 1990. – 384 p.
22. Kimberly J. R. The Organizational life cycle : issues in the creation, transformation, and decline of organizations / John R. Kimberly, Robert H. Miles – Proquest Info & Learning, 1980. – 492 p.
23. Lester D. L. Organizational life cycle: a five stage empirical scale / D. L. Lester, J. A. Parnell, A. Carraher // International Journal of Organizational Analysis. – 2003. – № 11 (4). – P. 339-354.
24. Lodahl T. Drift in the development of innovative organizations / T. Lodahl, S. Mitchell // The Organizational Life Cycle. – San Francisco : JosseyBass, 1980. – P. 184-207.

THE VALUE OF CORPORATE ACTIVITIES TO SECURE THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE COUNTRY

Rudkovsky O. V.

PhD in Economics, Associate professor National transport university.

Abstract. *The essence of the concept of «corporation» and the interpretation of the principles of diversity. We consider the degree of importance and value of corporate activity for the economic development of the country, the place of corporations in society. The principles and features of the functioning of corporations. The regularities and stages of development of corporate organizations. The main characteristics of corporations, their causes and factors. Factors and properties of the corporation mentioned combination synerhetychnoho and emergent effects, underlying the development corporation. Formed definition – security policy: the nature, objectives. Emphasized the complex nature of economic security. The factors of internal environment that make up organizational safety management system. Highlight stages of construction of the functioning of the integrated system of economic security. The problem of management of economic security.*

Key words: *corporation, corporate governance, corporate relations, effective corporate governance, investors, shareholders, Synergy emergence.*

Referances

1. Burkov V. N. Mekhanyzmy upravlenyya ekolocho-ekonomycheskymy systemamy / V. N. Burkov, D. A. Novykov, A. V. Shechepkyn. – M. : Yzdatel'stvo fizyko-matematycheskoy lyteratury, 2008. – 244 s.
2. Bukhalkov M. Y. Vnutryfirmennoe planirovaniye : [ucheb. dlya vuzov po ekon. napravlenyyam y spets.] / M. Y. Bukhalkov. – [2-e yzd., yspr. y dop.]. – M. : Ynfra-M, 2003. – 400 s.
3. Heseleva N. V., Zarits'ka N. M. Emerdzhentni vlastyivosti systemy http://www.business-inform.net/pdf/2013/7_0/93_97.pdf.
4. Holovkova L. S. Korporatsiya yak instytutsiyne utvorenniya rynkovoyi ekonomiky / L. S. Holovkova // Instytutstional'nyy vektor ekonomichnoho rozvytku: zb. nauk. prats'. – Melitopol' : MIDMU KPU. – 2009. – vyp. 2 (1). – s. 13-29.
5. Holovkova L. S. Korporatsyya – osnovnoy sub'ekt natsyonal'nykh ekonomycheskykh protsessov / L. S. Holovkova // Aktual'nye problemy y perspektivy razvytyya ekonomiky Ukrainy : materialy V Mizhnarodnoyi naukovopraktychna konferentsiyi. – Alushta : Tav. nats. unyver., 2006. – S. 13-14.
6. Hreyner L. E. Evolyutsyya y revolyutsyya v protsesse rosta orhanyzatsyy / L. E. Hreyner // Vestn. S.-Peterb. un-ta. – 2002. – № 4. – S. 76-92. – (Seryya «Menedzhment»).
7. Ekonomichna entsyklopediya : u 3 t. / B. D. Havrylyshyn (hol. red.), S. V. Mochernyy (vidp. red.). – K. : Akademiya, 2001. – T. 2. – 848 s.
8. Ystoryya ekonomycheskykh uchenyy (Sovremenny etap) : uchebnyk / [pod obshch. red. A. H. Khudokormova]. – M. : YNFRA-M, 1998. – 733 s.
9. Klebanova T. S. Mekhanyzmy y modely upravlenyya kryzysnyy sytuatsyyamy : monohrafiya / [T. S. Klebanova, V. Y. Hrachev, E. V. Raevneva y dr.]. – Kh. : YNZhEK, 2007. – 195 s.
10. Kustovs'ka O. V. Metodolohiya systemnoho pidkhotu ta naukovykh doslidzhen' / O. V. Kustovs'ka. – Ternopil' : Ekonomichna dumka, 2005. – 124 s.
11. Laryn F. Prodyusyrovanye byznes protsessov [Elektronnyy resurs] / F. Laryn // Korporatyvnyi menedzhment. – Rezhym dostupu: <http://www.tsfin.ru/management/produtsebp.shtml>.
12. Manoylenko A. V. Osnovnyye podkhody k opredelenyyu sushchnosti antykryzysnoho upravlenyya ekonomycheskoy systemoy / A. V. Manoylenko // Suchasni problemy derzhavnogo upravlinnya : zb. nauk. pr. UADU. – K., 2003. – Vyp. 1. – S. 244-251.
13. Sytnyk L. S. Suchasny stan transfertu tekhnolohiy yak pokaznyk kryzy naukovotekhnolohichnoho ta innovatsiynoho rozvytku pidpryyemstv / L. S. Sytnyk // Problemy razvytyya vneshneekonomycheskykh svyazey y pryvlechenyya ynostrannykh ynvestytsyy: rehyonal'nyy aspekt. – Donets'k : DonNU. – 2008. – Ch. 2. – S. 458-464.
14. Sytnyk L. S. Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm antykryzovoho upravlinnya pidpryyemstvom / L. S. Sytnyk. – Donets'k : IEP NAN Ukrainy, 2000. – 504 s.
15. Tkach A. A. Instytutstional'ni osnovy rynkovoyi infrastruktury : monohrafiya / A. A. Tkach. – K. : OIE NANU, 2005. – 294 s.
16. Trydid O. M. Orhanizatsiyno-ekonomichnyy mekhanizm stratehichnoho rozvytku pidpryyemstva / O. M. Trydid. – Kharkiv: KhDEU, 2002. – 363 s.
17. Shyrokova H. V. Osnovnyye napravlenyya yssledovanyy v teoryi zhyznennoho tsykla orhanyzatsyy / H. V. Shyrokova // Vestnyk St.-Peterburhskoho un-ta. – Seryya «Menedzhment». – 2006. – № 2.
18. Shyrokova H. Osobennosti formirovaniya zhyznennykh tsyklov rossiyskykh kompanyy (empyrycheskyy analiz) / H. Shyrokova, Y. Merkur'eva, O. Serova // Rossiyskyy zhurnal menedzhmenta. – 2006. – № 4 (3). – S. 3-26.
19. Shumpeter Y. Teoryya ekonomycheskoho razvytyya (yssledovanye predprynymatel'skoy prybyly, kapytala, kredyta, protsenta y tsykla kon'yunktury) : per. s nem. / Y. Shumpeter. – M. : Prohress, 1982. – 455 s.
20. Yakubenko V. D. Bazysni instytuty u transformatsiyiny ekonomitsi : monohrafiya / V. D. Yakubenko. – K. : KNEU, 2003. – 252 s.
21. Adizes I. Tsorporate lifetsytsles: how and why tsorporations grow and die and what to do about it / I. Adizes. – Englewood : PrentitseHall, 1990. – 384 r.
22. Kimberly J. R. The Organizational life tsytsle : issues in the tsreation, transformation, and detstline of organizations / John R. Kimberly, Robert H. Miles – Proquest Info & Learning, 1980. – 492 p.
23. Lester D. L. Organizational life tsytsle: a five stage empiritsal stsale / D. L. Lester, J. A. Parnell, A. Tsarraher // International Journal of Organizational Analysis. – 2003. – № 11 (4). – P. 339-354
24. Lodahl T. Drift in the development of innovative organizations / T. Lodahl, S. Mitchell // The Organizational Life Tsytsle. – San Frantsisto : JosseyBass, 1980. – P. 184-207.

ЗНАЧЕНИЕ КОРПОРАТИВНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ДЛЯ БЕЗОПАСНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ СТРАНЫ

Рудковский А. В.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры экономики Национального транспортного университета.

Аннотация. *Рассмотрены сущность понятия «корпорация» и разнообразие принципов трактовки. Рассмотрены степень важности и значения корпоративной деятельности для экономического развития страны, место корпорации в обществе. Рассмотрены принципы и особенности функционирования корпораций. Рассмотрены закономерности и стадии развития корпоративных организаций. Рассмотрены основные характеристики корпораций, причины их возникновения и факторы. Проанализированы факторы и свойства развития корпорации, значение сочетания синергетического и эмерджентные эффектов, лежащих в основе развития корпорации. Сформировано определение – политика безопасности: сущность, задачи. Подчеркнуто комплексный характер экономической безопасности предприятия. Выделены факторы внутренней среды, составляющих организационную систему управления безопасностью. Выделены этапы построения процесса функционирования комплексной системы экономической безопасности. Рассмотрены задачи управления экономической безопасностью.*

Ключевые слова: *корпорация, корпоративное управление, корпоративные отношения, эффективная система корпоративного управления, инвесторы, акционеры, синергия, эмерджентность.*

УДК 339.972

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ ТА ЄС У СФЕРІ ТЕХНІЧНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Шнирков О. О.

Кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та фінансово-економічної безпеки Українського державного університету фінансів та міжнародної торгівлі.

Анотація. *Економічна асоціація України з Європейським Союзом означає інтеграцію національної економіки країни до Єдиного внутрішнього ринку ЄС без набуття членства в Союзі. Поглиблена та розширена зона вільної торгівлі між Україною та ЄС характеризується не тільки й не стільки лібералізацією взаємної торгівлі, скільки регуляторною конвергенцією, системною адаптацією економічної політики України до стандартів та правил Європейського Союзу. Реалізація положень економічної частини Угоди про асоціацію України з ЄС фактично означатиме набуття країною фундаментальних ознак європейської моделі соціально-економічного розвитку.*

В умовах лібералізації міжнародної торгівлі середній рівень тарифного захисту ринку промислових товарів в ЄС для України є незначним і майже не впливає на об'єм торгівлі. Тому основними перешкодами у торгівлі промисловими товарами з ЄС є не імпорتنі тарифи, а саме технічні бар'єри.

Ключові слова: *стандартизація, технічні бар'єри, Європейський Союз, Угода про асоціацію, зона вільної торгівлі.*

Постановка проблеми. Адаптуючи національну систему технічних стандартів і правил до вимог ЄС, Україна бере на себе велику відповідальність. Українська продукція завдяки впровадженню європейських технічних норм та стандартів отримує доступ не тільки на ринок ЄС, а і на ринки інших розвинутих країн, з якими ЄС має угоди про взаємне визнання результатів оцінки відповідності. Гармонізації законодавства України щодо технічних стандартів та регламентів з правом Євросоюзу потребує значних капіталовкладень. Тому мета українського уряду – зробити все можливе, щоб залучити кошти в адаптацію вітчизняних технічних стандартів до вимог ЄС.

Мета статті – дослідження механізмів співпраці між Україною та ЄС щодо уніфікації технічних стандартів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. дослідженню Угоди про асоціацію України з ЄС у контексті адаптації системи технічних стандартів присвячено велику увагу вітчизняних дослідників. Так, серед вітчизняних дослідників виділяють Бураковського І., Муравйова В., Заблоцьку Р., Луценко Д. Серед зарубіжних – Т. Окифе, С. Юльгена, Ж. Гіттона.

Основні результати дослідження. На зміну угоді про партнерство та співробітництво між Європейським Союзом та Україною, яка була підписана у 1994 р. як перша угода ЄС з країнами колишнього Радянського Союзу, прийшла більш якісна та більш новаторська – Угода про асоціацію між Україною та ЄС.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС є якісно новим та поглибленим форматом відносин між Україною та ЄС за роки нашої незалежності. Вона стане унікальним двостороннім документом, який виходитиме далеко за рамки подібних угод, укладених ЄС

свого часу з країнами Центральної та Східної Європи. Угода не лише є якісною та новою правовою основою для подальших взаємин між Україною та ЄС, але й слугуватиме стратегічним орієнтиром для проведення структурних соціально-економічних та політичних реформ в Україні, а також прискорить широкомасштабну адаптацію законодавства України до правил, норм та стандартів Єдиного ринку ЄС. Важливим елементом Угоди є положення про створення поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі. Україна розглядає Угоду про асоціацію як можливість подальшої інтеграції та зближення національної економіки з Єдиним ринком ЄС [2].

Основні частини Угоди присвячені ключовим реформам, відновленню та зростанню української економіки, організації державної влади та галузевій співпраці у сферах енергетики, транспорту, екології, промисловості, соціальних аспектів життєдіяльності, рівності прав, захисту споживачів, освіти, молоді та культури.

Економічна частина Угоди охоплює основні сфери та галузі економіки. Сам факт узгодження Україною та ЄС такого різнопланового за змістом та кількістю взаємних домовленостей сукупності дій є свідченням того, що Україна та ЄС мають серйозний намір не тільки перевести співпрацю на якісно новий рівень, але й суттєво наблизити економічну систему України до економічної системи Євросоюзу на основі взаємної лібералізації, передусім руху товарів, капіталів та послуг, гармонізації підходів та принципів, на яких будуються галузеві політики та системи регулювання виробничо-комерційної діяльності [6].

Реалізація економічної асоціації України з ЄС здійснюється за надзвичайних та безпрецедентних для світової практики угод про зону вільної торгівлі умов. Анексія Криму, окупація частини Донбасу, руйнування значної частини економічного потенціалу країни, численні людські жертви, понад мільйон вимушених переселенців, відсутність безпекових гарантій для територіальної цілісності країни формують нову систему викликів для України в цілому. Розбудова європейської моделі соціально-економічного розвитку в умовах зовнішньої агресії та торгівельної війни з боку Росії може стати результативною лише за умов ефективних внутрішніх економічних реформ, стабільної зовнішньої підтримки України, перш за все, з боку ЄС, інших міжнародних організацій. Очевидно, що даний процес буде складним, довготривалим та ресурсоемним.

Інтегральною складовою Угоди про асоціацію між Україною та ЄС будуть положення Угоди про зону вільної торгівлі (Угода про ЗВТ). Згідно з практикою укладання подібних угод, додатком до положень Угоди про ЗВТ є Угода про взаємне визнання сертифікатів відповідності на промислову продукцію (*Agreements on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Goods – АСАА*). Така угода укладається в формі Протоколу щодо оцінки відповідності та прийнятності промислової продукції. Такі угоди укладались Європейським Союзом з країнами, які були кандидатами на членство в ЄС, та країнами Середземномор'я, у тому числі з країнами Північної Африки, і дали змогу продукції, що охоплювалась цими угодами, вільно просуватись на внутрішньому ринку ЄС без додаткових процедур сертифікації та оцінки відповідності [5].

В умовах лібералізації міжнародної торгівлі середній рівень тарифного захисту ринку промислових товарів в ЄС для України коливається у межах 5%. Тому основними перешкодами у торгівлі промисловими товарами з ЄС є не імпорتنі тарифи, а саме технічні бар'єри [7].

В Євросоюзі створена система технічного регулювання, яка на сьогодні у світі розглядається, як найбільш ефективна модель для міжнародного співробітництва, оскільки визначально створювалась для формування єдиного економічного простору. Цей факт відмічено у звіті Європейської економічної комісії ООН за 2003 р. [7].

Ефективність європейського підходу у сфері технічного регулювання підтверджується наявністю угод про взаємне визнання результатів оцінки відповідності з такими країнами, як Японія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Швейцарія, Ізраїль, тощо. В країнах ЄС вільне переміщення товарів базується на основі «Нового підходу» до технічної гармонізації і стандартизації (прийнятий Радою Європи 7 травня 1985 р.) та «Глобального підходу» у сфері оцінювання відповідності (прийнятий Радою Європи 21 грудня 1989 р.). Такі підходи реалізуються через відповідні інструменти – директиви ЄС, які також затверджуються Радою Європи [8].

Відповідно до цих принципів основні вимоги до безпечності та якості продукції містяться у технічних регламентах ЄС та є обов'язковими для виконання, в той час як гармонізовані стандарти ЄС є добровільними. При цьому, відповідність продукції одному із гармонізованих стандартів ЄС (розроблюються у рамках технічних регламентів) розглядається як загальне задоволення базових вимог, передбачених тим чи іншим технічним регламентом. Контроль за дотриманням вимог, передбачених технічними регламентами, здійснюється шляхом ринкового нагляду, а не контролю виробничого процесу.

Загальний порядок та умови розміщення продукції на внутрішньому ринку ЄС, проведення робіт з оцінки відповідності та акредитації, а також механізм ринкового нагляду окреслені у Регламенті Ради ЄС № 765/2008 від 9 липня 2008 року та Рішенні Європейського Парламенту та Ради ЄС № 768/2008 від 9 липня 2008 року [12].

Поточне співробітництво України та ЄС у сфері технічного регулювання здійснюється в рамках чинного Порядку денного асоціації Україна – ЄС, реалізації програми бюджетної підтримки (І фаза) «Сприяння взаємній торгівлі шляхом усунення технічних бар'єрів у торгівлі між Україною та ЄС», спільних проектів причетних відомств України та окремих держав-членів ЄС. Загальною метою такого співробітництва є наближення законодавчої бази України у сфері технічного регулювання до вимог ЄС та СОТ, у тому числі, перехід від обов'язкової сертифікації до оцінки відповідності, прийняття технічних регламентів, узгоджених з Директивами Нового Підходу ЄС, перегляд і заміна старих стандартів (ГОСТ) та запровадження стандартів ISO (International Organization for Standardization) та Європейських стандартів, створення системи ринкового нагляду, оновлення та модернізація матеріальної бази, реформування та зміцнення інституціональної бази забезпечення якості тощо.

Відповідно до Угоди Україна бере на себе наступні зобов'язання:

- поступово досягти відповідності з технічними регламентами ЄС та системами стандартизації, акредитації, робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС, а також дотримуватись принципів та практик, передбачених актуальними рішеннями та регламентами ЄС;
- відповідно до домовленостей, протягом першого року набуття чинності Угодою Україна має гармонізувати законодавство з п'ятьма директивами, а саме: про загальну безпеку продуктів, щодо загальних вимог для акредитації і ринкового нагляду, що стосується торгівлі продукцією, щодо загальної системи маркетингу продукції, про одиниці виміру та про відповідальність за дефектну продукцію;
- протягом перехідного періоду, що триватиме від двох до п'яти років, Україна зобов'язалась гармонізувати законодавство у 27 сферах з відповідним законодавством ЄС. Перелік включає галузеве законодавство у таких сферах як (1) машини, (2) електромагнітна сумісність, (3) прості посудини високого тиску, (4) обладнання, що працює під тиском, (5) пересувне обладнання, що працює під тиском, (6) ліфти, (7) безпека іграшок, (8) електричне обладнання, розраховане на певні граничні значення напруги, (9) вимоги до коефіцієнта корисної дії нових водонагрівуючих котлів, що працюють на рідкому чи га-

зоподібному паливі, (10) прилади, що працюють на газоподібному паливі, (11) засоби індивідуального захисту, (12) технічні вимоги щодо енергоспоживання електричних побутових холодильників та морозильних камер, (13) неавтоматичні зважувальні прилади, (14) зважувальні прилади, (15) суднове обладнання, (16) медичні пристрої, (17) активні імплантовані медичні пристрої, (18) діагностичні медичні пристрої, (19) обладнання та системи захисту, призначених для застосування у вибухонебезпечній атмосфері, (20) радіо- і телекомунікаційне термінальне обладнання та взаємне визнання його відповідності, (21) канатні установки для перевезення людей, (22) прогулянкові судна, (23) будівельні виробни, включаючи заходи для їх впровадження, (24) пакування та відходи, (25) вибухові речовини цивільного призначення, (26) зазначення маркування та стандартної інформації щодо споживання енергії та інших ресурсів, пов'язаних з енергетичними продуктами, (27) високошвидкісні залізні дороги;

- утримуватись від внесення змін до горизонтального і галузевого законодавства, зазначеного в Угоді, крім як для приведення його у відповідність з законодавством ЄС та дотримання такого приведення. Таким чином, Україна матиме систему технічного регулювання, загальні принципи якого і регулювання певних товарів/секторів, будуть повністю узгоджені з європейським;

- здійснити необхідні адміністративні та інституційні реформи для виконання зобов'язань по гармонізації та щорічно інформувати ЄС про процес реформ;

- поступово впроваджувати звід Європейських стандартів як національних та одночасно скасовувати конфліктні національні стандарти;

- брати участь у роботі міжнародних та європейських організацій, що пов'язані з формуванням та реалізацією системи технічного регулювання, а також вживатиме заходів для виконання умов набуття повноправного членства згідно у Європейських організаціях зі стандартизації;

- Угода про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів (АСАА) для одного або кількох секторів буде додана в якості протоколу до Угоди про асоціацію після повного узгодження галузевого і горизонтального законодавства України, інституцій та стандартів з відповідними законодавством, інституціями та стандартами ЄС;

- Угода АСАА означає, що в секторах, які охоплені АСАА, торгівля між Україною та ЄС буде відбуватись на тих самих умовах, що й рамках ЄС;

- передбачається, що в кінцевому рахунку на всі 27 секторів (сфер), щодо яких УА містить вертикальні зобов'язання, буде поширюватись дія АСАА. Після досягнення цієї мети Сторони можуть розглянути можливість поширення АСАА на інші промислові товари [8].

Таким чином, після повного набрання чинності Угодою про асоціацію Україна візьме на себе чіткі зобов'язання щодо гармонізації власного законодавства в сфері технічних регламентів, стандартів і оцінки відповідності з законодавством ЄС. Процес гармонізації здійснюватиметься Україною в односторонньому порядку та, зокрема, включатиме такі напрямки:

- 1) імплементація в законодавство України частини *acquis* ЄС згідно з переліком та графіком, що визначатимуться Додатком 3 до Угоди про Асоціацію;

- 2) транспозиція у національні стандарти європейських стандартів та скасування національних стандартів, що їм суперечать;

- 3) виконання заходів, необхідних для укладання та виконання угоди (АСАА);

- 4) проведення необхідної інституційної та адміністративної реформи й залучення національних органів до участі у європейських та міжнародних організаціях зі стандартизації [8].

Виконання вище наведених зобов'язань – це дуже амбіційний та коштовний крок на шляху української євроінтеграції.

Гармонізації законодавства України щодо технічних стандартів та регламентів з правом Євросоюзу потребує значних капіталовкладень. Існують чотири основних джерела їх фінансування:

- першим із джерел фінансування адаптації українських технічних стандартів до стандартів ЄС може стати державний бюджет. Але, беручи до увагу складну економічну ситуацію, така можливість виглядає проблематичною. З іншого боку, уряд та парламент зобов'язані на законодавчому рівні забезпечити адаптацію технічних стандартів;
- другим джерелом фінансування адаптації національних технічних стандартів можуть бути споживачі. Споживачі повинні будуть сплатити більшу ціну за товари українського виробництва. Але на даному етапі український споживач, здебільшого, не готовий сплачувати вищу ціну за товар, який він споживає;
- третім джерелом фінансування впровадження європейських технічних стандартів є інвестор, який буде зацікавлений у впровадженні нових стандартів для української продукції, з подальшим її виходом як на єдиний ринок ЄС, так і на ринки інших розвинутих країн, з якими ЄС має угоди про взаємне визнання результатів оцінки відповідності. Це є основним джерелом фінансування процесу технічної адаптації;
- четвертим джерелом гармонізації українських технічних стандартів до стандартів ЄС можуть стати міжнародні організації шляхом реалізації різних програм технічної допомоги.

Противником підписання Україною Угоди про Асоціацію є Росія. Росія має претензії до цієї угоди майже по всій структурі. У тому числі по технічних стандартах. У російському уряді вважають, що нові норми технічного регулювання та технічна стандартизація ЄС «набагато жорсткіші» за російські. Російська Федерація стверджує, що внаслідок цього доступ російських товарів на український ринок припиниться. Варто зазначити, що ЄС неодноразово запевняв Уряд РФ у необґрунтованості цих побоювань. Також уряд РФ наполягає на уніфікації або взаємному визнанні норм фітосанітарного контролю: на даний час Росія має три основні форми видачі сертифікатів, а в ЄС лише 1 форма.

У Російській Федерації модель технічного регулювання чітко не визначена – власна чи подібна системам технічного регулювання, які діють у ЄС, США, Японії і т. д. При цьому принципи регулювання, встановлені у чинному федеральному законі «О техническом регулировании», декларативні та не дають уявлення про практичні механізми технічного регулювання.

У вересні 2015 року відбулися перші консультації між Україною, ЄС і Росією щодо деяких аспектів функціонування зони вільної торгівлі між Україною і Євросоюзом. Під час переговорів сторони мали обговорити перехід України на технічні регламенти ЄС, а також питання взаємодії митних органів. Однак замість конкретних зауважень російська делегація виступила з ініціативою про відтермінування на 10 років вступу в силу всіх технічних регламентів, адаптованих до норм ЄС [9].

Якщо проаналізувати товарообіг між Україною та Російською Федерацією, то в структурі торгівлі енергоносії займають приблизно 60%. У загальній структурі торгівлі Російської Федерації частка України становить 4%. Таким чином, торгівля товарами не вуглеводного походження становить для Росії менше 2% сукупного експорту, що, на нашу думку не може спричинити значних втрат для російського виробника [10]. Одночасно перехід України на технічні стандарти ЄС для російської економіки буде стимулом подальших реформ у самій країні. А якщо брати до уваги, що Росія є лідером ЄврАзЕС, то і для решти країн об'єднання.

Перехід до технічних правил і стандартів ЄС викликає неоднозначну реакцію в самій Україні.

По-перше, існує думка, що з першого дня вступу в дію економічної частини асоціації з ЄС Україна змушена буде відразу перейти на технічні норми та стандарти, що діють на Єдиному ринку ЄС. І в такий спосіб майже вся українська промисловість не зможе виробляти продукцію за технічними стандартами ЄС, оскільки національний виробник не зможе вчасно та якісно перелаштувати свої виробничі потужності під технічні норми ЄС. ЄС сам роками вибудовував свою власну систему технічних стандартів – для України передбачений механізм поступового переходу до норм та стандартів ЄС. Відповідно до цього механізму українська промисловість має від двох до п'яти років в залежності від галузі економіки. Наприклад, перехід на технічні стандарти ЄС в машинобудування повинен відбутись за два роки, у будівництві за 4-5 років і т. д. Для деяких вразливих галузей строк впровадження нових стандартів може бути переглянутий.

Україна взяла на себе відповідальність здійснити наступні важливі речі:

а) прийняти технічний регламент на законодавчому рівні, в якому буде впроваджено директиви та регламенти ЄС на певні види продукції;

б) прийняти в якості національних стандарти, які існують в ЄС під ці директиви та регламенти;

в) підготувати тестову інфраструктуру із сертифікації для діяльності відповідно до європейських вимог.

Наступним кроком після виконання вищенаведеного буде підписання окремого додаткового протоколу до Угоди про асоціацію – Угоди про оцінку відповідності та прийнятність промислової продукції (АСАА) [5].

Дія Угоди АСАА поступово, по мірі виконання Україною зазначених вище дій, поширюватиметься на різні види продукції. Це і буде підготовкою до застосування в Україні європейських правил і стандартів. Початок дії Угоди (АСАА) щодо відповідного виду продукції означатиме вільний доступ цієї української продукції на ринки держав-членів ЄС, а також Норвегії, Ісландії, Швейцарії та Туреччини.

По-друге, існує точка зору, що українська продукція буде неконкурентоспроможною на Єдиному ринку ЄС через свою якість. Звісно, якість продукції є основою. Але якість насправді є різною та розрахована на різні сегменти споживачів на ринку ЄС. Значна частина української продукції, яка експортується на даний час в ЄС, є якісною та цілком конкурентоспроможною на ринку ЄС. В ЄС існують вимоги до технічної документації на продукцію, яку продають на внутрішньому ринку. Ця документація повинна мати певну інформацію, наприклад: опис продукції, тести випробувань тощо. Це дозволяє санітарним та технічним органам оцінити якість та безпечність продукції. Цю документацію має мати агент, який займається збутом продукції на території ЄС. Україна вже має постійні ринки збуту в ЄС. А з переходом на технічні стандарти ЄС у нас буде можливість нарощувати обсяги власного експорту до країн ЄС. Звісно це не гарантія – цією можливістю треба скористатися [5].

По-третє, є побоювання, що після того, як запрацює економічна частина Угоди про асоціацію з ЄС, на український ринок чекає зростання імпорту товарів з ЄС. Європейській Союз є другим за розміром торговельним партнером України, понад 35% імпорту до України надходить з ЄС. В основному це високотехнологічні товари та товари з високою доданою вартістю. Це означає, що ця продукція відповідає українським технічним нормам і стандартам і задовольняє очікуванням українських споживачів. Але, беручи до уваги низьку купівельну спроможність українських споживачів, навряд чи можна стверджувати про значне підвищення імпорту товарів з боку країн ЄС.

По-четверте, Україна, через перехід на нові стандарти, може втратити свої постійні ринки збуту в Євразійському економічному союзі (ЄврАзЕС). В ЄврАзЕС діє «звичайна» система технічних та санітарних стандартів, яка є похідною від старої, ще радянської системи. На даний час в Україні ця система є джерелом корупції та бюрократії, усунувши яку бізнес буде мати змогу вкладати вивільненні кошти у, наприклад, модернізацію виробництва. Відповідно споживачі перестануть платити додаткові кошти. В ЄврАзЕС всі країни-члени угруповання мають єдині норми технічних та санітарних стандартів, яким керує наднаціональний орган. Але єдина уніфікована система не дає гарантії ввезення продукції як країнам-членам ЄврАзЕС, так і країнам, які не входять в ЄврАзЕС. Таким чином, Росія користується політичними мотивами для заборони ввезення певної продукції. Історичний досвід існування Митного Союзу та ЄврАзЕС вже нараховує кілька випадків заборони ввезення товарів з Білорусі до Росії. Наприклад, у жовтні 2014 р. Росія заборонила ввезення молочної та м'ясної продукції з Білорусі, аргументуючи це тим, що продукція білоруських виробників не відповідає російським фітосанітарним нормам. Хоча до цього продукція відповідала всім нормам. Але, оскільки Росія та Казахстан (Білорусь також планує стати членом СОТ) є членами СОТ, то в даному випадку у України є механізми впливу, які треба реалізовувати у рамках СОТ [11].

У серпні 2015 року Кабінет Міністрів України зробив ще один крок на шляху до імплементації технічних стандартів ЄС. Прийнято розпорядження № 844-р «Про схвалення Стратегії розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року». На даний час проходить реєстрація у міністерстві юстиції України. Таким чином, Україна отримала офіційно затверджену дорожню карту щодо реформування системи технічного регулювання. Через складнощі узгодження щодо харчових продуктів та їх безпеки Україна не отримала приблизно 50 млн. євро технічної допомоги від ЄС на модернізацію лабораторій та на інші необхідні речі [1].

Висновки. Перехід на технічні правила і стандарти Європейського Союзу в контексті створення всеосяжної зони вільної торгівлі буде супроводжуватися певними труднощами. Подолання цих труднощів буде на пряму залежати від української влади, від можливості та готовності вітчизняних виробників до структурних змін, а також від розуміння та готовності самих українців.

Впроваджуючи технічні стандарти ЄС, Україна бере на себе велику відповідальність та зобов'язання реформувати власну систему технічного регулювання. Дублюючи норми та вимоги щодо до товарів, які виробляються в Україні і які стримують та обмежують випуск продукції, буде скасовано. Таким чином кошти, що вивільняться, виробник буде вкладати, наприклад, в розвиток виробництва або підвищення зарплатні працівникам.

Адаптуючи національну систему технічних стандартів і правил до вимог ЄС, Україна надасть чіткий сигнал зарубіжним інвесторам. В Україні з'являться прості та зрозумілі для інвесторів правила гри, які діють у багатьох розвинутих країнах і це, в свою чергу, поліпшить інвестиційний клімат України.

Українська продукція, завдяки впровадженню європейських технічних норм та стандартів, отримає доступ не тільки на ринок ЄС, а і на ринки інших розвинутих країн, з якими ЄС має угоди про взаємне визнання результатів оцінки відповідності. Між ЄС та США буде створена Трансатлантична зона вільної торгівлі, а український виробник має скористатися можливостями такого угруповання.

Список використаної літератури

1. Кабінет Міністрів України, розпорядження №844р від 19. 08. 2015 року про «Стратегію розвитку системи технічного регулювання на період до 2020 року».

2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document;jsessionid=92F3367443C120648A8A50B0E9275CB7?id=56219>.
3. Угода про технічні бар'єри у торгівлі від 15. 04. 1994 р. // Офіційний вісник України від 12. 11. 2010 р., № 84.
4. Бояр А. О. Система технічних норм і стандартів ЄС у контексті європейської інтеграції України // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки – № 6, – 2008. – С.159-168.
5. Луценко Д. Перехід до технічних правил і стандартів ЄС: Міфи та реальність. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/07/18/7024271>.
6. Чого Чекати Україні від Майбутньої Торговельної Угоди з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/07/10/choho-chekaty-vid-uhody-y-es/>
7. Технічне регулювання в ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-+EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation/Technical+Regulation>.
8. Гармонізація технічного регулювання, стандартів та оцінки відповідності, Угода про оцінку відповідності та прийнятність промислових товарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ier.com.ua/ua/Ukraine_EU_project/materials/AA_title_4/barriers/harmonisation.
9. Європейська правда. Росія вимагає відкласти на 10 років перехід на техрегламенти ЄС. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/06/5/7034522>.
10. <http://www.ukrstat.gov.ua>
11. Guitton Jocelyn. What Can Ukraine Expect from the Forthcoming Trade Agreement with the EU. – 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://voxukraine.org/2015/07/01/what-%D1%81an-ukraine-expect-from-the-forthcoming-trade-agreement-with-the-eu>.
12. EUR-Lex the Official Journal of the European Union. – 2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008R0765>.

UKRAINE-EU COOPERATION IN TECHNICAL STANDARDS REGULATION

Shnyrkov O. O.

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance and Financial Economic Security of Ukrainian State University of Finance and International Trade.

Abstract. *Economic Association of Ukraine with the European Union means integration of the national economy to a single EU market without membership in the Union. Deep and comprehensive free trade agreement between Ukraine and the EU is characterized not only and not so much liberalization of mutual trade as regulatory convergence, systemic adaptation of the economic policy of Ukraine to standards and rules of the European Union.*

The implementation of the economic part of the Association Agreement between Ukraine and the EU actually means acquiring fundamental features of the European model of the social and economic development.

In terms of international trade liberalization average level of the tariff protection of manufactured goods in the EU for Ukraine is insignificant and hardly exudes the volume of trade. Therefore, the main barriers to trade in industrial goods with the EU are no import tariffs, namely technical barriers.

Key words: *standardization, technical barriers, the European Union, Association Agreement, a free trade zone.*

Referances

1. Cabinet of Ministers of Ukraine prescript № 844p from 19. 08. 2015 about «Strategy of Development of Technical Regulation for the period till 2020».
2. The Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union and its Member States, on the other hand [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccat-alog/document;jsessionid=92F3367443C120648A8A50B0E9275CB7?id=56219>.
3. Agreement on Technical Barriers to Trade on 15. 04. 1994 r. // Official bulletin of Ukraine of 12. 11. 2010 p., № 84.
4. Boyar A. The system of technical norms and standards of the EU in the context of European integration of Ukraine // Scientific Herald Volyn National University of Lesya Ukrainian – № 6, – 2008. – S. 159-168
5. Lutsenko D. Go to technical rules and standards of the EU: Myths and Reality. [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2014/07/18/7024271>.
6. What to expect from the upcoming Ukraine-EU Trade Agreement [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://voxukraine.org/2015/07/10/choho-chekaty-vid-uhody-y-es>.
7. Technical regulations in EU [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/Ukraine+-+EU+export-import+helpdesk+/Non-tariff+regulation/Technical+Regulation>.
8. The harmonization of technical regulations, standards and conformity assessment, the Agreement on Conformity Assessment and Acceptance of Industrial Products [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: http://www.ier.com.ua/ua/Ukraine_EU_project/materials/AA_title_4/barriers/harmonisation.
9. Russia demands to postpone for 10 years tehregulation transition to the EU. – 2015 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/06/5/7034522>.
10. <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Jocelyn Guitton. What Can Ukraine Expect from the Forthcoming Trade Agreement with the EU. – 2015 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://voxukraine.org/2015/07/01/what-%D1%81an-ukraine-expect-from-the-forthcoming-trade-agreement-with-the-eu>.
12. EUR-Lex the Official Journal of the European Union. – 2008 [Electronic resource]. – Rezhym dostupu: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32008R0765>.

СОТРУДНИЧЕСТВО УКРАИНЫ И ЕС В СФЕРЕ ТЕХНИЧЕСКОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Шнирков А. А.

Кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и финансово-экономической безопасности, Украинского государственного университета финансов и международной торговли.

Аннотация. *Экономическая ассоциация Украины с Европейским Союзом означает интеграцию национальной экономики страны в единый внутренний рынок ЕС без членства в Союзе. Углубленная и расширенная зона свободной торговли между Украиной и ЕС характеризуется не только и не столько либерализацией взаимной торговли, сколько регуляторной конвергенцией, системной адаптацией экономической политики Украины к стандартам и правилам Европейского Союза. Реализация положений экономической части Соглашения об ассоциации Украины с ЕС фактически будет означать приобретение страной фундаментальных признаков европейской модели социально-экономического развития.*

В условиях либерализации международной торговли, средний уровень тарифной защиты рынка промышленных товаров в ЕС для Украины незначительный и почти не влияет на объем торговли. Поэтому основными препятствиями в торговле промышленными товарами с ЕС, является не импортные тарифы, а именно технические барьеры.

Ключевые слова: *стандартизация, технические барьеры, Европейский Союз, соглашение об ассоциации, зона свободной торговли.*

УДК 339.98:339.54:327.2:327.8

СФЕРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ СИЛИ КРАЇНИ

Чугасєв О. А.

Кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. *Економічне суперництво, економічна експансія, економічна експлуатація, економічні санкції, економічні війни є сферами реалізації економічної сили. Економічне суперництво здійснюється у формі економічної агресії або у пасивній формі, не виходячи за рамки стандартної конкуренції в рамках вільного ринку. Економічна експансія характеризує результат реалізації економічної сили суто в економічній сфері. Економічна експлуатація передбачає перерозподіл частини доходів слабших країн на користь сильніших. Економічні санкції в широкому розумінні є конкретними інструментами або методами застосування економічної сили країною для досягнення різних цілей, а у вузькому сенсі є економічними інструментами покарання інших країн за їх правопорушення. Економічна війна є формою прояву активного економічного суперництва з використанням жорстких економічних засобів, які зазвичай виходять за рамки стандартної практики міжнародної економічної взаємодії між країнами.*

Ключові слова: *економічна сила, економічне суперництво, економічна експансія, економічна експлуатація, економічні санкції, економічні війни.*

Постановка проблеми. Реалізація економічної сили країни тісно пов'язана з суміжними поняттями, які можуть характеризувати відносини між країнами: економічне суперництво, економічна експансія, економічна експлуатація, економічні санкції, економічні війни. Але вони не тотожні, а відносини економічної сили не зводяться повністю до жодного з них – це лише сфери де вона може бути реалізована.

Мета статті полягає у визначанні основних сфер реалізації економічної сили.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі сфери реалізації економічної сили знайшли своє відображення у наукових дослідженнях.

Н. В. Резнікова розглядає поняття економічної експансії – це «одна з форм зовнішньої політики держав, спрямована на розширення сфери економічного впливу шляхом захоплення нових ринків збуту, сфер впливу, джерел сировини». Вона може проводитися й на рівні фірм для витіснення інших фірм, захоплення ринків збуту та ресурсної бази [1]. Н. В. Резнікова також протиставляє термін економічна агресія (вона здійснюється за допомогою санкцій, викликана переважно політичними причинами та застосовується часто до держав-«ізгоїв») і економічна експансія (вона носить прихований характер; здійснюється за допомогою вивезення капіталу, демпінгу, валютної політики; викликана переважно економічними причинами з метою одержання економічної вигоди та завоювання нових ринків [1]). Вона виділяє такі складові економічної експансії:

- фінансова, яка здійснюється за рахунок використання фінансових ресурсів: активно – шляхом захоплення фінансово-кредитної системи країни, знищуючи економічну незалежність країни; або пасивно – через тиск борговими зобов'язаннями, прив'язку економіки країни до донорства;
- трудова, яка здійснюється за рахунок створення залежності економіки від використання робочої сили іншої країни: пасивно – через повільне наповнення ринку праці ро-

бітниками іншої країни лише для тимчасового заробітку, що може поліпшити стан економіки та соціального клімату країни проходження; або активно – через наповнення країни іноземцями, що переїжджають до неї на постійне місце проживання, що призводить до підпорядкування економіки та політики іншої країни інтересам країни походження;

- товарна, яка здійснюється за рахунок заповнення внутрішніх ринків однієї країни товарами з іншої країни, особливо, за відсутності альтернативних джерел постачання [1].

М. В. Леденева зазначає, що в рамках економічної експлуатації перелив доданої вартості на користь сильніших країн відбувається у формі нееквівалентного обміну результатами та факторами виробництва, переміщення виробництва і заміщення національного виробництва імпортом. В основі цього лежить сировинна спеціалізація, пов'язана з вичерпанням природних ресурсів, відставанням у технологіях, заниженим валютним курсом, боргова проблема, зв'язані кредити, використання у міжнародних розрахунках валют лише країн-лідерів, трансфертні ціни [2].

Н. Осокіна використовує термін світосистемна рента як інструмент перерозподілу капіталу, який є додатковими доходами центру світової економічної системи внаслідок його монопольного становища. Вона виникає через те, що держави центру та міжнародна система стримують вільний ринок, інституціоналізують та охороняють власні переваги [3].

Як зазначають Г. Хафбауер, Дж. Шотт, К. Еліот та Б. Оугг санкції – це навмисна ініційована урядом відмова чи загроза відмови від звичайних торговельних або фінансових відносин [4]. Р. Пейп відділяє поняття економічних санкцій від торговельних війн і економічної боротьби (всі три поняття розглядаються як способи економічного тиску) і вказує, що санкціями досягаються політичні, а не економічні цілі [5]. Близько до сфери економічних санкцій розглядає термін економічна сила В. М. Шумілов. Він розглядає економічну силу в аспекті міжнародного правопорушення і в аспекті заходів проти міжнародних правопорушень [6].

Згідно М. Доксі, економічні санкції – це засоби економічного покарання, впроваджені, як декларується, внаслідок недотримання об'єктом санкцій міжнародних стандартів чи зобов'язань [7]. Ще більш вузьке тлумачення терміну економічна санкція передбачає, що це не будь-який примусовий економічний захід, а лише той, який здійснюється міжнародними організаціями у відповідь на протиправне діяння з боку цільової держави. Подібні заходи з боку держав називаються не санкціями, а заходами у відповідь [8]. Д. Болдуін, навпаки, розуміє санкції більш широко і допускає використання санкцій як для досягнення політичних, так і економічних цілей, виділяє позитивні та негативні санкції [9].

Як визначає А. С. Шнипко, «економічна війна – це сукупність економічних, правових та адміністративних дій, спрямованих проти економіки супротивника», вона є складовою більш широкого явища економічного суперництва, перш за все, держав [10, с.103-104].

Іноді також використовується поняття геоекономічна війна, яка може мати більш тривалий та не такий явний характер. К. Д. Савчук говорить, що це «боротьба за вигідні регіональні позиції та ринки збуту в світовій економіці без застосування військової сили» [11]. Е. Кочетов її визначає як: «нанесення шкоди невійськовими методами за заздалегідь спланованою стратегією оперування у геоекономічному просторі з використанням високих геоекономічних технологій». До особливостей такої війни він відносить безкровність, невидимість, відсутність руйнувань, стратегію непрямих дій. Її мета перелив національного доходу противника у світовий дохід і недопущення його до перерозподілу світового доходу [12].

Проте зв'язок цих явищ з поняттям економічної сили країни залишається недостатньо висвітленим.

Основні результати дослідження. В найбільш широкому сенсі економічна сила реалізується в процесі *економічного суперництва*. Це поняття фіксує наявність протилежних економічних інтересів у різних країн, і є атрибутом стану відносин між декількома країнами, а не однієї країни. Воно може проявлятися у активній формі у випадку застосування жорстких засобів з боку держави або інших суб'єктів економічної влади в країні (наприклад, впливовими на рівні своєї країни фірмами та їх об'єднаннями) або у пасивній формі, не виходячи за рамки стандартної конкуренції в рамках вільного ринку.

Економічна експансія. Вона є результатом реалізації економічної сили та економічного суперництва. Фактично це той випадок, коли економічні цілі посилення рівня впливовості країни досягаються економічними та іншими засобами. Якщо економічний розвиток розглядається як ціль безвідносно результатів інших країн, то у випадку економічної експансії йдеться про посилення економічних позицій порівняно з суб'єктами інших країн, навіть й в умовах загальносвітового економічного спаду. Економічна експансія характеризує результат реалізації економічної сили, але суто в економічній сфері, а не в політичній, військовій, культурній тощо. При цьому не обов'язково застосовуються навмисні та явні засоби економічного тиску.

Економічна експлуатація. Вона передбачає перерозподіл частини доходів слабших країн на користь сильніших. З іншого боку, іноді може відбуватися зворотна експлуатація слабших країн сильних, наприклад за рахунок споживання глобальних або колективних суспільних благ (наприклад міжнародна безпека) до яких мають доступ всі країни [13].

Економічні санкції. В широкому розумінні в економічному дискурсі вони є конкретними інструментами або методами застосування економічної сили країною, які націлені на створення витрат відмови для об'єкта застосування сили. В їх основі також лежить нерівномірний розподіл економічної сили. В політичному дискурсі економічні санкції – це інструмент для досягнення політичних цілей. У юридичному ж дискурсі економічні санкції можуть розглядатися достатньо вузько – як інструменти покарання інших країн за їх правопорушення. Але для цілей аналізу терміну економічна сила нас цікавить найбільш широке тлумачення економічних санкцій.

Інструменти застосування економічної сили можуть мати позитивний, негативний та змішаний характер. Тому ми передбачаємо, що економічні санкції можуть мати форму більш жорсткого ставлення відносно статус-кво або ненадання преференцій порівняно зі статус-кво.

До негативних економічних санкцій відносять, зокрема такі: експортні та імпорتنі тарифи або інші торговельні обмеження, торговельні бойкоти та ембарго, інвестиційні обмеження, заморожування та конфіскація активів, обмеження на подорожі, заморожування преференційного режиму, урізання допомоги [14], повернення допомоги, оподаткування [15, с. 452], антидемпінгові процедури [16], відмова в участі у економічних співтовариствах або міждержавних технічних системах і програмах, відмова у допуску для човнів у прибережні економічні зони [17], технологічна блокада [18], підняття цін на важливі для економіки країни-об'єкта сили товари.

До інструментів позитивної мотивації (відмову у застосуванні яких можливо розглядати як економічні санкції) відносять такі: сприятливий режим торгівлі; кредитування; прямі інвестиції; трансфер технологій, методів управління, маркетингу [16]; режим найбільшого сприяння; преференційні квоти; страхування; гранти; гарантії інвестицій; субсидовані закупівлі [15, с. 451]; поставки енергоносіїв за пільговими цінами [19]; допомога

силам в іншій країні, які прямо підтримують політику країни-донора або підтримують ідеї та політику, яка непрямим шляхом є в інтересах країни-донора [20, с. 6]; демонстрація позитивних прикладів (проекти, добробут громадян тощо) [us-economic-power2.htm]; перспективи членства у СОТ, зонах вільної торгівлі, митних союзах [10, с. 110] або економічних союзах.

В широкому розумінні всі інструменти державного економічного регулювання можуть розглядатися як інструменти економічної сили. Але не тільки державного регулювання. Значна частина повноважень у прийнятті рішень належить недержавним суб'єктам. Тому інструменти обмежувачої ділової практики приватної компанії, яка має монополічне або олігополічне становище, на зовнішніх ринках також можуть розглядатися у цій площині.

Економічна війна. На нашу думку, економічна війна є формою прояву активного економічного суперництва з використанням жорстких економічних засобів, які зазвичай виходять за рамки стандартної практики міжнародної економічної взаємодії між країнами, та є частковим, найбільш радикальним, випадком застосування економічної сили.

До засобів впливу держави на суперника в умовах економічної війни відносять такі: торговельна дискримінація; економічний бойкот; ембарго; блокада; превентивна закупівля товарів; розлад фінансово-кредитної системи суперника; відмова у кредитуванні; нееквівалентний обмін товарами та послугами; валютні експансії; енергетичні блокади; вимотування економіки за допомогою гонки озброєнь [10, с. 49, 108, 140-141, 144], штучне моральне застарювання озброєння і культивування конфліктів для розширення ринку озброєння [12]; економічна і фінансова експансія для руйнування національної економіки, знецінення національного економічного середовища, деіндустріалізації та дезорганізації виробництва, встановлення залежності від зовнішніх кредитів та інвестицій; деградація людського капіталу внаслідок скорочення витрат на науку, культуру, освіту, охорону здоров'я, розповсюдження шкідливих звичок; розповсюдження вигідної для ініціатора агресії економічної ідеології, культури збагачення і надмірного гедонізму; підкуп еліти [2].

Тобто сюди відносяться економічні санкції у явному вигляді, а також методи, які часто не відносять до економічних санкцій з боку держав-суб'єктів застосування економічної сили, які зовні можуть не виглядати як засоби ведення економічної війни та щодо яких важко однозначно сказати, чи має місце економічна війна або негативні наслідки є результатом дії стихійних ринкових сил (наприклад, нееквівалентний обмін, валютна експансія, розлад фінансово-кредитної системи).

Економічні війни також можуть проводитися не на державному рівні, а на рівні ТНК і ТНБ (або національних компаній, які є активними експортерами), що можуть: проводити обмежувальну практику, недобросовісну конкуренцію; валютні махінації; виторговувати понаднормативні пільги; лобіювати впровадження антиробітничого законодавства; зловживати використанням прав на інтелектуальну власність для створення бар'єрів на входження до ринку; вступати в унію з органами влади, фінансувати політичні еліти, консультувати владу в своїх інтересах; підкупати засоби масової інформації; вдаватися до промислового шпигунства в науково-технічній, технологічній сфері, сфері витрат, маркетингу та реклами; займатися фальсифікацією продукції конкурентів; маніпулювати з діловою звітністю; обманювати споживачів [10, с. 165-166, 169, 184]; проводити потужну рекламну кампанію; визначати обсяги та номенклатуру виробництва технологічно пов'язаних фірм [21, с. 136-143]; зловживати трансферним ціноутворенням.

Держава і ТНК можуть діяти спільно. Батьківські країни можуть фінансувати операції ТНК, страхувати їх інвестиції, захищати інтереси у випадку конфліктів, ставити їм на

службу органи розвідки. ТНК доповнюють у свою чергу арсенал впливу своїх держав поряд з дипломатією, армією, розвідкою [10, с. 169].

Висновки. Розглянуті нами сфери реалізації економічної сили можуть по різному оцінюватися. На нашу думку, терміни економічне суперництво і економічні санкції, як правило, несуть умовно позитивне смислове навантаження (крім у країні-об'єкті санкцій), економічна експансія – умовно нейтральне, а економічний примус, експлуатація, економічна війна та агресія – негативне. Але в усіх цих випадках відбувається використання економічної сили, легітимне чи нелегітимне. Подальші дослідження можуть визначити ефективність та результати реалізації економічної сили у вказаних сферах.

Список використаної літератури

1. Резнікова Н. В. Економічна експансія в умовах становлення нового каркасу міжкраїнової взаємодії / Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин : зб. наук. пр. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка. Ін-т міжнар. відносин, 2012. – Вип. 111 (Ч. 2). – С. 90-100.
2. Леденева М. В. Геоэкономическая политика в условиях глобального перераспределения национальных богатств: защита и наступление / М. В. Леденева // Известия Волгоградского государственного технического университета: меж-вуз. сб. науч. ст. № 16 (Серия «Актуальные проблемы реформирования российской экономики (теория, практика, перспектива)». – Вып. 14). – Волгоград: ВолгГТУ, 2012. – С. 23-29.
3. Чекмарев В. В. Меняющаяся социальность: контуры экономики / В. В. Чекмарев // Регионы в условиях неустойчивого развития : материалы международной научн. конф. «Регионы в условиях неустойчивого развития» (Шарья – Кострома, 1–3 ноября 2012 г.) : в 2 т. – Т. 2. – Кострома: КГУ им. Н. А. Некрасова, 2012. – С. 206-220.
4. Hufbauer G. Economic Sanctions Reconsidered / G. C. Hufbauer, J. J. Schott, K. A. Elliott, V. Oegg. – Washington D. C. : Peterson Institute, 2007. – 233 p. – P. 3. – Цит. за: Седляр Ю. О. Теоретичні засади дослідження економічних санкцій як інструменту зовнішньої політики держави / Ю. О. Седляр // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 131. Вип. 118. Політологія. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 152-156.
5. Pape R. Why Economic Sanctions Do Not Work / Robert A. Pape // International Security. – Vol. 22. – № 2. – Sep. 1997. – P. 90-136.
6. Шумилов В. М. Международное публичное экономическое право / В. М. Шумилов [Электронный ресурс]. – Всероссийская академия внешней торговли, Издательство «НИМП», 2001. – Режим доступа: <http://bibliotekar.ru/mezhdunarodnoe-pravo-4/index.htm>.
7. Doxey M. International Sanctions in Contemporary Perspective / Margaret Doxey. – Basingstoke [England] : Macmillan, 1987. – 175 p. – P. 4. – Cited by: Economides C., Wilson P. The Economic Factor in International Relations / Spyros Economides, Peter Wilson. – London, New York: I. B. Tauris Publishers, 2001. – 227 p.
8. Латыпов К. Экономические санкции в международном праве: некоторые вопросы теории и практики применения / Ким Латыпов [Электронный ресурс] // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 1998. – № 2. – С. 56-61. – Режим доступа: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/30426>.
9. Baldwin D. Economic Statecraft / David Allen Baldwin. – Princeton: Princeton University Press, 1985. – 424 p. – P. 6. – Цит. за: Седляр Ю. О. Теоретичні засади дослідження економічних санкцій як інструменту зовнішньої політики держави / Ю. О. Седляр // Нау-

- кові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 131. Вип. 118. Політологія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 152-156.
10. Шнышко А. С. Экономические войны: истоки, формы, цели, проблемы, перспективы. – К. : Генеза, 2007. – 376 с.
 11. Савчук К. Д. Транснаціональне суперництво в глобальному економічному розвитку / К. Д. Савчук // Вісник КНУТД. – 2012. – № 5. – С. 331-335.
 12. Кочетов Э. Гуманитарные категории в глобальном измерении («справедливость» и её интерпретация в геоэкономическом смысле) / Эрнест Кочетов // Безопасность Евразии. – 2007. – № 2. – С. 313-343.
 13. Акерман Е. Н. Актуальные проблемы интеграции России в мировое экономическое пространство / Е. Н. Акерман // Вестник Томского государственного университета. – 2008. – № 313. – С. 130-134.
 14. Büthe T. Lecture 15. Wielding Economic Power: Economic Sanctions & Foreign Aid [Electronic resource]. – Duke University PS 93 Guest Lecture, Fall 2009. – 36 p. – Mode of access. – http://people.duke.edu/~buthe/downloads/teaching/Buthe_PS93F09_EconomicPower.pdf
 15. Kunz D. B. When Money Counts and Doesn't / Diane B. Kunz / Diplomatic History. – October 1994. – Vol. 18. – № 4. – P. 451-462.
 16. Давыдов Ю. Понятие «жесткой» и «мягкой» силы в теории международных отношений [Электронный ресурс] / Юрий Давыдов // Международные процессы. – 2004. – Том 2. – № 1 (4). – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/four/006.htm>.
 17. Савялов Р. В. Фактор силы в международных отношениях как проблема международной политической теории [Электронный ресурс] / Рубен Валерьевич Савялов. – Режим доступа: <http://www.xserver.ru/user/fsvmo>.
 18. Михайлов Е. Е. Принципы обеспечения международной безопасности в топливно-энергетическом комплексе мировой экономики / Е. Е. Михайлов // Балтийский экономический журнал. – 2011. – № 2 (6) . – С. 172-181.
 19. Мухаметов Р. С. Национальные интересы России на постсоветском пространстве: сущность и основные средства реализации : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Р. С. Мухаметов; Урал. гос. ун-т им. А. М. Горького. – Екатеринбург, 2009. – 20 с.
 20. Treverton G. F. Measuring National Power: Conference Proceedings / Gregory F. Treverton, Seth G. Jones. – Santa Monica, CA, Arlington, VA, Pittsburgh, PA : RAND National Security Research Division, 2005. – xii, 21 p.
 21. Дементьев В. В. Власть: экономический анализ. Основы экономической теории власти: Монография. – Донецк : Каштан, 2003. – 200 с.

AREAS OF NATIONAL ECONOMIC POWER USE

Chugaiev O. A.

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of World Economy and International Economic Relations of Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *Economic rivalry, economic expansion, economic exploitation, economic sanctions, and economic wars are areas of economic power use. Economic rivalry can take form of economic aggression or can be in a passive form within normal competition under free market economy. Economic expansion marks the result of economic power use specifically in economic area. Economic exploitation means redistribution of income from weaker countries to stronger ones. In a broad sense economic sanctions are specific instruments of using economic power to*

reach various goals of a country, in a narrow sense they are economic instruments to punish the target countries for their violation of law. Economic war marks an active economic rivalry with use of severe economic measures, which usually beyond the normal practice of international economic interaction between countries.

Key words: *economic power, economic rivalry, economic expansion, economic exploitation, economic sanctions, economic wars.*

Referances

1. Reznikova N. V. Ekonomichna ekspansiia v umovakh stanovlennia novoho karkasu mizhkraiinovoi vzaiemodii / N. V. Reznikova // Aktualni problemy mizhnarodnykh vidnosyn: Zbirnyk naukovykh prats. – Vyp. 111 (Ch.II). – K. : Kyivskii natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Instytut mizhnarodnykh vidnosyn, 2012. – S. 90-100.
2. Ledeneva M. V. Geoekonomicheskaya politika v usloviyakh globalnogo pereraspredeleniya natsionalnykh bogatstv: zashchita i nastupeniye / M. V. Ledeneva // Izvestiya Volgogradskogo gosudarstvennogo tekhnicheskogo universyteta: mezh-vuz. sb. nauch. st. № 16 (Seriya «Aktualnyye problem reformirovaniya rossiyskoy ekonomiki (teoriya, praktika, perspektiva)» – Vyp. 14). – Volgograd : VolgGTU, 2012. – S. 23-29.
3. Chekmarev V. V. Meniyushchayasya sotsialnost: kontury ekonomiki / V. V. Chekmarev // Regiony v usloviyakh neustoychivogo razvitiya : materialy mezhdunarodnoy nauchn. konf. «Regiony v usloviyakh neustoychivogo razvitiya» (Sharya – Kostroma, 1-3 noyabrya 2012 g.) : v 2 t. – T. 2. – Kostroma : KGU im. N. A. Nekrasova, 2012. – S. 206-220.
4. Hufbauer G. Economic Sanctions Reconsidered / G. C. Hufbauer, J. J. Schott, K. A. Elliott, B. Oegg. – Washington D. C. : Peterson Institute, 2007. – 233 p. – P. 3. – Cited by: Sedliar Yu. O. Teoretychni zasady doslidzhennia ekonomichnykh sanktsii yak instrument zovnishnioii polityky derzhavy / Yu. O. Sedliar // Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyi zhurnal. – T. 131. Vyp 118. Politolohiia. – Mykolaiiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2010. – S. 152-156.
5. Pape R. Why Economic Sanctions Do Not Work / Robert A. Pape // International Security. – Vol. 22. – № 2. – Sep. 1997. – P. 90-136.
6. Shumilov V. M. Mezhdunarodnoye publichnoye parvo / V. M. Shumilov [Electronic resource]. – Vserossiyskaya akademiya vneshney torgovli, Izdatelstvo «NIMP», 2001. – Mode of access: <http://bibliotekar.ru/mezhdunarodnoe-pravo-4/index.htm>.
7. Doxey M. International Sanctions in Contemporary Perspective / Margaret Doxey. – Basingstoke [England] : Macmillan, 1987. – 175 p. – P. 4. – Cited by: Economides C., Wilson P. The Economic Factor in International Relations / Spyros Economides, Peter Wilson. – London, New York : I. B. Tauris Publishers, 2001. – 227 p.
8. Latypov K. Ekonomicheskiiye sanktsii v mezhdunarodnom prave: nekotoryye voprosy teorii i praktiki primeneniya / Kim Latypov Лагыпов К. Ekonomicheskyye sanktsyyi v mejdunarodnom prave: nekotoryie noprosy teorii I praktiki primeneniia / Kim Latypov [Electronic resource]. // Belorusskiy zhurnal mezhdunarodnogo prava I mezhdunarodnykh otnosheniy. – 1998. – № 2. – S. 56-61. – Mode of access: <http://elib.bsu.by/handle/123456789/30426>.
9. Baldwin D. Economic Statecraft / David Allen Baldwin. – Princeton: Princeton University Press, 1985. – 424 p. – P. 6. – Cited by: Sedliar Yu. O. Teoretychni zasady doslidzhennia ekonomichnykh sanktsii yak instrument zovnishnioii polityky derzhavy / Yu. O. Sedliar // Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyi zhurnal. – T. 131. Vyp 118. Politolohiia. – Mykolaiiv: Vyd-vo ChDU im. Petra Mohyly, 2010. – S. 152-156.
10. Shnyupko A. S. Ekonomicheskiiye voyny: istoki, formy, tseli, problem, perspektivy. – K.: Henesa, 2007. – 376 s.
11. Savchuk K. D. Transnatsionalne supernytstvo v hlobalnomu ekonomichnomu rozvytku / K. D. Savchuk // Visnyk KNUTD. – 2012. – № 5. – S. 331-335.
12. Kochetov E. Gumanitarnyye kategorii v globalnom izmerenii («spravedlivost» I yeye interpretatsiya v geoekonomicheskomy smysle) / Ernest Kochetov // Bezopasnost Yevrazii. – 2007. – № 2. – S. 313-343.
13. Akerman Ye. N. Aktualnyye problem integratsii Rossii v mirovoye ekonomicheskoye prostranstvo / Ye. N. Akerman // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2008. – № 313. – S. 130-134.
14. Büthe T. Lecture 15. Wielding Economic Power: Economic Sanctions & Foreign Aid [Electronic resource]. – Duke University PS 93 Guest Lecture, Fall 2009. – 36 p. – Mode of access. – http://people.duke.edu/~buthe/downloads/teaching/Buthe_PS93F09_EconomicPower.pdf.
15. Kunz D. B. When Money Counts and Doesn't / Diane B. Kunz / Diplomatic History. – October 1994. – Vol. 18. – № 4. – P. 451-462.

16. Davydov Yu. Ponyatiye «zhestkoy» I «myagkoy» sily v teorii mezhdunarodnykh otnoshenii [Electronic Resource] / Yuriy Davydov // Mezhdunarodnyye protsessy. – 2004. – Tom 2. – № 1 (4). – Mode of Access: <http://www.intertrends.ru/four/006.htm>.
17. Savyalov R. F. Faktor sily v mezhdunarodnykh otnosheniyakh kak problema mezhdunarodnoy politicheskoy teorii [Electronic Resource] / Ruben Valeryevich Savyalov. – Mode of Access: URL: <http://www.xserver.ru/user/fsvmo>.
18. Mikhaylov Ye. Ye. Printsypy obespecheniya mezhdunarodnoy bezopasnosti v toplivno-energeticheskom komplekse mirovoy ekonomiki / Ye. Ye. Mikhaylov // Baltiyskiy ekonomicheskii zhurnal. – 2011. – № 2 (6) . – S. 172-181.
19. Mukhametov R. S. Natsionalnyye interesy Rossii na postsovetskom prostranstve: sushchnost i osnovnyye sredstva realizatsii : avtoref. dis. ... kand. polit. nauk : 23.00.02 / R. S. Mukhametov; Ural. gos. un-t im. A. M. Gorkogo. – Yekaterinburg, 2009. – 20 s.
20. Treverton G. F. Measuring National Power: Conference Proceedings / Gregory F. Treverton, Seth G. Jones. – Santa Monica, CA, Arlington, VA, Pittsburgh, PA: RAND National Security Research Division, 2005. – xii, 21 p.
21. Dementiev V. V. Vlast: ekonomicheskii analiz. Osnovy ekonomicheskoy teorii vlasti: Monografiya / V. V. Dementiev. – Donetsk : Kashtan, 2003. – 200 s.

СФЕРЫ РЕАЛИЗАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ СИЛЫ СТРАНЫ

Чугаев А. А.

Кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры мирового хозяйства и международных экономических отношений Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. *Экономическое соперничество, экономическая экспансия, экономическая эксплуатация, экономические санкции, экономические войны являются сферами реализации экономической силы. Экономическое соперничество осуществляется в форме экономической агрессии или в пассивной форме, не выходя за рамки стандартной конкуренции в рамках свободного рынка. Экономическая экспансия характеризует результат реализации экономической силы только в экономической сфере. Экономическая эксплуатация предусматривает перераспределение части доходов более слабых стран в пользу более сильных. Экономические санкции в широком понимании являются конкретными инструментами или методами применения экономической силы странами для достижения различных целей, а в узком смысле являются экономическими инструментами наказания других стран за их правонарушения. Экономическая война является формой проявления активного экономического соперничества с использованием жестких экономических средств, которые обычно выходят за рамки стандартной практики международного экономического взаимодействия между странами.*

Ключевые слова: *экономическая сила, экономическое соперничество, экономическая экспансия, экономическая эксплуатация, экономические санкции, экономические войны.*

УДК 339.972

НАДНАЦІОНАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ В ЄС

Корнєєва Ю. В.

Кандидат економічних наук, асистент кафедри міжнародних фінансів Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Анотація. Одним з ключових елементів політики Європейського Союзу в сфері конкуренції є надання певних гарантій щодо забезпечення рівних прав та однакових правил для всіх європейських компаній на внутрішньому ринку, що передбачає проведення контролю щодо надання державної допомоги підприємствам з державною формою власності, направлене на мінімізацію викривлення ринку, що є наслідком державних фінансових інтервенцій. Процес прийняття та виконання рішень в рамках традиційних міждержавних структур розтягується в часі, а досить часто і зовсім не приводить до потрібного результату через незгоду хоча б однієї з країн, що беруть участь в процесі. Беручи до уваги ступінь розбіжностей в розумінні правильних рішень, з позиції їх відповідності національним інтересам, досягнення консенсусу – вкрай складний і копіткий процес. Країни ЄС раніше за інших усвідомили необхідність переходу на нову наднаціональну систему регулювання. Правила державної допомоги Європейського Союзу регулюють розміри державної допомоги компаніям з державною формою власності, що може мати негативний вплив на конкуренцію між державами-членами. Державний сектор завжди був важливим елементом економічної системи у багатьох країнах, у тому числі розвинутих ринкових економіках. Економічний зміст державної власності в умовах ринкової економіки має двоїстий характер, цей аспект визначає всю систему суперечностей, пов'язану з використанням державної власності. З одного боку, держава повинна сприяти ефективному функціонуванню приватного сектора, оскільки він є основоположним для економіки в цілому, а з іншого – держава зобов'язана забезпечити конкурентоспроможність підприємств державного сектору економіки як рівноправних суб'єктів ринку. Європейська комісія здійснює жорсткий контроль за дотриманням правил надання державної допомоги, що є одним з важливих елементів наднаціонального механізму управління підприємствами державного сектору в ЄС.

Ключові слова: державне підприємство, наднаціональний механізм управління, інституту регулювання, Європейська Комісія, державна допомога.

Постановка проблеми. В ЄС наднаціональний механізм – головний інструмент європейської інтеграції. Наднаціональний варіант врегулювання проблем міждержавної взаємодії – це домовленість набагато більш високого порядку, в деякій мірі це вимушений захід в умовах зростаючої взаємозалежності економік країн Європейського Союзу. Якщо виходити з того, що силовий тиск є неприйнятним, а інтереси держав в якійсь з областей занадто різні для того, щоб прийняти рішення, то традиційний шлях досягнення компромісу може розтягнутися на багато років [5]. Відсутність ефективного механізму перешкоджає розвитку компанії. Водночас держава втрачає контроль над економікою в результаті розвитку тенденції зміцнення наднаціональних елементів у міжнародному регулюванні.

Існують різні погляди на роль держави в економіці, які різняться залежно від країни та особливостей роботи різних політичних систем. Проте досвід проведених реформ державного сектору засвідчує необхідність чіткого відокремлення функцій держави, а саме – регулюючої ролі держави, перш за все, ролі соціального регулятора, що задає економічні «правила гри»; та ролі держави як власника підприємства, що володіє і розпоряджається державним капіталом і бере участь нарівні з приватним капіталом в господарському обороті, особливо в конкурентних галузях з метою уникнення конфліктів інтересів. Аналіз досвіду розвинутих країн, які вже запровадили сучасні підходи до корпоративного управління державними підприємствами, доводить, що запровадити реформи у даній галузі є досить важкою. Головна проблема полягає в пошуку балансу між обов'язком держави виконувати функції власника: призначення та вибір членів ради директорів тощо і в той самий час стримування від надмірного політичного втручання в керівництво компанією. Іншою важливою проблемою є створення однорідного конкурентного середовища на ринках, де приватні компанії можуть конкурувати з державними підприємствами, і що держава не буде викривляти конкуренцію через свої повноваження та методи впливу. Зазвичай уряди пропонують своїм державним підприємствам підтримку трьома основними напрямками, а саме – пряме надання фінансової підтримки, преференції у отриманні замовлень у сфері державних закупівель та інші пільги, що створюватимуть вкрай сприятливі умови для розвитку державних компаній на ринку, проте, водночас дискримінують конкурентів.

Модернізація механізмів управління підприємствами державного сектора пов'язана з певними соціально-економічними змінами у країнах, що виникають внаслідок зрушень як у внутрішньому так і у зовнішньому середовищі, в якому діють компанії. Система управління має адекватно та вчасно реагувати на зовнішні виклики та шоки для пристосування до нових умов роботи з метою забезпечення ефективної роботи підприємства. Водночас у країнах Європейського Союзу з'являється ще один рівень регулювання діяльності компаній з державною формою власності – наднаціональний, що ще більше ускладнює процес розробки ефективної системи управління. Адже державні компанії мають відповідати не лише двом звичним рівням – національному та міжнародному (діяти у правовому полі, вчасно сплачувати податки тощо), а ще і третьому, наднаціональному, який фактично відображає інтеграційні процеси та передбачає дотримання правил та вимог до всіх державних компаній, що діють на теренах ЄС.

Мета статті – проаналізувати особливості функціонування наднаціонального механізму управління підприємствами державного сектору в ЄС.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми у сфері управління державним майном та державними підприємствами досліджували такі зарубіжні дослідники, як Дж. Гелбрейт, К. Ерроу, Х. Кассім [21], А. Ноув, Дж. Сакс, Дж. Стігліц, Дж. Тобін, М. Фрідман та ін. Велику увагу аналізу наднаціонального механізму як фактору розвитку економічної інтеграції в країнах Європейського Союзу у своїх роботах приділяв Зуєв В. М. [5; 8]. Питаннями підвищення ефективності управління державною власністю у корпоративних структурах займалися Грицяк І. А. [3], Геєць В. М., Биков Р. Ю., Кужель М. Ю., Попова О. А. [13], Сафронова О. М. та інші.

Основні результати дослідження. В результаті глобалізації ринків у більшості галузей, змін технології і лібералізації багатьох інфраструктурних секторів часто виникає необхідність в реорганізації чи реструктуризації державного сектора. У більшості країн під впливом глобалізації відбувається зміна соціально-економічних орієнтирів, а загальнонаціональні завдання відходять на другий план. Глобалізація призвела до того, що жодна

держава не в змозі існувати без активної взаємодії з міжнародною системою. Поглиблення взаємозалежності держав обмежує їх свободу вибору в області як зовнішньої, так і внутрішньої політики.

До Другої Світової війни багатостороннє наднаціональне регулювання міжнародних економічних відносин не було поширене через відсутність відповідної інфраструктури, регулюючих інститутів, відповідно мова не йшла і про наднаціональні механізми регулювання діяльності підприємств державного сектора. На сьогоднішній день структурою наднаціонального типу є Європейський Союз, який в особі своїх головних органів – Європейської ради, Європейського парламенту, Ради Європейського Союзу та Європейської Комісії, уповноважений створювати правила-регламенти і директиви, обов'язкові для країн-членів, які детально прописують правила та норми роботи компаній, що знаходяться у повній або частковій державній власності.

Незважаючи на те, що проблема визначення ефективних методів реалізації національних політик у контексті європейського управління є предметом постійної уваги національних урядів, а методи європейського управління визначаються значною мірою особливостями кожної окремої держави-члена Європейського Союзу, останнім часом ваги набирають інституції ЄС наднаціонального рівня. Як зазначає Грицак І. А., внаслідок цього державно-управлінська система ЄС характеризується не ієрархічним чи мажоритарним процесами прийняття рішень, а домінуванням переговорної системи прийняття рішень, за якої незалежні і водночас взаємозалежні актори досягають взаємовигідного консенсусу [3].

Механізм управління державними підприємствами також можна розглядати на трьох рівнях, а саме – національному, міжнародному (міждержавному) та наднаціональному (виникає під час інтеграційних процесів).

Управління підприємствами державної форми власності в умовах ринкової економіки на національному рівні включає систему державних заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, що здійснюються з метою стабілізації та розвитку економіки країни назагал, адаптації існуючої соціально-економічної системи до мінливих умов впливу зовнішнього середовища, наприклад зміни кон'юнктури на світових ринках. Водночас в розвинутих ринкових країнах застосування методів державного регулювання поєднується з механізмами ринкового саморегулювання. Активна роль держави обумовлена виникненням зовнішніх чинників, які є закономірними наслідками функціонування ринку. Вільний ринок нездатний виступати єдиним ефективним інструментом регулювання суспільного виробництва, обумовлюючи тим самим необхідність державного регулювання економіки. Логічне з'єднання ринкового та державного регулювання в сучасному світі є основою стабільного соціально-економічного розвитку. На національному рівні механізм управління державними підприємствами передбачає виконання державою певного набору функцій, серед яких можна виділити стратегічне планування діяльності компанії, що передбачає визначення основних цілей, напрямків та пріоритетів в розвитку підприємств державної форми власності. Виконання нормативної функції передбачає встановлення з допомогою законодавчих актів і нормативів певних правил діяльності господарюючих суб'єктів державної форми власності, тобто створення певного правового клімату. Соціальна функція передбачає регулювання соціально-економічних відносин, передбачає створення системи соціального захисту населення і дає можливість вирішення екологічних проблем суспільства, створення суспільних благ і товарів за допомогою державних підприємств. Контролююча функція передбачає державний нагляд і контроль над законністю, виконанням екологічних стандартів тощо.

Методи управління державними підприємствами на національному рівні істотно відрізняються для об'єктів державної власності, що належать у повному обсязі державі як власнику на правах володіння і розпорядження; та для об'єктів загальної (змішаної) власності, що належать державі частково. Останнім часом простежується дуже негативна тенденція в управлінні державними підприємствами в Україні, коли держава, навіть маючи на руках контрольний пакет акцій, у багатьох випадках виявляється в ролі номінального (пасивного) власника, дозволяючи іншим акціонерам (виключно в їх власних інтересах) здійснювати повний контроль за діяльністю державних підприємств. Для того щоб держава отримувала реальні дивіденди на свої акції, а також мала гарантії щодо зниження ризику розпродажу майна акціонерних товариств з часткою участі держави необхідно внести зміни до чинного законодавства, а також прийняти внутрішньо-корпоративні нормативні акти, що регулюють порядок розпорядження майном. З метою формування ефективного інституту представників держави в акціонерних товариствах їх призначення слід здійснювати на засадах широкого конкурсного відбору [13]. На національному рівні управління державними компаніями у країнах ЄС така проблема відсутня. Оскільки нормативно-правова база європейських країн відповідає міжнародним нормам, можна говорити і про відповідність системи регулювання на міжнародному рівні. Розглянемо більш детально наднаціональний механізм управління державними підприємствами у країнах Європейського Союзу.

Наднаціональний механізм в міжнародному регулюванні – це система правил і процедур, порядок функціонування міжнародної організації, схвалений державами, та за їх згодою виходить з-під національного контролю в тій мірі, яка заздалегідь визначається міжнародними угодами. В ЄС, де наднаціональний механізм активно застосовується, багато дослідників часто маскують сутність процесу, оскільки більша частина населення країн-членів негативно ставиться до втрати національного суверенітету. Замість «передачі національних суверенних прав на наднаціональний рівень», використовується термін «shared sovereignty» або «суверенітет, що спільно розділяється». Хоча інтеграція спочатку передбачала обмеження суверенітету держав-членів, ініціатори ЄС визнали недоцільним акцентувати наднаціональний характер Співтовариства. Термін «наднаціональний» не фіксується в жодному з установчих та базових документів ЄС. Це ускладнює виявлення об'єктивної картини застосування наднаціонального механізму [8, с. 5].

Насправді можна констатувати спроби все більш частого використання елементів наднаціонального поведінки і в діяльності глобальних міжнародних інститутів. Інституційні утворення є інструментом зовнішньоекономічної політики, основою формування процесів господарювання в економічній системі будь-якої країни. Такі погляди дозволили сформувати в країнах Західної Європи та США новий напрям економічної думки – «нову інституціональну економіку». Інститути розглядаються як сукупність правил та механізмів, що забезпечують виконання цих правил, а також як норми поведінки, які структурують взаємодії, що повторюються між людьми. Інститути, що виникають, формуються відповідно до ментальності та соціально – економічних особливостей, що притаманні суспільству [12]. «Інституційний механізм» ЄС є єдиним, тобто наднаціональними інститути ЄС одночасно здійснюють повноваження і в рамках інших Співтовариств (ЄОВС, Євратом), а також щодо питань, віднесених до нових структурних компонентів (так званих у західноєвропейській доктрині «стовпів») Союзу: загальній зовнішній політиці та політиці безпеки; співпраці в області правосуддя і внутрішніх справ [2].

Предметом дослідження сучасного інституціоналізму є поведінка господарюючих суб'єктів. Оскільки такі суб'єкти діють у певному інституційному середовищі, то аналіз

складових інституційного середовища дає змогу визначити стан розвитку національного ринку на міжнародному рівні. Якщо інституційне середовище створює стимули для ефективної організації виробничого процесу, то структура ринку матиме значні переваги, які забезпечать конкурентоспроможність галузі.

У вітчизняній та зарубіжній економічній літературі під поняттям «інститут» розуміють стереотипи мислення, суспільні звички, правила гри, обмеження і спрямування людських дій. Інститути – це сукупність формальних (зафіксованих у праві) та неформальних (зафіксованих у договорі, добровільно прийняті закони поведінки) спонтанних рамок, що структурують взаємодію індивідів в економічній, політичній і соціальній сферах [6, с. 6].

За Д. Норттом інститути – це «правила гри» в суспільстві, або, висловлюючись більш формально, створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми. Отже, інститути задають структуру спонукальних мотивів людської взаємодії – будь то в політиці, соціальній сфері або економіці. Інституційні зміни визначають те, як суспільства розвиваються у часі, і таким чином є ключем до розуміння історичних змін. Інститути включають в себе всі форми обмежень, створених людьми для того, щоб надати певну структуру людським взаєминам. Інститути неможливо побачити, відчутти, помацати і навіть виміряти. Інститути – це конструкції, створені людською свідомістю [9].

Ефективність економіки визначається інституціональним середовищем її розвитку. Інституційне середовище охоплює сукупність основоположних фінансових, політичних, соціально-правових правил та організацій, що визначають форму суспільного устрою і через формальні й неформальні обмеження (норми права, правила, постанови та добровільно прийняті норми поведінки, звичаї) регулюють поведінку суб'єктів економіки, тому й впливають на розвиток економічної системи суспільства. Важливим є те, що інституційне середовище формується на основі синергетичного ефекту взаємодії його складових, тому покращення цих складових сприяє формуванню інституційного середовища, яке є близьким до конкурентного.

Якщо проаналізувати діяльність інститутів системи ООН на протязі останнього часу, то постійно простежуються факти прояву тих чи інших наднаціональних елементів у глобальній системі управління [1]. Державне управління зажди здійснюється шляхом впливу керуючої підсистеми на підпорядковану підсистему, на яку спрямоване управління, засобами інформаційних сигналів і технологій реалізації управлінських рішень.

Шляхи залучення коштів компаніями державного сектору на розвиток та модернізацію такі самі як і у приватних компаній, за виключенням можливості фінансування з державного бюджету (прямого чи прихованого – у вигляді дотацій, субсидій чи інших пільг, які надаються державою та значно сприяють зростанню конкурентоспроможності компанії на ринках), що власне і є об'єктом наднаціонального регулювання підприємств державного сектору в країнах ЄС. Крім очевидних форм державної допомоги існують ще приховані механізми, такі як – отримання від держави в оренду земельної ділянки за пільговими цінами; отримання державних гарантій на вигідних умовах; можливості використання державної інфраструктури на пільгових умовах тощо. До ринкових механізмів фінансування потреб компаній державного сектору відносимо банківські кредити (у випадку великих сум мова йде про консорціумне або синдиковане кредитування) та випуск цінних паперів – на ринку позикових боргових інструментів (наприклад, облігацій), чи на ринку титулів (прав) власності – процедура IPO щодо емісії акції. Ринкові механізми залучення додаткового фінансування не потребують додаткового регулювання на рівні наднаціональних механізмів з боку відповідних органів та інститутів ЄС, та відбуваються на

ринкових принципах. Натомість значна увага приділяється фінансуванню державних підприємств з боку державного бюджету. Всі держави-члени ЄС на національному рівні мають власні органи контролю щодо надання державної допомоги, які забезпечують справедливу конкуренцію на внутрішньому ринку. Законодавство ЄС дуже обмежує вище перелічені види державної допомоги. У деяких випадках державна компанія може отримати допомогу з боку держави на чітко визначених умовах з метою досягнення певних соціальних цілей на певний обумовлений строк, протягом якого певна компанія має відновити свою конкурентоспроможність. Однак будь-яке надання допомоги в будь-якій формі обов'язково повинно бути узгоджено з департаментом Єврокомісії з захисту конкуренції.

В контексті економічної та фінансової, політичної (наприклад, питання виходу Греції та Великобританії з Єврозони) та соціальної кризи (наприклад, потік мігрантів з країн Африки), з якими перманентно стикалися країни ЄС, деякі державні підприємства виявилися збитковими та накопичили значні суми заборгованості. Для того, щоб вирішити проблеми компаній державного сектору деякі держави-члени ЄС вживають відповідних заходів у вигляді фінансування (наприклад вливань капіталу, списання боргів), реструктуризації та/або приватизації державних компаній. Проте існує обмеження на надання державної підтримки таким компаніям до того часу, як відповідні заходи не будуть узгоджені та схвалені спеціальною Комісією ЄС. Сумісність заходів державної допомоги повинна бути оцінена на основі Договору про функціонування Європейського Союзу (Treaty on the Functioning of the European Union, TFEU). Ліквідація збиткових і непотрібних комерційних підрозділів державних підприємств, зайвих бюрократичних процедур є величезною проблемою не тільки в Україні, але і в країнах ЄС. Стаття 107 Договору про функціонування Європейського союзу (TFEU) забороняє державну допомогу. Державна допомога, як це передбачено у статті 107 TFEU, включає будь-які ресурси, надані державою, що спотворюють або загрожують порушити конкуренцію на внутрішньому ринку ЄС. У разі застосування державної допомоги, стаття 108 TFEU надає широкий спектр рішень влади в Європейській комісії: використовувати механізми контролю, проводити процедури оцінки і вирішити, чи така допомога не тягне за собою перекося внутрішньої конкуренції на ринку [18]. Для того, щоб забезпечити додаткові роз'яснення та правову визначеність, Європейська комісія ініціювала два пакети документів щодо надання державної допомоги компаніям державного сектору, які включають акт Рішення Комісії 2005/842/ЄС щодо застосування статті 86(2) Договору ЄС щодо державної допомоги у вигляді компенсації комунальних послуг державним підприємствам. Держави-члени повинні повідомити ЄС про плановані заходи щодо надання державної допомоги, якщо вони не підпадають під загальний перелік винятків. ЄС має виняткову компетенцію приймати рішення про законність державної допомоги. У 2012 р. ЄС ініціював комплексну програму модернізації системи надання державної допомоги для її конкретизації, спрямованої на усунення збою ринкового механізму, а також досягнення цілей, що становлять спільний інтерес для Європи. Європейська комісія перевіряє наміри і процедури компенсації комунальних послуг та інших пільг, які можуть отримувати державні підприємства, для того, щоб переконатися, що компенсація не створює значного впливу на конкуренцію на внутрішньому ринку ЄС. У зв'язку з цим, держави-члени зобов'язані повідомити Європейську комісію щодо будь-яких державних заходів, які можуть представляти державну допомогу підприємствам державного сектора.

З нормативної точки зору, існують чіткі правила та норми на рівні ЄС, які в основному стосуються конкуренції на внутрішньому ринку, вимог до прозорості процедур державних закупівель. Діяльність держпідприємств в ЄС підпорядкована другому пакету дирек-

тив та Services Directive 2006/123/EC5 [19], нормативна база спрямована на забезпечення вимог і зобов'язань для держав-членів ЄС для того, щоб їх політика та фінансові операції, пов'язані з державним корпоративним сектором не спотворювали ринкову конкуренцію, за виключенням тих випадків, коли вони не обслуговують дотримання соціальних загальних суспільних інтересів. До того ж, державним органам наполегливо рекомендується переглядати свої державні витрати, гарантувати прозорість і використовувати більш ефективний розподіл ресурсів. Також важливо зазначити, що серед країн ЄС існують різні підходи до оцінки ефективності роботи державних компаній, різні норми щодо нагляду та управління цими суб'єктами.

Жвава дискусія у наукових колах та серед урядовців на сьогоднішній день присвячена реалізації кодексів корпоративного управління в країнах ЄС. Ряд країн, таких як Великобританія, Німеччина і Нідерланди, закріпили на законодавчому рівні зобов'язання компаній забезпечувати дотримання національних кодексів корпоративного управління. Державні компанії в Україні мають розробити та впровадити Кодекс корпоративної поведінки, для якого в якості зразка можна використовувати Керівні принципи корпоративного управління державними підприємствами ОЕСР.

Обов'язковою вимогою є створення комітетів з аудиту у всіх великих держпідприємствах. Це звичайна практика в Європейському Союзі та інших країнах, яку необхідно запровадити і в Україні. Комітети з аудиту здійснюють кілька важливих функцій. Зокрема, процес підготовки фінансової звітності, оцінку ефективності внутрішнього аудиту, внутрішнього контролю та управління ризиками, аудит річної фінансової звітності. Покращення захисту прав власності неможливо досягти без створення міцних інститутів і умов розвитку ринкової економіки. Надзвичайно важливо ефективно використовувати власний капітал держпідприємств і створити чітку політику виплати дивідендів, що створить позитивний імідж серед іноземних інвесторів, а отже дозволить виходити на міжнародні ринки позикових капіталів, бути привабливими для інвесторів. Відповідно, державні підприємства повинні мати таку ж структуру корпоративного управління, як приватні підприємства. Комітети з аудиту дозволять проводити прозору процедуру акціонування державних підприємств, що не дозволить заволодіти державними активами за цінами, набагато нижчими від ринкових.

Відсутність чіткої законодавчої бази щодо регулювання та функціонування підприємств державного сектору призводить до зловживань, коли ресурси державного сектору використовуються задля задоволення власних економічних інтересів приватних осіб, що звісно спотворює формування ринкової інфраструктури у країні та призводить до значних фінансових втрат на державному рівні. Окремо потрібно підкреслити деякі негативні чинники, які є характерними для роботи підприємств державного сектору в Україні, а саме – безконтрольність фінансових потоків, результатом чого є символічні платежі державних підприємств до бюджету; штучне завищення собівартості продукції, виробленої державними підприємствами, що значно порушує ринкову конкуренцію; розтринькування державності, коли внаслідок приватизації державних компаній використовуються тіньові схеми та підприємства переходять у приватну власність за безцінь, що призводить до втрат державного бюджету, а отже несе значну загрозу стійкості державних фінансів. Система наднаціонального регулювання, що існує у країнах ЄС, спрямована на те, щоб подібні проблеми не виникали. На даний час в Україні тривають євроінтеграційні процеси, пов'язані з адаптацією українського законодавства до права ЄС. Одним із важливих завдань у цьому напрямі є вдосконалення правового статусу суб'єктів господарювання державного сектору економіки з точки зору процесів гармонізації законодавства України з державами

ЄС. Будь-яка невідповідність у правовому статусі державних чи комунальних суб'єктів господарювання до діючих правил в ЄС може мати своїм наслідком недопущення таких суб'єктів господарювання до ринку ЄС і стати перепорою для вступу України в ЄС.

Органи державної влади мають впроваджувати дієві програми розвитку підприємств державної форми власності, які б передбачали вдосконалення управління процесами відтворення і використання державної власності. Застосовувані методи організаційного впливу мають враховувати позитивний зарубіжний досвід, можливості його використання в українській практиці. Управління підприємствами державної форми власності відноситься до числа стратегічних векторів загальної системи державного управління економікою та соціально-економічного розвитку країни. Незважаючи на проголошений курс щодо запровадження світових стандартів в управлінні державним сектором, що використовуються розвинутими країнами, Україна як і раніше стикається з серйозними проблемами при реалізації ключових стандартів корпоративного управління, а також у напрямку поліпшення корпоративного управління підприємствами державного сектору. Тож, використання передового досвіду країн Європейського Союзу допоможе покращити систему управління державними підприємствами в Україні, що матиме позитивний ефект на економічне зростання у країні та сприятиме стійкості державних фінансів.

Державні підприємства можуть діяти на основі комерційних міркувань, або вони можуть мати некомерційні пріоритети. За певних обставин, державним компаніям можуть бути надані переваги, які потенційно можуть завадити доступу на внутрішні ринки імпортерів або значно впливати експортну конкуренцію. Ці переваги можуть приймати форму прямих субсидій, пільгового фінансування, державні гарантії, звільнення від антимонopolного законодавства чи правил банкрутства, та інші. Створюючи значний вплив на конкуренцію світових ринках, ці дії можуть бути несумісні з принципами СОТ (невідповідність міждержавним нормам), заснованої на правилах багатосторонньої торговельної системи. В глобальну конкуренцію втручаються наднаціональні органи. Так, Європарламент забороняє іноземним компаніям скуповувати газові та підприємства з виготовлення електроенергії в Європі.

Важливо, щоб у компаніях з державною часткою володіння чітко розподілялися комерційні та некомерційні функції. Державні підприємства мають визначити свої некомерційні (або соціальні) функції та відобразити це в статутах. Крім того, підприємства повинні розділити комерційні та некомерційні операції у своїх бухгалтерських документах для забезпечення більшої прозорості.

Найбільші державні підприємства повинні оцінити масштаби некомерційних функцій і витрат на їх виконання, а також їхній вплив на фінансові результати компанії в цілому. Важливо встановити чітку і прозору модель, як некомерційні операції фінансуються, для того, щоб уникнути перехресного субсидування. Оскільки згідно з принципами наднаціонального регулювання підприємств державного сектору країн ЄС цей тип фінансування не повинен спотворювати ринок.

Нагляд у ЄС за діяльністю держпідприємств також простежується в рамках «European Semester», який являє собою документ ЄС, а саме – річний цикл координації економічної політики і нагляду, що включає макроекономічну, бюджетну та структурну політику, пов'язану з координацією в рамках досягнення горизонту Європа-2020, де увага зосереджена на перших шести місяцях кожного року, звідси і назва «Європейський семестр». Слід також зазначити, що Організація економічного співробітництва та розвитку розробила цілеспрямований підхід до підприємств з державною формою власності, надаючи керівні принципи щодо підвищення ефективності управління такими компаніями

та інструментів для забезпечення конкурентного нейтралітету, тобто умов, за яких жоден з суб'єктів економічної діяльності не отримує невиправданих конкурентних переваг [17, с. 17]. Звісно що це може бути гарною відправною точкою також і для України для подальших кроків спрямованих на підвищення ефективності держпідприємств.

Всі країни-члени ЄС підпорядковуються наднаціональним нормам стосовно регулювання діяльності державних компаній, проте не втрачаються певні особливості національної системи управління підприємствами державного сектору, притаманні тій чи іншій країні. Деякі країни використовують централізовану форму управління власністю, згідно з такою моделлю основна відповідальність лежить на спеціальному урядовому підрозділі, як наприклад у Фінляндії. Інші країни використовують модель подвійної форми управління державною власністю або просто посилюють роль Міністерства фінансів, як наприклад у Чехії та Німеччині. В Угорщині запровадили спеціалізовані міжвідомчі комітети з метою покращити координацію між компаніями державної форми власності.

Швейцарська Федеральна Рада прийняла заходи в 2006 році, щоб прояснити різницю між регулюючими обов'язками держави та основними функціями і чисто комерційними послугами, що надаються державними підприємствами (хоча Швейцарія і не є членом ЄС, норми наднаціонального управління над компаніями державного сектору діють). Звіт про корпоративне управління щодо аутсорсингу і управління (A corporate governance report on Outsourcing and Management of Confederation Tasks) від 13 вересня 2006 року спрямований, зокрема, на визначення завдань та/або об'єктів, які можуть бути передані на аутсорсинг від центрального уряду в секторі державних компаній. Головна мета запровадження таких заходів – мінімізація видатків, мінімізація транзакційних витрат, а отже підвищення прибутковості та зростання конкурентоспроможності державних компаній.

Здійснення реформ в ЄС з набранням чинності в грудні 2009 року Лісабонського договору зміцнює наднаціональний механізм регулювання. Багато хто сумнівався в реалістичності таких перетворень після приєднання до ЄС 2004-2007 роках 12 країн-членів, для яких наднаціональне регулювання було абсолютно новим чинником розвитку. Проте посилення регулюючої функції органів ЄС після світової фінансової кризи тільки посилило роль наднаціонального механізму в інтеграційному процесі [3, с. 4].

Висновки. В рамках ЄС можна говорити про складну комбінацію національного, міждержавного та наднаціонального механізму регулювання діяльності компаній державного сектору, а не тільки про наднаціональний механізм в чистому вигляді. Тим не менш, в рамках ЄС було б правомірно констатувати появу наднаціонального механізму саме як явища, як феномена міжнародного регулювання, оскільки його елементи сконструйовані на всіх рівнях (прийняття рішень, інститутів, економічному і політичному) міждержавної системи взаємовідносин країн у рамках цього інтеграційного об'єднання. Безумовно має існувати чітке розходження між функцією держави як власника та іншими функціями держави, які можуть впливати на умови існування державних підприємств, особливо в тому, що стосується регулювання ринку. Державні компанії повинні існувати в конкурентному середовищі там, де це стосується доступу до фінансування. Їх відносини з державними банками, державними фінансовими інститутами та іншими державними компаніями повинні бути побудовані виключно на комерційній основі.

Використання наднаціонального механізму сприяє наростанню економічної спільності країн ЄС, формується їх загальна економічна модель розвитку, що можна визначити по наявності загальних цілей, завдань, способів їх досягнення, інструментів, механізмів, принципів. Вивчення досвіду застосування наднаціонального механізму регулювання діяльності підприємств державного сектора у ЄС видається актуальним зараз, коли закла-

даються нові схеми взаємодії України з країнами-сусідами. Наднаціональний варіант врегулювання стає об'єктивно затребуваним, оскільки формується не під контролем якоїсь з держав, а на основі компромісу між ними, функціонує незалежно від волі якоїсь конкретної держави, а в інтересах об'єднання в цілому. Особливо після останньої кризи підвищився ступінь наднаціональності функціонування головних органів ЄС та інституційної системи в цілому. Поступове впровадження загальноприйнятих в ЄС норм управління державними підприємствами в Україні значно полегшить процес європейської інтеграції країни.

Список використаної літератури

1. Бочаров В. П. Государственная собственность в реальном секторе экономики региона : Концепция развития и механизм управления : автореф. на соиск. науч. степени докт. эк. наук : спец. 08.00.05 / Бочаров Виктор Петрович. – Воронеж, 2005. – 38 с.
2. Войтенко І. Р. Наднаціональні інституції Європейського Союзу / Войтенко Ірина-Христина Романівна // Стратегічні пріоритети. – № 4 (13). – 2009. – С. 231-236.
3. Грицяк І. А. Особливості європейського управління на національному рівні: методичний аспект / Грицяк Ігор Андрійович // Стратегічні пріоритети. – № 1 (2). – 2007. – С. 165-172.
4. Європейські принципи державного управління / пер. з англ. О. Ю. Куленкової. – К. : Вид-во УАДУ, 2009. – 52 с.
5. Зуев В. Н. Механизм ЕС как модель для глобальных институтов [Электронный ресурс] / Зуев Владимир Николаевич // Вестник международных организаций: образование, наука, новая экономика. – № 2 (24). – 2009. – С.126-130. – Режим доступа: <http://alleuropalux.org/?p=2594&print=pdf>.
6. Корнеева Ю. В. Институти міжнародного бізнесу. – К. : «Центр учбової літератури», 2015. – 248 с.
7. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : наук. доп. / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. – К. : НАДУ, 2013. – 120 с.
8. Наднаціональний механізм як фактор розвитку економічної інтеграції в Європейському союзі / Зуев Владимир Николаевич // Автореферат дисертації на соиск. науч. степ. д. е. н. по специальности 08.00.14. – Мировая экономика. – М., 2011. – 47 с.
9. Норт Д. Институти, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт; Пер. с англ. А. Н. Нестеренко; предисл. и науч. ред. Б. З. Мильнера. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – С. 17, 137.
10. Орлова Е. К. Роль государства в условиях глобализации [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.rae.ru/forum2012/pdf/3019.pdf>.
11. Повідомлення Комісії щодо співробітництва в рамках Мережі Органів з питань захисту конкуренції (2004/С 101/03) – Офіційний вісник Європейського Союзу. – № 27/4. – 2004. – С. 101-143.
12. Поліщук О. В. Институційно-правові механізми регулювання підприємств МСБ в умовах сучасної інтеграції / О. В. Поліщук // Проблеми системного підходу в економіці: зб. наук. праць. – К. : НАУ, 2006. – Вип. 17. – С. 137-140.
13. Попова Е. А. Механизмы повышения эффективности управления государственной собственностью в корпоративных структурах : автореф. на соиск. учен. степ. кан. эк. наук, спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Попова Елена Андреевна. – М., 2009 – 22 с.

14. Применение норм корпоративного управления и корпоративное управление на государственных предприятиях [Электронный режим] / OECD материалы. – 2005. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/daf/ca/35540251.pdf>.
15. Руководящие принципы ОЭСР по корпоративному управлению на государственных предприятиях [Электронный ресурс] / ОЭСР, 2004. – 67 с. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/45885495.pdf>.
16. Тенетко А. А. Механизм Многостороннего Наднационального Регулирования Мировой Экономики [Электронный ресурс] / Тенетко А. А. // Социум и власть. – 2009. – № 3 (23). – С. 60-65. – Режим доступа: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2462434.
17. Competitive Neutrality: Maintaining a Level Playing Field between Public and Private Business [Электронный ресурс] // OECD. – 2012. – 94 p. Режим доступа: <http://www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/50302961.pdf>.
18. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union; Official Journal C 83 of 30. 3. 2010, Article 107, 108.
19. Directive 2006/123/EC of the European Parliament and the Council on services in the internal market // Official Journal of the European Union. – L376/36.
20. Fox T. Public sector roles in strengthening corporate social responsibility : a baseline study [Электронный режим] / Tom Fox, Halina Ward, Bruce Howard // World Bank, International Institute for Environment and Development. – 2002. – Режим доступа: http://www.observatoritercsector.org/pdf/centre_recurros/3_4_fox_01345.pdf.
21. Hussein Kassim. The European Administration: Between Europeanization and Domestication / Governing Europe. Edited by Jack Hayward and Anand Menon / Oxford – 2003. – 488 p.
22. Kilvits K. Public Governance Institutions and Delocalization of Estonian Labor Intensive Industries [Электронный режим] / Kaarel Kilvits, Alari Purju // Режим доступа: www.indiana.edu/.../KilvitsPurju-paper2.doc.
23. State-Owned Enterprises in the European Union: ensuring level playing field [Электронный ресурс] // Estep Report, 2013. – Режим доступа: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2_UM_valstybes-valdomos-imonos_2013-03.pdf.
24. State-Owned Enterprise Governance Reform An Inventory of Recent Change [Электронный ресурс] // OECD, 2011. – Режим доступа: <http://www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/48455108.pdf>.

SUPRANATIONAL MECHANISMS OF MANAGEMENT OF PUBLIC SECTOR ENTERPRISES IN THE EU

Kornieieva I. V.

PhD (Economics), Assistant Professor, Institute of International Relations of Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Abstract. *One of the most important elements of EU policy in the field of competition is providing of certain guarantees for equal rights and equal rules for all European companies in the domestic market, which means the control of state aid to enterprises with state ownership, aimed at minimizing market distortions, the result of government financial intervention. The process of decision-making and execution in the traditional interstate structures stretched over time, and quite often does not lead to the desired result because of disagreement at least of one of the countries participating in the process. Considering the degree of differences in the choosing of right decisions, from the standpoint of their compliance with national interests, consensus – is*

extremely difficult and painstaking process. EU countries before others realized the necessity of transition to a new system of supranational regulation. The European Union state aid rules regulate the size of state aid to companies with state ownership, which can have a negative impact on a competition between Member States. The public sector has always been an important element of the economic system in many countries, including developed market economies. The economic content of state property in a market economy has a dual character; this aspect determines the whole system of contradictions associated with the use of state property. On the one hand, the state should contribute to the effective functioning of the private sector because of its fundamentality for the economy as a whole, and on the other – the state must ensure the competitiveness of enterprises in the public sector as equal subjects of the market. The European Commission provides strict control over the compliance with the rules of state aid, which is one of the important elements of a supranational mechanism of management of public sector enterprises in the EU.

Key words: *state enterprise, supranational control mechanism, institutional regulation, the European Commission, state aid.*

Referances

1. Bocharov V. P. Gosudarstvennaya sobstvennost v realnom sektore ekonomiki regiona : Kontsepsiya razvitiya i mehanizm upravleniya : avstoref. na soisk. nauch. stepeni dokt. ek. nauk : spets. 08.00.05 / Bocharov Viktor Petrovich. – Voronezh, 2005. – 38 s.
2. Vojtenko I. R. Nadnacional'ni insty'tuciyi Yevropejs'kogo Soyuzu / Vojtenko Iry'na-Xry'sty'na Romanivna // Strategichni priory'tety'. – № 4 (13). – 2009. – S. 231-236.
3. Gry'cyak I. A. Osobly'vosti yevropejs'kogo upravlinnya na nacional'nomu rivni: metody'chny'j aspekt / Gry'cyak Igor Andriyovy'ch // Strategichni priory'tety'. – № 2. – 2007. – S. 165-172.
4. Yevropejs'ki pry'ncy'py' derzhavnogo upravlinnya / per. z angl. O. Yu. Kulenkovoyi. – K. : Vy'd-vo UADU, 2009. – 52 s.
5. Zuev V. N. Mehanizm ES kak model dlya globalnyh institutov [Elektronniy resurs] / Zuev Vladimir Nikolaevich // Vestnik mezhdunarodnyh organizatsiy: obrazovanie, nauka, novaya ekonomika. – № 2 (24). – 2009. – С.126-130. – Rezhim dostupu: <http://alleuropalux.org/?p=2594&print=pdf>.
6. Kornyeieva Yu. V. Insty'tuty' mizhnarodnogo biznesu. – K. : «Centr uchbovoyi literatury'», 2015. – 248 s.
7. Modernizatsiya derzhavnogo upravlinnya ta yevropejs'ka integratsiya Ukrayiny' : nauk. dop. / avt. kol. : Yu. V. Kovbasyuk, K. O. Vashhenko, Yu. P. Surmin ta in.; za zag. red. d-ra nauk z derzh. upr., prof. Yu. V. Kovbasyuka. – K. : NADU, 2013. – 120 s.
8. Nadnatsionalniy mehanizm kak faktor razvitiya ekonomicheskoy integratsii v Evropeyskom soyuze / Zuev Vladimir Nikolaevich // Avtoreferat disertatsii na soik. nauch. step. d. e. n. po spetsialnosti 08.00.14. – Mirovaya ekonomika. – M., 2011. – 47 s.
9. Nort D. Institutyi, institutsionalnye izmeneniya i funktsionirovanie ekonomiki / D. Nort; Per. s angl. A.N. Nesterenko; predisl. i nauch. red. B. Z. Milnera. – M. : Fond ekonomicheskoy knigi «Nachala», 1997. – S. 17, 137.
10. Orlova E. K. Rol gosudarstva v usloviyah globalizatsii [Elektronniy resurs] // Rezhim dostupu: <http://www.rae.ru/forum2012/pdf/3019.pdf>.
11. Povidomlennya Komisiyi shhodo spivrobitny'czstva v ramkax Merezhi Organiv z py'tan' zaxy'stu konkurenciyi (2004/C 101/03) – Oficijny'j visny'k Yevropejs'kogo Soyuzu. – № 27/4. – 2004. – S. 101-143.
12. Polishhuk O. V. Insty'tucijno-pravovi mexanizmy' reguluyuvannya pidpry'yemstv MSB v umovax suchasnoyi integratsiyi / O. V. Polishhuk // Problemy' sy'stemnogo pidxodu v ekonomici: zb. nauk. prac'. – K. : NAU, 2006. – Vy'p. 17. – S. 137-140.
13. Popova E. A. Mehanizmyi povyisheniya effektivnosti upravleniya gosudarstvennoy sobstvennostyu v korporativnyh strukturah : avtoref. na sois. uchen. step. kan. ek. nauk, spets. 08.00.05 «Ekonomika i upravlenie narodnym hozyaystvom» / Popova Elena Andreevna. – M., 2009 – 22 s.
14. Primenenie norm korporativnogo upravleniya i korporativnoe upravlenie na gosudarstvennyh predpriyatiyah [Elektronniy rezhim] / OECD materialyi. – 2005. – Rezhim dostupu: <http://www.oecd.org/daf/ca/35540251.pdf>.
15. Rukovodyaschie printsipyi OESR po korporativnomu upravleniyu na gosudarstvennyh predpriyatiyah [Elektronniy resurs] / OESR, 2004. – 67 s. – Rezhim dostupu: <http://www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/45885495.pdf>.

16. Tenetko A. A. Mehanizm Mnogostoronnego Nadnatsionalnogo Regulirovaniya Mirovoy Ekonomiki [Elektronniy resurs] / Tenetko A. A. // Sotsium i vlast. – 2009. – № 3 (23). – S. 60-65. – Rezhim dostupu : http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2462434.
17. Competitive Neutrality: Maintaining a Level Playing Field between Public and Private Business [Elektronniy resurs] // OECD. – 2012. – 94 p. Rezhim dostupu: <http://www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/50302961.pdf>.
18. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the functioning of the European Union; Official Journal C 83 of 30. 3. 2010, Article 107, 108.
19. Directive 2006/123/EC of the European Parliament and the Council on services in the internal market // Official Journal of the European Union. – L376/36.
20. Fox T. Public sector roles in strengthening corporate social responsibility : a baseline study [Elektronniy rezhim] / Tom Fox, Halina Ward, Bruce Howard // World Bank, International Institute for Environment and Development. – 2002. – Rezhim dostupu: http://www.observatoritercsector.org/pdf/centre_recurso/3_4_fox_01345.pdf.
21. Hussein Kassim. The European Administration: Between Europeanization and Domestication / Governing Europe. Edited by Jack Hayward and Anand Menon / Oxford – 2003. – 488 p.
22. Kilvits K. Public Governance Institutions and Delocalization of Estonian Labor Intensive Industries [Elektronniy rezhim] / Kaarel Kilvits, Alari Purju // Rezhim dostupu: www.indiana.edu/.../KilvitsPurju-paper2.doc.
23. State-Owned Enterprises in the European Union: ensuring level playing field [Elektronniy resurs] // Estep Report, 2013. – Rezhim dostupu: http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/ESFproduktai/2_UM_valstybes-valdomos-imonos_2013-03.pdf.
24. State-Owned Enterprise Governance Reform An Inventory of Recent Change [Elektronniy resurs] // OECD, 2011. – Rezhim dostupu: <http://www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/48455108.pdf>.

НАДНАЦИОНАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ ПРЕДПРИЯТИЯМИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СЕКТОРА В ЕС

Корнеева Ю. В.

Кандидат экономических наук, ассистент кафедры международных финансов Института международных отношений Киевского национального университета имени Тараса Шевченко.

Аннотация. Одним из ключевых элементов политики Европейского Союза в сфере конкуренции является предоставление определенных гарантий по обеспечению равных прав и единых правил для всех европейских компаний на внутреннем рынке, что предполагает жесткий контроль касательно предоставления помощи предприятиям с государственной формой собственности, направленный на минимизацию искривления рынка, которое является следствием государственных финансовых интервенций. Процесс принятия и выполнения решений в рамках традиционных межгосударственных структур растягивается во времени, а зачастую и вовсе не приводит к нужному результату из-за несогласия хотя бы одной из стран, участвующих в процессе. Принимая во внимание степень разногласий в трактовании правильности решений, с позиции их соответствия национальным интересам, достижения консенсуса – крайне сложный и кропотливый процесс. Страны ЕС раньше других осознали необходимость перехода на новую наднациональную систему регулирования. Правила государственной помощи Европейского Союза регулируют размеры помощи компаниям с государственной формой собственности, которая может оказать негативное влияние на конкуренцию между государствами-членами. Государственный сектор всегда был важным элементом экономической системы во многих странах, в том числе развитых рыночных экономиках. Экономическое содержание государственной собственности в условиях рыночной экономики имеет двойственный характер, этот аспект определяет всю систему противоречий в этой сфере. С одной стороны, государство должно способствовать эффективному функционированию частного сектора, поскольку он является основополагающим для экономики в целом, а с дру-

гой – государство обязано обеспечить конкурентоспособность предприятий государственного сектора экономики как равноправных субъектов рынка. Европейская комиссия осуществляет жесткий контроль за соблюдением правил предоставления государственной помощи, что является одним из важных элементов наднационального механизма управления предприятиями государственного сектора в ЕС.

Ключевые слова: государственное предприятие, наднациональный механизм управления, институты регулирования, Европейская Комиссия, государственная помощь.

УДК 330.341.1: 005.311.2 / .6

ЕКОНОМІЧНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ЗМІНИ ТЕХНОЛОГІЧНИХ УКЛАДІВ

Бабич Т. О.

Здобувач, асистент кафедри міжнародного менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Науковий керівник: кандидат економічних наук, доцент О. Д. Лук'яненко.

Анотація. *Перехід на інноваційних шлях розвитку на поч. ХХІ століття є однією з найбільш популярних тем для дискусії серед економістів. Визначальним імперативом розвитку світового господарства стає модернізація та інтелектуалізація. Найбільш важливою складовою цих процесів є прорив в науково-технологічній сфері та в області високих технологій. Становлення та розвиток глобальної економіки відбувається у єдності технологічного, інституційного та макроекономічного аспектів.*

У статті викладено висновки проведеного дослідження присвяченого виявленню економічних проявів послідовної зміни технологічних укладів, заснованих на довгих циклах економічної кон'юнктури Кондратьєва. Основоположні причини сучасної світової кризи пов'язані з заміщенням домінуючого технологічного укладу. Тому її подолання можливе лише на довгій хвилі нового технологічного устрою. Таким чином, становлення та зростання нового технологічного укладу буде визначати вектор розвитку глобальної економіки в найближчі 10-20 років. Через це визначення економічних характеристик етапів життєвого циклу технологічного укладу є основою для формування нових напрямів розвитку економіки, зростання ефективності виробництва і створення нових сфер економічної діяльності. Проаналізовано основні економічні напрями формування технологічного укладу, що надає можливість бізнес-структурам планувати інноваційну та комерційну діяльність відповідно до глобальних технологічних зрушень. Розроблено модель економічного формату технологічних укладів, яку можна використовувати для аналізу динаміки глобальної економіки та побудови сценаріїв її розвитку. Оскільки відсутність розуміння єдності економічних циклів та технологічних змін приводить до фрагментарності та безсистемності економічної політики розвитку, що приводить до її низької ефективності. Систематизовано фактори економічної ефективності технологічних укладів. На основі аналізу економічних індикаторів технологічних укладів визначено ключові галузі та продукти шостого технологічного укладу. Проведена оцінка основних проявів техноглобалізму як основи n'ятого та шостого укладів.

Ключові слова: *технологічний уклад, техніко-економічна парадигма, техноглобалізм, науково-технологічна революція, технології, інновації, ресурси виробництва, нанотехнології, конвергенція.*

Постановка проблеми. Наразі, інноваційний шлях розвитку є невід'ємним та таким, що визначає наступний вектор руху, як національних економічних систем, так і глобальної економіки, імперативом. Успішний розвиток будь-якої економіки визначається наявними науково-технічними ресурсами країни, які стають вирішальним фактором міжнародної конкурентоздатності і запорукою майбутнього успіху. Крім того, критерій інноваційності набув вирішального значення при ранжуванні країн в багаточисленних

міжнародних рейтингах. Найчастіше у сучасній науці технологічний розвиток розглядають у розрізі технологічних укладів, що вперше було запропоновано у роботах економістів Д. С. Львова і С. Ю. Глазьева. Нерівномірність розвитку національних економік, і як наслідок глобальної економічної системи, пов'язана передусім із зміною поколінь техніки. Послідовна зміна технологічних укладів спричиняє появу довгих хвиль економічного розвитку. За висновками провідних економістів зараз технологічний розвиток перебуває на етапі переходу від п'ятого технологічного укладу до шостого. Така зміна приводить до життя значку кількість трансформацій як у домінуючих технологічних рішеннях, так і в організації та управлінні економічною діяльністю, суспільних інститутах, поведінці людей. Домінуючий наразі уклад викликав появу такого феномену глобальної економіки як техноглобалізм, який набув рис системності та перетворився на імператив економічної політики всіх провідних держав світу.

Мета статті – проведення аналізу особливостей зміни технологічних укладів з метою визначення їх економічних детермінант.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Концепція технологічних укладів є продовженням теорії довгих хвиль Кондратьєва. Дана теорія була запропонована економістом Сергієм Глазьевим [7], який опирався у своїх дослідженнях на роботи Н. Д. Кондратьєва та Й. Шумпетера. Ідеї С. Глазьева, отримали подальший розвиток у роботах В. М. Геєця [1], В. П. Семиноженока [1], В. М. Авербуха [4], Ю. В. Яковця [11] та інших, які займались подальшим розвитком теорії технологічних укладів. Крім того серед економістів, які в своїх працях відображають економічний складову зміни технологічних укладів, необхідно виділити роботи К. Перес [12; 14], яка є автором концепції техніко-економічних парадигм.

Основні результати дослідження. Кардинальні якісні зміни у технології і організації взаємовідносин людини і природи з пріоритетом науки як вирішального чинника суспільного прогресу, які прийнято називати науково-технологічною революцією [2; 5; 8; 10], формують умови періодичної зміни технологічних парадигм розвитку. У теоретичному плані це відбувається при критичному накопиченні аномалій, коли вчені не здатні ефективно вирішити нові проблеми і завдання традиційними методами. Наступає криза фундаментальних наук із конкуренцією альтернативних теорій, яка закінчується науково і суспільно визнаною перемогою однієї, яка правило нової і більш прогресивної, теорії, що закладає основи і нової технологічної парадигми [9]. Актуальним у контексті нашого дослідження є трактування технологічних революцій з урахуванням економічного чинника, включаючи не тільки технології, але й генерування та розподіл доходів, організаційно-управлінські рішення, тобто якісної зміни техніко-економічних парадигм [12].

Разом із тим, у практичному плані мова йде, насамперед, про зміну технологічних укладів, як правило, шляхом переходу від більш низьких до більш високих, прогресивних [14]. Загалом, технологічний уклад являє собою цілісне і стійке утворення із замкнутим циклом видобутку первинних ресурсів, їх переробкою і випуском набору кінцевих продуктів, що задовольняють їх суспільний попит [7]. З іншого боку, для технологічного укладу притаманна зміна революціонізуючих поколінь техніки, базованих на загальному технологічному принципі [11].

З економічної точки зору технологічний уклад є результатом складного колективного процесу формування нової моделі розвитку, що сприяє максимальній ефективності бізнес-практик різних агентів ринку та соціальному прогресу. Іншими словами, технологічна революція приводить до формування нового технологічного укладу лише в разі появи ефективних способів перетворення проривних інновацій в прибутковий бізнес. Сповна

очевидно, на наш погляд, що без розуміння місця нової технології в бізнес-процесах відкриття залишаються лише надбанням окремих наук.

Взаємна адаптація технологій та суспільства до нових можливостей і умов розвитку відбувається через формування нових інститутів, організацій, очікувань та поведінок і дозволяє отримувати максимальну вигоду від кожної нової технологічної хвилі. Коли потенціал технологічного укладу вичерпується, він діє як потужний руйнівний фактор, забезпечуючи періодичну циклічність технологічного прогресу. Іншими словами, мова йде про життєвий цикл технологічного укладу, при цьому формування відтворювального контуру нового технологічного укладу – тривалий процес, що має два якісно різних етапи (рис.1). Перший – поява його ключового фактора і ядра в умовах домінування попереднього технологічного укладу, який об'єктивно обмежує становлення виробництв нового технологічного укладу потребами власного розширеного відтворення. З вичерпанням економічних можливостей цього процесу настає другий етап, що починається з заміщення домінуючого технологічного укладу новим і триваючий у вигляді нової довгої хвилі економічної кон'юнктури [7, с. 20].

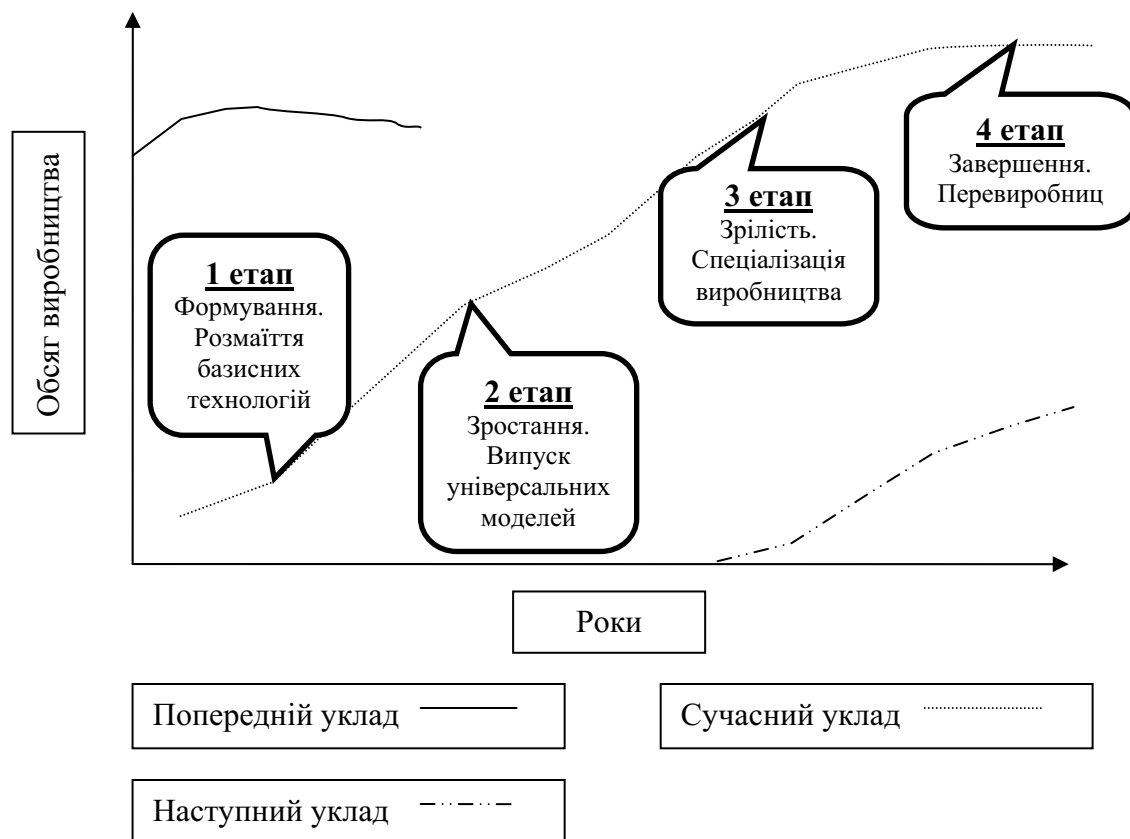

Рис. 1. Життєвий цикл технологічного укладу.

Джерело: авторська розробка за даними [7; 12].

На різних етапах життєвого циклу технологічного укладу змінюється характер техніко-економічного розвитку. У фазі формування нового технологічного укладу існує значне число варіантів його базисних технологій. Конкуренція господарюючих суб'єктів, які застосували альтернативні технології, призводить до відбору декількох найбільш ефективних варіантів. У умовах актуалізації відповідних суспільних потреб у фазі росту технологічного устрою, розвиток його базисних виробництв йде шляхом нарощування

випуску невеликого числа універсальних моделей, сконцентрованого в не багатьох компаніях, які освоїли нову технологію. З насиченням зазначених суспільних потреб виникає необхідність у модифікації продукції базисних виробництв, відповідно до споживчих вимог, в зниженні витрат виробництва і підвищенні якості продукції з метою розширення попиту. З розширенням різноманітності виробленої продукції та «розгалуженням» відтворювального контуру нового технологічного укладу зростає спеціалізація виробництва. Низька відносна ефективність висококонцентрованого виробництва на пізній фазі росту технологічного укладу штовхає великі господарські організації на диверсифікацію своєї виробничої програми. Завершення життєвого циклу технологічного укладу супроводжується насиченням відповідного типу споживання, перевиробництвом складових його товарів і перенакопиченням капіталу в його технологічних сукупностях.

Залежно від фаз життєвого циклу домінуючого технологічного укладу змінюються рушійні сили економічного зростання. У період становлення нового технологічного укладу провідну роль відіграють новатори, які першими освоюють його базові нововведення. Завдяки їх діяльності створюються передумови заміщення колишнього технологічного укладу новим. У фазі росту ТУ траєкторія його формування стає цілком певною, зростає масштаб виробництва, відбувається зміцнення його технологічної структури. У цій фазі роль новаторів знижується, стає переважаючою рутинна активність підприємців-імітаторів [7, с. 23].

Життєвий цикл нового технологічного укладу починається ще під час домінування попереднього, укоріненого в промисловій та інституційній структурах, у владних сферах і соціальних організаціях. У цей період можна говорити про сильну інерцію промислового капіталу, вкладеного в матеріальні та нематеріальні активи, організацію, підготовку персоналу, відносини з постачальниками, дистриб'юторами і клієнтами. Фінансовий капітал мобільніший за промисловий, оскільки перебуваючи в ліквідній формі, він легко перетікає в нові сфери, включаючи інноваційні проекти. Тому у фазі становлення нового технологічного укладу вирішальну роль при прийнятті рішень про інвестиції в базові нововведення, фінансування необхідних для цього НДДКР відіграють фінансові агенти (менеджери венчурних фондів, керуючі банків та ін.). Можливості масового впровадження нових технологій виникають з появою надлишкових капіталів на фінансовому ринку, що відбувається в міру вичерпання можливостей зростання попереднього технологічного укладу, коли найбільш далекоглядні фінансисти, стикаючись зі зниженням темпів зростання і прибутковості виробництв, що кредитуються ними, починають пошук принципово нових можливостей для інвестицій. У такій ситуації можна говорити про лідерство фінансових агентів у забезпеченні технологічного розвитку [14].

Для становлення нового технологічного укладу велику роль відіграють державні інвестиції, кошти освітніх центрів та інститути венчурного фінансування. В умовах формування технологічних траєкторій нового укладу, знімаючи значну частину ризику, держава дає можливість новаторам реалізувати свої науково-технічні проекти в ситуації високої конкуренції альтернативних рішень при нестачі попиту на їхні результати. Від фінансових агентів потрібне вміння оцінити перспективи комерціалізації нових знань, а часом і ініціювати цей процес. Коли, у міру формування траєкторії зростання нового технологічного укладу, ці перспективи стають загальним надбанням, таке вміння деактуалізується. У фазі росту технологічного укладу на перший план виходять навички швидкого тиражування технології, форсованого нарощування випуску продукції, які фактично можуть бути імітацією вже представлених на ринку варіантів. Як наслідок, роль лідерів технологічного розвитку переходить в цій фазі до агентів виробництва, тобто до промислового капіталу [7, с. 24].

Формування технологічного укладу відбувається: у динаміці відносної структури витрат виробництва, коли інноваційна технологія поєднується з дешевим фактором виробництва; в розумінні місця інновацій, коли підприємці починають чітко окреслювати для себе можливості подальшого розвитку нових технологій і їх використання в існуючих галузях; у формуванні нових критеріїв і принципів, коли практика починає демонструвати вдалі приклади конкретних методів і структур, які використовують нові технології для досягнення максимальної ефективності.

На всіх трьох напрямках формування технологічного укладу є результатом спочатку локальної, а згодом і всеохоплюючої, дифузії революційних технологій, продуктів та інфраструктури. Зміни відбуваються в ідеях, технічних, організаційних та стратегічних інноваціях, поведінці при прийнятті ділових і споживчих рішень, економіці і суспільстві у цілому (рис. 2).

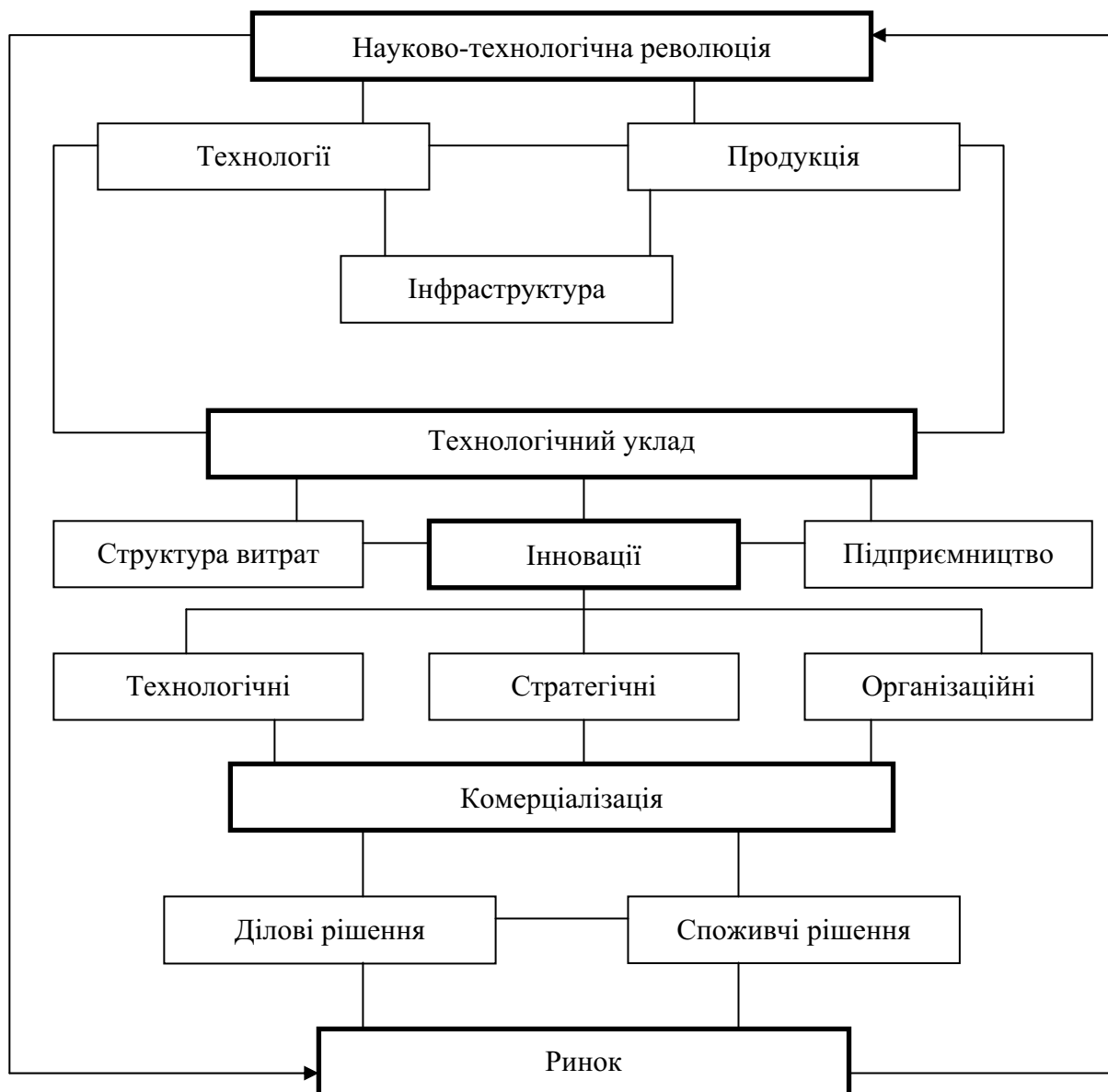

Рис. 2. Економічний формат технологічного укладу.

Джерело: авторська розробка.

Зміна відносної структури витрат є першим з найбільш важливих чинників появи нового технологічного укладу і відбувається під впливом нової технології використання певного фактору виробництва, який, по-перше, стає відносно дешевим, по-друге, не вичерпується в осяжному майбутньому, по-третє здатен збільшувати прибуток шляхом зменшення вартості капіталу і робочої сили (табл. 1).

Таблиця 1.
Еволюція технологічних укладів та фактори їх економічної ефективності

Технологічний уклад	Перший	Другий	Третій	Четвертий	П'ятий	Шостий
Технологічно модифікований ресурс виробництва	Вода	Вугілля	Сталь	Масла	Мікропроцесори	Людська свідомість
Галузі: світові лідери	Текстильна промисловість, виплавка чавуну	Залізниця, важке машинобудування, хімічна промисловість, електротехніка	Металургія, електроенергетика, неорганічна хімія	Авто-, авіабудування, органічна хімія	Переробка інформації, електроніка, телекомунікації, робототехніка	Нано- і біотехнології
Конкурентні продукти	Млини, канали, текстильні фабрики	Парова залізниця, млини	Пароплави, гігантські мости та споруди	Двигун внутрішнього згорання	Комп'ютер, телекомунікаційне обладнання	Конструктивні матеріали з задалегіть заданими властивостям, CALS-технології, штучний інтелект
Інноваційні принципи підприємства	Фабричне виробництво, механізація, продуктивність та економія часу, локальні мережі	Економіка агромереж / промислових міст / національних ринків, силові центри з національними мережами, економія масштабу, стандартизація, енергія при необхідності (пара)	Гігантські споруди, економія на масштабі, вертикальна інтеграція, дистрибуція енергії для промисловості, наука як продуктивна сила, всесвітні мережі, універсальна стандартизація	Масове виробництво для масових ринків, економія на масштабі, горизонтальна інтеграція, ієрархічні піраміди, централізація-ясвітлові домовленості і зіткнення	Інформатизація / мережеві структури, знання як капітал / нематеріальна додана вартість, сегментація ринків / поширення ніш, глобалізація, миттєві глобальні комунікації	Мережева єдність людини та техніки, системи, що самоуправляються та саморганізуються, віртуальна інтеграція, глобальні персоналізовані послуги, енергія молекул
Висхідна фаза, роки	1740-1763 pp.	1792-1815 pp.	1850-1873 pp.	1914-1945 pp.	1973-2000 pp.	2026-2050 pp.
Спадна фаза, роки	1763-1792 pp.	1815-1850 pp.	1873-1914 pp.	1945-1973 pp.	2000-2026 pp.	2050-2080 pp.

Другим чинником становлення нового технологічного укладу, що впливає на інвестиції та інновації, є чітке бачення прибуткових напрямів розвитку з використання нових технологій виробниками або споживачами. Базові наукові та інженерні принципи відкри-

вають нові можливості. При постійно прискорюваному впливі на пов'язані галузі, коли постійно створюються нові простори для інновацій, нова інфраструктура є найбільш очевидним результатом появи нових родових технологій, крім того виникають нові види матеріалів і устаткування, які проникають в операційний контекст будь-якої іншої галузі. Так, всеосяжною є нинішня роль Інтернету у перебудові структури моделей поведінки в галузі фінансів і торгівлі. Розгалужена мережа доріг і ліній електропередач зробила комфортним приміське життя. Паровий двигун звільнив промисловість від необхідності бути поряд з джерелом гідроенергії. Індивідуальний електричний двигун дозволив промисловості покінчити з прив'язкою виробництва до лісових масивів. З початком використання нової технології «молекулярного ЛЕГО» у галузі нафтохімії відкрився більш широкий ряд можливостей застосування всіх нових видів матеріалів, таких як пластмаси для упаковки, текстильні волокна, миючі засоби, фармацевтичні препарати.

Третім чинником і водночас характеристикою кожного нового укладу є відповідна організаційна практика бізнесу. Широке використання інноваційних технологій формує відповідні ним нові ринкові умови і принципи організації діяльності, які перевершують попередні і стають частиною нової теорії ефективності.

Пошта, телеграфі національні залізниці змінили структуру банківської галузі з ізольованих місцевих установ до національних мереж. Залізниці самі стали дуже великими бізнес-структурами, які вимагають самих передових організаційних та логістичних інновацій для управління складними системами.

Зміни організації та бізнес-логіці швидко поширюються і змінюють бізнес-моделі і стратегії, так, що ті, які більш сумісні з загальною логікою нового укладу виявляються більш успішними, і їх починають наслідувати. Таким чином, технологічний уклад сам себе підсилює.

Згідно з висновками Глазьева С. Ю. [7, с. 17] точкою відліку становлення шостого технологічного укладу слід вважати освоєння нанотехнологій, перетворення речовин і конструювання нових матеріальних об'єктів, а також клітинних технологій зміни живих організмів, включаючи методи генної інженерії. Разом з електронною промисловістю, інформаційними технологіями, програмним забезпеченням цей ключовий фактор складає ядро шостого технологічного укладу.

Ключовими напрямками розвитку шостого технологічного укладу стануть: біотехнології, засновані на досягненнях молекулярної біології та генної інженерії, нанотехнології, системи штучного інтелекту, глобальні інформаційні мережі та інтегровані високошвидкісні транспортні системи. Подальший розвиток отримають гнучка автоматизація виробництва, космічні технології, виробництво конструкційних матеріалів з наперед заданими властивостями, атомна промисловість, авіаперевезення. Зростання атомної енергетики та споживання природного газу буде доповнено розширенням сфери використання водню як екологічно чистого енергоносія, істотно розшириться застосування відновлюваних джерел енергії. Відбудеться ще більша інтелектуалізація виробництва, перехід до безперервного інноваційного процесу в більшості галузей і безперервної освіти в більшості професій. Завершиться перехід від «суспільства споживання» до «інтелектуальному суспільству», в якому найважливіше значення набувають вимоги до якості життя і комфортності середовища проживання. Виробнича сфера перейде до екологічно чистих і безвідходних технологій. У структурі споживання домінуюче значення займуть інформаційні, освітні, медичні послуги. Прогрес у технологіях переробки інформації, системах телекомунікації, фінансових технологіях спричинить за собою подальшу глобалізацію економіки, формування єдиного світового ринку товарів, капіталу, праці.

Поряд з галузями ядра нового технологічного укладу швидко зростаючими сферами застосування нанотехнологій стануть його опірні галузі. У їх числі залишаться опірні галузі попереднього п'ятого технологічного укладу: електротехнічна, авіаційна, ракетно-космічна, атомна галузі промисловості, приладобудування, верстатобудування, освіта, зв'язок. Поряд з ними пов'язана з поширенням нанотехнологій революція охоплює охорону здоров'я (ефективність якого багаторазово зростає із застосуванням клітинних технологій і методів діагностики генетично обумовлених хвороб) і сільське господарство (завдяки застосуванню досягнень молекулярної біології та генної інженерії), а також створення нових матеріалів з наперед заданими властивостями. Завдяки появі наноматеріалів, в число провідних галузей нового технологічного укладу також увійдуть: хіміко-металургійний комплекс, будівництво, судно- і автомобілебудування [7, с. 18].

Істотні зміни чекають культуру управління. Подальший розвиток отримають системи автоматизованого проектування, які разом з технологіями маркетингу та технологічного прогнозування дозволяють перейти до автоматизованого управління всім життєвим циклом продукції, на основі так званих CALS-технологій, які стають домінуючою культурою управління розвитком виробництва. CALS (Continuous Acquisition and Life-Cycle Support) являє собою прийняту в більшості промислово розвинених країн технологію (концепція, парадигма) використання єдиного інформаційного простору (інтегрованого інформаційного середовища) на основі міжнародних стандартів, для однакової інформаційної взаємодії всіх учасників життєвого циклу продукції: розробників, замовників (включаючи державних) і постачальників продукції, експлуатаційного та ремонтного персоналу [6].

Прискорення технологічного прогресу та посилення взаємозв'язку між науковими та технічними революціями викликані інтернаціоналізацією та глобалізацією науково-дослідної діяльності спричинили появу перших елементів техноглобалізму, як процес зрощування технологічних систем у глобальну мережу наукових знань та ідей, виробництва та комерціалізації інноваційних продуктів [3, с. 13] ще у першій половині XX століття. Під впливом формування глобальної моделі поділу праці, міжнародної спеціалізації та кооперації, лібералізації економічної політики, стрімкого розвитку інформаційно-комунікаційної та транспортної інфраструктури техноглобалізм почав набувати ознаки системності. І вже у другій половині XX століття став загальнопланетарним феноменом. Таким чином, провівши кореляцію з загальноприйнятою періодизацією технологічних укладів доходимо висновку, що техноглобалізм набув найбільш яскравого вияву саме в п'ятому технологічному укладі. Передумови його появи, такі як виробниче співробітництво в науково-технологічній сфері на рівні підприємств та держав, формування теоретичних засад інноваційного розвитку людства, якісне перетворення промислового виробництва внаслідок наукового прориву в природознавстві та теоретичній фізиці, були закладені ще під час четвертого та частково третього технологічних укладів. Але тільки друга науково-технологічна революція та викликані нею кардинальні зміни в сферах матеріального виробництва, послуг та інтелектуальної праці людини, які знайшли своє відображення в автоматизації виробництва, впровадженні біо- та ресурсозберігаючих технологій, домінуванні інформаційної компоненти в економіці, її віртуалізації та інтелектуалізації, привели до епохи розквіту техноглобалізму. Таким чином, техноглобалізм стає невід'ємною складовою економічної політики будь-якої країни, яка має наміри забезпечити свою конкурентоспроможність в глобальній економіці.

Тривалий процес становлення техноглобалізму привів до того, що він став не лише об'єктом впливу пануючих технологій п'ятого технологічного укладу, а й сам почав модифікувати економічну та наукову модель суспільства. Серед основних наслідків слід виділити наступні: розширення попиту на висококваліфікованих працівників та вчених,

неймовірне зростання глобальних витрат на НДДКР, інтенсифікація міждержавного науково-технологічного обміну, обсяги якого на поч. XXI століття перевищують внутрішньодержавний трансфер технологій, появу нових форм забезпечення конкурентного лідерства глобальними та транснаціональними корпораціями, таких як спільні підприємства, стратегічні альянси, угоди про надання технічної допомоги, втрату національними державами контролю за власним науково-технічним потенціалом внаслідок різкої активізації науково-дослідної діяльності ТНК, формування глобального технологічного циклу, зміщення вектору наукових досліджень з утилітарного використання на еко-інновації, потребу у створення глобальних інститутів з управління процесом стійкого глобального розвитку в умовах прискореного прогресу науки та техніки.

Фаворитом планетарного руху техноглобалізму являється США. В першу чергу, це пояснюється їх лідерством в інформаційно-технологічній революції, яка стала початком п'ятого технологічного укладу. Це дало змогу американським компаніям стати піонерами в нових революційних галузях, отримати монополію надприбутки та присвоїти колосальну технологічну квазіренту. Крім того, менеджмент американських компаній вчасно відчув тенденцію до перетворення науки в основний фактор глобальної конкурентоспроможності, вклавши накопичені значні капітали від комерціалізації інновацій в подальші НДДКР. Очікується, що такі значні витрати на науку повинні привести до винайдення нової революційної технології, яка стане базисом для наступного технологічного укладу. Вчені намагаються передбачити ті сфери та галузі науки, які стануть двигуном економіки в шостому та сьомому технологічних укладах, проте їх прогнози будуються на наявних у нас знаннях та можуть слугувати лише приблизним орієнтиром. Тому жодна з країн, навіть світової тріади (США – Європа – Японія), не може гарантувати собі лідерські позиції в наступному технологічному укладі. Хоча щедра фінансування фундаментальних досліджень значно приближає їх до цієї цілі. Серед інновацій, які мають ознаки проривних, найбільше виділяються наступні: 3-Дпринтери, нанотехнології, робототехніка. Визначальною тенденцією техноглобалізму у XXI ст. є конвергенція НБІК технологій (Н – нано, Б – біо, І – інфо, К – когно) [17, с. 12-13]. Термін НБІК-конвергенція вперше був введений у 2002 Михайлом Роко і Вільямом Бейнбріджом у звіті *Converging Technologies for Improving Human Performance* [15] Всесвітнього центру оцінки технологій (WTEC). Трансформуючий вплив їх на суспільство буде значним не тільки через велику швидкість змін в кожній складовій і їх синергізм, але й тому, що суспільство досягає якісних порогів в просуванні кожної з чотирьох областей. Нанотехнології змінюють основи всіх природних та створених людиною систем, розвиваються молекулярна медицина і нанобіосистемний дизайн, інформаційні технології здатні обробляти «великі данні» для кількісних оцінок соціальних процесів, реалізується фізико-хімічний вплив на явища в мозку.

Завданням НБІК-технологій є розробка кардинально відмінних від попередніх методів та способів вирішення глобальних наукових, екологічних, економічних проблем, абсолютно нових способів думати про проблеми і створення абсолютно нових рішень. З допомогою унікальної властивості НБІК продуктів поєднувати найрізноманітніші складові в один продукт можна розвиваються наступні інноваційні товарні сегменти ринку:

1. Самоорганізаційні пізнавальні медичні пристрої на нанорівні, що дозволяють поліпшити пам'ять.
2. Безпечні біометрично-чутливі комунікації.
3. Персоналізовані рішення геномної фармакології, які використовують мозок, як завод по виробництву ліків.
4. Нанорозмірні двигуни, які здатні очистити навколишнє середовище від забруднення.

5. Світлочутливі клітини, які генерують енергію від сонця і поширюють організмом.

У зв'язку зі швидкими темпами науково-технічного прогресу в рамках техноглобалізму починаючи з 80-х років ХХ ст. хвилі науково-технічний революцій почали перехрещуватись. Домінантними залишаються інформаційні та комунікаційні технології, до яких приєднуються біотехнології і зародження нанотехнологій. Крім того, швидкими темпами розвивається когнітивна наука. Таким чином, йде мова про взаємопроникнення та взаємодоповнення різних напрямів науково-технологічного прогресу. Відбувається постійне використання розробок однієї новітньої області технологій для розвитку та просування іншої. Найбільш розвинена область інформаційно-комунікаційних технологій слугує головним постачальником інструментів для розвитку інших новітніх областей науки. Біотехнології забезпечують теоретичною базою нанотехнології та когнітивні науки.

Одним з перших великих кроків у напрямку реалізації урядової підтримки конвергенції технології стало прийняття Конгресом США у 2003 році 21st Century Nanotechnology Research, який визначав нанотехнології і всі пов'язані з ними міждисциплінарні дослідження в галузі науки і техніки головним пріоритетом розвитку нації. Документ передбачав поетапне збільшення бюджетних асигнувань на Національну нанотехнологічну ініціативу (National Nanotechnology Initiative), яка курирує всі урядові проекти та дослідження в сфері нанотехнологій [16, с. 23].

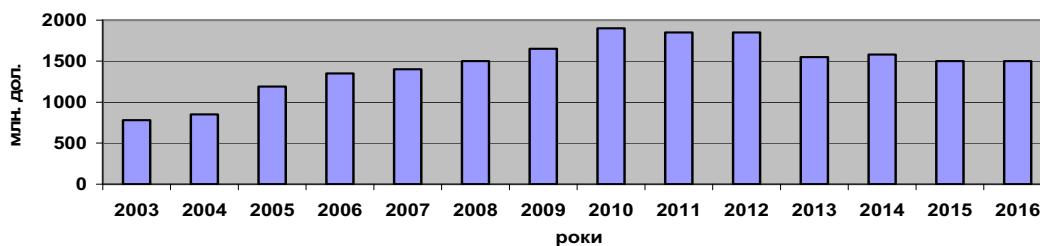

Рис. 3. Обсяги бюджетного фінансування Національної нанотехнологічної ініціативи, 2003-2016 роки.

Джерело: авторська розробка за даними [16].

Наріжним каменем розвитку NBIC технологій є навчання і підготовка нового покоління кваліфікованих робітників для міждисциплінарних досліджень, необхідних для швидкого прогресу нових технологій. Міждисциплінарні зв'язки, що відображають єдність матеріального та інформаційного світів потребують розвитку. Оволодіння фундаментальними науковими знаннями необхідно розпочинати ще з дитячого садка для забезпечення безперервної освіти протягом всього життя. На рівні вищої освіти необхідне поширення системних програм, таких як міждисциплінарні семінари, подвійні спеціальності, участь студентів в реальних дослідженнях.

Поширення техноглобалізму, наслідком якого є, як зазначалось вище, інтенсифікація трансферту та обміну технологіями і значне подорожчання фундаментальних досліджень, приводить до того, що планету охопила єдина науково-дослідна мережа, вузли якої концентрують в собі реалізацію визначених завдань у процесі проведення наукових досліджень. Такі центри зосереджуються та поєднують в одну систему як країни з високими доходами на душу населення, які виступають в авангарді техноглобалізму, так і країни, що розвиваються, де на державному рівні утверджені програми розвитку науки та технологій як ключових конкурентних переваг в умовах техноглобалізму. Підтвердженням цьому слугують висновки ВОІВ, опубліковані в Global Innovation Index 2015 [13]. Технологічний розрив між країнами з високим рівнем доходів і країнами, що розвиваються, в останні роки почав зменшуватись. Пояснюється це тим, що навіть бідні країни усвідомили, що

без розвитку науки, високоосвіченого людського капіталу, підтримки НДДКР, їх економіки в умовах техноглобалізму приречені на постійно зростаюче відставання від технологічних лідерів. Таким чином, імплементація національних політик щодо підтримки дослідної діяльності є ключовим пунктом системи захисту не лише технологічного потенціалу країни, а й її економічного зростання та безпеки. Якщо вони бажають досягти рівня доходів країн із групи світових лідерів, необхідним є удосконалення власних можливостей, які стосуються використання технологій в промисловому виробництві, та формування каналів доступу до нових науково-технічних розробок. Саме ці можливості відкриває перед ними участь у процесі глобалізації науково-дослідної діяльності, яка надає їм можливість налагодження інноваційних зв'язків та абсорбції наукових знань.

Найбільшою загрозою для країн, що розвиваються, в мовах техноглобалізму виступає міграція науковців та винахідників. Даний сектор глобального ринку праці є одним з найбільш мобільних та таким, що має тенденцію до зростання. Легкість, з якою дослідники змінюють місце свого проживання у порівнянні з іншими групами на ринку праці, пояснюється їх кращою поінформованістю про перспективи працевлаштування, кращою здатністю до адаптації у нових умовах. Дані щодо якісних показників міграції науковців виявляють той факт, що для даної групи, так само як і для всіх інших мігрантів, на першому місці стоять причини економічного характеру. Близько 30% всіх лауреатів Нобелівської премії проживали поза межами країни походження на час її отримання [18]. 10% всіх дослідників у світі працюють поза межами своєї рідної країни у порівнянні з 2% для інших груп мігрантів. Близько 57% всіх мігрантів-дослідників зосереджені в США, які являються основним магнітом для науковців в усіх галузях науки. Значна кількість іноземних науковців зосереджена також в Швейцарії, яка вже декілька років очолює рейтинг найбільш інноваційних економік світу за версією ВОІВ, Німеччині, Великій Британії. Єдиного коридору, як то Південь-Північ або Північ-Північ, в рамках міграції винахідників немає. Можна стверджувати, що науковці рухаються за темою свого дослідження, обираючи найкращі умови або цікаві об'єкти.

Інтернаціоналізація НДДКР та вчених в умовах техноглобалізму приводить до того, що системоутворюючі технології не підлягають монополізації як це відбувалось під час попередніх технологічних укладів, зважаючи на кількість задіяних в їх розробці суб'єктів та інститутів. Тому, на нашу думку, новими глобальними лідерами шостого технологічного укладу стануть регіони, але не географічні, а наукові, тобто сформовані за спільним напрямом проведення НДДКР.

Основним каналом впливу техноглобалізму на модифікацію економічного циклу є синхронізація та прискорення еволюції хвиль технологічних укладів. В умовах технонаціоналізму кожна країна проходила всі етапи життєвого циклу технологій перед тим, як перейти на вищий рівень розвитку науки та техніки. Глобалізація економіки та науково-дослідної діяльності приводить до того, що країни отримали змогу з допомогою механізмів трансферу технологій та ліцензування пропускати певні етапи технологічної хвилі, пришвидшувати їх проходження або навіть перестрибувати до нових інноваційних технологій.

Отже, підтвердження визначальної ролі інноваційних технологій та їх взаємного обміну у забезпеченні міжнародної конкурентоспроможності країни змусило всі країни, навіть ті, що історично дотримувались політики технонаціоналізму, відкрити свої внутрішні наукові галузі міжнародному співробітництву та кооперації.

Висновки. Таким чином, технологічний уклад є результатом складного колективного процесу формування динамічної ментальної моделі кращої економічної, технологічної та організаційної практики використання нових революційних технологій. Кожен техно-

логічний уклад поєднує загальнопоширені уявлення і загальні практики. Його сприйняття полегшує досягнення максимальної ефективності та рентабельності, і його дифузія забезпечує загальне порозуміння серед різних агентів, що беруть участь в економіці, від виробників до споживачів.

Більш доцільним для економічних наук є визначення технологічного укладу, яке пояснює його не тільки з точки зору послідовної зміни технологій, а включає найбільш вдалі практики їх використання в комерційній діяльності. Технологічна революція приводить до формування нового технологічного укладу лише в разі появи ефективних способів перетворення інноваційних технологій в прибутковий бізнес. Без розуміння місця нової технології в бізнес-процесах та бачення подальшого напрямку руху, технологічні відкриття залишаються лише надбанням науки. Кожен технологічний уклад задає траєкторію розвитку для всіх наступних технологій. Його вплив простягається від бізнес-сфери до інституцій та суспільства. Тенденції розвитку нового укладу відповідають суті кожної технологічної революції, що поступово робить його принципи загальними для прийняття рішень в управлінні, інжинірингу, фінансах і торгівлі. Ця нова логіка і її можливості для збільшення ефективності в кінці кінців також формують нові інститути та соціальні організації, очікування і поведінку.

Така взаємна адаптація технологій та суспільства через технологічний уклад дозволяє отримувати максимальну вигоду від кожної нової технологічної хвилі. Але, коли цей потенціал вичерпується, і нова революція починає приймати форму, він діє як потужний руйнівний фактор.

Список використаної літератури

1. Геєць В. М. Інноваційні перспективи України: монографія / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – С. 70.
2. Мочерний С. В., Довбенко М. В. Економічна теорія: Підручник. – К. : Академія, 2004. – 856 с.
3. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку: монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот та ін.]; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка та А. М. Поручника; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» [та ін.]. – К. : КНЕУ, 2011. – 703 с.
4. Авербух В. М. Шестой технологический уклад и перспективы России (краткий обзор) // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2010. – № 71. – С. 159-166. – УДК 681.513.54:681.578.25.
5. Большая советская энциклопедия. – М. : Советская энциклопедия. 1969-1978.
6. Колчин А. Ф., Овсянников М. В., Стрекалов А. Ф., Сумароков С. В. Управление жизненным циклом продукции. – М. : Анахарсис, 2002. – 304 с.
7. Нанотехнологии как ключевой фактор нового технологического уклада в экономике / Под ред. Академика РАН С. Ю. Глазьева и профессора В. В. Харитонова. – М. : «Тривант». 2009. – 304 с. (+ цветная вклейка).
8. Словарь терминов и понятий по обществознанию / Автор-составитель А. М. Лопухов. 7-е изд. пер. и доп. – М., 2013. – С. 236-237.
9. Словарь философских терминов / Научная редакция профессора В. Г. Кузнецова. – М. : ИНФРА-М. – 2007. – С. 349.
10. Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – М., 1991. – С. 283-284.
11. Яковец Ю. В. Эпохальные инновации XXI века / Ю. В. Яковец. – М. : Экономика, 2004. – 446 с.

12. Carlota Perez Technological revolutions and techno-economic paradigms // Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics. – 2009. – № 20. – P. 26.
13. Global Innovation Index 2015 Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development. – London, United Kingdom, September 17, 2015.
14. H. Hanusch, A. Pyka, P. Carlota. Finance and technical change: A long-term view // African Journal of Science, Technology, Innovation and Development. – 2011. – № 1. – P. 10-35.
15. Roco M., Bainbridge W.. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science. – Arlington, 2004.
16. Supplement to the President's budget for fiscal year 2016 the National nanotechnology initiative Subcommittee on Nanoscale Science, Engineering, and Technology Committee on Technology National Science and Technology Council // Report prepared by National science and subcommittee on nanoscale science, engineering, and technology (NSET). – March 2015. – P. 97.
17. William Sims Bainbridge, Mihail C. Roco. Managing Nano-Bio-Info-Cogno innovations: converging technologies in society // National Science Foundation. – 2005, ISBN-10 1-4020-4106-3 (HB), ISBN-13 978-1-4020-4106-8 (HB). – P. 390.
18. 900 Nobel Laureates [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nobelprize.org>.

ECONOMIC DETERMINANTS OF TECNMO-ECONOMIC PARADIGMS CHANGE

Babych T. O.

Postgraduate of Department of International Management of Kyiv National University named after Vadym Hetman.
Supervisor: PhD, Associate Professor O. D. Lukyanenko.

Abstract. *The transition to innovative way of development at the beginning of the XXI century is one of the most popular topics of debate among economists. Modernization and intellectualization become the imperative of the global economy. The most important part of these processes is a breakthrough in scientific and technological sphere of high technologies. Formation and development of the global economy is unity of technological, institutional and macro-economic aspects. The article presents the results of research devoted to finding economic manifestations of technological structures based on long Kondratieff cycles of economic conjuncture. The fundamental causes of the current world crisis are related to the replacement of the dominant technological paradigm. Therefore, it can only be overcome on the long wave of new technological order. Thus, the formation and growth of new technological structure will determine the vector of the global economy in the next 10-20 years. So, the determining of the economic characteristics of the life cycle of technological structure is the basis for the formation of new areas of economic development, increase production efficiency and creating new areas of economic activity. The basic directions of the economic formation of technological structure that are given in the article enable business entities to plan innovative and commercial activity in accordance with global technological developments. The model of economic formation of technological structures can be used to analyze the dynamics of the global economy and build scenarios. The lack of understanding of the unity of economic cycles and technological changes leading to fragmentation and unsystematic economic development policy and to its low performance so we tried to systematize factors of economic efficiency of technological structures. The key industries and products of the sixth technological way are identified. The evaluation of the main manifestations of tehnohlobalizm as the basis for the fifth and sixth patterns are given.*

Key words: *technological way, techno-economic paradigm, tehnoglobalizm, scientific and technological revolution, technology, innovation, resources, manufacturing, nanotechnology, convergence.*

Referances

1. Geyets V. M. Innovatsiyni perspektivnyy Ukrainy: monografiya / V. M. Geyets, V. P. Semynozenko. – H. : Konstanta, 2006. – S.70
2. Mocherniy S. V., Dovbenko M. V. Ekonomichna teoriya: Pidruchnyk. – K. : Akademia, 2004. – 856 s.
3. Resursy ta modeli globalnogo ekonomichnogo rozvytku: monografiya / [D. G. Luk'yanenko, A. M. Poruchnyk, A. M. Kolot ta in.]; za zag. Red. D. G. Luk'yanenka ta A. M. Poruchnyka ; M-vo osvity ta nauky, molodi ta sportu Ukrainy, DVNZ «Kuivskiy nats. Ekon. Un-t im. Vadyma Getmana» [ta in.]. – K. : KNEU, 2011. – 703 s.
4. Averbuh V. M. Shestoy tehnologicheskyy uklad I perspektivy Rossii (kratkiy obzor) // Vestnyk Stavropolskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2010. – № 71. – S. 159-166. – UDK 681.513.54:681.578.25.
5. Bolshaya sovetskaya entsyklopedia. – M. : Sovetskaya entsyklopedia, 1969-1978.
6. Kolchyn A. F., Ovsyannikov M. V., Strekalov A. F., Sumarkov C. D. Upravlenie gsyznenym tsyklom produktsii. – M. : Anarhasys, 2002. – 304 s.
7. Nanotehnologii kak klyuchevoy factor nivogo tehnologicheskogo uklada v ekonomike / Pod red. Akademika RAN S. Yu. Glazeva I professora V. V. Harytonova. – V. : «Trovanb». 2009. – 304 s. (+ tsvetnaya vkleyka).
8. Slovar terminov i ponyatiy po obshestvoznaniyu / Avtor-sostavitel A. M. Lopuhov. 7-e izd. Pereb. i dop. – M., 2013. – s. 236-237.
9. Slovar filosofskih terminov. / Nauchnaya redaktsyya professor V. G. Kuznetsova. – M. : INFRA-M, 2007. – S. 349.
10. Filosofskiy slovar / Pod red. I. T. Frolova. – M., 1991. – s. 283-284.
11. Yakovets Yu. V. Epohalnye innovatsii XXI veka / Yu. V. Yakovets. – M. : Ekonomika, 2004. – 446 s.
12. Carlota Perez Technological revolutions and techno-economic paradigms // Working Papers in Technology Governance and Economic Dynamics. – 2009. – № 20. – p. 26.
13. Global Innovation Index 2015. Effective Innovation Policies for Development. – London, United Kingdom, September 17, 2015.
14. H. Hanusch, A. Pyka, P. Carlota. Finance and technical change: A long-term view // African Journal of Science, Technology, Innovation and Development. – 2011. – № 1. – p. 10-35.
15. Roco M., Bainbridge W. Converging Technologies for Improving Human Performance: Nanotechnology, Biotechnology, Information Technology and Cognitive Science. – Arlington, 2004.
16. Supplement to the President's budget for fiscal year 2016 the National nanotechnology initiative Subcommittee on Nanoscale Science, Engineering, and Technology Committee on Technology National Science and Technology Council // Report prepared by National science and subcommittee on nanoscale science, engineering, and technology (NSET). – March 2015. – P. 97
17. William Sims Bainbridge, Mihail C. Roco. Managing Nano-Bio-Info-Cogno innovations: converging technologies in society // National Science Foundation. – 2005, ISBN-10 1-4020-4106-3 (HB), ISBN-13 978-1-4020-4106-8 (HB). – P. 390.
18. 900 Nobel Laureates [Elektronnyi resurs]. – Regsym dostupu: <http://www.nobelprize.org>.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ДЕТЕРМИНАНТЫ ИЗМЕНЕНИЯ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ УКЛАДОВ

Бабич Т. О.

Соискатель, ассистент кафедры международного менеджмента Киевского национального экономического университета имени Вадима Гетьмана.

Научный руководитель: кандидат экономических наук, доцент А. Д. Лукьяненко.

Аннотация. *Переход на инновационный путь развития в начале XXI века является одной из самых популярных тем для дискуссии среди экономистов. Определяющим императивом развития мирового хозяйства становится модернизация и интеллектуализация. Наиболее важной составляющей этих процессов является прорыв в научно-технологической сфере и в области высоких технологий. Становление и развитие глобальной*

экономики происходит в единстве технологического, институционального и макроэкономического аспектов.

В статье изложены выводы проведенного исследования посвященного выявлению экономических проявлений последовательной смены технологических укладов, основанных на длинных циклах экономической конъюнктуры Кондратьева. Основопологающие причины современного мирового кризиса связаны с замещением доминирующего технологического уклада. Поэтому ее преодоление возможно только на длинной волне нового технологического уклада. Таким образом, становление и рост нового технологического уклада будет определять вектор развития глобальной экономики в ближайшие 10-20 лет. Поэтому определение экономических характеристик этапов жизненного цикла технологического уклада является основой для формирования новых направлений развития экономики, роста эффективности производства и создание новых сфер экономической деятельности. Проанализированы основные экономические направления формирования технологического уклада, который предоставляет возможность бизнес-структурам планировать инновационную и предпринимательскую деятельность в соответствии с глобальными технологическими сдвигами. Разработана модель экономического формата технологических укладов, которую можно использовать для анализа динамики глобальной экономики и построения сценариев ее развития. Поскольку отсутствие понимания единства экономических циклов и технологических изменений приводит к фрагментарности и бессистемности экономической политики развития, приводит к ее низкой эффективности. Систематизированы факторы экономической эффективности технологических укладов. На основе анализа экономических индикаторов технологических укладов определены ключевые отрасли и продукты шестого технологического уклада. Проведена оценка основных проявлений техноглобализма как основы пятого и шестого укладов.

Ключевые слова: технологический уклад, технико-экономическая парадигма, техноглобализм, научно-технологическая революция, технологии, инновации, ресурсы производства, нанотехнологии, конвергенция.

ЗМІСТ

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Piotr Vajor	4
The presidential elections in Poland – a surprising political turning point	
Парфіненко А. Ю.	12
Міжнародний туризм в Україні: геополітичні аспекти глобального явища	
Аль-Азаві Хайдер Аділ Кадім	24
Нормалізація турецько-сирійських відносин на зламі ХХ-ХХІ ст.	
Волошенко І. О.	35
Екологічні проблеми у зовнішній політиці пострадянських держав центральної Азії	
Нечитайло А. А.	44
Національний та транснаціональний характер сучасних діаспор як суб'єктів геополітичного впливу	
Рой А. Т.	50
Співпраця держав латинської Америки і країн Європи у сфері збереження культурної спадщини	
Спиридонова К. О.	61
Можливість забезпечення ОБСЄ регіональної безпеки після російської агресії в Україні	
Швечикова Я. П.	71
Місце України у структурі європейського регіонального комплексу безпеки	

СУЧАСНА СИСТЕМА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Медведєва М. О.	79
До питання про правові наслідки агресії РФ для довкілля України	
Каспрук О. С.	93
Проблеми правового регулювання міжнародних мультимодальних перевезень ..	

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА МЕН

Shnyrkov O. I.

Disintegration of Ukrainian and Russian economies and its consequences for modes of the EU-Ukraine DCFTA implementation process 101

Глухова Д. А.

Тенденції та перспективи розвитку глобальних інформаційних технологій 111

Литвиненко Н. П.

Основні тенденції та динаміка розвитку торговельно-економічних зв'язків України з Європейським Союзом, США та Японією 117

Рудковський О. В.

Значення корпоративної діяльності для безпечного економічного розвитку країни 126

Шнирков О. О.

Співробітництво України та ЄС у сфері технічного регулювання 136

Чугаєв О. А.

Сфери реалізації економічної сили країни 145

Корнєєва Ю. В.

Наднаціональні механізми управління підприємствами державного сектору в ЄС 153

Бабич Т. О.

Економічні детермінанти зміни технологічних укладів 167

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН**

Збірник наукових праць

**ВИПУСК 126
(частина I)**

Заснований в 1996 році.

Засновник: Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Свідоцтво про державну реєстрацію: К1 № 292 від 05.11.1998 р.

Науковий редактор: **Дорошко М. С.**, доктор історичних наук, професор.

**Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Протокол № 4 від 27 жовтня 2015 року.**

Підписано до друку 30. 10. 2015 року.
Наклад 1000 прим.

Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
Тел. 483-11-25
Сайт: <http://journals.iir.kiev.ua>